

ISSN 2415-8453

**Тернопільський національний економічний
університет**

**Український журнал
прикладної економіки**

**Ukrainian Journal of
Applied Economics**

**Том 1. № 4
Volume 1. № 4**

**Тернопіль
2016**

*Український журнал прикладної економіки /
Ukrainian Journal of Applied Economics*

Том 1. № 4.

2016 рік

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Тернопільського національного економічного
університету,
протокол № 4 від 23 грудня 2016 р.*

Науковий журнал

*Засновник і видавець:
Тернопільський національний
економічний університет*

Виходить чотири рази на рік

Заснований у січні 2016 року

*Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського
національного економічного університету
до поширення через мережу Інтернет,
протокол № 5 від 23 березня 2016 р.*

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук
(наказ МОН України від 07.10.2016 р. № 1222)

Науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase

Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – 193 с. – ISSN 2415-8453.

«Український журнал прикладної економіки» містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних питань теорії макроекономіки та мікроекономіки, державного регулювання економіки, проблем у сфері міжнародної економіки, державних фінансів, фіскальної і монетарної політики, державного адміністрування і фінансового менеджменту, банківської справи, економіки, обліку і аудиту тощо.

Головний редактор

Язлюк Борис Олегович, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук Олексій Вікторович, кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Акуліч Іван Людвигович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Благунов Іван Семенович, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), професор, Католицький університет (Республіка Польща)

Бруханський Руслан Феоктистович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та економікоправового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Буковскі Славомір, доктор габ., професор, Університеті технологій та гуманітарних наук імені Казимира Пуласкі в Радомі (Республіка Польща)

Булук Віталій Вікторович, доктор економічних наук, заступник голови Херсонської обласної ради депутатів (Україна)

Войт Сергій Миколайович, доктор економічних наук, генеральний директор «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» (Україна)

Гайда Юрій Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гевко Роман Богданович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гришова Інна Юріївна, доктор економічних наук, головний науковий співробітник, сектор економічних проблем законотворення відділу комплексних проблем державотворення, Інститут законодавства Верховної Ради України (Україна)

Гулей Анатолій Іванович, доктор економічних наук, голова правління, Українська міжбанківська валютна біржа (Україна)

Дацків Ігор Богданович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (Україна)

Десятнюк Оксана Миронівна, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Дмитришин Леся Ігорівна, доктор економічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Дудар Тарас Григорович, доктор економічних наук, професор, член кореспондент Національної академії аграрних наук України, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна)

Ковальські Анжей, доктор габ., професор, Гданський університет (Республіка Польща)

Козюк Віктор Валерійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Копитко Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна)

Кравчук Наталія Ярославівна, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Красноруцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Лагодієнко Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі, Одеська національна академія харчових технологій (Україна)

Монастирський Григорій Леонардович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Пархомець Микола Кирилович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Погришук Борис Васильович, доктор економічних наук, професор, директор Вінницького навчально-наукового інституту економіки, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Стегней Маріанна Іванівна, доктор економічних наук, доцент, декан факультету економіки управління та інженерії, Мукачівський державний університет (Україна)

Толуб'як Віталій Семенович, доктор наук з державного управління, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Шкарлет Сергій Миколайович, доктор економічних наук, професор, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (Україна)

Фрадкін Аківа, PhD, професор економіки, виконавчий віце-президент Університету «Йорк» (США).

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://ujae.org.ua/>

<http://www.nbu.gov.ua/>

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 2415-8453 © Тернопільський національний економічний університет, 2016

© «Український журнал прикладної економіки», 2016

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року.

ЗМІСТ

Блазун Іван Іванович Генезис підходів до формування інструментарію фінансової підтримки банківського сектору	8
Забчук Галина Михайлівна Стимулювання інвестиційної активності комерційних банків	15
Кондратюк Ірина Олександрівна, Лондаренко Олена Олександрівна, Подпригора Олена Анатоліївна Зміст плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та його значення для обліково-аналітичної роботи розпорядників бюджетних коштів	27
Корчинський Владислав Вікторович, Чернишова Вікторія Вадимівна Побудова скорингової моделі на основі нейронної мережі Персептрон	46
Кравчук Алла Олексіївна, Карабанов О. В. Діагностика та моніторинг діяльності суб'єктів аграрного бізнесу	56
Кухній Леся Степанівна Процес упровадження синергетичного механізму в систему управління підприємствами світлотехнічної галузі	65
Кушнір Світлана Олександрівна, Гаркуша Олександра Віталіївна Сучасні тенденції банківського та державного кредитування підприємств АПК в Україні	72
Окрепкий Ростислав Богданович, Мигаль Оксана Фелікссівна Методичні аспекти використання кількісних індикаторів концентрації товарного ринку та ступеня його монополізації	81
Прокопенко Ірина Валеріївна Організаційний капітал машинобудівних підприємств: сутнісні ознаки і структура	89
Савчин Ірина Зіновіївна Концепції та теорії регіонального розвитку в контексті взаємовідносин «регіон-країна»	101
Сегеда Людмила Миронівна Напрями підвищення ефективності грошово-кредитної політики Національного банку України	109
Собко Ольга Миколаївна Креація вартості інтелектуального капіталу підприємства як сфера формування конкурентних переваг	120

Філіппов Володимир Юрійович, Дишкант Надія Олегівна, Скоморохов Єгор Олегівич Напрями покращення фінансового стану банківських установ	129
Хижняк Владислава Олександрівна, Бінусов Михайло Маркович Концептуальні засади діагностики економічної захищеності підприємств	139
Швіндіна Ганна Олександрівна Визначення основних елементів моделі управління організаційним розвитком на підприємстві	147
Шуклін Герман Вікторович Теоретичні засади державного регулювання фондового ринку: механізм, методи, інструменти	157
Шушпанов Дмитро Георгійович Детермінанти здоров'я населення крізь призму теорії життєвого курсу	166
Приказюк Наталія Валентинівна, Моташко Тетяна Петрівна Нові можливості для розвитку страхової системи України	177

CONTENT

<i>Blahun Ivan Ivanovych</i> Genesis of approaches to the development of instruments of banking sector financial support	8
<i>Zabchuk Halyna Mykhailivna</i> Investment activity promotion of commercial banks	15
<i>Kondratyuk Iryna Oleksandrivna, Londarenko Olena Oleksandrivna, Podpryhora Olena Anatoliyivna</i> Contents of chart of accounts in public sector and its meaning for accounting and analysis activity of budget funds disponents	27
<i>Korchyns'kyi Vladyslav Viktorovych, Chernyshova Viktoriya Vadymivna</i> Construction of the scoring model on the basis of neural network of Perceptron type	46
<i>Kravchuk Alla Oleksiyivna, Karabanov O. V.</i> Diagnostics and monitoring of agribusiness subjects activity	56
<i>Kukhniy Lesya Stepanivna</i> The process of implementation of the synergetic mechanism in the system of management of lighting-engineering companies	65
<i>Kushnir Svitlana Oleksandrivna, Harkusha Oleksandra Vitaliyivna</i> Current trends of bank and state crediting of agroindustrial enterprises in Ukraine	72
<i>Okrepkiy Rostyslav Bohdanovych, Myhal Oksana Felikissimivna</i> Methodical aspects of using the quantitative indicators of commodity markets concentration and its degree of monopolization	81
<i>Prokopenko Iryna Valeriyivna</i> Organizational capital of the machine-building enterprises: essential features and structure	89
<i>Savchyn Iryna Zinoviivna</i> Concepts and theories of regional development in the context of relations «region-country»	101
<i>Seheda Lyudmyla Myronivna</i> Directions of increasing of monetary policy efficiency of the national bank of Ukraine	109
<i>Sobko Ol'ha Mykolayivna</i> Creation of enterprise intellectual capital value as a sphere of competitive advantages formation	120

<i>Filippov Volodymyr Yuriyovych, Dyshkant Nadiya Olehivna, Skomorokhov Yehor Olehovych</i> Directions improvement of the financial condition banking institutions	129
<i>Khyzhnyak Vladyslava Oleksandrivna, Binusov Mykhaylo Markovych</i> Conceptual foundations of diagnosis of enterprises economic security	139
<i>Shvindina Hanna Oleksandrivna</i> Identification of the main elements of the organization development management model in the enterprise	147
<i>Shuklin Herman Viktorovych</i> Theoretical foundations of state regulation of securities market: mechanisms, methods, tools	157
<i>Shushpanov Dmytro Heorhiyovych</i> Determinants of health through theory of life course	166
<i>Prykazyuk Nataliia Valentynivna, Motashko Tatiana Petrivna</i> New opportunities for development of the insurance system of Ukraine	177

Іван Іванович БЛАГУН

кандидат економічних наук,
викладач,

кафедра менеджменту і маркетингу,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
E-mail: blagun@email.ua

ГЕНЕЗИС ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Благуни, І. І. Генезис підходів до формування інструментарію фінансової підтримки банківського сектору [Текст] / Іван Іванович Благуни // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 8-14. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Під час недавньої фінансової кризи уряди всіх країн були змушені розробити інструментарій для пом'якшення її наслідків, підтримуючи при цьому стабільність розвитку національної банківської системи.

Метою нашого дослідження є аналіз світового досвіду щодо розробки інструментарію фінансової підтримки банківського сектору і можливості його адаптації до розвитку вітчизняної фінансової системи.

У статті здійснено ретроспективний аналіз запропонованого інструментарію системної підтримки банківського сектору в різних країнах та в Україні. Розглянуто можливості системного застосування інструментів рекапіталізації, ліквідації та класичних інструментів інтервенції.

Ключові слова: банківська система; інструментарій; інтервенція; рекапіталізація; реструктуризація.

Ivan Ivanovych BLAHUN

PhD in Economics,
Lecturer,

Department of Management and Marketing,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
E-mail: blagun@email.ua

GENESIS OF APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF INSTRUMENTS OF BANKING SECTOR FINANCIAL SUPPORT

Abstract

During the recent financial crisis governments of all countries had to develop the toolkit for maintaining the stability of the national banking system. The aim of our study is to analyse the global experience regarding the development of instruments of financial support of the banking sector and the possibility of its adaptation to the Ukrainian financial system. The article conducts the retrospective analysis of toolkit system support of banking sector in different countries and Ukraine. The author reviews the possibilities of implementations of tools of

© Іван Іванович Благуни, 2016

Keywords: *banking system; intervention; recapitalization; reorganization; toolkit.*

JEL classification: G21, G23

Вступ

В умовах виникнення фінансової кризи втручання державних органів є одним із суттєвих кроків щодо поліпшення ситуації в банківському секторі. До таких інструментів, як ми вважаємо, варто зарахувати:

- системне або селективне застосування інструментів реструктуризації;
- використання інструментів, котрі дозволять банку залишитися на ринку (цілком або частково);
- виведення з банку негативних активів.

На нашу думку, інструментом системної підтримки можна вважати підтримку ліквідності. Такі заходи, вжиті центральним банком, дають доступ до поточних ресурсів, при наявності предмета застави (наприклад, у вигляді державних цінних паперів). У випадку турбулентності на міжбанківському ринку може виникнути ситуація, коли банки відмовляються відкредитувати один одного за рахунок вільних грошових ресурсів. Аналогічна ситуація виникла, наприклад, після розпаду Lehman Brothers. Тому було прийнято рішення, завдяки якому вдалося утримати ліквідність банківського сектора не тільки через підтримку ліквідності кредитів, але і за допомогою так званих нестандартних інструментів, відмінних від тих, які використовуються при відсутності проблем на фінансовому ринку.

Національний банк України для розширення можливостей банків з управління ліквідністю з 4 квітня 2016 року ввів можливість роловеру, а також використання облігацій МФО при кредитах овернайт, операціях прямого репо і кредитах рефінансування строком до 90 днів, що надаються на тендерах.

Ці зміни дозволять банкам задовольняти свої короткострокові потреби у ліквідності. Водночас посилення гнучкості регулювання ліквідності банківської системи є необхідною умовою для ефективної реалізації монетарної політики в межах режиму таргетування інфляції [1].

Згідно з релізом, відповідні правки внесено постановами НБУ № 90 від 18 лютого та №100 від 23 лютого до Положення про застосування Нацбанком стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи та до Технічного порядку проведення Нацбанком операцій з такими інструментами.

По-перше, запроваджено можливість використання механізму роловеру – надання банку кредиту для виконання раніше взятих зобов'язань. Роловер можна буде застосовувати для погашення кредитів рефінансування та овернайт, заставою за якими були державні облігації України та депозитні сертифікати.

По-друге, регулятор приймає облігації міжнародних фінансових організацій (МФО) як заставу не лише за кредитами рефінансування, а й за кредитами овернайт та операціями прямого репо. Нині як застava за кредитами овернайт можуть використовуватися лише облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) та депозитні сертифікати НБУ, а за операціями прямого репо – лише ОВДП.

По-третє, надано можливість збільшувати, зменшувати або проводити заміну застави за кредитами рефінансування. Досі було передбачено лише можливість її зменшення у разі часткового погашення кредиту.

Іншим варіантом підтримки стають дії у формі програм чи пакетів (наприклад, у Франції і Данії під час діючої кризи), де уряд заявляє, що він здатен (у ЄС після отримання згоди Європейської комісії) надати фінансову допомогу, а зацікавлені банки, котрі відповідають визначеним критеріям, можуть приєднатися до таких програм.

Інструментами селективного характеру є будь-який вид операцій, спрямованих на вирішення проблем конкретного суб'єкта, наприклад, рекапіталізація або націоналізація.

Банк може залишитися на ринку за умов, що його реструктуризація є економічно виправданою. Це стосується в основному великих банків, банкрутство яких не зможе покрити фонд гарантування вкладів (виплати вкладникам), а також казначейство. До інструментів, які дозволяють залишитися на ринку, входять: рекапіталізація (або націоналізація), гарантування емісії облігацій, «відкрита» підтримка банку (гарантії по активах і/або зобов'язання, позики), виведення з банку активів (очищення балансу), продаж окремих бізнес-одиниць з метою підвищення доходів і скорочення масштабів діяльності певної інституції, а також покриття витрат не лише з капіталів власників, але й з ресурсів визначеної групи кредиторів (*bail-in*).

МВФ вимагав від українських банків за необхідності проводити рекапіталізацію, хоча половина із них не готові зробити це за власний рахунок. Тому експерти МВФ і працівники НБУ вирішили проводити рекапіталізацію банків за рахунок держави. У 2016 році МВФ дозволив уряду на час дії програми *stand-by* виділити 7,3 % ВВП [2]. При цьому доцільним, на нашу думку, є державна допомога тільки великим банкам, а саме тим, частка активів яких становить не менше 2 % банківської системи (табл. 1).

Станом на 1 жовтня 2016 року серед таких банків є наступні: ПАТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк», АТ «Райфайзен Банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Сбербанк», АТ «УкрСиббанк», ПАТ "ПУМБ", ПАТ «Альфа-Банк», ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «Креді Агріколь Банк».

Вихід банку з ринку, за винятком процедури банкрутства, варто пов'язувати з такими інструментами, як ліквідація, проведена «самостійно» банком або призначеною для цього установою (*resolution authority*). Ліквідація відбувається через продаж окремих активів, наприклад, мережі відділень з рахунками клієнтів, кредитного портфеля. Іншим інструментом є поглинання банку, у якого є проблеми, банком з надійною репутацією або через злиття декількох банків з фінансовими проблемами і надання підтримки новоствореній установі.

Виведення з банків негативних активів найчастіше набуває двох форм:

- перенесення кредитного портфеля в окрему установу, яка ним управлятиме (*asset management company*, АМС); у такому випадку необхідна фінансова підтримка і гарантування фінансування установи, що управляє активами, з метою її активного функціонування на ринку; таке рішення дуже добре себе проявило під час кризи у Швеції в 90-ті роки;
- поділ банку на дві частини – «задовільну» і «незадовільну» (*purchase and assumption*); «задовільна» частина, найімовірніше, після отримання фінансової підтримки функціонує на ринку і тягнє до її продажу, а для «незадовільної» частини передбачено ліквідацію або банкрутство; «задовільний» банк має обов'язки, серед яких гарантовані депозити і зобов'язання, які повинні бути збережені, а також позитивні активи; «незадовільний» банк містить решту зобов'язань і негативні активи.

Основною метою застосування вказаних інструментів є максимізація доходів від незадовільних активів, «очищення» балансу банку і нове життя для нього.

Беручи до уваги історичний досвід зі світової фінансової кризи, можна вказати не тільки обсяг використовуваних інструментів, а й частоту їх застосування. Такий огляд здійснили Л. Левен та Ф. Валенсія [3], проаналізувавши 42 кризи у період 1970-2007 рр. Окрім банківських криз, вони взяли до уваги також пов'язані з ними валютні і боргові кризи, що стосуються країн (*sovereign*). Спираючись на дослідження П. Хоногана та Л. Левена [4], Д. Хоелшера й М. Квінтина [5], Л. Левен та Ф. Валенсія у своєму аналізі зберегли відмінність між інструментами з урегулювання кризових ситуацій, що використовуються на етапі виникнення кризи (*containment*), а також у фазі фактичного управління кризою (*resolution*) [3].

Таблиця 1. Місце банків у фінансовій системі України на 1 жовтня 2016 року

Банк	Питома вага в активах, %	Питома вага в клієнтських вкладеннях	Активи, млрд. грн (за офіційним курсом)	Власний капітал/активи, %	Власний капітал/Активи (при умові курсу долара 27,2 грн / дол.), %	Втрата загальної адекватності капіталу через можливу девальвацію
ПАТ КБ «ПриватБанк»	20,96	23,51	271836529,00	11,14	10,90	-0,25
АТ «Ощадбанк»	14,77	15,44	191585188,00	7,94	7,79	-0,15
АТ «Укресімбанк»	11,83	9,56	153364458,00	3,87	3,76	-0,11
АБ «Укргазбанк»	4,47	6,02	57908738,00	8,22	8,03	-0,19
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	3,98	4,88	51673557,00	17,01	16,79	-0,23
ПАТ «Укрсоцбанк»	3,85	3,11	49915289,00	39,61	38,62	-0,99
ПАТ «Сбербанк»	3,64	2,03	47209087,00	7,62	7,32	-0,30
АТ «УкрСиббанк»	3,22	3,96	41733431,00	9,87	9,65	-0,23
ПАТ «ПУМБ»	3,18	3,73	41289329,00	9,63	9,38	-0,25
ПАТ «Альфа-Банк»	3,17	3,25	41166621,00	16,79	16,32	-0,47
ПАТ «Промінвестбанк»	2,72	1,13	35218346,00	15,09	14,57	-0,51
ПАТ «Креді Агріколь Банк»	2,25	2,97	29186998,00	7,63	7,47	-0,17
АТ «ОТП Банк»	1,83	2,40	23701123,00	10,63	10,41	-0,22
ПАТ «ВТБ Банк»	1,60	1,12	20738262,00	19,92	19,45	-0,47
Акціонерний банк «Південний»	1,58	1,29	20449711,00	10,13	9,84	-0,28
ПАТ «Сітібанк»	1,54	2,12	19993683,00	8,86	8,75	-0,11
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	1,36	0,39	17646061,00	20,39	19,72	-0,67
АТ «Про Кредит Банк»	0,81	0,99	10491253,00	11,27	11,07	-0,20
ПАТ «Кредобанк»	0,78	0,85	10080646,00	10,60	10,38	-0,22
ПАТ «Мегабанк», Харків	0,71	0,76	9183826,00	9,18	8,95	-0,24
ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	0,57	0,80	7388812,00	6,64	6,45	-0,18
ПАТ «ПтБ»	0,56	0,80	7276900,00	-2,23	-2,21	0,03
ПАТ «Діамант Банк»	0,55	0,51	7191704,00	2,01	1,96	-0,05
ПАТ «Банк Восток»	0,51	0,63	6639762,00	7,42	7,25	-0,17
АТ «Таскомбанк»	0,45	0,49	5861854,00	5,94	5,79	-0,14

На етапі виникнення кризи державні органи влади застосовують такі інструменти: призупинення виплати депозитів, ослаблення підходу до виконання регулювань з боку нагляду (*regulatory for berance*), підтримка ліквідності і державні гарантії для вкладників. Варто зауважити, що ці інструменти мають системний характер. На етапі антикризового управління, спрямованого на зміцнення банківської системи і відновлення її нормального функціонування, можуть використовуватись (як правило, вибірково) такі інструменти, як: умовне й підтримане урядом децентралізоване управління неповоротними кредитами; скасування боргів; залучення спілок, які управляють неповоротними кредитами; підтриманий урядом продаж банку (наприклад, іноземному інвесторові), а також фінансова підтримка уряду. Фінансова підтримка банків може набувати форм вливання готівки, передачі державних облігацій, надання субординованого кредиту, отримання привілейованих або звичайних акцій, викуп неповоротних кредитів, прийняття зобов'язань банку, відкриття кредитної лінії чи інших інструментів.

Аналізуючи кризові випадки, Л. Левен та Ф. Валенсія вказали на різний масштаб використання конкретних інструментів. На початковому етапі кризи найчастіше застосовувались підтримка ліквідності (71 % випадків) та поступливість регуляторів (67 %). Рідше застосовувались необмежені державні гарантії (29 %) із середнім періодом їх тривалості – приблизно 4,5 років, ще рідше – заморожування депозитів (12 %) і банківські канікули (9 %). Під час фактичного управління кризою державна інтервенція була здійснена у 86 % випадків. Серед найбільш використовуваних інструментів були вливання капіталу (76 %), злиття компаній (61 %) і націоналізація (57 %). Ці інструменти використовувалися не окремо, а в певній конфігурації. Дещо менше зосереджувалась увага на продажу банку іноземному капіталу (51 %), причому ці операції стосуються банків на ринках, що розвиваються, а не банків на ринках розвинених країн. До компаній, які управляють проблемними активами, звертались тільки у 60 % випадків, натомість, до спілок, що управляють реструктуризацією банків, – у 48 % випадків.

Однією з перших спроб продіагностувати використання відновлювальних інструментів стосовно триваючої світової фінансової кризи провели С. Клессенс та інші [6], але їх аналіз завершився 2009 роком і охопив 12 країн. На рисунку 1 проілюстровано відмінності, виявлені ними.

У зіставленні з досвідом до 2007 року зросло значення додаткових державних гарантій (разом із гарантіями на активи), а також підвищились гарантії депозитів. Збереглась важливість рекапіталізації і націоналізації. Проте варто взяти до уваги, що цей аналіз є неповним і охоплює короткий період часу.

За С. Классенсом [7], класичні інструменти інтервенції, що використовуються під час чинної фінансової кризи, можна згрупувати наступним чином:

- підтримка ліквідності через забезпечене кредитування та інші інструменти (у разі нинішньої кризи більш ніж на 10 % від ВВП розвинених країн, разом із двома наступними інструментами);
- підтримка короткострокових оптових ринків;
- збільшення гарантій для кредиторів та інших роздрібних торговців;
- придбання або зміна неповоротних і неліквідних кредитів (у разі нинішньої кризи близько 3,5 % ВВП);
- зміцнення капіталу банків (у разі нинішньої кризи близько 2 % ВВП).

Взявши до уваги можливості зловживання, С. Классенс [6] здійснив оцінку чотирьох інструментів відновлення: ліквідації, поділу банку на «добрий» і «поганий», рекапіталізації з боку уряду, разом із націоналізацією і «відкритою» підтримкою банку.

Ліквідація не провокує зловживання, натомість витрати покриваються власниками і кредиторами, які не обтяжені заставами, а також установою, що надає депозити (фактично, це увесь банківський сектор). Поділ банку на «добрий» та «поганий» призводить до витрат, заявлених у момент ліквідації, і може додатково вимагати державних коштів, якщо наявні депозити не гарантовані заставами. Тільки у випадку збереження депозитів, не гарантованих заставами, можна вести мову про зловживання. При рекапіталізації і націоналізації витрати беруть на себе акціонери й державні органи влади, оскільки кредитори, як правило, захищені від втрат. У випадку з кредитами, які не гарантовані заставами, цей метод реструктуризації може посилювати зловживання. Подібна ситуація виникла б, якщо акціонери отримали б декомпенсацію або їх участь залишилася невизначеною.

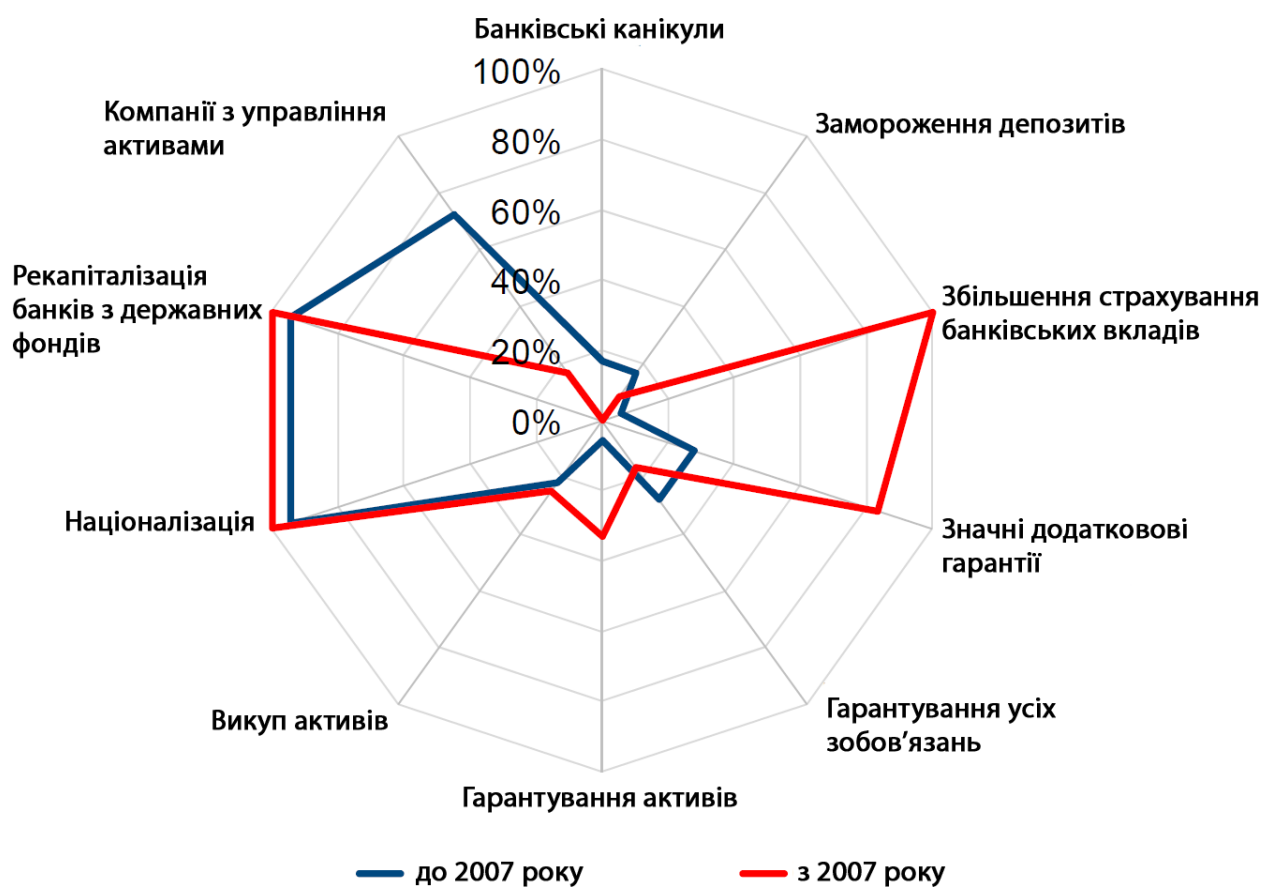

Рис 1. Зіставлення застосування інструментів відновлення під час кризи до 2007 року та кризи 2007-2009 років

Висновки та перспективи подальших розвідок

«Відкрита» допомога банкові уже давно розглядається як інструмент найбільшого впливу на спокусу зловживання. Її головною особливістю є збереження чинної структури власності, а відтак безкарність для зацікавлених сторін, які несуть відповідальність за доведення банку до негативної фінансової ситуації.

Список літератури

1. Про затвердження Змін до Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи [Електронний ресурс] : постанова НБУ № 90 від 18 лютого 2016 року // Національний банк України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27809128>.
2. Ukraine. Second review under the extended fund facility and requests for waivers of non-observance of performance criteria, rephrasing of access and financing assurances review // International Monetary Fund. – 2016. – No. 16/319. – 151 p.
3. Laeven, L. Systemic Banking Crises Database: An Update / L. Laeven, F. Valencia // IMF Working Paper. – Washington: International Monetary Fund, 2012. – No. 12 (163). – 33 p.
4. Honohan, P. Systemic Financial Crises: Containment and Resolution / P. Honohan, L. Laeven. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 400 p.
5. Hoelscher, D. Managing Systemic Banking Crises / D. Hoelscher, M. Quintyn // IMF Occasional Paper. – Washington: International Monetary Fund, 2003. – 72 p.
6. Claessens, S. Crisis Management and Resolution: Early Lessons from the Financial Crisis / S. Claessens, C. Pazarbasioglu, L. Laeven // IMF Staff Discussion Note. – Washington: International Monetary Fund, 2011. – No. 11/05. – 30 p.
7. Lessons and Policy Implications from the Global Financial Crisis / S. Claessens, G. Dell’Ariccia, D. Igan, L. Laeven // IMF Working Paper. – Washington: International Monetary Fund, 2010. – No. 10/44. – 41 p.

References

1. Ukraine, National Bank of Ukraine. (2016). *Postanova NBU No. 90 vid 18 lyutoho 2016 roku "Pro zatverdzhennya Zmin do Polozhennya pro zastosuvannya Natsional'nyh bankom Ukrayiny standartnykh instrumentiv rehulyuvannya likvidnosti bankivs'koyi systemy"*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27809128>.
2. *Ukraine. Second review under the extended fund facility and requests for waivers of non-observance of performance criteria, rephrasing of access and financing assurances review* (Vol. 16, IMF Country Report, Rep. No. 319). (2016). Washington: International Monetary Fund.
3. Valencia, F., & Laeven, L. (2012). Systemic Banking Crises Database: An Update. *IMF Working Papers*, 12(163), 1. doi:10.5089/9781475505054.001.
4. Honohan, P., & Laeven, L. (2005). *Systemic financial crises: containment and resolution*. Cambridge University Press.
5. Quintyn, M. M., & Hoelscher, M. D. S. (2003). *Managing systemic banking crises* (No. 224). International Monetary Fund.
6. Pazarbasioglu, C., Laeven, M. L., Nedelescu, O. M., Claessens, S., Valencia, F., Dobler, M., & Seal, K. (2011). *Crisis management and resolution: Early lessons from the financial crisis*. International Monetary Fund.
7. Claessens, S., Dell’Ariccia, G., Igan, D., & Laeven, L. (2010). *Lessons and policy implications from the global financial crisis*. International Monetary Fund working paper, WP/10/44.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2016 р.

Галина Михайлівна ЗАБЧУК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: halynakv@gmail.com

СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Забчук, Г. М. Стимулювання інвестиційної активності комерційних банків [Текст] / Галина Михайлівна Забчук // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 15-26. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. У статті розглянуто особливості розвитку інвестиційних процесів в Україні, проаналізовано основні проблеми інвестиційного банківського кредитування, обґрунтовано пропозиції щодо монетарного стимулювання інвестиційної активності банківських установ.

Мета. Метою наукового дослідження є аналіз інвестиційного банківського кредитування і визначення практичних рекомендацій щодо підвищення дієвості інструментарію грошово-кредитної політики на стимулювання інвестиційної активності банківських установ.

Метод (методологія). Дослідження проведено за допомогою загальнонаукових методів аналізу, а саме методами індукції, дедукції, систематизації і узагальнення, а також статистично-економічних методів.

Результати. Для відновлення економічного зростання грошово-кредитна політика потребує змін і формування принципово нових взаємовідносин банківської системи з реальним сектором економіки. Проаналізовано основні чинники, які стримують розвиток інвестиційного банківського кредитування. Запропоновано комплекс рекомендацій щодо підвищення впливу інструментів грошово-кредитної політики на інвестиційне банківське кредитування.

Ключові слова: монетарне регулювання економіки; мінімальні обов'язкові резерви; відсоткова політика; рефінансування комерційних банків; інвестиційне кредитування.

Halyna Mykhailivna ZABCHUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking,
Ternopil National Economic University
E-mail: halynakv@gmail.com

INVESTMENT ACTIVITY PROMOTION OF COMMERCIAL BANKS

Abstract

Introduction. *The article describes the peculiarities of investment processes in Ukraine, analyses the main problems of investment bank lending, and substantiates proposals for monetary stimulation of bank investment activity.*

Purpose. *The aim of the research is to analyse the investment bank lending and to determine the practical recommendations to improve the effectiveness of monetary policy mechanisms for bank investment activity stimulation.*

Method (methodology). *The following methods of scientific analysis have been used in this research: method of induction, method of deduction, method of systematization and synthesis, and also statistical and economic methods.*

Results. *In order to restore the economic growth, monetary policy needs some changes and the formation of fundamentally new relationships between banking system and real sector of economy. The basic factors that hinder the development of the investment bank lending have been analysed. A set of recommendations to improve the impact of monetary policy mechanisms on bank lending investment have been suggested.*

Keywords: *monetary management of the economy; minimum mandatory reserves; interest rate policy; refinancing of commercial banks; investment lending.*

JEL classification: E50, E52, E59

Вступ

На сучасному етапі найважливішим чинником розвитку економіки і суспільства загалом є інвестиції. Економічний спад, який триває вже вісім років, поставив економіку України на межу катастрофи. Пожвавлення інвестиційної діяльності – необхідна умова виходу економіки з нинішньої економічної кризи і створення передумов для її сталого розвитку.

Початок цього процесу ускладнений більшим спадом в інвестиційній сфері, ніж в економіці загалом. В умовах недостатнього впливу на цей процес держави складається несприятливий інвестиційний клімат. Обсяг інвестицій різко зменшується, змінюються галузева структура і форми інвестицій, склад інвесторів. Прямі інвестиції вимагають значних довгострокових ресурсів, які майже не доступні.

У країні не компенсується вибуття виробничих потужностей і підривається матеріальна основа розширеного відтворення. Масштаби здійснюваних капітальних вкладень, структура їх галузевого і територіального розподілу є наслідком обраного курсу реформування економіки, що характеризується відсутністю чіткої концепції структурних перетворень, механізму державного регулювання інвестиційної діяльності, явними прорахунками в бюджетній та грошово-кредитній політиці.

Однією з основних цілей грошово-кредитної політики є забезпечення економічного зростання, у тому числі – через збільшення інвестиційних витрат. Але

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

відсутність ефективного механізму переливання капіталу з фінансового сектора в реальний, а також чітких цілей і пріоритетів монетарної політики, спрямованих на зростання реальних інвестицій, залишається однією з основних проблем вітчизняної економіки.

Теоретичні питання і практичні проблеми активізації інвестиційних процесів в економіці та грошово-кредитного регулювання розглядали у своїх працях багато видатних вітчизняних вчених, таких, як Аржевітін С. М., Дзюблюк О. В., Луців Б. Л., Мороз А. М., Майорова Т. В. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання впливу інструментів грошово-кредитної політики на економіку країни, а також характер їх взаємозв'язку з інвестиційною активністю в реальному секторі економіки. Окремі питання потребують уточнення з метою визначення шляхів підвищення інвестиційної активності комерційних банків.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз інвестиційного банківського кредитування і визначення практичних рекомендацій задля підвищення дієвості інструментарію грошово-кредитної політики на стимулювання інвестиційної активності банківських установ. Досягнення мети потребує вирішення таких завдань: проаналізувати інвестиційну активність комерційних банків, виявити основні фактори, які стримують розвиток інвестиційного банківського кредитування, та запропонувати основні напрями монетарного стимулювання інвестиційного банківського кредитування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблема досягнення макроекономічної стабільності сьогодні є ключовою. З огляду на важливість грошово-кредитної політики у досягненні економічної стабільності все більшого значення набуває аналіз ефективності грошово-кредитної політики щодо припинення економічного спаду. Використання всього арсеналу інструментів кредитно-грошового регулювання економіки з головною метою – обмежити темпи інфляції, не принесло бажаних результатів для пожвавлення економіки і поліпшення інвестиційного клімату. Держава практично самоусунулась від регулювання цього процесу.

На тлі стрімкого зниження загального обсягу інвестицій суттєво змінилася і їх структура. Переорієнтацію інвестицій у на невиробничу сферу можна було б вважати загалом прогресивною тенденцією, якби цей процес не відбувався на тлі зменшення виробничих капітальних вкладень і скорочення в їх складі частки найважливіших галузей промисловості.

Найбільша частка інвестицій у матеріальні активи припадає на інвестиції в житлове і нежитлове будівництво, інженерні споруди, машини, обладнання та інвентар (табл. 1). Варто зазначити, що житлове будівництво до недавнього часу мало відносно сприятливу кон'юнктуру.

Дефіцит фінансових ресурсів скорочує попит на готову продукцію інвестиційного призначення, а саме – підприємств таких галузей, що переживають спад, – легкої і харчової промисловості, більшості галузей машинобудування і приладобудування, промисловості будівельних матеріалів та ін. Скорочення інвестицій негативно вплинуло як на загальну динаміку, так і на структуру основних виробничих фондів. Відбувається як фізичне зменшення національного багатства, так і різке старіння виробничого обладнання (табл. 2).

**Таблиця 1. Капітальні інвестиції за видами активів за 2010-2015 рр. [1]
(млн грн)**

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
інвестиції у матеріальні активи	173662,8	231910,2	264853,7	239393,6	212035,1	254730,9
житлові будівлі	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8
нежитлові будівлі	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	43330,9
інженерні споруди	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	50948,7
машини, обладнання та інвентар	54059,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	84423,2
транспортні засоби	11025,3	17014,0	27015,9	16246,8	13830,4	19650,0
земля	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	1441,8
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	2762,6
інші матеріальні активи	3626,0	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	6563,9
інвестиції у нематеріальні активи	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5
з них:						
програмне забезпечення та бази даних	2802,4	4101,9	3409,1	3477,6	2974,3	4908,4
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3044,0	3254,0	3655,9	5631,5	3207,3	12457,8

Найбільші показники зносу характерні для машин і устаткування промисловості, транспортних засобів, тобто найбільш активної частини основних фондів, що визначають науково-технічний рівень виробництва. Однією з головних причин низької інвестиційної активності є зниження рівня рентабельності промислової продукції. З погіршенням фінансового становища підприємств посилилася тенденція до скорочення витрат на розвиток і вдосконалення виробництва у структурі використання грошових коштів.

У найближчій перспективі немає підстав розраховувати на вагоме нарощування інвестиційних ресурсів за рахунок прибутку господарських суб'єктів. Це джерело інвестування може стати значним при умові істотного поліпшення фінансового стану підприємств і зростання реальної заробітної плати їх працівників, що можна досягти тільки після тривалого періоду економічного зростання.

Таким чином, недоінвестування української економіки протягом останніх 8 років визначило всю сукупність проблем, що накопичилися у виробничому потенціалі країни. До них належать: низька ефективність виробництва і конкурентоспроможність продукції, що випускається, скорочення виробництва наукомісткої продукції,

поглиблення галузевих регіональних і технологічних диспропорцій, особливо у сфері промислового виробництва.

Таблиця 2. Наявність і стан основних засобів за видами економічної діяльності за 2015 р. [3]

Види економічної діяльності	У фактичних цінах на кінець року, млн грн		Ступінь зносу, у %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
Усього	7641357	3047839	60,1
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	210169	128516	38,9
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	205575	126260	38,6
Лісове господарство та лісозаготівлі	3793	1895	50,0
Рибне господарство	801	361	54,9
Промисловість	3842517	889183	76,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	379055	159443	57,9
Переробна промисловість	1656971	400706	75,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1736058	302267	82,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	70433	26767	62,0
Будівництво	62090	29157	53,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	135378	74805	44,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1418312	684928	51,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	27985	18014	35,6
Інформація та телекомунікації	76546	32230	57,9
Фінансова та страхова діяльність	51238	29785	41,9
Операції з нерухомим майном	666855	415457	37,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	31347	13376	57,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	407506	183148	55,1
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	581	290	50,1
Освіта	3117	1697	45,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	12912	7239	43,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	23581	15977	32,2
Надання інших видів послуг	2110	1169	44,6

Інвестиційна діяльність у роки реформ значною мірою визначається нестачею власних коштів підприємств, високою ризикованістю довгострокових вкладень, високими процентними ставками за залученими кредитами, низькою

конкурентоспроможністю корпоративних цінних паперів на фінансових ринках, скороченням обсягів централізованих капітальних вкладень і неритмічним їх фінансуванням. Величина капіталовкладень скоротилася, а їх структура набула сировинної і непродуктивної спрямованості, окрім того, відбулось скорочення сукупного попиту, пов'язаного з політичною нестабільністю, відсутністю відповідної інфраструктури, відходом держави від фінансування інвестиційного процесу.

З погіршенням фінансового стану реального сектору економіки зменшився не тільки його власний інвестиційний потенціал, а й можливості залучення позикових коштів. Перехід НБУ до режиму інфляційного таргетування не вплинув на частку кредитів у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій.

Практика показала, що реакція банківської системи на зниження темпів інфляції виявилася неадекватною. Як при підвищенні, так і при зниженні інфляції банки скорочували обсяг кредитування реального сектору економіки і відмовлялися вкладати гроші на тривалий термін. Обсяг кредитних вкладень банківської системи у капітальних інвестиціях за джерелами інвестування скоротився з 13,9 % у 2013 р. до 7,5 % у 2015 р. та 7,2 % у 2016 р. (табл. 3) [1].

Кредитування комерційними банками галузей народного господарства не відповідає реальним потребам економіки, яка страждає від гострої нестачі грошових коштів для поточних потреб та особливо для інвестиційних цілей.

По-перше, скорочується реальний обсяг кредитування підприємств і населення з боку комерційних банків.

По-друге, переважно надають короткострокові кредити. Це означає, що комерційні банки фактично не беруть участі у фінансуванні інвестиційних об'єктів. Основна частина кредитів використовується для поповнення оборотних коштів і вирішення платіжних проблем підприємств. Поєднання таких негативних чинників, як високі відсоткові ставки та низька кредитоспроможність позичальників, визначає головними об'єктами кредитування операції торгово-посередницького характеру, які швидко окупляться, і унеможлиблює кредитування виробництва з відносно низькою рентабельністю, а саме – капіталовкладення. Через високі ризики банки не видають інвестиційні кредити, побоюючись неповернення коштів. Водночас і самі позичальники часто змушені відмовитися від таких кредитів через непомірну їх дорожнечу. Норма позичкового відсотка залишається значно вищою за норму прибутку в реальному секторі, тому для підприємств таке джерело інвестування недоступне. Зниження темпів інфляції за останній рік не супроводжувалося збільшенням надійних банківських кредитів підприємствам, проблеми з поверненням виданих позичок і сплатою відсотків по них у банківських установах залишаються і досі.

Відповісти на питання, чи є існуюча реальна відсоткова ставка по довгостроковим позиках прийнятною для початку активізації інвестиційного процесу, можна, зіставивши її величину з рентабельністю виробничих інвестицій (табл. 4).

З огляду на порівняльну динаміку темпів інфляції і реальної відсоткової ставки, можна констатувати, що зниження темпів інфляції не в змозі суттєво знизити величину відсоткової ставки. Всупереч поширеній думці, ступінь участі банків у фінансуванні інвестицій залежить не тільки від глибини кризи у фінансово-кредитній сфері, розвитку ринкової інфраструктури, інфляції, вона зумовлюється значно ширшим спектром загальноекономічних процесів, насамперед – загальним характером спаду виробництва, що обмежує сферу для ефективного вкладення інвестиційних ресурсів, а також нестабільністю і непередбачуваністю подальших умов економічної діяльності та податковим навантаженням.

**Таблиця 3. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування
за 2010-2016 роки [1] (млн грн)**

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	січень-вересень 2016 року	
							у фактичних цінах, млн грн	у % до загального обсягу
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	204450,1	100,0
у т. ч. за рахунок								
коштів державного бюджету	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5	2180,2	1,1
коштів місцевих бюджетів	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0	9881,0	4,8
власних коштів підприємств та організацій	111371,0	147569,6	171176,6	165786,7	154629,5	184351,3	146793,1	71,8
кредитів банків та інших позик	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1	14712,8	7,2
коштів іноземних інвесторів	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4	6373,8	3,1
коштів населення на будівництво житла	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4	19764,8	9,7
інших джерел фінансування	7752,5	9312,8	10030,9	8036,7	6690,2	6674,7	4744,4	2,3

Таблиця 4. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності і середня ставка позикового відсотка банків (у %) *

Рентабельність за видами економічної діяльності, %	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016 січень-червень
Промисловість	4,7	3,4	3,0	1,6	0,9	5,0
Сільське господарство, лісове господарство	23,2	21,5	11,6	20,6	41,7	3,7
Будівництво	0,2	-0,1	0,0	5,8	-7,6	0,1
Торгівля	15,0	12,2	10,2	-12,8	-0,9	18,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,1	5,4	3,5	-1,7	1,16	5,9
Фінансова діяльність	6,2	6,1	5,9	-15,2	-8,9	-6,2
Операції з нерухомим майном, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3,1	2,8	3,1	-46,9	-33,4	7,2
% ставка за кредитами суб'єктам господарювання у гривні на термін від 1р. до 5 р. (станом на 31. 12)	15,5	17,2	18,3	17,6	19,0	20,1
% ставка за кредитами суб'єктам господарювання в іноземній валюті на термін від 1р. до 5р. (станом на 31. 12)	10,9	10,3	10,3	10,6	10,2	10,5
% ставка за кредитами суб'єктам господарювання у грн на термін більше 5 р. (станом на 31. 12)	14,6	13,3	12,1	14,3	22,6	14,5
% ставка за кредитами суб'єктам господарювання в іноз. валюті на термін більше 5 р. (станом на 31. 12)	8,9	9,6	10,3	9,5	9,5	10,6

*Складено за даними [4; 5].

Зниження темпів інфляції у 2016 році не вплинуло на структуру виданих кредитів суб'єктам господарювання (у бік збільшення питомої ваги довготермінових кредитів), що свідчить про низьку залежність цієї структури від темпів зростання цін. Обсяг виданих кредитів суб'єктам господарювання визначається низкою інших чинників, що перешкоджають довгостроковому залученню ресурсів. Для збільшення термінів надання кредитів банку потрібно відповідне збільшення частки термінових зобов'язань, які дорожчі, ніж короткотермінові, що обмежується ще і високим рівнем недовіри населення до банківської системи. Запропонувати вищу прибутковість по довгострокових вкладах банки не в змозі, тому що НБУ підвищив норматив відрахувань за строковими депозитами в національній валюті в обов'язкові резерви з 0 % до 3 %

[2]. При загальній економічній і політичній невизначеності, з одного боку, та повільному розвитку ринків капіталу та робочої сили – з іншого, банківська система практично не зацікавлена в довгостроковому вкладенні коштів і керується переважно власними, локальними інтересами, чисто кон'юнктурними моментами.

Грошово-кредитна політика, яку проводить НБУ, надмірно жорстка і практично виключає можливість необхідного збільшення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій для переходу до економічного зростання. Обмеження грошової емісії і сукупного платоспроможного попиту звужило діапазон дії і сферу її впливу на розвиток економіки. Спрямованість грошово-кредитної політики на подолання інфляції з використанням усього арсеналу інструментів централізованого впливу на сферу грошово-фінансових відносин фактично призвела до втрати здатності банківської системи забезпечувати потреби господарських суб'єктів у позикових коштах. Триваючий спад виробництва, низька залежність інфляційних процесів від ситуації у грошово-кредитній сфері доводять, що в умовах спаду виробничої активності жорсткість грошової політики лише загострює проблему платоспроможності, позбавляє економічні суб'єкти здатності до інвестування та розширення виробництва.

Варто зазначити, що нині максимальну дію на економіку чинять такі інструменти, як ставка рефінансування і ставка обов'язкового резервування. Для підвищення інвестиційної активності банківських установ насамперед розглянемо заходи з удосконалення системи рефінансування, яка на сьогодні спрямована здебільшого на поточне управління ліквідністю, тому в ній і переважають надкороткострокові кредити. Проте економіці потрібне довгострокове рефінансування комерційних банків. Не заперечуючи важливості цього напрямку роботи, вважаємо, що необхідно поступово спрямовувати її у бік створення сприятливих умов для довгострокового кредитування потреб реального сектору економіки.

Тому для стимулювання інвестиційної активності комерційних банків доцільно виокремити наступні основні напрями, пов'язані з підвищенням дієвості механізму рефінансування як інструменту грошово-кредитного регулювання:

- довгострокове рефінансування комерційних банків. До першочергових цілей, на нашу думку, повинно належати кредитування новітніх і енергозберігаючих технологій, оновлення основних виробничих фондів, кредитування сільськогосподарського виробництва, малого та середнього бізнесу;
- утримання високого рівня банківського нагляду за цільовим використанням грошових ресурсів, отриманих від центрального банку через інструменти рефінансування;
- прийняття, за необхідності, закону, який зміцнив би юридичний фундамент контролю;
- для застереження від зловживань із цільовими кредитами передбачити механізм захисту і контролю суб'єктів господарювання від морально застарілих і матеріаломістких, енергоємних технологій, обладнання і матеріалів;
- подальше зниження ставки рефінансування.

Реалізація цих заходів сприятиме активізації інвестиційної діяльності банківських установ. Істотне значення має й організаційний аспект. Йдеться про канали кредитування економіки за схемою цільового рефінансування банків. Очевидно, якщо схема рефінансування припускає надання банкам коштів для кредитування реального сектора економіки, вплив кредитної політики на можливості економічного зростання значно розширюється. При цьому пропорційно зростають і кредитні ризики, системний ризик інфляції і девальвації. Однак варто зазначити, що в Україні підприємств з надійною репутацією, тобто що стабільно працюють, мають

сприятливі перспективи розвитку і сталий імідж, не так багато. Проте такий спосіб рефінансування сприяє активній репродукції монопольної економічної структури. Зрозуміло, що монопольне зростання краще конкурентної стагнації. Водночас сама по собі перспектива посилення влади монополій навряд чи є привабливою. Збалансувати ситуацію можуть державні гарантії, інші форми фінансового і організаційного сприяння середньому і дрібному бізнесу.

Заходи щодо активізації інвестиційної діяльності комерційних банків зачіпають ще два аспекти: політику обов'язкового резервування частини залучених коштів у НБУ й оподаткування прибутку банківських установ. На сьогодні НБУ застосовує диференційовані нормативи обов'язкових резервів, однак, на наш погляд, систему обов'язкового резервування варто б було доповнити включенням до суми обов'язкових резервів частини коштів, спрямованих банками на довгострокове кредитування цільових програм реального сектора економіки. Тобто впливати на режим резервування не безпосередньо, а опосередковано. Це дозволить стимулювати інвестиції в реальний сектор економіки, не змінюючи при цьому нормативи обов'язкового резервування. Передача регіональним відділенням НБУ прав визначати напрями потоків інвестицій у регіонах дозволить гнучкіше оперувати розвитком важливих для регіону галузей народного господарства. Наприклад, пропонується дозволити комерційним банкам спрямовувати частину своїх обов'язкових резервів на цілі пільгового інвестування підприємств реального сектора економіки, конкретні ж підприємства-одержувачі потрібно визначати, виходячи з узгодженої з урядом програми структурної перебудови економіки, економічних завдань, що мають загальнодержавне значення. Інші пропозиції полягають у зниженні норми відрахувань в обов'язкові резерви, що депонуються комерційними банками в НБУ для тих банківських установ, які в структурі своїх активів мають певну частку довгострокових вкладень у реальний сектор економіки. Таке пільгове кредитування підприємств за рахунок зниження резервних вимог вигідне для комерційних банків, а також для виробництва.

Крім зміни норм обов'язкових резервів, для стимулювання видачі довгострокових позик суб'єктам господарювання пропонуємо встановити пільгове оподаткування прибутку банків, якщо такі позики перевищують певну частку (наприклад, 35 %) від сукупної величини кредитних вкладень банків, або з умовою використання коштів, зекономлених за рахунок пільгового оподаткування на пільгове фінансування інвестиційних програм.

Іншим важливим напрямком активізації інвестиційного кредитування комерційними банками є субсидування відсоткових ставок. Для стимулювання комерційних банків кредитувати виробництво необхідно скористатися цим важелем впливу. Високий ризик довгострокових кредитів є причиною високих відсоткових ставок за такі кредити, що робить їх недоступними для суб'єктів господарювання попри гостру потребу в них. Субсидування частини відсоткової ставки по інвестиційних банківських кредитах дозволить зменшити їхню вартість для реального сектору і цим збільшити обсяги кредитів на технічне переоснащення виробництва, досягти оновлення виробничих ліній, підвищення якості та конкурентоспроможності товарів, збільшення приросту ВВП. Субсидування потрібно диференціювати за соціальною ефективністю, пріоритетними галузевими напрямками (більші відсотки за ті проекти, які дадуть більший соціальний ефект). При зниженні вартості кредитних ресурсів на кредитному ринку повинен знижуватися і обсяг компенсацій відсоткових ставок.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що для відновлення економічного зростання грошово-кредитна політика потребує змін і формування принципово нових взаємовідносин банківської системи з реальним сектором економіки. Запропонований комплекс рекомендацій щодо впливу інструментів грошово-кредитної політики на інвестиційне банківське кредитування, а саме – пропозиції щодо удосконалення політики обов'язкового резервування, механізму рефінансування й оподаткування прибутку банківських установ, субсидування відсоткових ставок, будуть ефективними за умови жорсткого контролю за використанням комерційними банками коштів, отриманих у результаті надання їм пільг.

Список літератури

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm.
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
3. Вартість основних засобів (2000-2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/nsoz/nsoz15_u.htm.
4. Процентні ставки (грудень 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66237>.
5. Економічні та фінансові показники України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36728&cat_id=45692.
6. Рентабельність операційної діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-червень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/arh_r odp_ed15_u.htm.
7. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України [Текст]: монографія / за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.
8. Майорова, Т. В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні [Текст]: монографія / Т. В. Майорова. – К.: КНЕУ, 2013. – 332, с.
9. Аржевітін, С. М. Монетарне регулювання економіки України: поточні виклики та задачі [Текст] / С. М. Аржевітін // Науковий вісник Ужгородського університету – №1 (47). Т. 1. -Ужгород, 2016. – С. 319-325.
10. Луців, Б. Л. Банки в інвестуванні економічного розвитку [Текст] / Б. Л. Луців // Світ фінансів. – 2015. – Вип. 1 – С. 151-161.

References

1. *Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny*. (2016). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm.
8. *Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny*. (2016). Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
2. *Vartist' osnovnykh zasobiv*. (2000-2015). (2016). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/nsoz/nsoz15_u.htm.
3. *Protsentni stavky*. (2016). Retrieved from: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66237>.

-
4. *Ekonomichni ta finansovi pokaznyky Ukrainy*. (2016). Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36728&cat_id=45692.
 5. *Rentabel'nist' operatsynoyi diyal'nosti velykykh ta serednikh pidpryyemstv za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti za sichen'-cherven' 2016 roku*. (2016). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/arh_r odp_ed15_u.htm.
 6. Dzyublyuk, O. V. (2014). *Hroshovo-kredytne rehulyuvannya u mekhanizmi zabezpechennya makroekonomichnoyi stabilizatsiyi i efektyvnosti funktsionuvannya bankivs'koyi systemy Ukrainy*. Ternopil': TNEU.
 7. Mayorova T. V. (2013). *Investytsiynyy protses i finansovo-kredytni vazheli yoho aktyvizatsiyi v Ukraini*. Kyiv: KNEU.
 8. Arzhevitin S. M. (2016). Monetarne rehulyuvannya ekonomiky Ukrainy: potochni vyklyky ta zadachi. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, 1 (1), 319-325.
 9. Lutsiv B. L. (2015). Banky v investuvanni ekonomichnoho rozvytku. *Svit finansiv*, 1, 151-161.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2016 р.

Ірина Олександрівна КОНДРАТЮК

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
E-mail: irina.kondratiuk77@gmail.com

Олена Олександрівна ЛОНДАРЕНКО

асистент,
кафедра обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
E-mail: londarenko@i.ua

Олена Анатоліївна ПОДПРИГОРА

головний бухгалтер,
Національна академія наук України «Інститут газу»
E-mail: Lena1965@ukr.net

**ЗМІСТ ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В
ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ
РОБОТИ РОЗПОРЯДНИКІВ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ**

Кондратюк, І. О. Зміст плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та його значення для обліково-аналітичної роботи розпорядників бюджетних коштів [Текст] / Ірина Олександрівна Кондратюк, Олена Олександрівна Лондаренко, Олена Анатоліївна Подпригора // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 27-45. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Предметом дослідження є теоретичні засади та організаційно-методичні положення обліку об'єктів на субрахунках бухгалтерського обліку розпорядниками бюджетних коштів в умовах переходу до застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Доволі суттєва зміна порядку обліку потребує розроблення перехідних таблиць для перенесення залишків, врахування появи в обліку нових об'єктів (інвестиційна нерухомість, біологічні активи, довгострокова дебіторська заборгованість, розрахунки та зобов'язання органів, що контролюють справляння надходжень до бюджету, цільове фінансування розпорядників бюджетних коштів, фінансові результати виконання кошторису звітного періоду, довгострокові зобов'язання за операціями з оренди, забезпечення майбутніх витрат і платежів, доходів та витрат за обмінними та необмінними операціями).

У роботі застосовано методи емпіричного дослідження: спостереження, порівняння; аналізу і синтезу, індукції і дедукції, системний і комплексний підходи, які використані при розкритті змісту Планів рахунків та виокремленні їх складових. Порівняльний

© Ірина Олександрівна Кондратюк, Олена Олександрівна Лондаренко,
Олена Анатоліївна Подпригора, 2016

метод – при дослідженні складу рахунків та субрахунків та обґрунтуванні рекомендацій щодо удосконалення порядку їх ведення.

За результатами роботи проведено зіставлення субрахунків Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, виявлено розбіжності у складі субрахунків та порядку їх застосування, сформовано рекомендації щодо подальшого удосконалення обліково-аналітичної роботи розпорядників бюджетних коштів. Результати дослідження дозволять спростити перехід до застосування розпорядниками бюджетних коштів Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі.

Ключові слова: облік; рахунки; План рахунків; державний сектор; розпорядники бюджетних коштів; модернізація системи обліку.

Iryna Oleksandrivna KONDRATYUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Credit and Budget Institutions Accounting and Economic Analysis,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: irina.kondratiuk77@gmail.com

Olena Oleksandrivna LONDARENKO

Assistant,
Department of Credit and Budget Institutions Accounting and Economic Analysis,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: londarenko@i.ua

Olena Anatoliyivna PODPRYHORA

Chief Accountant,
National Academy of Sciences of Ukraine “The Gas Institute”,
E-mail: Lena1965@ukr.net

CONTENTS OF CHART OF ACCOUNTS IN PUBLIC SECTOR AND ITS MEANING FOR ACCOUNTING AND ANALYSIS ACTIVITY OF BUDGET FUNDS DISPONENTS

Abstract

Introduction. *The theoretical principles and organizational and methodical provision of recording the objects on subaccounts of accounting by budget funds disponents in the conditions of application of the chart of accounts in the public sector have become the subject of the research. Quite a substantial change in accounting procedure requires the development of transitional tables for transferring balances, consideration the emergence of new accounting objects (investment property, biological assets, long-term receivables, payments and liabilities of authorities which control revenue, target financing of budget funds disponents, long-term obligations with rental procedures, provision for liabilities and charges, revenues and expenses for the exchange and non-exchange transactions).*

The method (methodology). *The following methods of empirical research have been used in the article: methods of observation and comparison (to study the composition of accounts and sub-accounts and to justify the recommendations for improving the order of accounts); methods of analysis and synthesis; methods of induction and deduction, methods of system and integrated*

approaches. These methods have been used to disclosure of the contents of chart of accounts and to define their constituents.

Results. *According to results of the research we have conducted a comparison of chart of accounts of budget institutions and chart of accounts in the public sector. The differences in the composition of their sub-accounts and in order their applications have been revealed. The recommendations for further improvement of accounting and analysis activity of budget funds disponents have been proposed. Results of the study will facilitate the transition to application of chart of accounts in the public sector by disponents.*

Keywords: *accounting; accounts; chart of accounts; public sector; public sector units; updating of accounting system.*

JEL classification: H89, M41

Вступ

Одним із ключових завдань Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі стало удосконалення методології та перехід на єдині методологічні засади бухгалтерського обліку і звітності, а також створення уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку [1]. Зазначене завдання вирішено через розроблення та запровадження національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку та Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [2], який набуває чинності з 01.01.2017 р. Утім, між Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ є розбіжності, що спричинюють труднощі з перенесенням залишків, отже, розроблення потребують перехідні таблиці, для побудови яких слід зіставити об'єкти обліку, інформація щодо яких фіксується на відповідних синтетичних субрахунках бухгалтерського обліку.

Побудова Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі досліджувалася у працях М. С. Амбарчян [3], Л. Г. Ловінської [4], С. В. Свірко [5], Н. М. Хорунжак [6; 7]. Так М. С. Амбарчян зіставлено План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та План рахунків бухгалтерського обліку виконання державного та місцевих бюджетів за класами рахунків [3]. Л. Г. Ловінською досліджено структуру Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [4, с. 101], класифіковано рахунки за економічним змістом [4, с. 103], зіставлено рахунки бухгалтерського обліку доходів і витрат із бюджетною класифікацією [4, с. 109-113]. С. В. Свірко звертає увагу на особливості побудови та структури Єдиного плану рахунків бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору [5, с. 26]. Н. М. Хорунжак проаналізовано склад та структуру Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі з точки зору зручності та адаптованості до комп'ютерного опрацювання, доцільності розвитку досліджень формування рахунків управлінського обліку [7, с. 191-192]. Однак зіставлення Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ із Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі на рівні синтетичних субрахунків залишилося поза увагою дослідників, що в умовах переходу до застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі є актуальним та важливим науковим та практичним завданням.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є формування концептуальних положень побудови перехідних таблиць для переходу до застосування Плану рахунків бухгалтерського

обліку в державному секторі. Для досягнення поставленої мети завданнями є: зіставити субрахунки Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ із Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі для встановлення відмінностей; виявити проблемні аспекти, пов'язані із перенесенням залишків на субрахунки Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі; окреслити напрями подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основною відмінністю Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі є його структурованість за класами та рахунками, які призначені для обліку операцій розпорядників бюджетних коштів (РБК), державних цільових фондів, виконання державного та місцевих бюджетів. Рахунки, призначені для ведення обліку РБК, наведені у табл. 1.

Детальний аналіз змісту нефінансових активів для облікової роботи РБК показує появу субрахунків, спричинену наявністю нових об'єктів обліку. Зокрема, у зв'язку з набуттям чинності НП(С)БОДС 129 «Інвестиційна нерухомість» РБК мають виокремлювати у складі основних засобів інвестиційну нерухомість (земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу [8]), для обліку якої перебачено субрахунок 1010 «Інвестиційна нерухомість». Наступною відмінністю є суміщення обліку об'єктів, що обліковувалися на субрахунках 107 «Робочі і продуктивні тварини» та 108 «Багаторічні насадження» на субрахунок 1017 «Тварини та багаторічні насадження», що є довгостроковими біологічними активами, не пов'язаними із сільськогосподарською діяльністю. Склад активів, що обліковуються на решті субрахунків з обліку основних засобів, залишився ідентичним.

Облік інших необоротних матеріальних активів, на відміну від чинної до 01.01.2017 р. методики обліку, не передбачає окремого субрахунку з обліку тимчасових нетитульних споруд, до яких належать: тимчасові (нетитульні) споруди, пристосування і пристрої, сезонні дороги, тимчасові відгалуження лісовозних доріг і тимчасові будівлі у лісі (пересувні будиночки, котлопункти, пилкозаточувальні майстерні, бензоаправки тощо), малі архітектурні форми [9]. Слід зауважити відсутність у нормативно-правових документах з бухгалтерського обліку основних засобів (НП(С)БОДС 121 «Основні засоби» [10], Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору [11], Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [12]) порядку обліку зазначених об'єктів. Наявність субрахунку 1118 «Інші необоротні матеріальні активи» дає змогу припустити можливість обліку зазначених об'єктів з його використанням. Утім, відповідно до Порядку застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі на зазначеному субрахунку ведеться облік наявності та руху інших необоротних матеріальних активів, які не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 11 «Інші необоротні матеріальні активи», а саме: матеріалів, одержаних зі складу в лабораторію або інші структурні підрозділи науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів для науково-дослідних робіт, які використовуються неодноразово або тривалий час, а також матеріалів, що є об'єктами наукових досліджень [12]. Отже, склад об'єктів є чітко визначений і збігається із об'єктами, що обліковуються на субрахунку 118 «Матеріали довготривалого використання для наукових цілей». Водночас Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору зазначено, що до складу інших необоротних матеріальних активів належать

інші необоротні матеріальні активи, які не знайшли відображення у інших групах підпункту 1.2 «Інші необоротні матеріальні активи» [11]. Такі суперечності потребують усунення.

Таблиця 1. Побудова Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі для облікової роботи розпорядників бюджетних коштів*

Номер рахунку	Назва рахунку	Номер рахунку	Назва рахунку
1	2	3	4
Розділ 1. Балансові рахунки		62	Розрахунки за товари, роботи, послуги
<i>Клас 1. Нефінансові активи</i>		63	Розрахунки за податками і зборами
10	Основні засоби	64	Інші поточні зобов'язання
11	Інші необоротні матеріальні активи	65	Розрахунки з оплати праці
12	Нематеріальні активи	66	Зобов'язання за внутрішніми розрахунками
13	Капітальні інвестиції	67	Забезпечення майбутніх витрат і платежів
14	Знос (амортизація) необоротних активів	68	Зобов'язання за надходженнями до бюджету
15	Виробничі запаси	69	Доходи майбутніх періодів
16	Виробництво	<i>Клас 7. Доходи</i>	
17	Біологічні активи	70	Доходи за бюджетними асигнуваннями
18	Інші нефінансові активи	71	Доходи від реалізації продукції (робіт, послуг)
<i>Клас 2. Фінансові активи</i>		72	Доходи від продажу активів
20	Довгострокова дебіторська заборгованість	73	Фінансові доходи
21	Поточна дебіторська заборгованість	74	Інші доходи за обмінними операціями
22	Готівкові кошти та їх еквіваленти	75	Доходи за необмінними операціями
23	Грошові кошти на рахунках	<i>Клас 8. Витрати</i>	
25	Довгострокові фінансові інвестиції та інші фінансові активи	80	Витрати на виконання бюджетних програм
26	Поточні фінансові інвестиції та інші фінансові активи	81	Витрати на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт)
27	Дебіторська заборгованість за внутрішніми розрахунками	82	Витрати з продажу активів
28	Розрахунки за надходженнями до бюджету	83	Фінансові витрати
29	Витрати майбутніх періодів	84	Інші витрати за обмінними операціями

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
<i>Клас 5. Капітал та фінансовий результат</i>		85	Витрати за необмінними операціями
51	Внесений капітал	Розділ 2. Позабалансові рахунки	
52	Капітал у підприємствах	01	Орендовані основні засоби та нематеріальні активи
53	Капітал у дооцінках	02	Активи на відповідальному зберіганні
54	Цільове фінансування	03	Бюджетні зобов'язання
55	Фінансовий результат	04	Непередбачені активи
56	Резервний капітал	05	Непередбачені зобов'язання, гарантії та забезпечення надані
<i>Клас 6. Зобов'язання</i>		06	Гарантії та забезпечення отримані
60	Довгострокові зобов'язання	08	Бланки документів суворої звітності
61	Поточна заборгованість за кредитами та позиками	09	Передані (видані) активи відповідно до законодавства

**За даними Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [2].*

Також слід зауважити, що оскільки суб'єкти державного сектору зараховують до малоцінних необоротних матеріальних активів предмети вартістю (без податку на додану вартість), що не перевищує 6000 гривень, а строк використання яких перевищує один рік [10], можливо припустити віднесення окремих об'єктів до складу основних засобів та їх обліку на субрахунок 1018 «Інші основні засоби» відповідно до критеріїв визнання основних засобів, оскільки за Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору останні зараховують до інших основних засобів активи, які не належать до підпункту 1.1. Основні засоби [11]. Крім того, такі об'єкти можуть бути класифіковані як малоцінні швидкозношувані предмети у випадку, якщо це предмети виробничого призначення, обладнання, що сприяє охороні праці, предмети технічного призначення, які не можуть бути віднесені до необоротних активів [12].

Наявність таких дискусійних аспектів щодо ідентифікації об'єктів, які обліковують на субрахунок 115 «Тимчасові нетитульні споруди», ускладнює обліково-аналітичну роботу розпорядників бюджетних коштів та унеможливорює правильне перенесення їх залишків на відповідні субрахунки. Для усунення цього недоліку слід конкретизувати призначення субрахунку 1118 «Інші необоротні матеріальні активи» та визначити, чи мають установи застосовувати вартісний критерій та критерій щодо терміну використання для віднесення таких об'єктів до складу інших основних засобів, інших необоротних матеріальних активів чи до малоцінних швидкозношуваних предметів.

У складі нематеріальних активів виокремлено субрахунки з обліку об'єктів, які визнаються як права користування природними ресурсами, права на знаки для товарів і послуг, права користування майном, права на об'єкти промислової власності, облік яких до набуття чинності Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі був суміщений на субрахунок 122 «Інші нематеріальні активи».

Склад капітальних інвестицій розпорядників бюджетних коштів розширений запровадженням субрахунку 1314 «Капітальні інвестиції в довгострокові біологічні активи».

Логічно, що виокремлення інвестиційної нерухомості та довгострокових біологічних активів як об'єктів обліку спричинило необхідність обліку їх амортизації. Для цього Планом рахунків передбачено субрахунки 1414 «Знос інвестиційної нерухомості» та 1415 «Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів».

Доволі суттєвих змін зазнав склад субрахунків з обліку запасів розпорядників бюджетних коштів, для обліку яких передбачені рахунки: 151 «Виробничі запаси розпорядників бюджетних коштів», 161 «Виробництво розпорядників бюджетних коштів», 171 «Біологічні активи розпорядників бюджетних коштів», 181 «Інші нефінансові активи розпорядників бюджетних коштів». Характерним є суттєвий перерозподіл об'єктів (табл. 2).

З оновленням методологічних та організаційних підходів до обліку виробничих витрат розпорядників бюджетних коштів облік витрат на науково-дослідні й конструкторські роботи, виготовлення експериментальних приладів (установок, зразків машин і приладів, стендів для випробування) для проведення наукових дослідів за роботами, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету та витрат за іншими видами виробництва, зокрема витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) [12] ведеться на субрахунках рахунку 161 «Виробництво розпорядників бюджетних коштів». Такий підхід відрізняється від передбаченого Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, у якому використовувалися субрахунки рахунку 82 «Виробничі витрати». Оновлення підходу до обліку виробничих витрат спричинене врахуванням критеріїв визнання витрат, оскільки витрати визнаються за умови, що оцінка витрат може бути достовірно визначена у разі зменшення економічних вигід та/або потенціалу корисності, зокрема у вигляді вибуття активу або збільшення зобов'язання, які приводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власником) [13]. Отже, цілком очевидно, що в процесі виробництва як матеріальної продукції, так і виконання робіт та надання послуг нематеріального характеру відбувається зміна форми втілення активу, що витратами не є, а вибуття активів – при безпосередній його реалізації покупцю або замовнику. Виробнича собівартість активу (продукції, робіт, послуг) при його вибутті обліковується у складі витрат на субрахунок 8211 «Собівартість проданих активів».

Водночас, оскільки бухгалтерський облік та аналіз господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів ведеться за Кодами економічної класифікації видатків (КЕКВ), окремого дослідження потребує питання обліку видатків за КЕКВ: у момент зміни форми втілення активу чи у момент вибуття активу та визнання витрат.

Відносно новим об'єктом обліку для розпорядників бюджетних коштів є біологічні активи. До запровадження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі розпорядники бюджетних коштів вели облік об'єктів тваринництва та рослинництва на субрахунках 107 «Робочі і продуктивні тварини», 108 «Багаторічні насадження», 251 «Продукція підсобних (навчальних) сільських господарств» та субрахунках рахунку 21 «Тварини на вирощуванні і відгодівлі», склад яких був регламентований порядком застосування Плану рахунків. Утім, оновлений склад субрахунків передбачає розмежування активів, які не пов'язані із сільськогосподарською діяльністю, та їх облік у складі основних засобів на субрахунок 1017 «Тварини та багаторічні насадження» та активів, які здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, і їх облік на субрахунках рахунку 171 «Біологічні активи розпорядників бюджетних коштів». Суттєвим недоліком методологічного, методичного та організаційного характеру, що спричинює труднощі у обліку біологічних активів та проведенні їх аналізу, є

відсутність НП(С)БОДС «Біологічні активи» та Методичних рекомендацій з обліку таких об'єктів.

Таблиця 2. Порівняльна характеристика субрахунків з обліку запасів розпорядників бюджетних коштів за Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі*

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ				План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі			
номер рахунку	назва рахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	назва рахунку	номер рахунку
1	2	3	4	5	6	7	8
23	Матеріали і продукти харчування	232	Продукти харчування	1511	Продукти харчування	Виробничі запаси розпорядників бюджетних коштів	151
		233	Медикаменти і перев'язувальні засоби	1512	Медикаменти та перев'язувальні матеріали		
20	Виробничі запаси	202	Обладнання, конструкції і деталі до установки	1513	Будівельні матеріали		
		204	Будівельні матеріали	1514	Пально-мастильні матеріали		
		235	Паливо, горючі і мастильні матеріали				
23	Матеріали і продукти харчування	238	Запасні частини до транспортних засобів, машин і обладнання	1515	Запасні частини		
		236	Тара	1516	Тара		
		237	Матеріали в дорозі	-	-		
20	Виробничі запаси	201	Сировина і матеріали	1517	Сировина і матеріали		
		239	Інші матеріали	1518	Інші виробничі запаси		
		203	Спецобладнання для науково-дослідних робіт				
		205	Інші виробничі запаси				
82	Виробничі витрати	823	Витрати на науково-дослідні роботи	1611	Науково-дослідні роботи	Виробництво розпорядників бюджетних коштів	161
		826	Видатки до розподілу	1612	Виготовлення експериментальних приладів		
		824	Витрати на виготовлення експериментальних пристроїв				
		821	Витрати виробничих (навчальних) майстерень	1613	Інше виробництво		
		822	Витрати підсобних (навчальних) сільських господарств				
		825	Витрати на заготівлю і переробку матеріалів				
		826	Видатки до розподілу				

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8
25	Продукція сільськогосподарського виробництва	251	Продукція підсобних (навчальних) сільських господарств	1711	Довгострокові біологічні активи рослинництва	Біологічні активи розпорядників бюджетних коштів	171
10	Основні засоби	108	Багаторічні насадження				
25	Продукція сільськогосподарського виробництва	251	Продукція підсобних (навчальних) сільських господарств	1712	Довгострокові біологічні активи тваринництва		
10	Основні засоби	107	Робочі і продуктивні тварини				
25	Продукція сільськогосподарського виробництва	251	Продукція підсобних (навчальних) сільських господарств	1713	Поточні біологічні активи рослинництва		
21	Тварини на вирощуванні і відгодівлі	211	Молодняк тварин на вирощуванні	1714	Поточні біологічні активи тваринництва		
		212	Тварини на відгодівлі				
		213	Птиця				
		214	Звірі				
		215	Кролі				
		216	Сім'ї бджіл				
		217	Доросла худоба, вибракувана з основного стада				
218	Худоба, прийнята від населення для реалізації						
25	Продукція сільськогосподарського виробництва	251	Продукція підсобних (навчальних) сільських господарств				
24	Готова продукція	241	Вироби виробничих (навчальних) майстерень	1811	Готова продукція	Інші нефінансові активи розпорядників бюджетних коштів	181
22	Малоцінні та швидкозношувані предмети	221	Малоцінні та швидкозношувані предмети	1812	Малоцінні та швидкозношувані предмети		
		222	Малоцінні та швидкозношувані предмети спеціального призначення				
23	Матеріали і продукти харчування	234	Господарські матеріали і канцелярське приладдя				
26	Запаси для розподілу, передачі, продажу	262	Державні матеріальні резерви та запаси	1814	Державні матеріальні резерви та запаси		
		261	Запаси для розподілу, передачі, продажу	1815	Активи для розподілу, передачі, продажу		
23	Матеріали і продукти харчування	231	Матеріали для навчальних, наукових та інших цілей	1816	Інші нефінансові активи		

**За даними Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [2], Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [9]*

Перелік об'єктів, які обліковуються на субрахунках рахунку 181 «Інші нефінансові активи розпорядників бюджетних коштів», є доволі різноманітним. У їх складі суміщений облік об'єктів, що обліковувалися на субрахунках 241 «Вироби виробничих (навчальних) майстерень», 221 «Малоцінні та швидкозношувані предмети», 222 «Малоцінні та швидкозношувані предмети спеціального призначення», 234 «Господарські матеріали і канцелярське приладдя», 262 «Державні матеріальні резерви та запаси», 261 «Запаси для розподілу, передачі, продажу», 231 «Матеріали для навчальних, наукових та інших цілей».

У складі фінансових активів окремим субрахунком запроваджується довгострокова дебіторська заборгованість РБК (201 «Довгострокова дебіторська заборгованість розпорядників бюджетних коштів»).

Облік поточної дебіторської заборгованості РБК доповнений субрахунками 2110 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом», 2112 «Дебіторська заборгованість за короткостроковими кредитами, наданими розпорядниками бюджетних коштів» та 2117 «Інша поточна дебіторська заборгованість». Слід зауважити позитивний вплив на обліково-аналітичну роботу розмежування розрахунків з постачальниками, підрядниками у разі попередньої оплати товарів, робіт, послуг, що обліковуються на субрахунку 2113 «Розрахунки за авансами, виданими постачальникам, підрядникам за товари, роботи і послуги» та обліку розрахунків з покупцями та замовниками за надані послуги, виконані роботи, виготовлену продукцію на субрахунку 2111 «Поточна дебіторська заборгованість за розрахунками за товари, роботи, послуги». До оновлення змісту Плану рахунків облік таких операцій суміщувався на субрахунку 364 «Розрахунки з іншими дебіторами», що ускладнювало аналіз стану розрахунків установи з постачальниками і підрядниками та покупцями і замовниками.

Для відображення розрахунків з постачальниками в порядку планових платежів (коли передбачена сплата не за окремими операціями, а шляхом періодичного перерахування в певні строки і в установлених розмірах [9]) окремого субрахунку не передбачено. Такі активи можливо обліковувати на субрахунку 2117 «Інша поточна дебіторська заборгованість».

Поряд із позитивними моментами такої модернізації оновлений План рахунків та Порядок його застосування мають і недоліки. Так назва та призначення субрахунку 2116 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з підзвітними особами» потребує коригування. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі визначає, що на вказаному субрахунку ведеться облік розрахунків з працівниками суб'єкта державного сектору за виданий аванс на господарські потреби або видатки на відрядження. Видача коштів на господарські потреби або видатки на відрядження підзвітним особам відображається як збільшення заборгованості. Прийняття авансового звіту про витрачені підзвітні суми та повернення підзвітною особою залишку авансу в касу відображаються як зменшення такої заборгованості [12]. В окремих випадках підзвітна особа може мати перевитрати понад виданий аванс, що мають бути їй відшкодовані на законних підставах. Ця заборгованість розпорядника бюджетних коштів перед підзвітною особою підпадає під критерії визнання зобов'язання, оскільки її оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигід або потенціалу корисності у майбутньому внаслідок його погашення [14]. Отже, доцільним є залишити назву субрахунку у старій редакції «Розрахунки з підзвітними особами».

У складі субрахунків та об'єктів обліку готівкових коштів та їх еквівалентів РБК змін не відбулося. Водночас, на відміну від порядку обліку, чинного до 01.01.2017 р.,

облік грошових коштів на рахунках РБК ведеться на відповідних субрахунках рахунку 231 «Грошові кошти на рахунках розпорядників бюджетних коштів» без їх розподілу на кошти загального та спеціального фондів. З огляду на це, важливим організаційно-методичним аспектом обліково-аналітичної роботи є розроблення системи аналітичного обліку руху грошових коштів на рахунках за видами бюджетних коштів та напрямками їх використання, що встановлені, зокрема, статтею 13 Бюджетного кодексу України [15].

У складі фінансових активів на субрахунках рахунку 251 «Довгострокові фінансові інвестиції та інші фінансові активи розпорядників бюджетних коштів» запроваджений відокремлений облік за видами інвестицій: 2511 «Придбані акції», 2512 «Довгострокові фінансові інвестиції в цінні папери, крім акцій», 2514 «Довгострокові векселі одержані», 2515 «Інші фінансові активи розпорядників бюджетних коштів» (на відміну від суміщеного обліку цінних паперів на субрахунку 152 «Довгострокові фінансові інвестиції у цінні папери», чинного до 01.01.2017 р.). Облік довгострокових фінансових інвестицій капітал підприємств залишився без змін. Слід зауважити, що класифікація цінних паперів та їх види визначаються статтею 3 «Цінні папери та їх класифікація» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [16], втім, на думку Н. І. Сушко, право здійснення бюджетними установами операцій за фінансовими інвестиціями визначається Бюджетним кодексом, законом про Держбюджет на відповідний рік та іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на їх виконання, рішенням сесії про затвердження місцевого бюджету [17, с. 16].

Облік поточних фінансових інвестицій та інших фінансових активів доповнений субрахунком для обліку інших фінансових активів РБК для обліку активів, що не відображені на субрахунках з обліку поточних фінансових інвестицій у цінні папери та короткострокових векселів одержаних. Для обліку короткострокових векселів одержаних скасоване розмежування обліку векселів, одержаних у національній та іноземній валютах, на рівні синтетичних субрахунків.

Із запровадженням субрахунку 2711 «Дебіторська заборгованість за внутрішніми розрахунками» організаційно та методично відокремлені операції з передавання та отримання активів у обліку внутрішніх розрахунків розпорядників бюджетних коштів. На зазначеному субрахунку суб'єктом державного сектору, що передав активи, ведеться облік дебіторської заборгованості, а на субрахунку 6611 «Зобов'язання за внутрішніми розрахунками розпорядників бюджетних коштів» ведеться облік зобов'язань, що виникли внаслідок отримання активів. Водночас поділ внутрішніх розрахунків за операціями із внутрішнього переміщення за загальним та спеціальним фондом має бути організований на рівні аналітичного обліку.

План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі містить рахунок 281 «Розрахунки органів, що контролюють справляння надходжень до бюджету». Слід наголосити, що склад об'єктів бухгалтерського обліку розширений розрахунками за податковими надходженнями, неподатковими надходженнями, іншими надходженнями, які знайшли відображення у складі фінансових активів. Отже, розрахунки за адміністративними послугами, замість виокремлення у класі 9 «Адміністративні послуги», обліковуються у складі розрахунків за неподатковими надходженнями на субрахунку 2812 «Розрахунки за неподатковими надходженнями» (табл. 3).

Таблиця 3. Порівняльна характеристика субрахунків з обліку розрахунків органів, що контролюють справляння надходжень до бюджету за Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі*

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ				План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі			
номер рахунку	назва рахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	номер рахунку	назва рахунку
-	-	-	-	2811	Розрахунки за податковими надходженнями	Розрахунки органів, що контролюють справляння надходжень до бюджету	281
91	Розрахунки замовників за адміністративними послугами	911	Розрахунки замовників з оплати адміністративних послуг	2812	Розрахунки за неподатковими надходженнями		
-	-	-	-	2813	Розрахунки за іншими надходженнями		
67	Розрахунки за іншими операціями і кредиторами	673	Розрахунки за коштами, які підлягають розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування	2814	Розрахунки за надходженнями єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування		

*За даними Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [2], Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [9].

Для забезпечення обліку та аналізу розрахунків за окремими видами надходжень до бюджетів синтетичні субрахунки органів, що контролюють їх справляння, мають розширені системою аналітичних субрахунків.

З оновленням Плану рахунків витрати майбутніх періодів розпорядників бюджетних коштів класифіковані як різновид фінансових активів (обліковуються на субрахунку 2911 «Витрати майбутніх періодів розпорядників бюджетних коштів»). Доходи майбутніх періодів визнані різновидом зобов'язань (обліковуються на субрахунку 6911 «Доходи майбутніх періодів»). Такий підхід є доволі слушним, на відміну від чинної до 01.01.2017 р. практики обліку, де витрати майбутніх періодів показувалися у складі витрат, а доходи майбутніх періодів – у складі доходів.

Суттєвих змін зазнав План рахунків у частині обліку власного капіталу та фінансових результатів. Унаслідок оновлення методичних підходів до обліку запасів внесений капітал РБК формується винятково за рахунок необоротних активів та відображається на субрахунку 5111 «Внесений капітал розпорядникам бюджетних коштів». Крім субрахунків, призначених для обліку капіталу у підприємствах у формі

акцій, капіталу у підприємствах в іншій формі участі у капіталі, запроваджується субрахунок 5213 «Капітал у частках (паях)» для обліку формування капіталу розпорядника бюджетних коштів у підприємствах у формі цінних паперів, інших, ніж акції, зокрема частки (паї) в господарських товариствах (інвестиційні сертифікати; сертифікати фонду операцій із нерухомістю ФОН, акції корпоративного інвестиційного фонду [12]). Зміст та призначення субрахунків для обліку капіталу у дооцінках розпорядників бюджетних коштів не змінилися.

Поява у Плані рахунків субрахунку 5411 «Цільове фінансування розпорядників бюджетних коштів» спричинила вилучення зі складу бюджетних асигнувань частини коштів у вигляді надходження коштів цільового фінансування, які призначаються з відповідного бюджету на проведення заходів цільового характеру, а також витрачання таких коштів із визнанням відповідної суми доходів або залучення до внесеного капіталу у частині введених в експлуатацію необоротних активів [12].

Облік фінансових результатів розпорядників бюджетних коштів цілком слушно розмежований на рівні синтетичних субрахунків на фінансові результати виконання кошторису звітного періоду (5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду») та накопичені фінансові результати виконання кошторису (5512 «Накопичені фінансові результати виконання кошторису»).

У складі поточної заборгованості розпорядників бюджетних коштів за кредитами та позиками відбулися незначні коригування у назвах рахунків, утім зіставлення їх змісту показує, що зміст субрахунків та їх призначення є ідентичними.

Для обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками за одержані товарно-матеріальні цінності, виконані роботи і надані послуги і замовниками за виконані роботи або надані послуги, реалізовану продукцію розпорядники бюджетних коштів мають використовувати субрахунок 621 «Розрахунки за товари, роботи, послуги розпорядників бюджетних коштів» [12]. Детальний аналіз їх призначення вказує на часткову відповідність субрахункам рахунку 63 «Розрахунки за виконані роботи». Водночас до складу зобов'язань віднесено аванси, одержані від замовників у рахунок виконання науково-дослідних робіт (обліковувалися на субрахунку 351 «Розрахунки із замовниками з авансів на науково-дослідні роботи») (табл. 4).

Слід зауважити відсутність у Плані рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі субрахунку для перенесення залишків із субрахунку 635 «Розрахунки із залученими співвиконавцями для виконання робіт». Отже, доцільним є облік таких розрахунків залежно від сутності операції: на субрахунку 6211 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» або на субрахунку 2113 «Розрахунки за авансами, виданими постачальникам, підрядникам за товари, роботи і послуги».

На субрахунках рахунку 631 «Розрахунки за податками і зборами розпорядників бюджетних коштів» обліковують розрахунки з бюджетом та із загальнообов'язкового державного соціального страхування, що за своєю сутністю та призначенням збігаються із субрахунками рахунків 64 «Розрахунки із податків і зборів», та із субрахунком 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування».

Склад та назва субрахунків рахунку 641 «Інші поточні зобов'язання розпорядників бюджетних коштів» відповідає субрахункам рахунку 67 «Розрахунки за іншими операціями і кредиторами» (за винятком субрахунку 673 «Розрахунки за коштами, які підлягають розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування») та субрахункам рахунку 65 «Розрахунки із страхування» (за винятком субрахунку 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування»). При цьому на субрахунку 6416 «Розрахунки за

страхуванням» об'єднані розрахунки із соціального страхування та інших видів страхування.

Таблиця 4. Порівняльна характеристика субрахунків з обліку розрахунків за товари, роботи, послуги розпорядників бюджетних коштів за Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі*

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ				План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі			
номер рахунку	назва рахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	назва рахунку	номер рахунку
63	Розрахунки за виконані роботи	631	Розрахунки з постачальниками та підрядниками	6211	Розрахунки з постачальниками та підрядниками	Розрахунки за товари, роботи, послуги розпорядників бюджетних коштів	621
		633	Розрахунки із замовниками за виконані роботи і надані послуги з власних надходжень	6212	Розрахунки із замовниками за роботи і послуги		
		632	Розрахунки з часткової оплати замовлень на дослідно-конструкторські розробки, що виконуються за рахунок бюджетних коштів	6213	Розрахунки із замовниками за науково-дослідні роботи		
		634	Розрахунки із замовниками за науково-дослідні роботи, що підлягають оплаті				
35	Розрахунки з покупцями та замовниками	351	Розрахунки із замовниками з авансів на науково-дослідні роботи	6214	Розрахунки за одержаними авансами		

*За даними Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [2], Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [9].

Субрахунки рахунку 651 «Розрахунки з оплати праці розпорядників бюджетних коштів» за складом і змістом повністю ідентичні субрахункам рахунку 66 «Розрахунки з оплати праці» за винятком субрахунку 6512 «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій,

допомоги та інших трансфертів населенню», з назви якого видно, що склад об'єктів обліку розширений розрахунками із пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню.

На субрахунках рахунку 681 «Зобов'язання за надходженнями до бюджету органів, що контролюють їх справляння» організований облік зобов'язань платників за податковими, неподатковими та за іншими надходженнями перед бюджетом органами, які відповідають за їх справляння до державного та місцевих бюджетів (табл. 5).

Таблиця 5. Порівняльна характеристика субрахунків з обліку зобов'язань за надходженнями до бюджету органів, що контролюють їх справляння, за Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі*

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ				План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі			
номер рахунку	назва рахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	номер субрахунку	назва субрахунку	номер рахунку	назва рахунку
-	-	-	-	6811	Зобов'язання за податковими надходженнями	Зобов'язання за надходженнями до бюджету органів, що контролюють їх справляння	681
92	Зобов'язання замовників за адміністративними послугами	921	Зобов'язання замовників перед бюджетом за адміністративними послугами	6812	Зобов'язання за неподатковими надходженнями		
-	-	-	-	6813	Зобов'язання за іншими надходженнями		
-	-	-	-	6814	Зобов'язання за коштами, які підлягають розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування		

*За даними Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [2], Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [9].

Оскільки субрахунки рахунку 681 «Зобов'язання за надходженнями до бюджету органів, що контролюють їх справляння» кореспондують з відповідними їм субрахунками рахунку 281 «Розрахунки органів, що контролюють справляння надходжень до бюджету» аналітичний облік на субрахунках рахунку 681 має бути організований з параметрами, аналогічними параметрам субрахунків рахунку 281.

У зв'язку з модернізацією бухгалтерського обліку у державному секторі та його наближенням до вимог МСБОДС виникла необхідність обліку забезпечення майбутніх витрат і платежів розпорядників бюджетних коштів. Для цього Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі призначені субрахунки рахунку 671

«Забезпечення майбутніх витрат і платежів розпорядників бюджетних коштів» з виокремленим обліком довгострокових і поточних забезпечень. Слід зазначити, що суттєвим недоліком вітчизняного нормативно-правового поля є відсутність Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі, що визначає методологічні засади обліку цього різновиду зобов'язань.

Із розробленням Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі облік доходів та витрат розпорядників бюджетних коштів приведений у відповідність НП(С)БОДС 124 «Доходи» та 135 «Витрати». Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі передбачено рахунки та субрахунки для обліку доходів і витрат за необхідними та обмінними операціями. Зміни у обліку доходів і витрат настільки суттєві, що потребують розкриття у окремому дослідженні.

Висновки та перспективи подальших розвідок

План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі є логічно побудований, від його запровадження слід очікувати покращення обліково-аналітичної роботи РБК. Зокрема варто наголосити, що завдяки запровадженню субрахунків 2110 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом», 2111 «Поточна дебіторська заборгованість за розрахунками за товари, роботи, послуги», 2113 «Розрахунки за авансами, виданими постачальникам, підрядникам за товари, роботи і послуги», 2114 «Дебіторська заборгованість за розрахунками із соціального страхування», 2711 «Дебіторська заборгованість за внутрішніми розрахунками» простежується відмова від практики застосування активно-пасивних субрахунків, що справляє позитивний вплив на обліково-аналітичну роботу. Однак для забезпечення застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі потребує врегулювання порядок перенесення об'єктів з субрахунку 115 «Тимчасові нетитульні споруди» на відповідні субрахунки, уточнення призначення субрахунку 1118 «Інші необоротні матеріальні активи» та назви субрахунку 2116 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з підзвітними особами», врегулювання потребує питання обліку видатків за КЕКВ у виробництві розпорядників бюджетних коштів та визначенні собівартості проданих активів. До окремих синтетичних субрахунків необхідно впровадити систему аналітичного обліку: руху грошових коштів на рахунках за видами бюджетних коштів та напрямками їх використання; внутрішніх розрахунків за операціями з внутрішнього переміщення за видами фінансового забезпечення; розрахунків та зобов'язань за окремими видами надходжень до бюджетів органів, що контролюють їх справляння.

Окремим проблемним аспектом, що потребує усунення, є відсутність методологічних та методичних положень обліку природних ресурсів, біологічних активів, забезпечення майбутніх витрат і платежів.

Список літератури

1. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки» [Електронний ресурс]: постанова КМУ від 16.01.2007 р. №34. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>.
2. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 № 1203. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>.
3. Амбарчян, М. С. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: структура та нові концептуальні поняття / М. С. Амбарчян // Вісник

Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 12-17.

4. Ловінська, Л. Г. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі за економічним змістом у контексті запровадження нового плану рахунків. / Л. Г. Ловінська // Фінанси України. – 2016. – № 1. – С. 99-115.
5. Свірко, С. В. Побудова системи рахунків бухгалтерського бюджетного обліку в умовах формування інтегрованого інформаційного забезпечення управління державними фінансами України / С. В. Свірко, А. І. Фаріон // Незалежний аудитор. – 2013. – № 4. – С. 19-27.
6. Хорунжак, Н. М. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: концепція та розвиток / Н. М. Хорунжак // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. – 2015. – №2-2(4-1). – С. 231-241.
7. Хорунжак, Н. М. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі економіки: переваги та недоліки / Н. М. Хорунжак // Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка. Том 20. – 2015. – №2. С. 189-192.
8. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 129 «Інвестиційна нерухомість» [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0094-11>.
9. План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 26.06.2013 р. № 611. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1214-13>.
10. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби» [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 12.10.2010 р. № 1202. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10>.
11. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р. № 11. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF15004.html.
12. Про затвердження деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку в державному секторі [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2015 р. № 1219. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16>.
13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати» [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 18.05.2012 р. № 568. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0903-12>.
14. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 133 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. N 1629. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0093-11>.
15. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
16. Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу до матеріалів: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
17. Сушко, Н. І. Облік фінансових інвестицій у бюджетних установах / Н. І. Сушко // Баланс-бюджет. – 2016. – № 17 (585). – С. 15-20.

References

1. *Pro zatverdzhennya Stratehiyi modernizatsiyi systemy bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori na 2007-2015 roky* (2007). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>.
2. *Pro zatverdzhennya Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori*. (2013). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>.
3. Ambarchyan, M. S. (2015). Plan rakhunkiv bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori: struktura ta novi kontseptual'ni ponyattya [Chart of Accounts of the public sector: its structure and new conceptual notions]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. Seriya : Ekonomichni nauky [The Journal of Zhytomyr State Technological University. Series: Economics], 3, 12-17.
4. Lovins'ka, L. H. (2016). Klasyfikatsiya rakhunkiv bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori za ekonomichnym zmistom u konteksti zaprovadzhennya novoho planu rakhunkiv [Classification of the public sector accounts by economic content in the context of introduction of a new Plan of Accounts]. *Finansy Ukrayiny* [Finances of Ukraine], 1, 99-115.
5. Svirko, S. V. (2013). Pobudova systemy rakhunkiv bukhhalters'koho byudzhethnoho obliku v umovakh formuvannya intehrovanoho informatsiynoho zabezpechennya upravlinnya derzhavnymy finansamy Ukrayiny [Structuring the system of accounts in budget accounting under developing integrated information support for public finance management in Ukraine]. *Nezalezhnyy auditor* [Independent AUDITOR], 4, 19-27.
6. Khorunzhak, N. M. (2015). Plan rakhunkiv bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori: kontseptsiya ta rozvytok [Chart of Accounts in the public sector: the conception and development]. *Naukovyy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*. Seriya Ekonomika [Scientific bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"], 2-2(4-1), 231-241.
7. Khorunzhak, N. M. (2015). Plan rakhunkiv bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori ekonomiky: perevahy ta nedoliky [Chart of Accounts in the public sector: the advantages and disadvantages]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. Seriya Ekonomika [Bulletin of Odessa National University], 20 (2), 189-192.
8. *Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori 129 "Investytsiy na nerukhomist"*: pryiniaty 24 hrud 2010 roku № 1629 (n.d.). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0094-11>.
9. *Pro zatverdzhennya Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku byudzhethnykh ustanov*: pryiniaty 26 cher. 2013 roku № 611 (n.d.). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1214-13>.
10. *Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori 121 «Osnovni Zasoby»*: pryiniaty 12 zhov. 2010 roku № 1202 (n.d.). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10>.
11. *Pro zatverdzhennya Metodychnykh rekomendatsiy z bukhhalters'koho obliku dlya sub'yektiv derzhavnoho sektoru*: pryiniaty 23 sich. 2015 roku № 11 (n.d.). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF15004.html.
12. *Pro zatverdzhennya deyakykh normatyvno-pravovykh aktiv z bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori*: pryiniaty 29 hrud. 2015 roku № 1219(n.d.). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16>.
13. *Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori 135 «Vytraty»*: pryiniaty 18 trav. 2012 roku № 568 (n.d.). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0903-12>.

-
14. *Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori 133 «Zobov'yazannya»: pryiniaty 24 hrud. 2010 roku N 1629* (n.d.). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0093-11>.
 15. *Byudzhethnyy kodeks Ukrayiny: pryiniaty 08 jul. 2010 roku*. (n.d.). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
 16. *Zakon Ukrayiny «Pro tsinni papery ta fondovyy rynok»*. (n.d.). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
 17. Sushko, N. I. (2016). Oblik finansovykh investytsiy u byudzhethnykh ustanovakh [Accounting of financial investments in public sector units]. *Balans-byudzheth [Balance-Budget]*, 17 (585), 15-20.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2016 р.

Владислав Вікторович КОРЧИНСЬКИЙ

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
E-mail: Vladislav.korchynskyi@gmail.com

Вікторія Вадимівна ЧЕРНИШОВА

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
E-mail: vikachernishova@i.ua

ПОБУДОВА СКОРИНГОВОЇ МОДЕЛІ НА ОСНОВІ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ПЕРСЕПТРОН

Корчинський, В. В. Побудова скорингової моделі на основі нейронної мережі типу Персептрон [Текст] / Владислав Вікторович Корчинський, Вікторія Вадимівна Чернишова // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 46-55. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті побудовано скорингову модель оцінювання надійності позичальників банку. Проведено аналіз та нормалізацію статистичних, анкетних даних позичальників. На основі цих даних побудовано нейронну мережу типу персептрон та досліджено ефективність та якість її прогностичних властивостей при зміні її конфігурації. Скорингові моделі, засновані на нейронних мережах, можуть бути застосовані для оцінювання надійності позичальників у банківській сфері, для визначення доцільності надання кредитів.

Ключові слова: нейронна мережа; скорингова модель; персептрон; кредитування; надійність позичальника; конфігурація нейромережі.

Vladyslav Viktorovych KORCHYNS'KYY

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: Vladislav.korchynskyi@gmail.com

Viktoriya Vadymivna CHERNYSHOVA

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: vikachernishova@i.ua

CONSTRUCTION OF THE SCORING MODEL ON THE BASIS OF NEURAL NETWORK OF PERCEPTRON TYPE

Abstract

The scoring model of evaluation of the reliability of bank borrowers has been constructed. The analysis and normalization of statistics personal data of borrowers has been conducted. On the basis of these data it has been constructed the neural network of perceptron type. The effectiveness and quality of its forecasting properties by changing its configuration have been

© Владислав Вікторович Корчинський, Вікторія Вадимівна Чернишова, 2016

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

investigated. Scoring models which are based on neural networks can be used to evaluate the reliability of borrowers in the banking sector and to determine the feasibility of granting loans.

Keywords: *neural network; scoring model; perceptron; credit; reliability of the borrower; neural network configuration.*

JEL classification: G210, C45

Вступ

Кожне підприємство, яке функціонує на ринку банківських послуг, кожний комерційний банк постійно має справу з ризиками, що виявляються в різних аспектах його діяльності.

З усіх існуючих ризиків найбільший вплив у банківському секторі справляє кредитний. Національний банк України в нормативних документах [1] визначає його як «наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання».

Цей факт підтверджують наступні статистичні дані [2]: якщо на 2013 рік частка доходів від кредитування в сумі загальних доходів по банківській системі складала 76,9 %, то на I квартал 2016 року цей показник складає 92,5 %. І хоча частка з року в рік може коливатися, за останні роки вона стабільно перевищує 2/3 загального доходу банків по банківській системі. Інші дані НБУ [3] показують, що загальна сума кредитів, наданих юридичним та фізичним особам загалом, зросла з 815 327 млн грн у 2013 році до 948 599 млн грн станом на 01.05.2016 року. Отже, кредитний ризик у результаті його реалізації може завдати найбільших збитків і спричинити найбільш негативні наслідки порівняно з іншими ризиками банківської діяльності.

Погіршує ситуацію у сфері кредитування й нестабільна ситуація, що склалася в банківському секторі. Загалом на поточний момент стан банківської системи можна охарактеризувати як критичний. Про це свідчать деякі негативні тенденції, зокрема зростання частки задоволеної заборгованості у загальній сумі кредитів з 7,7 % у 2014 році до 23,5 % у I кварталі 2016 року [3]. Така тенденція, в поєднанні зі зростаючою кількістю наданих кредитів та часткою доходів від них, є вкрай негативною і свідчить про зростаючу неплатоспроможність позичальників.

Таким чином, великого значення набуває пошук шляхів зниження ризику неповернення коштів, у тому числі – через упровадження адекватної та ефективної системи оцінювання надійності позичальника. Найбільш ефективною та справедливою в Європі визнана саме модель скорингового оцінювання, що в Україні, на жаль, не набула поширення.

Проблеми кредитного скорингу широко висвітлені у науковій літературі і на сьогодні представлені дослідниками з багатьох країн світу. Серед найбільш значущих варто назвати праці вчених А. Камінського [4; 5], В. Вітлінського [6], Р. Андерсона [7]. Фахівці пропонують вирішення таких проблем, як розробка скорингових систем, упровадження їх до бізнес-процесів кредитних установ, вибір методів оцінювання кредитного ризику, залучення часового параметру до моделей кредитного скорингу тощо.

Проте єдиного універсального вирішення задачі оцінювання надійності угод банку з клієнтами не існує, а більшість сучасних методів засновані на простому аналізі анкетних даних.

Мета та завдання статті

Зважаючи на все вищезазначене, актуальним та доцільним є проведення дослідження, метою якого є розробка універсальної скорингової моделі з використанням штучного інтелекту (нейронної мережі) для визначення надійності позичальника з адекватним рівнем достовірності прогнозування. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: провести нормалізацію кількісних та якісних статистичних даних, отриманих у результаті попереднього збору інформації; відібрати початковий набір факторів за допомогою побудови логістичної регресії; побудувати нейронну мережу на основі нормалізованої статистики та відібраних факторів; провести оптимізацію конфігурації мережі, використовуючи коефіцієнт Джині та статистику Колмогорова-Смирнова для оцінки адекватності прогнозних можливостей мережі; зробити висновки стосовно найбільш ефективної конфігурації з усіх можливих.

Виклад основного матеріалу досліджень

Для проведення дослідження були відібрані статистичні дані клієнтів, надані декількома банками України та відсортовані за критеріями, яких всього налічується 47. Вони містять як якісні показники (стать, освіта тощо), так і кількісні (кількість поточних угод, заробітна плата позичальника і т. д.). Тому виникає проблема переведення якісних показників у кількісні. З метою її вирішення був застосований підхід з використанням фіктивних змінних. Суть його полягає у виділенні в якісній змінній певних однорідних груп, яким надаються номерні позначення: 0, 1, 2.... Наприклад, такий показник, як освіта, може набувати наступних значень: «незакінчена середня» – 1; «середня» – 2; «середньо-технічна» – 3 і т. д.

Зважаючи на те, що таке кодування може спричинити некоректне впорядкування значень (кількісна оцінка однозначно фіксує перевищення однієї величини над іншою, що не завжди відповідає дійсності), було вирішено ввести показник *WOE* (*Weight of evidence*).

Для соціально-демографічних показників розрахунок *WOE* дає змогу заміни значень, що є кодами підгруп певного якісного показника, на такі кількісні величини, які містять інформацію стосовно кредитної поведінки позичальників у кожній підгрупі. Така інформація ґрунтується на обчисленні відсотків надійних та ненадійних угод за кожною підгрупою показника та дає змогу адекватно врахувати в моделі якісні характеристики позичальників.

Розрахунок *WOE* здійснюється наступним чином: за кожною категорією (підгрупою) обчислюється частка надійних та ненадійних угод та розраховується значення *WOE* за формулою:

$$WOE_i = \ln\left(\frac{d_i^1}{d_i^2}\right), i = 1, 2, 3, \dots, k, \quad (1)$$

де d_i^1 та d_i^2 – відносні частоти відповідно ненадійних та надійних угод за i -ою підгрупою категоризованої змінної;

k – кількість підгруп змінної.

У результаті на основі якісних та кількісних анкетних даних клієнтів та за допомогою описаних вище перетворень ми отримуємо нормалізовані показники, які можна використовувати для подальшого дослідження.

На наступному етапі необхідно визначити найменш впливові критерії оцінювання надійності угод з позичальником. Для цього було використано додатковий

пакет RealStats (RealStatistics) в табличному редакторі Excel. Цей пакет надає доступ до такого інструменту моделювання, як бінарна логістична регресія, яка використовується для прогнозування вихідної (результуючої) змінної, що може набувати значень 0 або 1. У випадку з оцінюванням надійності угод результат інтерпретується наступним чином: 1 – угода ненадійна, надання кредиту позичальнику не рекомендоване; 0 – угода надійна, надання кредиту доцільне.

У результаті застосування бінарної логістичної регресії було отримано коефіцієнти значущості факторів впливу на надійність угод з позичальниками. Для визначення найменш значущих з них було взято усі значення коефіцієнтів за модулем і проранжовано за спаданням. Усі фактори, значення коефіцієнтів яких було меншим за 0,35, було відкинуто як найменш впливові на результуючу змінну.

Унаслідок такого відбору залишились наступні фактори:

Таблиця 1. Перелік показників для побудови скорингових моделей

№	Показник	Коефіцієнт
1.	Якість заповнення соціально-демографічних даних анкети позичальника	2,255549
2.	Загальна кількість попередніх угод	1,350545
3.	Вік позичальника	1,138747
4.	Якість заповнення даних про місце народження	1,051961
5.	Заробітна плата позичальника	0,999242
6.	Належність позичальника до регіону країни	0,945324
7.	Частка попередніх угод виду <i>C</i> та <i>N</i> від їх загальної кількості	0,782351
8.	Освіта позичальника	0,738009
9.	Кількість запитів від фінансової установи, що подає поточний запит	0,71536
10.	Частка попередніх невиконаних угод від їх загальної кількості	0,684367
11.	Кількість запитів від унікальних фінансових установ, що подавали запити про кредитну історію позичальника	0,641964
12.	Посада позичальника	0,576258
13.	Частка стандартно завершених угод від їх загальної кількості	0,558077
14.	Кількість відкритих угод (поточна угода не враховується)	0,540532
15.	Сума попередніх невиконаних угод	0,502258
16.	Мета кредитування	0,49644
17.	Сума значень прострочених періодів <i>OverdueDeep</i> за останні 12 місяців за попередніми угодами	0,492715
18.	Сімейний стан позичальника	0,394199
19.	Кількість унікальних фінансових установ, що уклали угоди з позичальником	0,356437
20.	Загальна сума, на яку укладено попередні кредитні угоди	0,355974
21.	Кількість угод виду <i>C</i> та <i>N</i>	0,353745
22.	Час (у днях) між першою та останньою датами подання запитів про кредитну історію позичальника	0,350745

Наступним кроком дослідження є побудова нейромережі, за допомогою якої буде встановлено найбільш значущі критерії оцінювання платоспроможності клієнтів банку з тих, що були відібрані на попередньому етапі. На цьому кроці важливим завданням є визначення оптимальної конфігурації нейронної мережі, що містить кількість нейронів

на прихованому шарі, кількість вхідних змінних та кількість епох навчання.

Загалом штучні нейронні мережі, відповідно до визначення у монографії Матвійчука А. В. [8], – це математичний інструментарій, що є універсальним відтворювачем складних нелінійних функціональних залежностей та ґрунтується на принципах роботи біологічних нейронних структур. Цей інструментарій знаходить застосування в таких різноманітних розділах моделювання, як аналіз даних, прогнозування часових рядів, обробка сигналів, розпізнавання образів та багатьох інших завдяки такій важливій особливості, як здатність до навчання на реальній статистиці за участі вчителя або без нього. Тобто нейронні мережі спроможні виявляти закономірності у наявній інформації навіть без відомостей щодо можливих значень результативного показника завдяки своїй здатності до самоорганізації.

Для вирішення задачі визначення надійності позичальника нами було використано тришаровий перцептрон. У такій нейронній мережі кожен з нейронів вхідного шару (кількість нейронів рівна кількості вхідних змінних) з'єднується з усіма елементами прихованого шару, а кожен нейрон прихованого шару з'єднаний з вихідним нейроном. Нейронна мережа виконує певні дії для перетворення вхідного сигналу (вхідних змінних) на вихідні: кожен з нейронів отримує сигнали через вхідні з'єднання, які характеризуються певною вагою (яку можна описати коефіцієнтом, що в нашій статті був розглянутий вище). Стан нейрона визначається зваженою сумою його вхідних сигналів з додаванням до неї порогового значення, перетворення у вихідний сигнал здійснюється за допомогою функції активації у вихідний сигнал. Навчання мережі здійснюється шляхом ітераційного налаштування зв'язків між її елементами та зменшення похибки моделювання результуючої змінної.

Варто зазначити, що важливу роль відіграє саме конфігурація нейронної мережі (кількість нейронів на прихованому шарі, кількість вхідних змінних, кількість епох навчання та кількість даних у навчальній вибірці). Тому необхідно експериментальним шляхом визначити оптимальну конфігурацію. Для цього визначається певна стартова структура нейромережі та проводиться її тестування.

Адекватність мережі перевіряється за допомогою коефіцієнта Джині, тесту Колмогорова-Смирнова та побудови ROC-кривої. Як зазначено у статті [9], аналіз ROC-кривих часто застосовується для оцінки якості класифікації. ROC-крива показує залежність частки правильно класифікованих позитивних результатів від частки неправильно класифікованих негативних результатів. Для аналізу класифікаційної здатності скорингової моделі використовується показник площі під ROC-кривою – AUC (з англ. Area Under Curve), на основі якої розраховується коефіцієнт (або інакше – індекс) Джині. Цей показник трансформує показник AUC у діапазон від 0 до 1. Що вищим є його значення, то вища дискримінуюча здатність моделі. Індекс Джині розраховується наступним чином:

$$D = 2 * (AUG - 0.5), \quad (2)$$

де AUG – площа під ROC-кривою.

Статистика Колмогорова-Смирнова розраховується як максимальна різниця між кумулятивними функціями розподілу «поганих» та «хороших» позичальників:

$$KS = \max_x |F_m(x) - G_n(x)| * 100, \quad (3)$$

де $F_m(x)$ та $G_n(x)$ – емпіричні кумулятивні розподіли скорингового бала для «поганих» та «хороших» позичальників;

n, m – кількість «хороших» та «поганих» позичальників відповідно.

Що вища різниця між часткою «поганих» та «хороших» кредитів, то вищим є показник KS і ефективніша робота скорингової моделі [10].

Розрахунок обох показників (Джині та KS) здійснюється за допомогою програмного коду у середовищі MATLAB.

Визначившись з інструментами перевірки адекватності роботи нейронної мережі, розпочнемо проводити експерименти стосовно її конфігурації. Спочатку розглянемо, як буде впливати на ефективність зміна таких параметрів, як обсяг навчальної вибірки (буде протестовано 1200, 1500 та 2000 наборів даних) та кількість нейронів на прихованому шарі (5, 7 та 9 нейронів). Кількість епох було обрано 1000, адже цей параметр не впливає на адекватність роботи нейронної мережі. Це пояснюється тим, що налаштування нейромережі виконується відповідно до алгоритму градієнтного спуску з довільно обраної початкової точки. Алгоритм завжди виконується до знаходження найближчого локально мінімуму на гіперповерхні помилок. Від кількості епох залежить тільки те, наскільки градієнтний спуск наблизиться до певного локального мінімуму, який кожного разу буде різний.

Результати тестування адекватності нейронних мереж різної конфігурації за коефіцієнтом Джині та тестом KS подано у таблиці 2 та 3 відповідно.

Результати наведено як для навчальної, так і для тестової вибірки. Навчальна вибірка призначена власне для навчання нейромережі, її оптимальний обсяг буде визначено експериментально. Для більш ефективного навчання мережі у вибірці тести розміщені по групах: спочатку дані по платоспроможних клієнтах, потім – по неплатоспроможних. Тестова вибірка складається з 5000 значень, розташованих довільно (плато- і неплатоспроможні клієнти не розмежовуються).

Таблиця 2. Результати оцінювання нейронних мереж різної конфігурації за коефіцієнтом Джині

Обсяг вибірки: 1200 значень		
	Навчальна вибірка	Тестова вибірка
	1000 епох	1000 епох
5 нейронів	0,7953	0,4891
7 нейронів	0,8489	0,5080
9 нейронів	0,9142	0,5279
Обсяг вибірки: 1500 значень		
	Навчальна вибірка	Тестова вибірка
	1000 епох	1000 епох
5 нейронів	0,7730	0,6877
7 нейронів	0,8511	0,6544
9 нейронів	0,8400	0,6212
Обсяг вибірки: 2000 значень		
	Навчальна вибірка	Тестова вибірка
	1000 епох	1000 епох
5 нейронів	0,7835	0,7109
7 нейронів	0,8020	0,7031
9 нейронів	0,8531	0,7047

Таблиця 3. Результати оцінювання нейронних мереж різної конфігурації за показником KS

Обсяг вибірки: 1200 значень		
	Навчальна вибірка	Тестова вибірка
	1000 епох	1000 епох
5 нейронів	0,5085	0,3186
7 нейронів	0,5306	0,3958
9 нейронів	0,5727	0,3303
Обсяг вибірки: 1500 значень		
	Навчальна вибірка	Тестова вибірка
	1000 епох	1000 епох
5 нейронів	0,5886	0,4626
7 нейронів	0,6286	0,3315
9 нейронів	0,2167	0,1987
Обсяг вибірки: 2000 значень		
	Навчальна вибірка	Тестова вибірка
	1000 епох	1000 епох
5 нейронів	0,6411	0,4838
7 нейронів	0,5215	0,2882
9 нейронів	0,4132	0,1818

Результати тестування, подані в таблиці 2 та 3, свідчать про те, що якість нейронної мережі залежить від її конфігурації. Наприклад, збільшення обсягу вибірки може супроводжуватися як збільшенням, так і зменшенням показників адекватності мережі. Це свідчить про перенавчання мережі.

Отже, відповідно до табл. 2 та 3, найбільш ефективною є наступна конфігурація нейронної мережі:

- Обсяг навчальної вибірки 2000 значень.
- Кількість нейронів на прихованому шарі – 5.
- Кількість епох – 1000.

Ця конфігурація й була обрана для наступного етапу експерименту.

Останнім кроком є визначення впливу кількості вхідних змінних на адекватність мережі і, таким чином, відбір найбільш значущих із них. За початкові дані пропонується взяти критерії, відібрані раніше (в результаті використання бінарної логістичної регресії в табличному редакторі Excel) та поступово зменшувати їх кількість, водночас перевіряючи, як буде змінюватись якість та точність моделювання нейронної мережі за допомогою коефіцієнта Джині, показника KS та побудови ROC-кривих для всіх варіантів у межах однієї координатної площини (що забезпечить наочність результатів та спростить формування висновків). Кількість критеріїв (вхідних змінних), що будуть надходити на вхід мережі, було обрано 25, 15, 10 та 6. Результати тестування подано у табл. 4 та на рис. 1.

Таблиця 4. Результати оцінювання адекватності нейронних мереж із різною кількістю вхідних параметрів

Навчальна вибірка	22 критерії	15 критеріїв	10 критеріїв	6 критеріїв
Джині	0,7829	0,7315	0,6630	0,6450
KS	0,5828	0,5815	0,5640	0,5243
Тестова вибірка	22 критерії	15 критеріїв	10 критеріїв	6 критеріїв
Джині	0,7210	0,6891	0,5436	0,6172
KS	0,4746	0,5017	0,4512	0,4784

З табл. 4 можна побачити, що відповідно до обох показників (Джині і статистика KS) найадекватніші результати показує мережа з 22 вхідних змінних. Найменш адекватними відповідно до навчальної вибірки є мережа з 6 вхідними змінними, а відповідно до тестової – з 10.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, в результаті проведених досліджень можна дійти до наступних висновків:

- важливе місце у побудові скорингових моделей займає нормалізація вхідних змінних одним з методів (наприклад за допомогою WOE);
- з 47 початкових критеріїв у результаті побудови логістичної регресії на основі статистичних даних було відібрано 22, коефіцієнти яких за модулем не менші від 0,35. Інші були відкинуті як такі, що мають незначний вплив на результуючу змінну. Детальніше щодо відібраних критеріїв див. в табл. 1;
- у результаті проведених експериментів з конфігурацією нейронної мережі був визначений оптимальний набір налаштувань, за якого отримуються найбільш адекватні результати: обсяг навчальної вибірки у 2000 значень; 5 нейронів на прихованому шарі; 22 вхідні змінні (відібрані на попередньому етапі).

Нейронна мережа, налаштована відповідно до обраної конфігурації, при 22 критеріях (вхідних змінних) видає на навчальній вибірці такі результати за коефіцієнтом Джині та статистикою Колмогорова-Смирнова відповідно: 0,7829 та 0,5828. На тестовій вибірці результати наступні: 0,7210 та 0,4746. Такі результати свідчать про високу модельну здатність та точність мережі. Показники на тестовій вибірці є закономірно нижчими, ніж на навчальній, оскільки обсяг тестової вибірки є більшим, а дані за плато- і неплатоспроможними клієнтами не є згрупованими.

Отримані результати доцільно використовувати в подальших дослідженнях. Побудована нейронна мережа може бути використана для прогнозування платоспроможності клієнтів банків. Також перспективною є можливість побудови на основі отриманих критеріїв оцінювання платоспроможності (табл. 1), для чого потрібно відібрати 6-8 найбільш значущих та, використавши їх як вхідні логістичні змінні, побудувати систему засновану на нечіткій логіці (наприклад, з використанням програмного середовища MATLAB). Вихідна логістична змінна (власне, платоспроможність позичальника банку) у такій моделі буде набувати значень 0 або 1. Таким чином, буде отримана можливість на основі найбільш значущих даних з анкет прямо визначати доцільність видачі кредиту.

Список літератури

1. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінювання ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104.
2. Доходи та витрати банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – 2013-2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58285.
3. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – 04.03.2016 р. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
4. Камінський, А. Б. Скорингові технології в кредитному ризик-менеджменті / А. Б. Камінський, К. К. Писанець // Бізнес-інформ. – 2012. – № 4. – С. 197-201.
5. Камінський, А. Б. Структура та інструментарій ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні / А. Б. Камінський, К. К. Писанець // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Випуск 27. – Том 2. (за заг. ред. проф. Єханурова Ю. І., Шегди А. В.) – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 169-175.
6. Вітлінський, В. В. Кредитний ризик комерційного банку [Текст]: навч. посіб. / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський. Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
7. Anderson, R. A. The Credit Scoring Toolkit: Theory and Practice for Retail Credit Risk Management. – Oxford University Press: UK, 2007. – 790 p.
8. Матвійчук, А. В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка: монографія / А. В. Матвійчук. – К.: КНЕУ, 2011. – 439 с.
9. Сорокин, А. С. К вопросу валидации модели логистической регрессии в кредитном скоринге / Александр Сергеевич Сорокин // Науковедение. – 2014. – С. 14.
10. Банных, А. А. Методика оценки кредитного риска заёмщика с применением скоринга бюро кредитных историй / А. А. Банных, А. В. Лётчиков // Вестник Удмуртского Университета. – 2013. – С. 5-9.

References

1. *Metodychni vkazivky z inspektuvannya bankiv «Systema otsynuyannya ryzykiv»*: postanova Pravlinnya Natsional'noho banku Ukrayiny vid 15.03.2004 r. # 104. (2004).
2. *Dokhody ta vytraty bankiv Ukrayiny*. 2013-2016. (2016). Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58285.
3. *Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny*. (2016). Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
4. Kamins'kyu, A. B. & Pysanets', K. K. (2012). Skorynhovi tekhnolohiyi v kredytnomu ryzyk-menedzhmenti. *Biznes-inform*, 4, 197-201.
5. 4. Kamins'kyu, A. B. & Pysanets', K. K. (2012). Struktura ta instrumentariy ryzyk-menedzhmentu u spozhyvchomu kredyтуванні. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky*, 27(2),169-175.
6. Vitlins'kyu, V. V., Pernarivs'kyu, O. V., Nakonechnyy, Ya. S., Velykoivanenko, H. I. (2000). *Kredytnyy ryzyk komertsynoho banku*. Kyiv: Znannya.
7. Anderson, R. A. (2007). *The Credit Scoring Toolkit: Theory and Practice for Retail Credit Risk Management*. Oxford University Press: UK.
8. Matviychuk, A. V. (2011). *Shtuchnyy intelekt v ekonomitsi: neyronni merezhi, nechitka lohika*. Kyiv: KNEU.
9. Sorokin, A. S. (2014). K voprosu validatsii modeli lohystyicheskoy rehressii v kreditnom skorinhe. *Naukovedenie*, 14.

-
10. Bannykh, A. A. & Letchykov, A. V. (2013). Metodika otsenki kreditnoho riska zaemshchika s primeneniem skorinha byuro kreditnykh istoriy. *Vestnyk Udmurtskoho Unyversyteta*, 5-9.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2016 р.

Алла Олексіївна КРАВЧУК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра обліку та аудиту,
Одеський державний аграрний університет

О. В. КАРАБАНОВ

здобувач, старший викладач,
кафедра міжнародних економічних відносин,
Дипломатична академія МЗС України

ДІАГНОСТИКА ТА МОНІТОРИНГ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Кравчук, А. О. Діагностика та моніторинг діяльності суб'єктів аграрного бізнесу [Текст] / Алла Олексіївна Кравчук, О. В. Карабанов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 56-64. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті розглянуто складові моніторингу економічного стану молокопереробних підприємств України. Розкрито економічні показники діяльності підприємств молокопереробної галузі України. Наведено основні результати моніторингу аналітичних показників діагностики та оцінки фінансового стану підприємства, показників їх стану в галузі. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності функціонування та розвитку досліджуваних підприємств.

Ключові слова: *діагностика; моніторинг економічної діяльності підприємства; молокопереробна галузь; конкурентоспроможність; ліквідність; активи; ресурси.*

Alla Oleksiyivna KRAVCHUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing,
Odessa State Agrarian University

O. V. KARABANOV

PhD Student,
Senior Lecturer,
Department of International Economic Relations,
Diplomatic Academy of Ukraine Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

DIAGNOSTICS AND MONITORING OF AGRIBUSINESS SUBJECTS ACTIVITY

Abstract

The article examines the components of monitoring of dairy enterprises economic state in Ukraine. The economic figures of activity of the dairy industry enterprises in Ukraine are considered. The basic results of the monitoring the analytical indicators of diagnosis and

© Алла Олексіївна Кравчук, О. В. Карабанов, 2016

estimation of the financial state of the company, and indicators of the state of the industry are shown in this research. Some measures to improve the functioning and development of the companies under study are proposed.

Keywords: *diagnostics; economic activity monitoring; dairy industry; competitiveness; liquidity; assets; resources.*

JEL classification: J54

Вступ

Моніторинг фінансової діяльності підприємств є динамічним процесом, що дає змогу виконувати постійне дослідження і спостереження за кількісними та якісними показниками фінансово-економічної діяльності підприємств з метою оцінки, контролю та короткострокового прогнозу стану їх економічної та ділової активності. Підприємство як відкрита економічна система знаходиться під постійним впливом чинників внутрішнього та зовнішнього економічного середовища. Суворе зовнішнє середовище та його нестабільність суттєво впливають на ефективність діяльності підприємства, що призводить до зниження рівня його фінансової безпеки. Розвиток молокопереробного виробництва зазнав також чималого впливу під дією таких факторів, як зменшення купівельної спроможності населення, різке падіння цін на молочну продукцію на світовому ринку. Головним чином на падіння ціни вплинуло перевиробництво молока країнами Європи. У I кварталі 2016 року виробництво молока у 28 країнах ЄС зросло на 5,9 % порівняно з минулим роком. Українські підприємства молочної переробної галузі потребують вчасного і об'єктивного аналізу фінансового стану з метою вирішення актуальних проблем розвитку підприємств, створення адаптованих до сучасних умов господарювання системи управління конкурентоспроможністю продукції, забезпечення довготривалого та результативного функціонування на ринку.

Криза української економіки виявила слабкі місця молокопереробної галузі, зокрема низький рівень технологічного оснащення, невисоку якість кінцевої продукції, зниження попиту на продукти переробки у зв'язку із низькою купівельною спроможністю, високий рівень конкуренції і т. д. Оскільки українські переробні підприємства мають європейський орієнтир, виникає необхідність оцінки стану підприємств та формування необхідних заходів задля їх успішного розвитку. Моніторинг формує передумови для забезпечення якісних управлінських процесів на усіх рівнях, а також сприяє інформаційному забезпеченню системи прийняття управлінських рішень з метою стійкого розвитку суб'єктів господарювання в умовах реформаційної економіки.

Особливості та основні проблеми функціонування молочного переробного виробництва розглядали такі вчені, як П. І. Гайдуцький, І. Ю. Гришова, Т. Г. Дудар, О. В. Митяй, Т. Л. Мостенська, Т. П. Панюк, В. О. Рибінцев, П. Т. Саблук, В. Б. Смолінський, І. Б. Хома, О. М. Шпичак та інші. Вивченням актуальних проблем оцінки фінансового стану підприємства займалися Дем'яненко М. Я., Карпенко Г. В., Мороз Е. Г., Наумов О. Б., Рудницька О. М., Шабатура Т. С., Язлюк Б. О. та ін. [1-10].

Проблеми моніторингу економічного стану підприємств знайшли своє відображення в працях багатьох науковців, серед яких Лубенченко О. Е., Малік М. Й., Пасхавер Б. Й., Пецкович М. Д., Худолій Л. М., Чуліна І. Д., Шмиголь Н. М. та ін. [11-14].

Особливої уваги потребує комплекс питань моніторингу сучасного фінансового стану та розвитку підприємств молокопереробної галузі, під впливом глобалізації та мінливості економічних процесів.

Мета статті

Метою статті є аналіз ефективності системи моніторингу фінансового стану підприємств молокопереробної галузі України, окреслення сучасних проблем розвитку господарств та формування заходів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Український молочний бізнес з перспективою налагоджує робочі взаємовідносини зі світовими ринками, особливо з європейським. Проте, аналізуючи насиченість молочною продукцією європейського ринку, можемо зробити висновок, що її більше ніж достатньо. Крім того, в Україні 75 % молока виробляється власне сільським населенням. Частина його купується для подальшої переробки. Але 86 % такого молока – це молоко другого ґатунку, яке в Європі та США до переробки не допускається. Тому продукція, вироблена з нього, може поставлятися лише на внутрішній ринок.

Чимало економістів вважають, що найперспективнішим для української молочної продукції є ринки Китаю та країн Африки. Однак дослідження світових ринків молочної продукції за версією Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) демонструє, що країни Африки зменшили імпорт молочних продуктів на 39 %. За деякими даними, 25 % іноземних компаній, що були присутні на ринку Нігерії, повністю згорнули свою діяльність та покинули територію країни. На початку 2016 року наміри Китаю щодо збільшення обсягів імпорту у I кварталі на 32 % мали бути привабливими. Проте ситуація змінилася у квітні на останніх торгах (Global Dairy Trade), коли Китай закупив найменший обсяг сухого молока за всю історію. Власне молочне виробництво в Китаї залишається стабільним і забезпечує внутрішні потреби.

Предметом для глибокого аналізу ефективності системи моніторингу фінансового стану підприємств з переробки молока та вироблення молочних продуктів стали економічні процеси та фінансові аспекти господарств з виробничими потужностями близько 125 тис. т. молока на рік. Оцінювання змін фінансового стану підприємств за попередні періоди необхідне для формування загального подання й загальних тенденцій їх розвитку.

Моніторинг фінансового стану підприємств – це, насамперед, управлінська система, яка базується на сукупності показників, що відображають наявність, розміщення й використання ресурсів підприємств, їх реальні й потенційні фінансові можливості. Тому аналіз пріоритетних фінансових показників, що формують фінансову систему дозволить визначити ефективність фінансового моніторингу, що повинен сконцентрувати контролюючі дії на найбільш пріоритетних напрямках фінансової діяльності, своєчасне відхилення фактичних результатів від очікуваних та запропонувати прийняття ефективних та своєчасних управлінських рішень. Для моніторингу було використано набір тих чи інших показників, які описують аналіз фінансових результатів діяльності відповідної групи підприємств молокопереробної галузі.

Моніторинг економічного стану підприємств містив вивчення фінансової звітності за 2011-30.09.2015 рр., розрахунок низки основних фінансово-економічних показників.

Фінансовий стан підприємства в короткостроковій перспективі оцінюється показниками ліквідності й платоспроможності, що характеризують можливість своєчасного й повного розрахунку по короткострокових зобов'язаннях перед контрагентами.

На рис 1. відображено динаміку зміни показника поточної ліквідності. Коефіцієнт поточної ліквідності показує, у якому ступені наявні оборотні активи, достатні для задоволення поточних зобов'язань. Вважається, що цей коефіцієнт повинен перебувати в межах від одиниці до двох. Перевищення короткострокових активів над зобов'язаннями більш ніж у три рази вважається також небажаним, оскільки може свідчити про порушення структури капіталу.

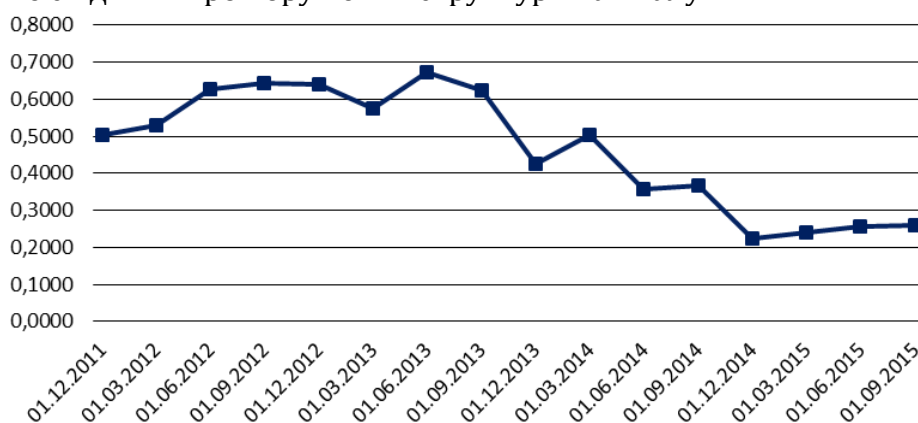

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта поточної ліквідності

Зважаючи на нормативні значення, спостерігаємо недостатність оборотних активів для покриття поточних зобов'язань підприємств. Покращення стану відбулося у період 2013 року, найбільше наблизившись до 1, проте вже з грудня 2013 року відбувається ступеневий спад цього показника. Опустившись до значення 0,2, ситуація стала практично стабільною з грудня 2014 року. Узагальнивши результати, зазначимо, що лише на 20 % господарства забезпечують свою діяльність оборотними активами для покриття поточних зобов'язань. Отже, підприємства не мають можливості погасити поточні зобов'язання, мобілізувавши всі свої оборотні кошти.

Моніторинг змін значення коефіцієнта швидкої ліквідності відображено на рис. 2.

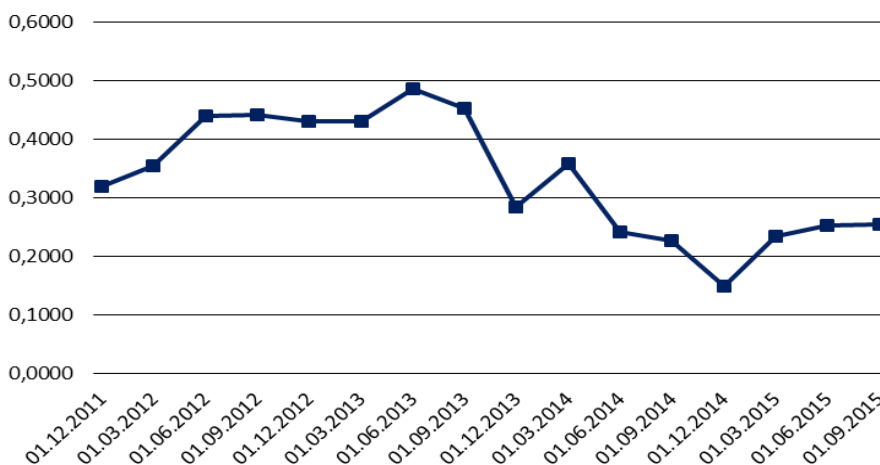

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта швидкої ліквідності

Цей коефіцієнт відображає частку поточних зобов'язань, що покриваються за рахунок коштів і реалізації короткострокових цінних паперів, визначили також зменшення в аналізованому періоді з 0,3204 до 0,2553 (рекомендується інтервал від 0,60 до 0,80).

Коефіцієнт швидкої ліквідності вважається більше твердим тестом на ліквідність, тому що при його розрахунку не береться до уваги найменш ліквідна частина оборотних активів – запаси й витрати.

Низьке значення коефіцієнта є показником високого фінансового ризику і поганих можливостей для залучення додаткових засобів ззовні через виникаючі труднощі з погашенням поточних заборгованостей. Пік спаду показника припав на кінець 2014 року, і з 2015 року спостерігаємо його повільне зростання.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (рис. 3) ураховує тільки кошти і їхні еквіваленти – активи, що мають абсолютну ліквідність, які можуть бути спрямовані на негайне погашення зобов'язань. Його оптимальне значення на рівні 0,2 – 0,35. Значення вище 0,35 не завжди потрібне, тому що надлишок коштів свідчить про неефективне їхнє використання.

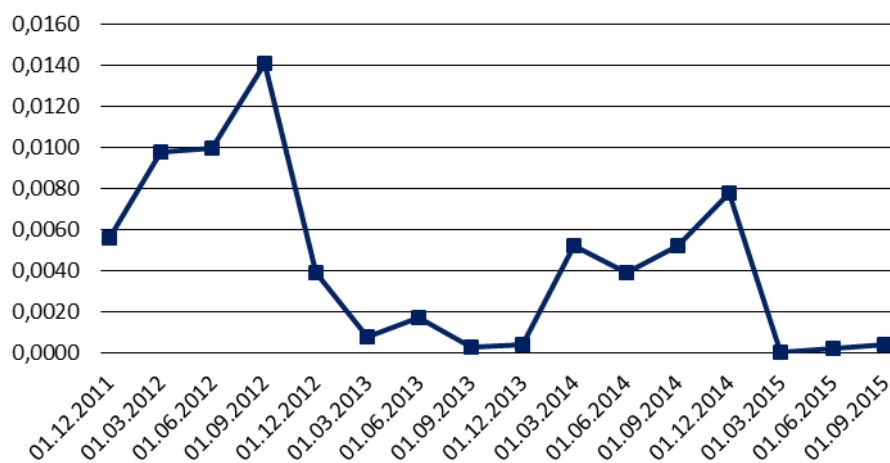

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта абсолютної ліквідності

За проаналізований період ситуація значення цього показника є досить нестабільною.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності відображає частку поточних зобов'язань, що покриваються винятково за рахунок коштів. За період з 2011 – 30.09.2015 рр. він зменшився з 0,0056 до 0,0004 (при рекомендованому значенні від 0,2 до 0,35), таке низьке значення може означати, що підприємства практично не мають готівкових коштів для розрахунків. Підприємства не здатні до негайного погашення поточних зобов'язань за рахунок грошових коштів.

Розгляд показників ліквідності показує, що молокопереробні підприємства не здатні розрахуватися за своїми поточними зобов'язаннями протягом усього розглянутого періоду, тобто знаходиться в незадовільному фінансовому стані.

Моніторинг фінансової незалежності забезпечується за допомогою аналізу коефіцієнта фінансової автономії, що характеризує частку власності власників підприємства (власного капіталу) у загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність. Що вище значення цього коефіцієнта, то фінансово стійкішим, стабільнішим і більш незалежним від зовнішніх кредиторів є підприємство. Нормативне значення цього коефіцієнта – 0,5; збільшення значення цього показника

або зростання показника свідчить про припинення фінансової залежності підприємства від позикових коштів. Максимально припустиме значення цього показника становить 1 (що припускає рівність позикових і власних коштів). У ході оцінки цього коефіцієнта беремо до уваги галузеву приналежність підприємства (наприклад, молокопереробні підприємства повинні мати більш високе значення коефіцієнта автономії, ніж підприємства торгівлі, що пояснюється більш високою питомою вагою необоротних активів у структурі балансу). Дані моніторингу відображені на рис. 4.

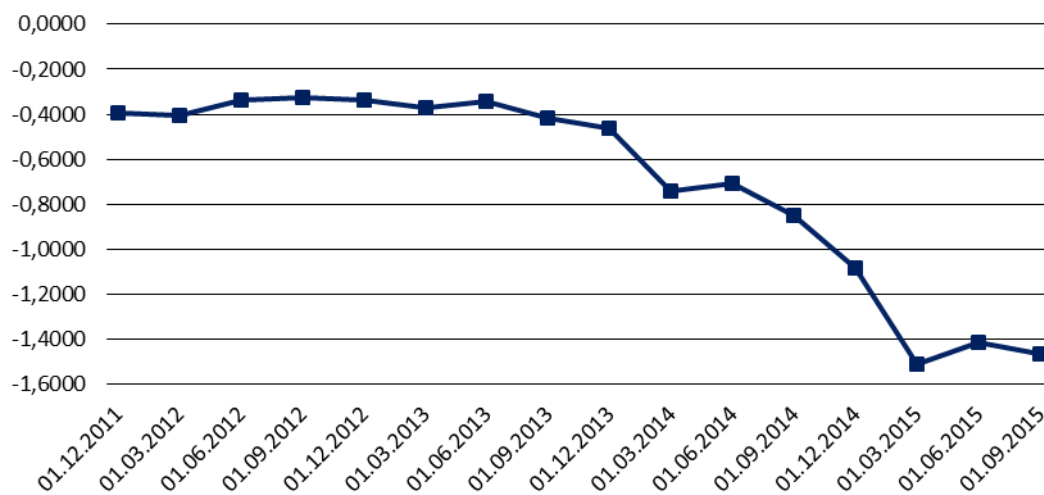

Рис. 4. Коефіцієнт фінансової автономії

В аналізованому періоді значення цього коефіцієнта значно нижче критичного значення. Найбільше зниження відбулося у третьому кварталі 2014 року, і у кінці 2015 року він склав -1,0719.

Проведення моніторингу фінансової діяльності підприємств молокопереробної сфери дозволяє виявити фактори коливань надходжень та витрат грошових коштів, скоротити або збільшити потреби підприємства в позиковому капіталі, забезпечити ліквідність та платоспроможність підприємства.

Крім перелічених на початку напрямів розвитку молочних підприємств, основним із шляхів покращення фінансового стану є мобілізація внутрішніх резервів підприємства – явних та латентних. Удосконалення фінансового стану підприємства можливе за рахунок збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків. Підвищення розмірів вхідних грошових потоків можливе через: збільшення виручки від реалізації; продажу частини основних фондів; рефінансування дебіторської заборгованості [1].

Збільшення виручки від реалізації насамперед залежить від зростання конкурентоспроможності продукції. Задля цього необхідно застосовувати прогресивні технології обробки молока, сучасні матеріали доробки, відповідне міжнародним стандартам пакування; впровадження закритого автоматизованого процесу виробництва, що мінімізує вплив людського фактору і навколишнього середовища на якість продукції, механізм ефективного просування продукції на ринках. Як напрямок, залучати до співпраці роздрібні торговельні мережі і випускати продукцію під їх власними торговими марками.

Особливе місце у розв'язанні фінансових проблем молокопереробної галузі належить державі. Слід запроваджувати ефективні заходи з обмеження імпорту товарів для захисту національного товаровиробника, здійснення аналізу нормативних документів та приведення у відповідність до вимог Європейського Союзу, пов'язаних з

безпекою сільськогосподарської продукції, також забезпечити гармонізацію відповідних нормативних документів, норм і правил України з міжнародними стандартами, нормами та правилами.

Висновки та перспектив подальших розвідок

Моніторинг є невід'ємним елементом процесу поточного контролювання фінансово-економічних процесів підприємства. Моніторинг основних показників фінансового стану показав, що підприємства молокопереробної галузі не мають достатньої можливості розраховуватись за своїми поточними зобов'язаннями протягом проаналізованого періоду, тобто стан підприємств можна визначити як незадовільний. Прогресуюча тенденція зниження платоспроможності призводить до погіршення фінансового стану і, як наслідок, до неплатоспроможності. Ця інформація, отримана в ході моніторингу, є підставою для формування й прийняття управлінських рішень щодо створення механізму та програм по залученню інвестицій, зростанню рентабельності активів. Наведені пропозиції сприятимуть урівноваженню фінансових показників та зміцненню фінансової стійкості підприємств. Напрями подальших досліджень полягають у продовженні всебічного моніторингу показників рентабельності діяльності підприємств молокопереробної галузі, за умови збереженості та зростання показників рентабельності власних активів.

Список літератури

1. Карпенко, Г. В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства / Г. В. Карпенко // Економіка держави. – 2010. – №1. – С. 61-62.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Гришова, І. Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10(172). – С. 169-172.
4. Mityay, O. V. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24-27.
5. Митяй, О. В. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets/ / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3(177) – С. 66-73.
6. Кравчук, А. О. Стан банківського кредитування підприємств аграрного сектору / А. О. Кравчук, О. О. Давидюк // Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law collection of international scientific papers: Part1. Modern Priorities of Economics/Engineering and Technologies. – Chernihiv: CNUT, 2016. – Р. 161-163.
7. Панюк, Т. П. Минимизация экономических конфликтов в процессе социально-экономического развития перерабатывающих предприятий / Т. П. Панюк // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – Выпуск 4(8). – 2015 – С. 44-48.
8. Гнатъева, Т. М. Системна оцінка діяльності за допомогою показників в управлінні вартістю підприємства / Т. М. Гнатъева // Економічний форум. – Луцьк. – № 4. – 2014. – С. 133-141.
9. Лубенченко, О. Є. Організація моніторингу фінансово-економічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О. Є. Лубенченко. – Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/654.

-
10. Пецкович, М. Д. Сутність та структурна декомпозиція системи поточного контролювання підприємства / М. Д. Пецкович // Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки. Хмельницький: ХНУ, 2010. – № 3. – [Т1]. – С. 143-147.
 11. Чуліпа, І. Д. Моніторинг економічних показників діяльності підприємства [Електронний ресурс] / І. Д. Чуліпа. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/3157>.
 12. Шмиголь, Н. М. Моніторинг діяльності підприємств харчової промисловості в сучасних ринкових умовах [Електронний ресурс] / Н. М. Шмиголь. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_5/files/EC509_38.pdf.
 13. Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise / I. Yu. Grishova, I. A. Kryukova, V. A. Zamlynskiy, A. N. Galickiy // «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions. March 28, 2013. – Stuttgart, Germany. – Volume 3. – P. 29-32.
 14. Mityay, O. The estimation of the enterprise trade name competitiveness / I. U. Gryshova, O. V. Mityay, S. S. Stoyanova-Koval // Науковий вісник Полісся. – 2016. – №2 (6). – 85-91.
 15. Язлюк, Б. О. Соціально-економічні чинники нарощення процесів тіньової економіки України [Текст] / Б. О. Язлюк, О. Б. Наумов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 180-187. – ISSN 2415-8453.
 16. Наумов, О. Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрямки економічного розвитку національного господарства/ І. Б. Жилаєв, О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України – 2016. – № 5. – С. 89-95.

References

1. Karpenko, H. V. (2010). Shlyakhy udoskonalennya finansovoho stanu pidpryyemstva. *Ekonomika derzhavy*, 1, 61-62.
2. *Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny*. (2016). Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua.
3. Mytyay, O. V., Kuzhel', V. V., Hryshova, I. Yu. (2015). Otsinyuvannya chynnykiv formuvannya finansovoho potentsialu ahrarnoho vyrobnytstva. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 10(172), 169-172.
4. Gryshova, I., Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 5-6, 24-27.
5. Hryshova, I. Yu., Mytyay, O. V., Kuzhel', V. V. (2016). Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 3(177), 66-73.
6. Kravchuk, A. O. & Davydyuk, O. O. (2016). Stan bankivs'koho kredytuvannya pidpryyemstv ahrarnoho sektoru. Ukraine-EU. *Modern Technology, Business and Law collection of international scientific papers*, 161-163.
7. Panyuk, T. P. (2015). Minimizatsiya ekonomicheskikh konfliktov v protsesse sotsyal'no-ekonomicheskoho razvitiya pererabatyvayushchikh predpriyatiy. *Aktual'nye problemy ekonomiki i upravleniya*, 4(8), 44-48.
8. Hnat'yeva, T. M. (2014). Systemna otsinka diyal'nosti za dopomohoyu pokaznykiv v upravlinni vartistyuu pidpryyemstva. *Ekonomichnyy forum*, 4, 133-141.
9. Lubyenchenko, O. Ye. (n.d.). *Orhanizatsiya monitorynhu finansovo-ekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstva*. Retrieved from: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/654.

-
10. Petskovych, M. D. (2010). Sutnist' ta strukturna dekompozytsiya systemy potochnoho kontrolyuvannya pidpryyemstva. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 3 (1), 143-147.
 11. Chulipa, I. D. (n.d.). *Monitorynh ekonomichnykh pokaznykiv diyal'nosti*. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/3157>.
 12. Shmyhol', N. M. (2009). *Monitorynh diyal'nosti pidpryyemstv kharchovoyi promyslovosti v suchasnykh rynkovykh umovakh*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_5/files/EC509_38.pdf.
 13. Grishova, I. Yu., Kryukova, I. A., Zamlynskiy, V. A., Galickiy, A. N. (2013). Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*, 3, 29-32.
 14. Gryshova, I. U., Mityay, O. V., Stoyanova-Koval, S. S. (2016). The estimation of the enterprise trade name competitiveness. *Naukovyy visnyk Polissya*, 2 (6), 85-91.
 15. Yazlyuk, B. O. & Naumov, O. B. (2016). Sotsial'no-ekonomichni chynnyky naroshchennya protsesiv tin'ovoyi ekonomiky Ukrayiny. *Ukrainian journal of Applied Economics*, 1(1), 180-187.
 16. Zhylyayev, I. B., Naumov, O. B., Naumova, L. M. (2016). Instytutsiyni determinanty y stratehichni napryamky ekonomichnoho rozvytku natsional'noho gospodarstva. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 5, 89-95.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2016 р.

Леся Степанівна КУХНІЙ

доцент,
кафедра менеджменту організацій,
Приватний вищий навчальний заклад «Галицька академія»
E-mail: carlja@ukr.net

**ПРОЦЕС УПРОВАДЖЕННЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ В СИСТЕМУ
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СВІЛОТЕХНІЧНОЇ ГАЛУЗІ**

Кухній, Л. С. Процес упровадження синергетичного механізму в систему управління підприємствами світлотехнічної галузі [Текст] / Леся Степанівна Кухній // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 65-71. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Машинобудівна галузь України загалом та світлотехнічна галузь зокрема функціонують у складних конкурентних умовах, що призводить до виникнення кризових явищ. Успішну діяльність підприємств на ринку повинна забезпечувати система управління, яка на сьогодні характеризується невисокою ефективністю. Вирішенню цієї проблеми сприятиме використання підприємствами світлотехнічної галузі синергетичного механізму у процесі їх функціонування і розвитку, який формується на основі змін внутрішніх взаємодій, які спрямовуються на створення узгоджених взаємовідносин у процесі ведення господарської діяльності.*

Метою статті є розкриття процесу впровадження змін, пов'язаних із реалізацією синергетичного механізму, у систему управління підприємствами світлотехнічної галузі.

Результати полягають у розробці науково-практичного підходу реалізації синергії на підприємствах світлотехнічної галузі шляхом виокремлення 3-х етапів упровадження змін у внутрішній взаємодії, кожний з яких містить перелік виконання необхідних заходів, та визначення результатів від реалізації синергетичного механізму. Висновки і рекомендації можуть бути основою для розрахунку вказаних результатів та визначають синергетичний ефект.

Ключові слова: *внутрішні зміни; управління змінами; внутрішня взаємодія; синергетичний механізм; причини; ініціювання; планування; організація; контроль; результати; реалізація.*

Lesya Stepanivna KUKHNIY

Associate Professor,
Department of Management Organizations,
Private higher education institution "Galician Academy"
E-mail: caplja@ukr.net

THE PROCESS OF IMPLEMENTATION OF THE SYNERGETIC MECHANISM IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF LIGHTING-ENGINEERING COMPANIES

Abstract

Introduction. *The Ukrainian machine-building industry as a whole and lighting engineering in particular are functioning in difficult conditions of competition. It can lead to crisis phenomena in the national economy as a whole and in the lighting engineering industry in particular. A company's successful functioning on the market should be ensured by its management system, which at the moment is characterized by low efficiency. The use of the synergetic mechanism by lighting-engineering companies in the process of their functioning and development can provide the solution of this problem. It is based on changes in the internal interactions. Their aim is to establish coordinated interrelations in the process of economic activity.*

Purpose. *The aim of the article is to reveal the process of implementation of changes which are connected with the introduction of the synergetic mechanism in the system of management of lighting-engineering companies.*

Results. *The development of a practical scientific approach to the implementation of synergy in lighting-engineering companies by singling out 3 stages of implementation of changes in the internal interaction has been shown in the article. Each of these stages includes a list of necessary measures and expected results from the implementation of the synergetic mechanism. The conclusions and recommendations may serve as a basis for the calculation of the expected results and the determination of the synergetic effect.*

Keywords: *internal changes; management of changes; internal interaction; synergetic mechanism; causes; initiation; planning; organization; control; results; implementation.*

JEL classification: M11

Вступ

На сучасному етапі розвитку економіки України актуальним є завдання ефективного функціонування суб'єктів господарювання – підприємств світлотехнічної галузі як складових соціально-економічної системи, яке реалізується через їх конкурентоспроможність на ринку. Вирішення цього завдання залежить від того, наскільки результативною є система управління підприємствами, що визначає ефективні взаємовідносини як всередині, так і з їх оточенням. Формування узгоджених взаємодій між соціальною та економічною підсистемами підприємств у процесі виробничо-господарської діяльності забезпечує синергетичний механізм їх функціонування, впровадження якого потребує змін у соціально-економічних взаємовідносинах підприємства. Тому на сьогодні актуальним є розроблення ефективного процесу впровадження змін, пов'язаних із реалізацією синергетичного механізму функціонування, у традиційно встановлені взаємодії між соціальною та економічною підсистемами підприємства з метою формування їх узгодженості.

Переважаюча більшість досліджень з реалізації концепції синергії орієнтується на окремі сфери діяльності підприємства: виробничу, торгівельну та інвестиційну – шляхом упровадження ефективних взаємодій відповідних факторів, які впливають на

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

ці діяльності. Так реалізація синергії крізь призму взаємодій факторів, ресурсів і можливостей підприємства висвітлюється у працях Дмитришина О. В. [1], Кемпбелла Е. [2], Кноля С. [10], Курієна Н. [8]. Проблемні питання, що стосуються реалізації синергії за рахунок злагодженої взаємодії між окремими підрозділами всередині підприємства, досліджені науковцями Адамсом Р. [7], Кітіном М. [9] та Швецовою Г. З. [6]. Питання впровадження змін у процес функціонування підприємств та управління ними проаналізовано у працях Савченко О. Р. [4], Стеців С. Р. [5] та ін.

Мета статті

Метою статті є розкриття процесу впровадження змін, пов'язаних з реалізацією синергетичного механізму, в систему управління підприємствами світлотехнічної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних ринкових умовах діяльність вітчизняних промислових підприємств зорієнтована на прагнення досягати довготривалого успіху, рівень якого може забезпечити синергетичний механізм функціонування. Зміст цього механізму полягає в узгодженій взаємодії соціальної та економічної підсистем, елементів, факторів підприємства, які вступають у відносини один з одним, щоб досягти спільної цілі та загальноорганізаційного (синергетичного) ефекту. Формування синергетичного механізму у функціонуванні підприємств будь-якої галузі реалізується завдяки їх розвитку.

Розвиток вітчизняних підприємств світлотехнічної галузі пов'язаний з обсягами виробництва, реалізації та напрямками диверсифікації світлотехнічної продукції. Зокрема такі підприємства, як ПрАТ «Люмен», ТОВ «Шредер», ТОВ «ОСП Корпорація Ватра», ПАТ «Іскра», приватне підприємство «Сяйво», ПАТ «Вітава», завод «Варіант», Обухівський завод по виробництву растрових світильників виготовляють освітлювальні лампи, лампи розжарення, люмінесцентні та ртутно-кварцові лампи, світлотехнічну апаратуру, що користується повсякденним попитом, який з року в рік зростає, та витримують конкуренцію серед західних підприємств. При цьому сучасний вітчизняний світлотехнічний ринок орієнтується на інноваційну продукцію та енергозберігальні технології (світлодіодні лампи), які в структурі джерел освітлення в 2015 році займали 75 % від загального обсягу реалізації (рис. 1). У прогнозованому періоді спостерігатиметься переважання енергозберігаючих технологій у структурі реалізації продукції, що обумовлюється значним здорожчанням енергоносіїв. Зокрема, у 2016 році планується знизити обсяг реалізації традиційних джерел світла до рівня 24 %, а у 2019 році до 18 %.

Однією з проблем, що сповільнює розвиток і утруднює функціонування цих підприємств на ринку, є низький управлінський потенціал та неефективність системи менеджменту. Вирішувати ці проблеми потрібно через впровадження синергетичного механізму функціонування цих підприємств.

У світлотехнічній галузі інтегрування синергетичного механізму в систему управління підприємствами відбувається на основі змін у внутрішній взаємодії між соціальною та економічною підсистемами підприємства (в результаті отримання синергетичного ефекту). Зміни у внутрішній взаємодії між соціальною та економічною підсистемами підприємств світлотехнічної галузі обумовлюється необхідністю оптимізації системи управління ними, що надалі передбачатиме диверсифікацію та зниження трансакційних витрат, формування нових технологічних зв'язків, інноваційні управлінські рішення та виробництво інноваційної продукції, модернізацію основного капіталу та формування синергетичного ефекту взаємодії між

підрозділами. При цьому, процес змін на будь-якому підприємстві передбачає управління ними. Управління змінами на підприємствах світлотехнічної галузі відбувається у визначеній послідовності, що зображено на рис. 2.

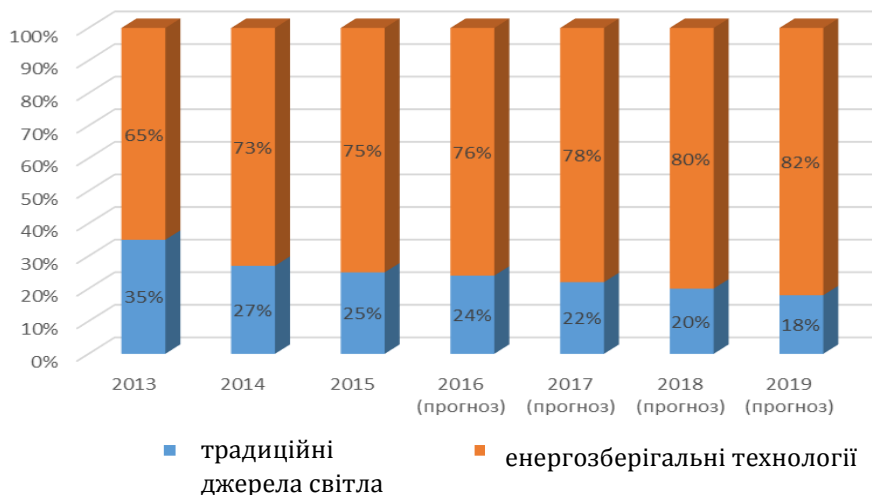

Рис. 1. Структура реалізації світлотехнічної продукції на вітчизняному ринку*

*Складено автором на основі [3]

Перший етап – ініціювання змін для активізації внутрішньої взаємодії. Визначення проблеми внутрішньої взаємодії та стимулювання проведення внутрішніх змін оптимізації взаємозв'язків і генерування ефекту соціально-економічної діяльності. Ініціювання проходить шляхом проведення загальних зборів власників, колективу та зацікавлених на підприємстві сторін з метою визначення подальших дій на основі врахування сильних та слабких сторін діяльності підприємства. Результатом проведення зборів стає визначення виду змін (зміни в організаційній структурі; у формах та напрямках виробництва; коригування виробничої програми; планування змін у витратах, собівартості, доходах, прибутку та рентабельності; зміни у матеріально-технічному забезпеченні; зміни у технологічному забезпеченні; планування змін у соціальному розвитку колективу) та планування подальших дій для реалізації цих змін.

Другий етап – планування та організація впровадження внутрішніх змін. На етапі планування враховується попередньо визначена мета, а на її основі визначаються цілі та завдання впровадження внутрішніх змін. На цьому етапі проводиться планування майбутніх змін показників фінансово-економічного та соціального розвитку підприємства, узагальнюється кошторис витрат та визначається загальний час на реалізацію внутрішніх змін. Якісно розроблена план-програма змін, котра враховує усі аспекти діяльності підприємства та визначає реалізацію цілей та завдань є ключовим елементом для проведення змін;

Важливим чинником проведення внутрішніх змін є організація і формування управлінської команди, котра буде їх реалізовувати. При обранні команди враховуються напрями проведення змін та визначається кількість персоналу, необхідна для проведення даних змін. Чіткість та злагодженість роботи команди реалізації внутрішніх змін – важливий аспект досягнення мети проведення змін. На цьому етапі також розробляється організаційна структура команди, формуються функціональні обов'язки та визначаються напрями діяльності кожного із учасників команди.

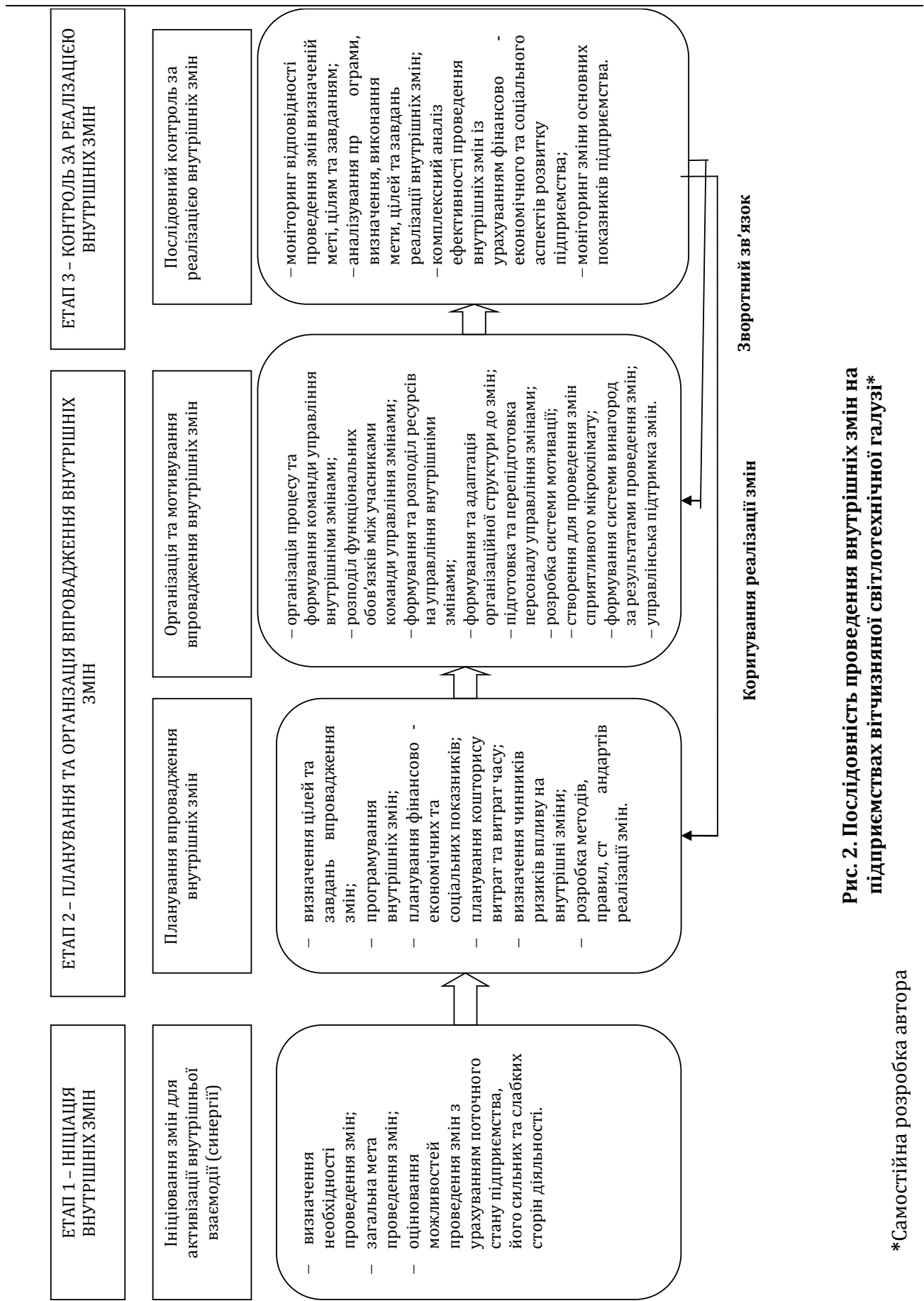

Рис. 2. Послідовність проведення внутрішніх змін на підприємствах вітчизняної світлотехнічної галузі*

*Самостійна розробка автора

Стимулювальне значення в аспекті швидкого та якісного проведення внутрішніх змін має мотивування персоналу команди. Мотивування передбачає винагороди за результати проведення змін, які плануються на попередньому етапі та вносяться в кошторис. На підприємствах світлотехнічної галузі основними напрямками мотивування команди проведення змін стали: грошові винагороди, додаткові відпустки, просування кар'єрною ієрархією, санаторні путівки.

Третій етап – контроль за реалізацією внутрішніх змін. Контролювання внутрішніх змін передбачає постійний моніторинг, спостереження та аналізування процесу реалізації внутрішніх змін, урахування відхилень та прорахунків, допущених управлінським персоналом у процесі реалізації змін. Основними об'єктами контролю внутрішніх змін на підприємствах світлотехнічної галузі стали: виконання планових показників фінансово-економічного та соціального розвитку колективу; виконання функціональних обов'язків учасниками процесу; вчасність ресурсного забезпечення усіх напрямів змін; моніторинг повноцінності забезпечення мотивації персоналу.

Суб'єктами контролю є: управлінський персонал (керівники різних ланок управління задіяні для реалізації внутрішніх змін), посадові особи визначені функціональними обов'язками як контролюючий орган, окремо створені відділи контролю на період упровадження змін.

На вітчизняних підприємствах світлотехнічної галузі результатами реалізації внутрішніх змін під час реалізації синергетичного механізму стали:

- раціональне використання різновидів ресурсів підприємств галузі;
- активізація маркетингового комплексу та вироблення стратегічних рішень у сфері маркетингу;
- покращення внутрішнього потенціалу та реалізації інвестиційної діяльності (реальні та фінансові інвестиційні проект);
- розвиток управлінського персоналу та оптимізація мотиваційного механізму для забезпечення соціального розвитку колективу підприємства;
- економічний ефект (приріст прибутку, зростання доходів та збільшення вартості) реалізації запланованих заходів синергії на підприємстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Підсумовуючи результати дослідження, вважаємо, що для того, щоб підприємства світлотехнічної галузі успішно функціонували і розвивалися на ринку, необхідно впроваджувати в систему управління ними синергетичний механізм шляхом формування узгодженої взаємодії між соціальною та економічною підсистемами підприємств. Відтак процес інтегрування синергетичного механізму передбачає послідовне поетапне впровадження змін у систему внутрішніх взаємодій між соціальною та економічною підсистемами даних підприємств, починаючи з ініціації внутрішніх змін, потім планування, організація та мотивування впровадження цих змін, а далі контроль за їх реалізацією. Загалом реалізація цих змін від провадження синергетичного механізму дасть можливість підприємствам світлотехнічної галузі покращити фінансово-економічні показники, підвищити соціальні показники та в цілому удосконалити систему менеджменту. З метою визначення ефективності впровадження синергетичного механізму функціонування підприємства подальшого дослідження потребує розроблення методичного підходу до оцінювання синергетичного ефекту.

Список літератури

1. Дмитришин, О. В. Синергетичний підхід до здійснення підприємницької діяльності / О. В. Дмитришин, В. В. Яцура // Науковий вісник НЛТУ України – 2011. – Вип. 21.

-
10. – С. 194-199.
 2. Кемпбелл, Э. Стратегический синергизм: пер. с англ. – 2-е изд., / Э. Кембелл, Л. Саммерс. – СПб. : Питер, 2004. – 416 с.
 3. Олейник, В. Светотехнический рынок Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://svet.com.ua/files/files/5306204/00rinoknpi2015.pdf>.
 4. Савченко, О. Р. Управління змінами в сучасних соціально-економічних системах [Електронний ресурс] / О. Р. Савченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 19-24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2012_3_4.pdf.
 5. Стеців, С. Р. Формування елементів системи управління змінами на підприємстві [Електронний ресурс] / С. Р. Стеців // Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка. – 2012. – № 4. – С. 155-163. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VSU_ekon_2012_4_23.pdf.
 6. Швецова, Г. З. Особливості впровадження концепції організованої синергії в систему управління підприємством / Г. З. Швецова // Молодий вчений. – 2015. – №11(26). – Ч. 2. – С. 150-156.
 7. Adams, R. Perfomans indicators for sustainable development / R. Adams // Accounting and Business / R. Adams. – 1999. – April, – 223 p.
 8. Curien, Nicolas. The Convergence between Content and Access: Internalizing the Market Complementarity / Curien Nicolas // Review of Network Economics, – June 2007, – Vol. 6, Issue 2. – P. 161 -174.
 9. Keating, M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change / M. Keating. – Cheltenham: Edward Elgar Publishers, 1998. – 242 p.
 10. Knoll, S. Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a mid-range theory of continuous growth synergy realization / S. Knoll. – Gabler Verlag, 2008. – 389 p.

References

1. Dmytryshyn, O. V. (2011). Synergetic approach to entrepreneurship. *Scientific Herald NLTU Ukraine*, 21.10, 194-199.
2. Campbell, E. (2004). *Strategic synergies*. SPb.: Peter.
3. Oleynik, V. (2015). *Ukraine Marketplace lighting*. Retrieved from: <http://svet.com.ua/files/files/5306204/00rinoknpi2015.pdf>.
4. Savchenko, O. R. (2012). Managing change in modern socio-economic systems. *Actual problems of economy*, 3, 19-24. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2012_3_4.pdf.
5. Stetsiv, S. R. (2012). Forming system elements managing changes at the company [electronic resource]. *Bulletin of Sumy State University. Economy*, 4, 155-163. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VSU_ekon_2012_4_23.pdf.
6. Shvetsova G. Z. (2015). Features of introducing the concept of organized synergy in business management. *The young scientist*, 11 (2), 150-156.
7. Adams, R. (1999). Perfomans indicators for sustainable development. *Accounting and Business*. April.
8. Curien, N. (2007). The Convergence between Content and Access: Internalizing the Market Complementarity. *Review of Network Economics*, 6(2), 161-174.
9. Keating, M. (1998). *The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change*. Cheltenham: Edward Elgar Publishers.
10. Knoll, S. (2008). *Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a mid-range theory of continuous growth synergy realization*. Gabler Verlag.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2016 р.

ISSN 2415-8453. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2016. Volume 1. № 4.

Світлана Олександрівна КУШНІР

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
E-mail: SvetlanaAK@ukr.net

Олександра Віталіївна ГАРКУША

Запорізький національний університет
E-mail: saschunya1996@mail.ru

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУВАННЯ
ПІДПРИЄМСТВ АПК В УКРАЇНІ**

Кушнір, С. О. Сучасні тенденції банківського та державного кредитування підприємств АПК в Україні [Текст] / Світлана Олександрівна Кушнір, Олександра Віталіївна Гаркуша // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 72-80. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Стаття присвячена визначенню сучасних тенденцій кредитування підприємств агропромислового комплексу України. Виявлено та проаналізовано основні проблеми мобілізації кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Вивчено динаміку залучення вітчизняними агропромисловими підприємствами пільгових кредитів. Виявлено та досліджено основні напрямки залучення та використання кредитних ресурсів українськими агропідприємствами. Проаналізовано спеціальні та найбільш прогресивні пропозиції від банків та сучасні умови кредитування для вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Систематизовано фактори, які підтверджують необхідність державного втручання в цей сегмент національної економіки. Висвітлено основні засади надання банківськими установами позикових коштів для агропромислового комплексу.

Досліджено загальні умови системи пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств та результати впровадження цього методу для української економіки. Опрацьовано досвід провідних європейських країн у сфері банківського кредитування підприємств аграрної сфери. Обґрунтовано необхідність державного кредитування аграрного комплексу України шляхом створення спеціалізованого центрального банку із пільговими умовами кредитування для обслуговування підприємств сільськогосподарського спрямування.

Ключові слова: банківський кредит; агропромислове підприємство; пільгове кредитування; державна фінансова підтримка; кредитний портфель; державний банк.

Svitlana Oleksandrivna KUSHNIR

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhzhya National University
E-mail: SvetlanaAK@ukr.net

Oleksandra Vitaliyivna HARKUSHA

Zaporizhzhya National University
E-mail: saschunya1996@mail.ru

CURRENT TRENDS OF BANK AND STATE CREDITING OF AGROINDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Abstract

The article is devoted to defining current crediting trends of enterprises of agricultural complex of Ukraine. The major problems of mobilization of credit resources by agricultural enterprises are detected and analysed. Dynamics of domestic soft loans involvement by agricultural enterprises is analysed. The main directions of attraction and use of credit resources by Ukrainian agroindustrial enterprises are discovered and investigated. Special and the most progressive banks offers and current credit conditions for domestic agricultural enterprises are analysed. Factors which confirm the need for state intervention in this segment of the national economy are systematized. The basic principles of borrowings to agriculture by banking institutions are defined.

The general conditions of the system of preferential crediting of agricultural enterprises have been determined. The results of the implementation of this method for the Ukrainian economy have been studied. The experience of leading European countries in the field of bank crediting of the agricultural sector has been investigated and analysed. The necessity of state crediting the agrarian sector of Ukraine through establishment of the Central Bank of the franchisee loans to service enterprises of agricultural type has been grounded.

Keywords: bank loans; agroindustrial enterprise; soft loans; state financial support; credit portfolio; State Bank.

JEL classification: G21, Q14

Вступ

Однією з передумов активного розвитку національного господарства є тенденція до ефективного розвитку підприємництва саме в агропромисловому комплексі України. Саме кредитні ресурси банківського сектору як основне джерело забезпечення фінансовими ресурсами підприємницької діяльності сьогодні відіграють важливу роль у стимулюванні економічного зростання національної економіки [1].

Мета статті

Хоча кредитні кошти й залишаються безальтернативним джерелом фінансування, на жаль, незадовільне фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств; відсутність ліквідної застави для забезпечення банківського кредиту; брак позитивної кредитної історії значно ускладнюють або взагалі унеможливають отримання кредитів у банківських установах, особливо на

довготривалий строк [2]. Тому метою дослідження є аналіз сучасного стану забезпечення підприємств аграрної сфери банківськими кредитами, виокремлення основних проблем, які перешкоджають ефективному процесу кредитування сільськогосподарських підприємств, а також формуванню пропозицій стосовно покращення цього процесу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вивченню зазначеного питання присвятили свої праці такі відомі вчені-економісти, як І. Борецько, О. Вовчак, С. Дзюбик, А. Задоя, І. Коваленко, С. Колотуха, А. Криклій, А. Мартенс, О. Мельник, А. Пересада, М. Савлук, С. Реверчук, І. Розпутенко.

Важливість та необхідність кредитування аграрного сектору насамперед пояснюється тим, що складним та невизначеним залишається питання належного технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Вітчизняний АПК технічно оснащений лишена 65 % від необхідної потреби, окрім того, понад 80 % сучасного технічного агропарку вже відпрацювали свій амортизаційний строк, і, як наслідок, щорічно близько 15 % зернового врожаю залишається на полях [3]. Наведені дані яскраво свідчать про значну недосконалість та неефективність технічного оснащення аграрного сектору України, а також про нагальну потребу вітчизняних підприємств у додаткових фінансових ресурсах.

Особливо гостро постають проблеми державної підтримки та фінансового забезпечення пріоритетних напрямів розвитку інноваційної сфери аграрної економіки: енерго- і ресурсозберігальних технологій виробництва, зберігання й переробки сільськогосподарської продукції; інновацій, що сприяють заповненню внутрішнього ринку дешевими і якісними продуктами харчування, ліками вітчизняного виробництва; нововведень, що дають змогу підвищити надійність, ефективність, ремонтпридатність сільськогосподарських машин і механізмів, подовження строків їхньої служби, підвищення продуктивності; екологічних інновацій тощо. Очевидно, що розбудова інноваційної економіки в АПК потребує значних ресурсів, зокрема достатнього обсягу фінансового забезпечення пріоритетних напрямів аграрного виробництва, що неможливо без оптимізації формування та ефективного використання фінансових потоків аграрної сфери [4].

Сьогодні вітчизняні банки можуть запропонувати близько 200 видів різноманітних фінансових продуктів і послуг своїм клієнтам, але найактуальнішим для аграрних підприємств залишається кредитування на довгостроковій основі, оскільки саме інвестиційні кредити можуть вивести ці підприємства з кризового стану, допоможуть здійснити технічне переозброєння аграрного комплексу та зроблять українську продукцію конкурентоспроможною на світовому ринку.

Проблема полягає в тому, що вітчизняні комерційні банки досить негативно ставляться до довгострокового кредитування підприємств агропромислового комплексу.

Банками-лідерами, які активно кредитують сільськогосподарські підприємства, у 2015 році стали:

- «Аваль» (надав близько 32 % від загальної суми кредитів, виданих сільгоспвиробникам),
- «Промінвестбанк» (близько 17 %),
- «ПриватБанк» (близько 8 %),
- «Прокредитбанк».
- «Індекс-банк»

Найбільш фінансово привабливими є галузі агропромислового комплексу, пов'язані з вирощуванням і переробкою рослинницької продукції. Це пов'язано з більш швидким оборотом капіталу і можливістю позичальників погашати заборгованості протягом 8-10 міс. із моменту видачі.

Кредитування сільського господарства потребує формування банками адекватної кредитної політики, яка б виходила зі статусу аграрного сектору і завдяки цьому створювала б пріоритетні умови для його розвитку.

Особливостями агропромислового комплексу, що ускладнюють процес кредитування даного сектору економіки банківськими інститутами, є наступні:

- подовжений цикл виробництва;
- висока потреба у довгостроковому, що є більш ризиковим для банків, кредитуванні;
- специфічність застави (зокрема землі та майна спеціалізованих виробництв);
- сезонність виробництва готової продукції, особливо у рослинництві;
- залежність від впливу погодних чинників, рівня врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин. Також необхідно враховувати, що несприятливі погодні фактори (град, бурі, урагани, повені, зливи, заморозки, засухи, пожежі) можуть призвести до часткової або повної загибелі врожаю та свійських тварин;
- висока кредитомісткість галузі;
- низький рівень управління та кваліфікації персоналу аграрних підприємств.

Взагалі в Україні з 2003 року діє система пільгового кредитування для аграрного сектору, суть котрого полягає у тому, що кредити надаються не безпосередньо виробникам, а банкам, з частковим погашенням кредитних ставок за рахунок коштів державного бюджету [3].

За статистичними даними Національного банку України, станом на 01.12.2015 кредити, надані підприємствам агропромислового комплексу, склали близько 115,5 млрд гривень.

Динаміку залучення вітчизняними агропромисловими підприємствами пільгових кредитів наведено на рис. 1:

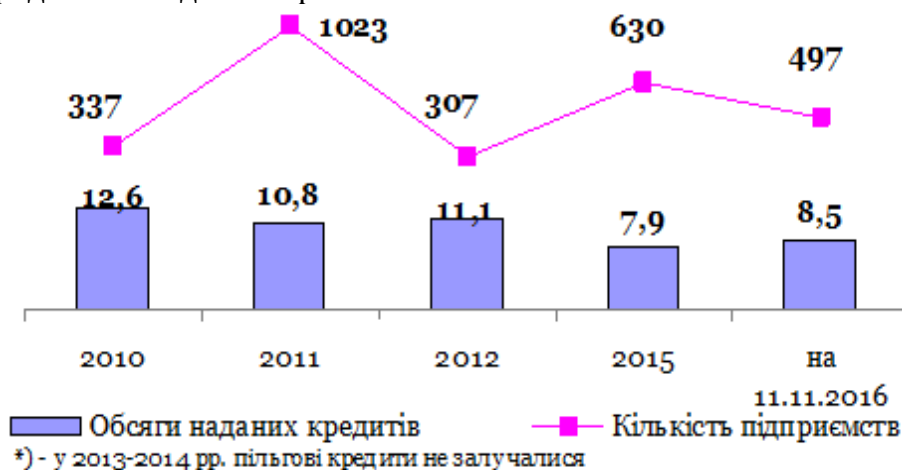

Рис. 1. Динаміка залучення пільгового кредитування підприємствами АПК України у 2010-2016 роках [5]

Загалом програмою державного пільгового кредитування скористалися у 2015 році 630 українських підприємств, а станом на листопад 2016 – 497 [6].

Розглянемо напрями та обсяги використання залучених кредитних ресурсів підприємствами агропромислового комплексу (табл. 1).

Таблиця 1. Напрямки та обсяги використання залучених кредитів сільськогосподарськими підприємствами у 2015 році [5]

Напрямки використання	Обсяг, млрд грн
Витрати у галузі рослинництва	5,2
Витрати у галузі тваринництва	2,3
Закупівля молодняку сільськогосподарських тварин та птиці	0,2829
Інші витрати	0,0489

Найбільшу вагу (66 %) в частині використання залучених кредитів сільськогосподарськими підприємствами України мають підприємства, які займаються рослинництвом, на другому місці – тваринництво (29 %) (рис. 2).

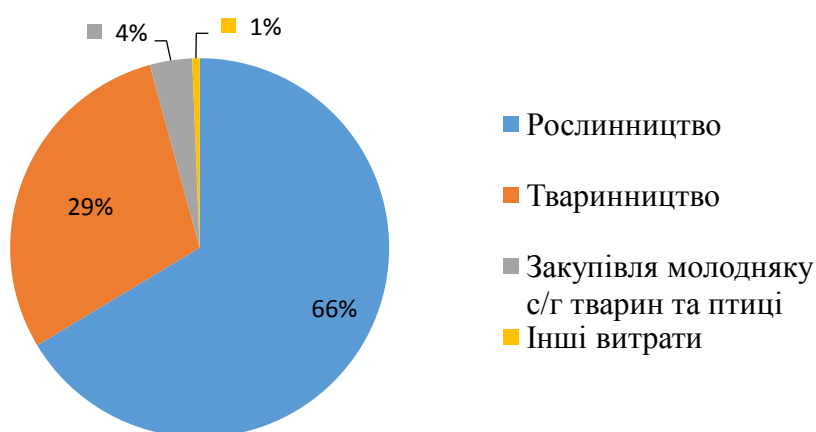

Рис. 2. Напрямки використання залучених кредитних ресурсів підприємствами АПК у 2015 році

У Державному бюджеті України на 2015 рік було передбачено видатки із загального фонду в межах програми підтримки заходів в АПК в обсязі 300 млн грн, які було спрямовано до областей у повному обсязі. Розміри їх використання зображено на рис. 3:

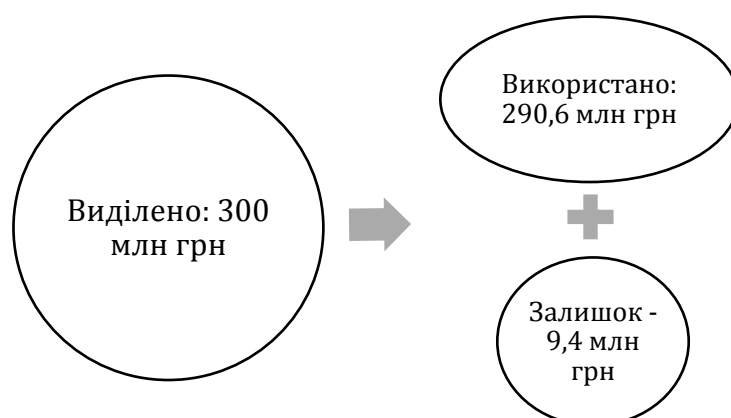

Рис. 3. Обсяг використання фондів державного бюджету, спрямованих на фінансову підтримку АПК у 2015 році

Хоча реалізація фінансування підприємств агропромислового комплексу супроводжується певними труднощами, однак цей напрямок кредитування банківськими установами визнається як один із найбільш перспективних у нашій країні.

Зокрема, на сьогодні основними кредиторами АПК в Україні виступають АТ «Райффайзен Банк Аваль», КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України, ПАТ «Креді Агріколь Банк»,».

Наразі однією із спеціальних та найбільш прогресивних пропозицій від банків для вітчизняних сільськогосподарських підприємств є процедура вексельного фінансування (з відстрочкою платежу), коли фінансується придбання товарів (наприклад, засобів захисту рослин від шкідників або спеціальних медичних препаратів для свійських тварин) за допомогою авалювання векселів, лізингу, форвардних угод, акредитивних операцій та ін. [6; 7; 8; 9; 10].

При цьому підприємцям надається можливість придбати товари у компанії, яка є партнером банку, на умовах відстрочки платежу, але сплативши при цьому в кілька разів меншу ціну за необхідне кредитування, ніж стандартна ставка за банківським кредитом. Такі пропозиції на сьогодні є в ПУМБ, «Райффайзен Банк Аваль» та у ПАТ «КредіАгріколь» [7; 8].

Водночас з боку держави було б доцільно посилити стимулювання вітчизняних банків до спрощення видачі кредитних ресурсів українським аграрним підприємствам.

Факторами, які підтверджують необхідність державного втручання в цей сегмент національної економіки, є наступні:

- наявність сучасних схем кредитування, зокрема таких, як лізинг і факторинг;
- надходження виручки у надійних іноземних валютах, за умови зростання експорту аграрної продукції;
- розвиток українських агрохолдингів;
- великий потенціал саме цієї галузі в Україні та досить широкі перспективи її розвитку;
- пріоритетність сільськогосподарської галузі на рівні країни та світу (у майбутній перспективі).

Загалом можна спостерігати, що на сьогодні вітчизняний аграрний сектор є досить кредитомісткою галуззю та потребує значних обсягів залучення інвестиційних ресурсів, як українських, так і зарубіжних [7].

Загалом 2015 рік був позначений зростанням загального кредитного портфеля для АПК у вітчизняних банках.

Проаналізувавши програми, які сьогодні пропонують українські банки сільськогосподарським підприємствам, можна зробити висновок, що кредитування здійснюється за кількома схожими напрямками. Це кредитування на поповнення обігових коштів, на реалізацію інвестиційних проектів, лізингові кредити та кредити на придбання сільськогосподарської техніки. Переважно ці кредитні програми видаються при відсотковій ставці в 20 % -30 % річних, що зовсім не вигідно для вітчизняних підприємців. Водночас провідні банки, такі, як «КредіАгріколь Банк», «Приватбанк», «Укрексімбанк», останнім часом стали пропонувати аграріям індивідуальні кредитні програми, зі зміненими умовами щодо величини заставного майна, графіку погашення відсоткових платежів, розмірів відсоткових ставок та ін.

Проаналізувавши зарубіжний досвід, ми виявили, що у провідних країнах світу відбувається державне кредитування підприємств агропромислового комплексу. Так, наприклад, до країн з найбільшою часткою позикових коштів саме в

сільськогосподарському комплексі належать: Великобританія та Німеччина (50 %), Франція (більше 40 %), Італія та Бельгія (більше 30 %) [3].

Основними методами державного втручання в кредитування агропромислового комплексу є наступні:

- державні кредити,
- пільги з оподаткування,
- фінансова допомога.

Ці важелі державного регулювання спрямовані на максимальний захист вітчизняного товаровиробника та підтримку рівня його конкурентоспроможності на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Аналіз вітчизняних умов залучення додаткових фінансових ресурсів аграрних підприємств та доступу їх до зовнішніх джерел фінансування свідчить про нагальну потребу перегляду основ державного регулювання цього сектору економіки та активізації позиції держави.

Необхідність посилення державного регулювання в аграрній сфері зумовлюється значенням сільськогосподарського виробництва в національній економіці нашої країни.

Необхідними заходами щодо відродження вітчизняного сільського господарства та збільшення його частки у міжнародній торгівлі мають бути наступні:

- збільшення обсягів дотацій в агропромисловий комплекс України;
- перегляд умов та критеріїв фінансування та кредитування села;
- зменшення відсоткових ставок по кредитах унаслідок посилення ролі державних банків на ринку банківських послуг.

Модель розбудови вітчизняної кредитної інфраструктури у складі національної економіки повинна містити у собі створення банку, який би займався обслуговуванням винятково аграрної сфери. Створення такого банку може проводитися у вигляді кооперативного банку або Державного аграрного банку, але в будь-якому разі цей сегмент інфраструктури ринку банківських послуг дозволить зосередити всі фінансово-кредитних ресурсів галузі та здійснювати координацію всіх кредитно-фінансових потоків.

Така практика створення єдиного розрахункового центру для аграрного сектору не є новою та була успішно реалізованою у багатьох провідних країнах світу – Бельгії, Нідерландах, Франції та ін.

Такий вузькоспеціалізований банк у нашій країні повинен стати також розробником методичних рекомендацій, інструкцій, єдиних форм пакетів кредитних карток і документів та гарантом створення пільгових умов кредитування для аграрного сектору нашої країни [8].

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що подальший розвиток фінансово-кредитних відносин у сфері сільського господарства повинен притримуватися принципів ринкової економіки, але з елементами державного управління та регулювання цього сектору економіки.

Список літератури

1. Прокопишак, В. Б. Формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / В. Б. Прокопишак. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 259 с.
2. Ісаян, А. М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК [Електронний ресурс] / А. М. Ісаян // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми

-
- теорії та практики. – 2013. – Вип. 1. – С. 260-268. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_1_38.
3. Вовк, В. Я. Кредитування і контроль: навч. посібник [Електронний ресурс] / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072041486/bankivska_sprava/kredituvannya_i_kontrol.
 4. Гришов, В. В. Управління інноваційною діяльністю підприємств аграрної сфери в контексті формування фінансових потоків [Електронний ресурс] / В. В. Гришов, В. В. Лебедева // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Фінанси і кредит”. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/chem_biol/Vsnau/2012_2/9Lebedeva.pdf.
 5. Стан галузей АПК у 2015-2016 році [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=19035>.
 6. Стан кредитування АПК у 2015 році [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/17529>.
 7. Кредитування сільськогосподарських корпорацій іншими депозитними корпораціями (банками) [2010–2014 рр.] [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
 8. Новий курс: реформи в Україні (2010–2015). Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
 9. Скрипник, А. Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору / А. Скрипник, О. Ткаченко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 11. – С. 32–35.
 10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]. – [2-е вид., переробл. і допов.] – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 218с.

References

1. Prokopyshak, V. B. (2013). *Formuvannya finansovoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv*. L'viv: Liha-Pres.
2. Isayan, A. M. (2013). Teoretychni aspekty bankivs'koho kredyтування pidpryyemstv АПК. *Finansovo-kredytна diyal'nist': problemy teorii ta praktyky*, 1, 260-268. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_1_38.
3. Vovk, V. Ya. & Khmelenko, O. V. (n.d.). Kredyтування i kontrol'. Retrieved from: http://pidruchniki.com/1584072041486/bankivska_sprava/kredituvannya_i_kontrol.
4. Hryshov, V. V. & Lebedeva, V. V. (2012). Upravlinnya innovatsiynoyu diyal'nistyu pidpryyemstv ahrarnoyi sfery v konteksti formuvannya finansovykh potokiv. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya "Finansy i kredyt"*, 2. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/chem_biol/Vsnau/2012_2/9Lebedeva.pdf.
5. *Stan haluzey АПК u 2015-2016 rotsi*. (2016). Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=19035>.
6. *Stan kredyтування АПК u 2015 rotsi*. (2016). Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/node/17529>.
7. *Kredyтування sil's'kohospodars'kykh korporatsiy inshymy depozytnymy korporatsiyamy (bankamy) [2010–2014 rr.]*. (2016). Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Heytsya, V. M. (2010). *Novyy kurs: reformy v Ukrayini (2010–2015)*. Kyiv: NVTs NBUV.

-
9. Skrypnyk, A. & Tkachenko, O. (2011). Informatsiyana skladova pidvyshchennya efektyvnosti kredytuvannya ahrarnoho sektoru. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny*, 11, 32–35.
 10. Lupenka, Yu. O., Mesel'-Veselyaka, V. Ya. (2012). *Stratehichni napryamy rozvytku sil's'koho gospodarstva Ukrayiny na period do 2020 roku*. Kyiv: NNTs.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2016 р.

Ростислав Богданович ОКРЕПКИЙ

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра міжнародного менеджменту та маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: rostik6@ukr.net

Оксана Фелікссімівна МИГАЛЬ

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра міжнародного менеджменту та маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: o.myhal27@gmail.com

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНИХ ІНДИКАТОРІВ
КОНЦЕНТРАЦІЇ ТОВАРНОГО РИНКУ ТА СТУПЕНЯ ЙОГО МОНОПОЛІЗАЦІЇ**

Окрепкий, Р. Б. Методичні аспекти використання кількісних індикаторів концентрації товарного ринку та ступеня його монополізації [Текст] / Ростислав Богданович Окрепкий, Оксана Фелікссімівна Мигаль // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 81-88. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Питання взаємозв'язку монопольної влади та рівня концентрації продавців на ринку є одним з базових у кон'юнктурних дослідженнях. Важливість проблеми зумовила зацікавленість багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Незважаючи на це, аналіз кількісної оцінки рівня концентрації ринку зберігає актуальність, про що свідчить відсутність єдиної методики, яка розв'язувала б поставлене завдання.

Мета. Метою дослідження є висвітлення методичних аспектів використання окремих кількісних індикаторів концентрації товарного ринку та ступеня його монополізації як невід'ємної складової кон'юнктурних досліджень товарних ринків.

Метод (методологія).

Результати. Обґрунтовано важливість показників концентрації в контексті взаємозв'язку монопольної влади фірми та рівня концентрації продавців на ринку. Проаналізовано методичні аспекти використання індексу концентрації ринку, часткового індексу концентрації, індексу Лінда та індексу Херфіндаля-Хіршмана, виявлено їх переваги, недоліки та можливості використання в процесі кон'юнктурного дослідження структури ринку, його типу, стану конкурентного середовища та ступеня монополізації. Розроблено низку критеріїв, яким повинен відповідати кількісний показник ринкової концентрації, та запропоновано розширення кола показників для більш реалістичної оцінки конкурентної ситуації на ринку.

Ключові слова: ринкова концентрація; конкурентне середовище; монополізація; індекс концентрації; індекс Лінда; індекс Херфіндаля-Хіршмана.

Rostyslav Bohdanovych OKREPKIY

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of International Management and Marketing,
Ternopil National Economic University
E-mail: rostik6@ukr.net

Oksana Felikissimivna MYHAL

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of International Management and Marketing,
Ternopil National Economic University
E-mail: o.myhal27@gmail.com

**METHODICAL ASPECTS OF USING THE QUANTITATIVE INDICATORS OF
COMMODITY MARKETS CONCENTRATION AND ITS DEGREE OF
MONOPOLIZATION**

Abstract

Introduction. *The issues of the relationship of monopoly power and the concentration of sellers in the market have become the basis in market conjuncture research. The importance of the problem leads to the fact that many national and foreign scientists show the interest to it. Nevertheless, the problem of quantify of the level of market concentration is still valid, as evidenced by the lack of a unified methodology which would have solved the problem.*

Purpose. *The aim of the study is to develop methodological aspects of the use of certain quantitative indicators of commodity market concentration and its degree of monopolization as an integral part of conjuncture research of commodity markets.*

Results. *The importance of indicators of concentration in the context of the relationship of monopoly power of the company and the level of concentration of sellers in the market is proved. The methodological aspects of the index of market concentration, partial concentration index, the Lind Index and the Herfindahl-Hirschman Index are analysed. Their strengths, weaknesses and opportunities of use in market conjuncture research, its type, the competitive environment and the degree of monopolization are revealed. A number of criteria are developed to be met by quantitative measure of market concentration. The expansion of a number of indicators for more realistic assessment of the competitive situation in the market is proposed to apply.*

Keywords: *market concentration; competitive environment; monopolization; index of concentration; the Linda Index; the Herfindahl-Hirschman Index.*

JEL classification: D40, L10, L11, L41, M31

Вступ

У практиці кон'юнктурних досліджень виокремлюються різні підходи до аналізу конкурентного середовища на ринках, поведінки підприємств і факторів конкурентного успіху. Одним з них є вивчення ринкової концентрації, яка як характеристика структури ринку слугує певним індикатором можливого рівня конкуренції між господарюючими суб'єктами.

Питання взаємозв'язку монопольної влади та рівня концентрації продавців на ринку є одним з базових у кон'юнктурних дослідженнях, тобто основну увагу треба

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

зосередити на показниках, які використовуються для характеристики ринку, з одного боку, та ринкової влади фірм – з іншого.

Важливість проблеми зумовила зацікавленість до її дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, що репрезентовано у працях таких фахівців, як: Шерер Ф., Росс Д. [1], Портер М. Е. [2], Черненко С. О. [3], Козицька Г. В. [4], Кизим Н. А., Горбатов В. М. [5], Беляевський І. К. [6], Гнатюк А. І. [7] та ін. Незважаючи на це, проблема кількісної оцінки рівня концентрації ринку й досі остаточно не вирішена, про що свідчить відсутність єдиної методики, яка розв'язувала б поставлене завдання.

Мета статті

Метою статті є висвітлення методичних аспектів використання окремих кількісних індикаторів концентрації товарного ринку та ступеня його монополізації як невід'ємної складової кон'юнктурних досліджень товарних ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Традиційно для характеристики структури ринку використовуються показники концентрації, такі, як індекс концентрації, коефіцієнт Херфіндаля-Хіршмана та коефіцієнт відносної концентрації. Для більш глибокої оцінки нерівномірності розподілу часток ринку інколи використовуються специфічні показники – коефіцієнт ентропії, дисперсія логарифмів ринкових часток і індекс Холла-Тайдмана. При визначенні рівня монопольної влади фірм у світовій практиці використовується індекс максимальної частки, коефіцієнт Джині і крива Лоренца.

Кожен з показників розрахований на виявлення певної специфіки концентрації, має свої позитивні й негативні риси. Тому пропонуємо охарактеризувати найбільш поширені з них та розкрити їх доцільність до застосування.

Для виявлення рівня монополізації та рівня інтенсивності конкуренції використовується показник концентрації. Питання взаємозв'язку монопольної влади та рівня концентрації продавців на ринку є одним з базових у ринкових дослідженнях, тобто основну увагу треба зосередити на показниках, що використовуються для характеристики, з одного боку, ринку, з іншого – ринкової влади фірм [1].

Результат самостійного вибору фірмою обсягу випуску і ціни на продукцію визначається відповідною реакцією конкурентів, які діють на ринку. Рівень концентрації впливає на схильність фірм до суперництва чи співробітництва: що менше фірм діє на ринку, то легше їм усвідомити взаємну залежність одна від одної, і швидше вони почнуть співпрацювати. Тому можна припустити: що вищий рівень концентрації, то менш конкурентним або монополізованим буде ринок [1; 3].

Зазначимо, що велика кількість індексів та коефіцієнтів, які характеризують рівень концентрації ринку, говорить, з одного боку, про складність об'єкта дослідження, а з іншого – про відсутність єдиної методики, яка розв'язувала б поставлене завдання. Ця обставина є причиною того, що досі економісти розробляють нові індекси або модифікують старі.

Одним з перших показників, який почав застосовуватись економістами для аналізу ринкових структур, став індекс концентрації ринку (concentration ratio), який вимірюється як сума ринкових часток найбільших фірм, що діють на ринку [4, с. 147]:

$$CR = \sum_{i=1}^k D_i, \quad (1)$$

де D_i – ринкова частка i -тої фірми; k – кількість фірм, для яких розраховується показник; $i = 1, \dots, k$.

Що вище значення показника CR , то сильнішою є ринкова влада найбільших фірм, сильнішим ступінь концентрації на ринку і менш конкурентним або більш монополізованим буде ринок.

На нашу думку, через свою недосконалість цей індекс може використовуватись лише як грубий індикатор або у поєднанні з іншими показниками концентрації.

Більш інформативним є частковий індекс концентрації, який розраховується як співвідношення обсягів виробництва (продажу) декількох фірм-лідерів до загального обсягу виробленої (проданої) продукції усіма учасниками ринку.

Так у США та Франції з цією метою використовуються часткові показники – CR_4 , CR_8 , CR_{20} , CR_{50} і CR_{100} , у Німеччині, Великобританії і Канаді – CR_3 , CR_6 і CR_{10} , у Росії та Україні – CR_3 , CR_4 , CR_6 , рідше CR_8 .

У вигляді формули індекс (у нашому випадку для трьох фірм) можна подати наступним чином:

$$CR_3 = \frac{q_1 + q_2 + q_3}{Q} \cdot 100, \quad (2)$$

де q_1, q_2, q_3 – обсяги виробництва (продажу) великих фірм;

Q – загальний обсяг виробництва (продажу) певного товару.

CR може коливатись у діапазоні від 0 % до 100 %. Так для ринку досконалої конкуренції коефіцієнт концентрації наблизитиметься до 0 %, для чистої монополії – 100 %. Очевидно, що його значення монотонно зростатиме із збільшенням кількості найбільших фірм. Головний недолік коефіцієнта полягає в його нечутливості до різних варіантів розподілу часток між конкурентами на ринку. Наприклад, $CR_3 = 85$ % залежно від різних варіантів розподілу часток буде виглядати наступним чином: $30 + 35 + 20$ або $80 + 3 + 2$.

Зазначимо, що нині часткові показники концентрації використовуються як антимонопольними органами з метою виявлення можливостей для змови, картелювання та встановлення єдиної цінової політики, так і в практичній маркетинговій діяльності при вивченні конкурентного середовища [2; 5].

Недосконалість індексу концентрації для характеристики потенціалу ринкової влади фірм пояснюється тим, що він не відображає розподілу часток як всередині групи найбільших фірм, так і за її межами – між фірмами-аутсайдерами. Для вирішення цієї проблеми в країнах ЄС використовується індекс Лінда (L), запропонований співробітником Комісії ЄС в Брюсселі – Ремо Лінда.

Як і у випадку з індексом концентрації (CR), індекс Лінда розраховується лише для кількох найбільших фірм, тому він також не враховує ситуації на так званій «околиці» ринку. Однак, на відміну від індексу концентрації, він орієнтований на врахування відмінностей у «ядрі» ринку. Індекс Лінда дає змогу визначити, скільки фірм (і які саме) посідають домінуюче становище на ринку. Для цього індекс розраховується поетапно: спочатку для двох найбільших фірм, потім для трьох і так доти, доки не порушиться безперервність функції (тенденція зниження індексу не зміниться на тенденцію його збільшення). Це порушення безперервності показує, що остання додана в розрахунок фірма має суттєво меншу частку ринку, ніж будь-яка з попередніх.

Наприклад, для двох найбільших фірм індекс Лінда буде дорівнює відсотковому співвідношенню їх ринкових часток [4, с. 148]:

$$I_{L(2)} = \frac{D_1}{D_2} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де $I_{L(2)}$ – індекс Лінда для двох фірм; D_1 – ринкова частка фірми 1; D_2 – ринкова частка фірми 2. Якщо $D_1 = 60\%$, $D_2 = 30\%$, то $I_{L(2)} = 200\%$.

Індекс Лінда для трьох фірм D_1, D_2, D_3 визначається як середнє арифметичне двох співвідношень:

- відношення частки фірми-лідера до середнього арифметичного часток другої і третьої за розмірами фірм;
- відношення середнього арифметичного часток двох найбільших фірм до частки третьої за розмірами фірми.

$$I_{L(3)} = \frac{1}{2} \left[\frac{D_1}{(D_2 + D_3)/2} + \frac{(D_1 + D_2)/2}{D_3} \right] \cdot 100\%, \quad (4)$$

Індекс Лінда для чотирьох фірм D_1, D_2, D_3, D_4 визначається як середнє арифметичне трьох співвідношень:

- відношення частки фірми-лідера до середнього арифметичного часток трьох наступних за розміром фірм;
- відношення середнього арифметичного часток двох найбільших фірм до середнього арифметичного часток третьої і четвертої фірм;
- відношення середнього арифметичного часток трьох найбільших фірм до частки четвертої фірми.

Тобто формула індексу Лінда для чотирьох фірм буде виглядати наступним чином:

$$I_{L(4)} = \frac{1}{3} \left[\frac{D_1}{(D_2 + D_3 + D_4)/3} + \frac{(D_1 + D_2)/2}{(D_3 + D_4)/2} + \frac{(D_1 + D_2 + D_3)/3}{D_4} \right] \cdot 100\%, \quad (5)$$

Аналогічно можна розрахувати індекс Лінда для п'яти, шести і більше фірм. Так, якщо для двох фірм індекс дорівнює 200, для трьох – 150, а для чотирьох – 220, то в такому випадку безперервність функції порушується після додавання в розрахунок четвертої фірми. Це означає, що перші три фірми утворюють «ядро» ринку, оскільки їхні ринкові частки є суттєво більшими за частку четвертої за розміром фірми і, відповідно, всіх інших. У випадку, якщо одна фірма посідає відверто лідерську позицію, індекс з самого початку буде підвищуватись, оскільки при цьому «ядро» ринку фактично утворюється з однієї (найбільшої) фірми.

Можна констатувати, що індекс Лінда дійсно усуває недоліки індексу концентрації, відображаючи розподіл часток ринку саме між найбільшими фірмами, а не тільки співвідношення часток найбільших фірм і всіх інших продавців.

Ще однією успішною спробою усунення недоліків індексу концентрації є застосування індексу Херфіндаля-Хіршмана (Herfindahl-Hirshman index, ННІ), основним завданням якого є не визначення частки ринку, контрольованої декількома найбільшими фірмами, а характеристика розподілу «ринкової влади» між усіма суб'єктами досліджуваного ринку [1; 3; 5; 7]. Індекс Херфіндаля-Хіршмана розраховується як сума квадратів часток усіх фірм, які діють на ринку за формулою:

$$HHI = D_1^2 + D_2^2 + D_3^2 + D_4^2 + \dots + D_n^2, \text{ або}$$

$$HHI = \sum_{i=1}^n D_i^2, \quad i = 1, 2, 3, 4, \dots, n, \quad (6)$$

де D_i – частка i -тої фірми на ринку.

При цьому ринкові частки фірм можуть виражатися в частках або у відсотках. У першому випадку HHI буде набувати значення від 0 до 1, у другому – від 0 до 10 000. В ідеальному випадку досконалої конкуренції, коли на ринку нескінченно багато продавців, кожен з яких контролює незначну частку ринку, індекс Херфіндаля-Хіршмана буде наближатись до нуля. Коли ж на ринку діє лише одна фірма-монополіст, значення HHI дорівнюватиме 1 (або 10 000). Для ринку з сильною конкуренцією, де, наприклад, діють 100 фірм, частка кожної з яких дорівнює 1 %, HHI буде дорівнює 100 (або 0,01). Ринок з десятьма діючими на ньому фірмами з однаковим розміром ринкових часток дасть величину, рівну 1000 (або 0,1). Отже, що більше значення індексу Херфіндаля-Хіршмана, то вища концентрація продавців на ринку, і навпаки, що менших значень набуває індекс Херфіндаля-Хіршмана, то сильнішою є конкуренція на ринку та менша концентрація і ринкова влада фірм.

Загальноприйнятою є наступна інтерпретація індексу Херфіндаля-Хіршмана:

- $HHI < 1000$ – слабкоконцентрований ринок (висока конкуренція)
- $1000 < HHI < 1800$ – помірно концентрований ринок (середня конкуренція)
- $HHI > 1800$ – висококонцентрований ринок (низька конкуренція, загроза монополізації).

Крім того, економістами було доведено наявність кореляції між індексами концентрації та індексом Херфіндаля-Хіршмана, що дає змогу за допомогою табл. 1 зробити певні маркетингові висновки щодо структури ринку, його типу, стану конкурентного середовища та ступеня монополізації [6].

**Таблиця 1. Інтерпретація взаємозв'язку між HHI та CR
(удосконалено авторами)**

Значення HHI	Мінімально можлива кількість учасників ринку (тип ринку)	Максимально можлива частка найбільших продавців, %			
		$CR(1)$	$CR(2)$	$CR(3)$	$CR(4)$
500	20 (ринок досконалої конкуренції)	22	31	39	44
1000	10 (ринок досконалої або монополістичної конкуренції)	31	44	54	63
1800	6 (ринок монополістичної конкуренції з наближенням до олігополії)	42	60	72	85
3000	4 (олігополія з наближенням до монополії)	54	75	95	100
5000	2 (монополія)	70	100	100	100

Основним недоліком індексу Херфіндаля-Хіршмана є те, що його точний розрахунок потребує наявності повної аналітичної бази про всіх учасників ринку, збір якої часто у вітчизняних реаліях буває проблематичним.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Можна констатувати, що кожен розглянутий індикатор концентрації має переваги і недоліки. На наш погляд, найбільш інформативним з точки зору

відображення реальної ринкової ситуації є індекс Херфіндаля – Хіршмана, однак при великій кількості суб'єктів ринку його розрахунок ускладнений. Індекс Лінда також легко розрахувати, але він відображає концентрацію тільки серед найбільших компаній на ринку, тобто дозволяє визначити розподіл ринкової влади в олігополістичному ядрі.

Пропонуємо наступні критерії, яким повинен відповідати кількісний показник ринкової концентрації:

1. У будь-якому випадку показник концентрації повинен бути однаковим як при аналізі ринку загалом, так і при аналізі «ядра» ринку (декількох найбільших фірм), тобто для менш концентрованого ринку цей показник повинен бути меншим, ніж для більш концентрованого.
2. Показник концентрації повинен зростати при збільшенні частки великої фірми за рахунок зменшення частки меншої фірми.
3. Показник концентрації повинен зменшуватись при вході нової фірми на ринок (якщо її розмір не більший за розмір найбільшої з уже діючих на ринку фірм).

З проаналізованих нами індексів тільки індекс Херфіндаля-Хіршмана відповідає перерахованим вище критеріям. Індекс Лінда і індекс концентрації узгоджуються з цими умовами лише частково.

Зважаючи на отримані результати, перспективами подальших розвідок у цьому напрямку можна вважати оцінку низки специфічних показників концентрації, які поки що недостатньо використовуються у вітчизняній практиці кон'юнктурних досліджень (коефіцієнт ентропії, дисперсія логарифмів ринкових часток, індекс Холла-Тайдмана, індекс максимальної частки, коефіцієнт Джині, крива Лоренца і ін.) та виявлення кореляційного зв'язку між ними.

Список літератури

1. Шерер, Ф. Структура отраслевых рынков / Ф. Шерер, Д. Росс. – М.: Инфра-М, 1997. – 698 с.
2. Портер, М. Э. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Э. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
3. Черненко, С. О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні: [Монографія] / С. О. Черненко. – К.: Київ. національний торговельно-економічний університет, 2006. – 171 с.
4. Козицька, Г. В. Дослідження концентрації ринку силових масляних трансформаторів / Г. В. Козицька, В. Ю. Іванов // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 4 (66). – С. 146-152
5. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира: [монография] / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 216 с.
6. Маркетинговое исследование: информация, анализ, прогноз: учебное пособие / И. К. Беляевский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КУРС: НИЦ Инфра-М, 2013. – 392 с.
7. Гнатюк, А. І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: монографія / А. І. Гнатюк. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.

References

1. Sherer, F., Ross, D. (1997). *Struktura otraslevykh rynkov*. Moscow: Infra-M.
2. Porter, M. E. (2005). *Konkurentnaya stratehiya: metodyka analiza otrasley y konkurentov*. Moscow: Al'pina Biznes Buks.
3. Chernenko, S. O. (2006). *Konkurentsya ta efektyvnist' tovarnykh rynkiv v Ukrayini*. Kyiv: Natsional'nyy torhovel'no-ekonomichnyy universytet.

-
4. Kozyts'ka, H. V., Ivanov, V. U. (2014). Doslidzhennya kontsentratsiyi rynku sylovykh maslyanykh transformatoriv. *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, 4 (66), 146-152.
 5. Kyzym, N. A., Horbatov, V. M. (2005). *Kontsentratsyya ekonomiky y konkurentosposobnost' stran myra*. Kharkiv: INZhEK.
 6. Belyaevskyy, Y. K. (2013). *Marketynhove issledovanye: informatsyya, analiz, prohnoz*. Moscow: Infra-M.
 7. Hnatyuk, A. I. (2010). *Haluzevi rynky: teoriya, praktyka, napryamy rehulyuvannya*. Kyiv. IAE.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2016 р.

Ірина Валеріївна ПРОКОПЕНКО

аспірантка,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: irena2406@gmail.com

**ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
СУТНІСНІ ОЗНАКИ І СТРУКТУРА**

Прокопенко, І. В. Організаційний капітал машинобудівних підприємств: сутнісні ознаки і структура [Текст] / Ірина Валеріївна Прокопенко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 89-100. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Предметом статті є теоретично-прикладні аспекти дослідження організаційного капіталу машинобудівних підприємств.

Мета. Уточнення сутності поняття «організаційний капітал» та елементів його структури з урахуванням специфіки діяльності машинобудівних підприємств.

Метод (методологія). Для досягнення мети у статті використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: теоретичного узагальнення, системного аналізу, структурно-функціонального і процесно-структурного підходу. Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні теоретичні положення сучасної теорії управління, системний підхід до вивчення процесу управління інтелектуальним капіталом.

Результати. У ході дослідження виокремлено сутнісні ознаки понять «організаційний капітал» та «структурний капітал», доведено їх частковий перетин. У практиці машинобудівних підприємств запропоновано використовувати термін «організаційний капітал» для позначення всіх управлінських активів, які беруть участь у створенні інтелектуального капіталу. Удосконалено типологію структурних елементів організаційного капіталу шляхом виокремлення п'яти груп його елементів: техніко-технологічних, інфраструктурних, управлінських, соціальних та об'єктів інтелектуальної власності. Уточнено місце організаційного капіталу підприємства у системі управління його інтелектуальним капіталом.

Сфера застосування. Практика менеджменту машинобудівних підприємств у частині економічного оцінювання та управління розвитком інтелектуального капіталу, зокрема при формуванні стратегії розвитку інтелектуальних активів, комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та регулюванні.

Ключові слова: організаційний капітал; структурний капітал; інтелектуальний капітал; соціальний капітал; менеджмент; машинобудування.

Iryna Valeriyivna PROKOPENKO

PhD Student,
Department of Management and International Business,
National University «Lviv Polytechnik»
E-mail: Irena2406@gmail.com

ORGANIZATIONAL CAPITAL OF THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISES: ESSENTIAL FEATURES AND STRUCTURE

Abstract

Introduction. *The theoretical and applied aspects of the investigation of the organizational capital of the machine-building enterprises have become a subject of the article.*

Purpose. *The aim of the research is to specify the definition of the essence of the concept "organizational capital" and the elements of its structure while taking into consideration the specifics of the machine-building activity.*

Method (methodology). *The following general scientific and special methods have been used in the research: method of theoretical synthesis, method of systematic analysis, method of structural and functional and process and structural approach. The fundamental theoretical principles of the modern management theory, systematic approach to the study of the management process of the intellectual capita have become theoretical and methodological basis of the research.*

Results. *In the process of investigation the essential features of the concepts "organizational capital" and "structural capital" have been defined. It has been proved their partial synonymity. It has been proposed to use the term "organizational capital" in practise of the machine-building enterprises in order to denote all the management assets, which take part in the intellectual capital creation. The types of the structural elements of the organizational capital have been improved. Five groups of its elements have been singled out: technic and technological element, infrastructural element, administrative element, social element and element of objects of the intellectual property. The place of the organizational capital of the enterprise in the system of management of its intellectual capital has been specified.*

Sphere of application. *The results of the research can be applied in the management of the machine-building enterprises concerning economic evaluation and the management of the intellectual capital development. It especially concerns the formation of strategy of the development of intellectual assets, commercialization of the intellectual property objects and the regulation.*

Keywords: *organizational capital; structural capital; intellectual capital; social capital; management; machine-building (mechanical engineering).*

JEL classification: M11, O34

Вступ

В умовах індустріальної економіки визначальними факторами виробництва були фінансовий капітал і виробничі технології, але із трансформацією світової економіки на перше місце вийшли інтелектуальний капітал та інформаційні технології. Продуктивність традиційних факторів виробництва все більше залежить від ступеня розвитку інтелектуального капіталу, а його складові визначають потенціал і стратегію підприємництва у сучасному постіндустріальному суспільстві.

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

Традиційно у складі інтелектуального капіталу (ІК) виокремлювали три елементи: людський, структурний та споживчий капітал. Однак така градація і термінологія, сформована наприкінці ХХ ст., вже не задовольняє вимоги сучасного управління. Людський та споживчий капітал порівняно добре досліджені у працях закордонних та вітчизняних науковців, однак специфіка машинобудівних підприємств висвітлена недостатньо. Що стосується структурного (організаційного) капіталу, то він є найменш дослідженим, у працях відомих фахівців є значні суперечності та дискусійні положення щодо його сутнісних ознак, структурних елементів та зв'язків між ними. Актуальність роботи визначається також тим фактом, що регулювання розвитку інтелектуального капіталу базується на оцінюванні ефективності використання його складових елементів, а структурний (організаційний) капітал неможливо однозначно оцінити за допомогою кількісних чи якісних показників без їх прив'язування до окремих характеристик цього капіталу. Тобто спочатку потрібно закріпити типологію складових частин структурного (організаційного) капіталу, визначити зв'язки між ними, а після цього будувати систему оцінювання.

Розвиток теорії інтелектуального капіталу пришвидшився на початку 1990-х років, у працях Е. Брукінг [1], Ю. Х. Даума [2], Л. Едвінсона [3], М. Мелоуна [3], К. Е. Свейбі [4], Т. Стюарта [5] описані теоретичні та практичні аспекти формування ІК, його оцінювання та особливості управління. Зарубіжні науковці започаткували окремий напрям менеджменту, пов'язаний з управлінням ІК, зробили значний внесок у формування його структури, однак мали дуже різні підходи до ідентифікації структурного (організаційного) капіталу. У пізніших роботах В. П. Баранчєєва [6], О. Б. Бутнік-Сіверського [7], С. М. Ілляшенка [8], О. В. Кендюхова [9; 10], А. М. Колота [11], О. Б. Мних [12], Й. С. Ситника [13], В. Ю. Школи [14], В. О. Щербаченко [14] відображені різні підходи до визначення структурного капіталу, які багато в чому суперечать один одному і не відображають галузевої специфіки вітчизняних підприємств.

Мета та завдання статті

Метою статті є уточнення сутності поняття «організаційний капітал» та розвиток типології елементів його структури з урахуванням специфіки діяльності машинобудівних підприємств. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання: вивчено підходи різних авторів до ідентифікації термінів «структурний капітал» і «організаційний капітал»; проаналізовано чинні типології елементів структурного (організаційного) капіталу; розвинуто типологію організаційного капіталу шляхом виокремлення п'яти груп його елементів; уточнено місце організаційного капіталу у складі інтелектуального капіталу підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

За допомогою методів теоретичного узагальнення, системного аналізу, структурно-функціонального і процесно-структурного підходу було вивчено сутнісні ознаки термінів «структурний капітал», «організаційний капітал», «структурні активи» та інші подібні їм за значенням та практичним використанням у теорії управління ІК. Структурний (організаційний) капітал є одним з трьох базових елементів інтелектуального капіталу. Однак, якщо людський капітал всі визначні науковці виокремлюють більш-менш чітко в структурі ІК, то структурний капітал певними своїми елементами дуже часто перетинається зі споживчим (клієнтським) капіталом. Терміни, які використовують фахівці, теж дуже різняться, але основною ознакою складових структурного капіталу ми вважатимемо належність до внутрішнього

середовища організації. Відмінності термінів та трактування сутнісних ознак структурного (організаційного) капіталу є дуже суттєвими, так само як і ті складові, які пропонують різні автори (табл. 1).

Таблиця 1. Тлумачення категорій «структурний капітал» та «організаційний капітал», визначення їх сутнісних ознак і складових елементів

Автори	Терміни	Визначення	Складові елементи
1	2	3	4
К. -Е. Свейбі [4] (1989)	Внутрішня структура	Все, що створено працівниками і перебуває у власності організації	Патенти, концепції, моделі, шаблони, комп'ютерні системи, адміністративні процеси, корпоративна культура, внутрішні зв'язки
Т. Стюарт [5, с. 164-192] (1990)	Структурний капітал	Дозволяє ефективно здійснювати збір, тестування, організацію, фільтрацію, збереження і розподіл знання	Структура управління, форми і методи управління
Л. Едвінсон, М. Мелоун [3] (1991)	Структурний капітал	Містить клієнтський і організаційний капітал (систематизована й формалізована компетентність підприємства, системи підсилення творчої ефективності, організаційні можливості створення продукту й вартості)	1. Капітал інновацій (комерційні права, інтелектуальна власність, нематеріальні активи, які забезпечують відновлення). 2. Капітал процесів (системи організації виробництва, збуту, сервісу, у процесі діяльності яких формується вартість продукту).
Е. Брукінг [1] (1996)	1. Інфра-структурні активи 2. Інтелектуальна власність	1. Інструмент захисту корпоративних активів. 2. Технології, методи й процеси, що забезпечують роботу підприємства.	1. Ноу-хау, патенти, авторські права, виробничі й торговельні секрети. 2. Корпоративна культура, методи оцінки ризику, фінансова структура, бази даних.
Ю. Х. Даум [2] (2002)	Структурний капітал	Слугує для обміну інформацією й застосування знання і дозволяє концентруватися на стратегії та пристосовувати її до умов середовища	Кодифіковане ноу-хау; організаційні структури, системи, процеси і методи управління; інформаційні системи
О. Б. Бутнік-Сіверський [7, с. 17] (2002)	Структурний капітал	Різноманітні організаційні механізми, які забезпечують продуктивність працюючих та функціонування компанії	Програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
В. П. Баранчєєв [6, с. 46-63] (2003)	Внутрішні структурні активи	1. Організаційно- управлінські активи. 2. Продуктово- технологічні (інноваційні) активи. 3. Активи корпоративної та інноваційної культури.	1. Структура управління, внутрішні положення. 2. Технології виробництва та обігу інформації і знань. 3. Корпоративна культура, соціальні зв'язки.
Автори	Терміни	Визначення	Складові елементи
О. В. Кєндюхов [9; 10] (2003)	1. Інфра- структурний капітал 2. Техніко- технологіч- ний капітал	Засоби управління всіма структурними складовими ІК, які знаходяться в діалектичному взаємозв'язку один з одним, формують структуру бізнесу і повністю контрольовані підприємством	1. Інформаційні технології, бази даних, організаційна структура, філософія управління, корпоративна культура, співробітництво. 2. Винаходи, корисні моделі, промислові взірці, патенти, виробничі секрети (ноу-хау), права на дизайн.
А. М. Колот [11, с. 9-10] (2007)	Капітал установи	Організаційно-технічний, інноваційно- інформаційний ресурс, пов'язаний з функціонуванням установи	Ліцензії, патенти, технології, торгові марки, корпоративна культура, організаційні структури, системи зв'язку, бази даних
С. М. Ілляшенко [8, с. 93] (2008)	Організацій- ний (струк- турний) капітал	Засоби та інструменти управління бізнесом та елементи внутрішнього середовища організації разом з системою комунікацій і об'єктами інтелектуальної власності	Патенти, ліцензії, ноу-хау, товарні знаки, промислові зразки, інформаційне, технічне і програмне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура, мотивації творчої праці
О. Б. Мних [12, с. 256] (2009)	Організацій- ний капітал	1. Капітал інтелектуальної власності. 2. Інфраструктурний капітал. 3. Інноваційний капітал. 4. Процесуальний капітал. 5. Реляційний капітал.	1. Патенти, товарні знаки, авторські права. 2. Система маркетингової інформації, корпоративна культура, локальні мережі, інформаційні системи- метрики. 3. Філософія управління, дослідницька база, інтелектуальні продукти, виробничо-продуктова політика підприємства. 4. Бізнес-процеси, технології реагування на зовнішні зміни, захисту довкілля. 5. Репутація, досвід співпраці, ділове партнерство

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
В. Ю. Школа, В. О. Щербаченко [14, с. 73] (2011)	1. Організаційний капітал. 2. Інформаційний капітал.	Внутрішні засоби забезпечення управління підприємством та його інтелектуальним капіталом	1. Технічне і програмне забезпечення, патенти, товарні знаки, організаційна структура. 2. Інформація про контрагентів, ноу-хау, науково-методичні матеріали, бази даних.
Й. С. Ситник [13, с. 337] (2012)	1. Організаційний (структурний) капітал. 2. Інтелектуальна власність.	1. Організаційні можливості реагувати на виклики ринку для відбору, створення і поширення знань у межах організації. 2. Права на результати творчої інтелектуальної праці в організації, що захищаються законодавством.	1. Технологічна компетентність та індивідуальність організації, поінформованість, обізнаність, авторитетність, форми, методи і структури, лідерський клімат і командна синергія. 2. Інтелектуальний потенціал, об'єкти промислової власності, авторського права і суміжних прав, комерційні таємниці.

**Згруповано автором на основі проведених досліджень.*

Практично всі провідні науковці погоджуються, що поняття структурного капіталу містить усі елементи ІК, які знаходяться всередині організації і перебувають під її контролем. Звідси і синонімічність термінів «структурний», «внутрішній», «організаційний». Цікаво, що до 2007 р. у роботах іноземних та вітчизняних авторів домінував термін «структурний капітал» [1-7; 9; 10], а пізніше почали більше використовувати його змістовий синонім – «організаційний капітал» [8; 11-14]. У цьому є сенс, бо з точки зору термінологічної логіки поняття структури входить до поняття організації, а не навпаки. Тоді зникає потреба окремо визначати інтелектуальну власність чи інфраструктурні активи, які по суті належать до організації, однак виходять за межі поняття організаційної структури управління.

Більшість робіт західних дослідників з теорії ІК кінця 1980-х – початку 1990-х рр. виокремлюють структурний капітал поряд з людським та споживчим [1; 4; 5], тільки Л. Едвінсон і М. Мелоун та деякі їх послідовники вважають, що структурний капітал ділиться на клієнтський та організаційний [3]. Їх аргументом є те, що структурним капіталом слід вважати все те, що залишається на підприємстві, коли службовці йдуть додому. А вже сам організаційний капітал Л. Едвінсон і М. Мелоун пропонують ділити на капітал інновацій і капітал процесів. При цьому до капіталу інновацій вони зараховують усі елементи, які забезпечують здатність підприємства до відновлення (переважно права власності на об'єкти інтелектуальної власності різних видів), а до капіталу процесів – всі дії, які формують вартість продукту (системи організації виробництва, збуту, післяпродажного сервісу тощо) [3].

Ще одним поширеним підходом до визначення складу структурного капіталу є розуміння інтелектуальної власності як категорії ІК. Наприклад, Е. Брукінг виокремлює інтелектуальну власність та інфраструктурні активи [1], О. Б. Бутнік-Сіверський – тільки

інтелектуальну власність [7], Й. С. Ситник – інтелектуальну власність та організаційний капітал [13]. Важливість інтелектуальної власності сумнівам не підлягає, однак вона вже є результатом комерціалізації ІК, тому її виокремлення на рівні з людським і споживчим капіталом є дискусійним.

Ще однією тенденцією, яка прослідковується у роботах вітчизняних авторів останніх років, є спроба визначити на рівні зі структурним інформаційний та інфраструктурний капітал. О. В. Кендюхов замість структурного виокремлює інфраструктурний та техніко-технологічний капітал [9; 10], В. Ю. Школа, В. О. Щербаченко – організаційний та інформаційний [14, с. 73]. Найбільш прикладним є підхід О. Б. Мних, яка визначає в межах організаційного капіталу інтелектуальну власність, інфраструктурний, інноваційний, процесуальний та реляційний [12, с. 256]. Правда, за визначенням автора, реляційний капітал більше пасувало б зарахувати до споживчого, бо він характеризується такими параметрами, як репутація, досвід співпраці, ділове партнерство.

Дослідження різних способів типології елементів ІК в частині внутрішнього середовища організації наводить на думку, що варто поділити складові структурного капіталу за ознакою їх можливого контакту із зовнішнім середовищем, і тоді вдасться уникнути суперечності виділення його окремих частин (рис. 1).

Рис. 1. Склад і зв'язки елементів організаційного капіталу

**Сформовано автором на основі проведених досліджень.*

Усі п'ять груп елементів структурного капіталу є рівноцінними для системи управління ІК, однак мають власні особливі стосунки із зовнішнім середовищем та між собою. Об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ) є найбільш видимою для контрагентів частиною структурного капіталу, оскільки сама процедура їх юридичного закріплення за організацією має на меті показати всім зацікавленим особам (насамперед конкурентам та споживачам), що ці нематеріальні активи мають власника і вони можуть бути об'єктом купівлі-продажу чи оренди. Законодавче закріплення за організацією ОІВ є результатом їх комерціалізації, яка виникає за рахунок взаємодії з техніко-технологічною підсистемою структурного капіталу.

Техніко-технологічна підсистема структурного капіталу містить елементи, які формують науковий потенціал організації і є базою створення інновацій. Внесок цієї підсистеми у розвиток ІК полягає у проведенні наукових досліджень, документуванні

результатів, проведенні випробувань, упровадженні у виробництво нових розробок та підготовці документів для отримання патентів і авторських свідоцтв насамкінець. Крім того, функцією техніко-технологічної підсистеми є здійснення експертизи об'єктів ліцензій та майнових прав на нематеріальні активи, які підприємство хоче придбати ззовні.

Система менеджменту підприємства базується на функціональних і/або процесних засадах і є механізмом реалізації місії і стратегії бізнесу. Методи впливу керуючої підсистеми на керовану визначаються функціями менеджменту і тими бізнес-процесами, які на сьогодні є ключовими. Система менеджменту загалом та її окремі компоненти можуть бути структурним активом, який формує ІК підприємства, а новації системи управління можуть бути комерціалізовані.

Елементи інфраструктури мають чітко виражений інформаційний характер, і хоча в межах структурного капіталу обслуговують внутрішнє середовище організації, однак не можуть функціонувати без обміну даними із зовнішнім середовищем. Це викликає появу проблем економічної та інформаційної безпеки і необхідність відповідного захисту даних, які є конфіденційними або становлять комерційну таємницю. Тут потрібно чітко розмежовувати комп'ютерні та програмні засоби, які обслуговують внутрішні бізнес-процеси і зовнішніх контрагентів організації, оскільки вони мають різні цілі і задачі і потребують принципово різних інструментів контролю і захисту даних і каналів зв'язку. Справа це затратна і технічно складна, однак реалії бізнесу свідчать про те, що інтенсивний розвиток ІК автоматично спричиняє розростання інформаційної інфраструктури.

Внутрішні соціальні зв'язки мають опосередкований вплив на формування структурного капіталу, однак суттєво змінюють його якісні характеристики. Оцінити їх вплив на вартість ІК можна непрямыми методами шляхом порівняння показників продуктивності праці та інтелектуальної активності працівників у підрозділах з різними умовами праці, рівнем конфліктності і соціальної відповідальності. Формування корпоративної культури є тривалим процесом, а виникнення ефекту синергії при вдалому підборі працівників і компонуванні колективів може збільшити ефективність капіталовкладень у розвиток ІК.

Дослідивши склад базових елементів ІК, можемо змодельовати його розгорнуту структуру з урахуванням специфіки промислового підприємства (рис. 2). В основі структури ІК лежить його організаційний капітал, центральним елементом якого є система менеджменту підприємства. На верхній площині, яка символізує кінцеву ціль будь-якого бізнесу – отримання прибутку, розміщений споживчий капітал. А людський капітал обгортає ці дві поверхні, поєднуючи всі без винятку елементи структури ІК. Прямої відповідності між елементами людського, структурного та споживчого капіталу немає, але є чіткі зв'язки, частина з яких є ситуаційними.

Соціальні взаємодії наявні у всіх складових ІК: у межах організаційного капіталу це корпоративна культура, неформальні групи, психологічний клімат та соціальна відповідальність; споживчий капітал має елемент соціального капіталу, який містить соціальну відповідальність відносно зовнішніх контрагентів і суспільства загалом, соціальні комунікації, відносини зі споживачами і соціальну репутацію; а людський капітал сам по собі є соціальною інституцією.

Так само у всіх складових ІК чітко прослідковуються інфраструктурні аспекти. Внутрішня інфраструктура організації представлена системою комунікацій і документообігу, інформаційними системами управління підприємством, засобами зв'язку, логістичними системами і належить до організаційного капіталу. Інфраструктурний капітал у межах споживчого відображає обмін інформацією з

зовнішніми контрагентами, забезпечує встановлення і розвиток ділових зв'язків, є результатом удосконалення транспортних, логістичних і торговельних операцій, банківського і юридичного супроводу тощо. А оскільки всю інфраструктуру створюють і розвивають люди, то їх компетенції і професійні навички формують людський капітал у частині технічного та інформаційного забезпечення бізнесу.

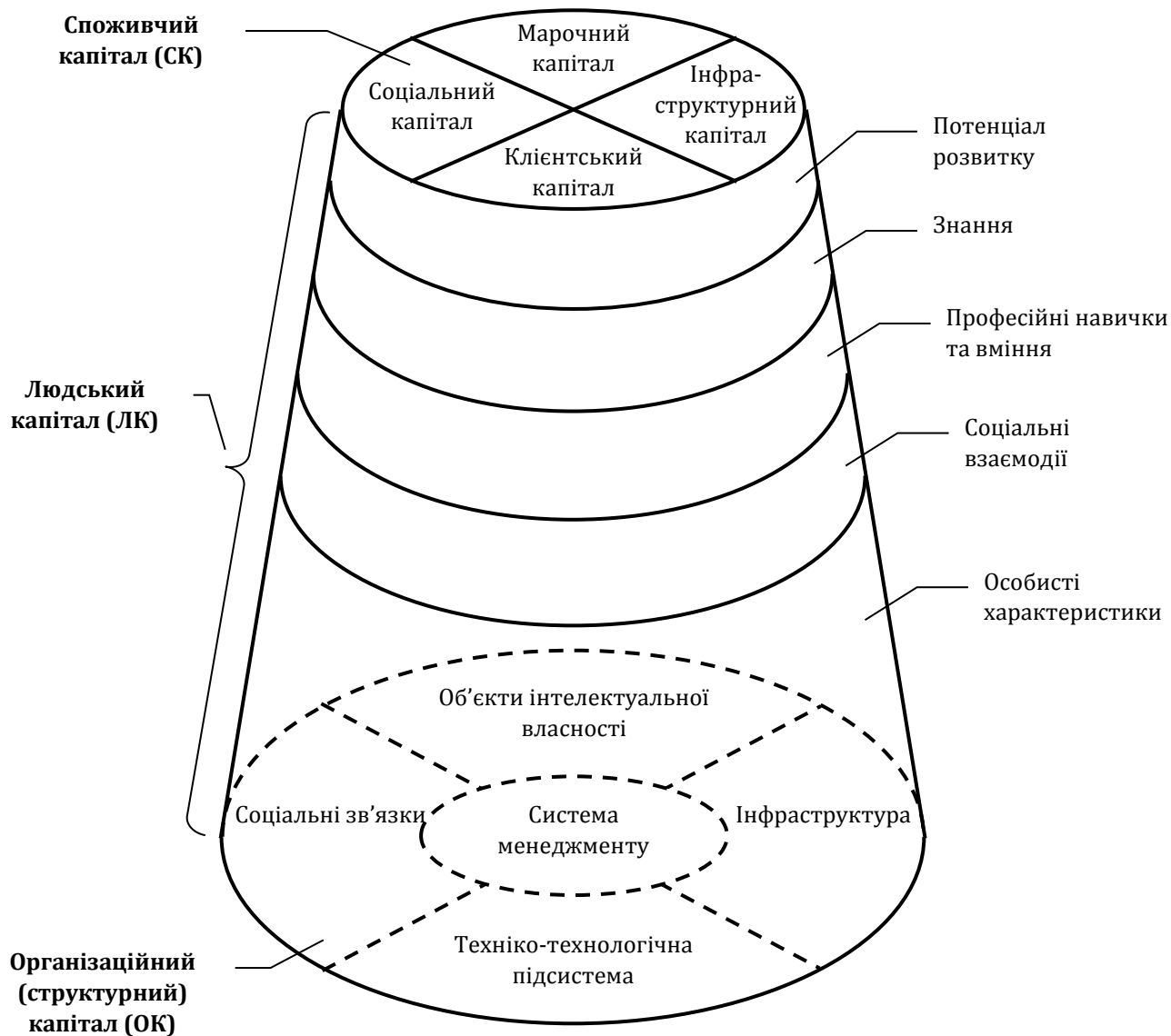

Рис. 2. Структура елементів ІК підприємства

**Розроблено автором.*

Вплив окремих складових та елементів ІК на фінансові результати підприємства оцінити важко, однак існують методи оцінювання загального рівня розвитку ІК. Але розрахунок вартості ІК на певний момент часу не є кінцевою метою дослідження, бо потрібно знайти спосіб оцінювати потенціал розвитку ІК та його окремих складових. Адже немає змісту інвестувати у розвиток тих складових ІК, які вже вичерпали свій потенціал. Якщо ми трактуємо потенціал як здатність до розвитку, то маємо бути свідомими того, що не всі складові та елементи ІК мають відновлюваний потенціал. Так

само, як фізично зношується обладнання, працівник поважного віку, яким би сильним спеціалістом він не був, рано чи пізно втрачає можливість розвиватися суто з фізіологічних причин. Те саме стосується технічних систем, засобів комунікацій, комп'ютерних мереж, програмного забезпечення і навіть контактів із зовнішніми контрагентами. Не випадково великі торговельні мережі основним показником вважають не обсяг закупівель клієнта, а темпи їх приросту і ймовірність підтримання цих темпів на стабільному рівні.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Термінологічний апарат теорії управління інтелектуальним капіталом, сформований наприкінці ХХ ст., загалом задовольняє вимоги сучасного менеджменту, однак термін «організаційний капітал» все ж більш точно характеризує внутрішні елементи інтелектуального капіталу, ніж «структурний капітал». Організаційна структура управління є важливим, але не єдиним елементом її внутрішнього середовища, тому термін «структурний капітал» надто вузько відображає особливості цієї частини інтелектуального капіталу.

Організаційний капітал містить елементи п'яти груп: систему менеджменту, об'єкти інтелектуальної власності, внутрішню інфраструктуру, техніко-технологічну підсистему та соціальні зв'язки. Чотири з п'яти груп можуть бути комерціалізовані, і тільки соціальні зв'язки не можуть стати об'єктом купівлі-продажу. Найшвидше комерціалізуються об'єкти інтелектуальної власності, деякі елементи інфраструктури (системи комунікацій і документообігу, програмне забезпечення і бази даних) та техніко-технологічної підсистеми (готові технології і результати НДДКР, які ще не відображені в об'єктах інтелектуальної власності).

Запропонована типологія елементів організаційного капіталу надалі стане основою формування методу його економічного оцінювання. Для оцінювання потенціалу розвитку ІК та його окремих складових потрібні розрахунки показників, частина з яких не використовуються для розрахунку поточного рівня ІК. Ситуація ускладнюється також і тим, що не всі аспекти функціонування і розвитку ІК можна описати кількісними показниками. Перевагу у цьому відношенні мають великі підприємства, які можуть моделювати різні умови розвитку ІК одночасно на базі кількох відокремлених підрозділів. На відміну від людського та споживчого капіталу, економічне оцінювання організаційного капіталу є суб'єктивним, оскільки комерційна цінність його окремих елементів не може бути визначена у розриві зв'язків між цими елементами. Це означає, що згодом виникне проблема імплементації показників оцінювання організаційного капіталу у загальну систему економічного оцінювання ІК машинобудівних підприємств.

Список літератури

1. Брукинг, Э. Интеллектуальный капитал [Текст]: [монография] / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Daum, J. H. Intangible Assets: die Kunst, Mehrwert zu schaffen / J. H. Daum [On-Line]. Interview veröffentlicht in: sapinfo.net, 18.02.2002. Retrieved from: <http://www.sapinfo.net/public/de/interview.php4/page/0/article/comvArticle-174953c8c0ceae7e30/de>.
3. Edvinsson, L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots / L. Edvinsson, M. Malone. – N. Y. : Harper Business, 1997. – 225 p.
4. Sveiby, K. E. The Intangible Assets Monitor / K. E. Sveiby // Journal of Human Resource Costing & Accounting, Vol. 2, No. 1, Spring, 1997, pp. 73-97.

5. Стюарт, Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций [пер. с англ. В. А. Ноздриной] / Т. А. Стюарт. – М. : Поколение, 2007. – 368 с.
6. Баранчев, В. Управление брендингом как составляющей инновационного развития организации // Маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 46-63.
7. Бутнік-Сіверський, О. Б. Інтеллектуальний капітал: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / О. Б. Бутнік-Сіверський. – Режим доступу: <http://www.ndiiv.org.ua>.
8. Ілляшенко, С. М. Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / С. М. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – №2. – С. 91-101.
9. Кендюхов, О. В. Інтеллектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління [Текст] / О. В. Кендюхов; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк: ДонУЕП, 2006. – 308 с.
10. Кендюхов, О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом [Текст] / О. В. Кендюхов; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 363 с.
11. Колот, А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2007. – №2. – С. 3-13.
12. Мних, О. Б. Маркетинг у формуванні ринкової вартості машинобудівного підприємства: теорія і практика: [монографія] / О. Б. Мних. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 428 с.
13. Ситник, Й. С. Інтелектуалізація капіталу організації та його структурування / Й. С. Ситник // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2012. – Спец. вип. : у 2 ч., Ч. 1. : Стратегічні імперативи сучасного менеджменту / [відп. за вип. С. М. Соболю]. – С. 332-342.
14. Школа, В. Ю. Економічне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи / В. Ю. Школа, В. О. Щербаченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3, Т. 1. – С. 72-78.

References

1. Brukynh, E. (2001). *Intellectual Capital*. Piter, 288.
2. Daum, J. H. (2002). *Intangible Assets: die Kunst, Mehrwert zu schaffen*. Interview veröffentlicht in: *sapinfo.net*, 18.02.2002. Retrieved from: <http://www.sapinfo.net/public/de/interview.php4/page/0/article/comvArticle-174953c8c0ceae7e30/de>.
3. Edvinsson, L. (1997). *Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots*. N. Y. : Harper Business.
4. Sveiby, K. E. (1997). The Intangible Assets Monitor. *Journal of Human Resource Costing & Accounting*, 2 (1), 73-97.
5. Styuart, T. A. (2007). *Intellectual Capital*. *Pokolenie*, 368.
6. Barancheev, V. (2003). Branding management as a part of the Innovative Development of Organization. *Marketing*, 1, 46-63.
7. Butnik-Sivers'kyu, O. B. *Intellectual Capital*. Retrieved from: <http://www.ndiiv.org.ua>.
8. Ilyashenko, S. M. (2008). Actual problem of the management of the Intellectual capital of the Enterprises. *Mechanism of Economic Regulation*, 2, 91-101.

-
9. Kendyukhov, O. V. (2006). *Intellectual capital of the Enterprise: methodology of the management mechanism formation*. NAS, Ukraine, Economy and Industry Institute, Donetsk: DonUEP, 308.
 10. Kendyukhov, O. V. (2008). *Effective management of the Intellectual Capital*. NAS, Ukraine, Economy and Industry Institute, Donetsk: DonUEP, 363.
 11. Kolot, A. M. (2007). Innovation labour and Intellectual Capital in the Factors' System of the Economy Knowledge Formation. *Theory of Economy*, 2, 3-13.
 12. Mnykh, O. B. (2009). *Marketing in the Formation of the market value of the Machine-Building Enterprise: theory and practice*. Lviv: Publishing House of the National University "Lviv Polytechnik", 428.
 13. Sytnyk, Y. S. (2012). Intellectualisation of the organization capital and its Structuring. *Formation of the Market Economy*. Kyiv : KNEU, 332-342.
 14. Shkola, V. Yu. (2011). Economic grounds of the intellectual capital role in the formation of the innovative economy system. *Marketing and Management Innovations*, 3,(1), 72-78.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2016 р.

Ірина Зіновіївна САВЧИН

асистент,
кафедра теорії економіки та управління,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

**КОНЦЕПЦІЇ ТА ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ
ВЗАЄМОВІДНОСИН «РЕГІОН-КРАЇНА»**

Савчин, І. З. Концепції та теорії регіонального розвитку в контексті взаємовідносин «регіон-країна» [Текст] / Ірина Зіновіївна Савчин // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 101-108. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті доведено актуальність дослідження взаємовідносин на рівні «регіон-країна» як основи розвитку обох об'єктів – регіонів та країн. Висвітлено концепції регіонального розвитку та положення теорій регіонального розвитку з метою аналізу взаємовідносин, а також здійснено розвиток модельного підходу до опису останніх на рівні «регіон – країна».

Ключові слова: *регіон; регіональна політика; регіональний розвиток; модель.*

Iryna Zinoviivna SAVCHYN

Assistant,
Department of Economy and Administration,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

**CONCEPTS AND THEORIES OF REGIONAL DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF RELATIONS «REGION-COUNTRY»**

Abstract

The relevance of research of relations at the level of "region-country" as the basis for the development two objects, regions and countries, is proved. The article deals with the concepts of regional development and provisions of regional development theories with the aim to study the relationships at the "region-country" level. The development of a model approach for the description of the relationships at the "region-country" level is done.

Keywords: *region; regional policy; regional development; model.*

JEL classification: R11, R19, R58

Вступ

Дослідження проблем регіонального розвитку повинні базуватись на комплексному охопленні усіх аспектів діяльності регіонів, ключовим з яких є взаємовідносини на рівні «регіон-країна». Адже, з однієї точки зору, сталий розвиток регіонів є основою поступального розвитку країни. Натомість, державне регулювання розвитку регіонів здійснюється у різних сферах, а від рівня його ефективності

© Ірина Зіновіївна Савчин, 2016

ISSN 2415-8453. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2016. Volume 1. № 4.

залежить стан розвитку регіону, насамперед економічний. Тому дослідження таких взаємозв'язків є визначальним для оцінювання ефективності регіонального розвитку та набуває особливої актуальності у сучасних економічних умовах, коли в Україні відбуваються процеси децентралізації. Крім того, жодна з існуючих концепцій чи теорій регіонального розвитку не зосереджується винятково на проблемах взаємовідносин між регіоном і країною, а отже, ця проблема досліджена недостатньо, що зумовило тематику дослідження.

Взаємовідносини на рівні «регіон-країна» уже впродовж тривалого часу виступають об'єктом дослідження, адже вони є визначальними для розвитку обох об'єктів – як для регіонів, так і для країн загалом. Питанням стимулювання регіонального розвитку на макrorівні присвячені праці Барського Ю., Дробуш І., Ковальчука В., Мироненко М. [5; 10; 14; 17]. У цих роботах аналізуються проблеми удосконалення фінансових, соціальних відносин з урахуванням досвіду федеративних та унітарних держав. Також важливими є напрями вивчення моделювання розвитку регіонів як елементів країн у контексті сучасних економічних реформ, здійснені Томаревою-Патлаховою В. [18, с. 76-80]. Окремо варто відзначити дослідження такого типу взаємовідносин не тільки за їхніми функціональними видами, але і на різних рівнях управління – стратегічному, тактичному та операційному, здійснене Жихор О. та Кузьминчук Н. [12, с. 21-25].

Окремим напрямом дослідження взаємовідносин типу «регіон-країна» є висвітлення проблем мезорівня, тобто взаємовідносин окремих регіонів як у межах однієї країни, так і різних. Зокрема, Буглай Н. вивчає проблеми регіонального формату відносин України та Польщі [6, с. 175-181]. Дунаєв І. доводить, що міжрегіональна взаємодія здійснюється на принципах коеволюції [11, с. 162-169].

Мета та завдання статті

Метою роботи є висвітлення концепцій регіонального розвитку як окремих складових методологічного базису дослідження регулювання розвитку регіонів. Окремими завданнями є уточнення поняття розвитку регіонів, висвітлення положень теорій регіонального розвитку з метою вивчення взаємовідносин, а також розвиток модельного підходу до опису взаємовідносин на рівні «регіон-країна».

Виклад основного матеріалу дослідження

Усі соціально-економічні регіони, згруповані за категоріями за різними критеріями, є предметом дослідження теорії регіонального розвитку. Такий тип регіону є або базовим елементом зародження процесу розвитку (наприклад, на основі адміністративних або соціально-економічних регіонів), або його результатом.

Теоретичні концепції поняття механізму розвитку вказують на чинники, які його стимулюють. Варто зазначити, що в контексті змін рівня добробуту в регіонах, як правило, не використовують термін «зростання», а застосовують термін «розвиток». Для визначення відмінності між цими поняттями слід вказати, що економічне зростання є показником короткострокових кількісних змін в економіці, у той час, як економічний розвиток, крім кількісних змін, також містить якісні зміни в соціально-економічній структурі регіону. Тобто, крім змін кількості вироблених товарів і послуг, асортименту продукції, удосконалення методів управління трудовими ресурсами та інших чинників зростання, розвиток передбачає наявність якісних змін, наслідком яких є зміна економічного добробуту. Це також стосується змін у реальній економіці і інституційній сфері. Загальноприйнятим є визначення поняття регіону на основі теорії

систем, із урахуванням того факту, що якісні зміни спричиняють зміни в регіоні від нижчих до вищих фаз розвитку.

Тобто регіон є прикладом еволюції системи, яка у результаті внутрішніх змін досягає нового рівня організації або набуває нової структури. Розвиток є серією цілеспрямованих і незворотних змін, які відбуваються в структурі складних об'єктів, тобто систем. Ключовими категоріями характеристики цього процесу є зміна і структура. Поняття регіонального розвитку варто визначати як сукупність соціально-економічних змін, які відбуваються в регіоні (системі). Ці зміни створюють механізми (умови розвитку, ендогенні і екзогенні чинники, цілеспрямовані дії), які перетворюють регіон у функціональній перспективі в конкретних історичних та географічних межах. До них належать зміни характеру і функціонування елементів системи (підприємств, економічних підсистем), їхніх підпорядкованих структур (внутрішніх підрозділів) та навколишнього середовища (інші регіони) [14, с. 3].

Концепції і теорії, які ставлять за мету пояснити і описати механізми і процеси розвитку на регіональному рівні, з'явилися порівняно недавно. З одного боку, це були концепції, походження яких пов'язане з класичними економічними просторовими теоріями (зокрема теорія К. Фоксу [13, с. 72]), з іншого, вони є наслідком спроб адаптації моделей економічного зростання національних економік до регіонального рівня. Такі концепції та теорії тісно пов'язані із теорією ринків збуту А. Льошата, В. Кристаллера [8, с. 155].

Критиком другого підходу (адаптації моделей економічного зростання національних економік до регіонального рівня) виступав Х. Річардсон [3]. Він вказав на принципові відмінності, які існують між національною та регіональною економікою, що робить просту адаптацію моделей національного рівня до регіонального масштабу неможливою. До таких відмінностей належать:

- вищий рівень відкритості регіонів, ніж країн, для товаропотоків та інших чинників;
- різні інструменти економічної політики регіонів і країн, особливо відсутність можливості регіональних органів влади впливати на торговельну, грошово-кредитну, податкову політику або політику у сфері конкуренції.

Як доповнення до відмінностей, виявлених Х. Річардсоном, можна також вказати:

- нижчі бар'єри (культурні, мовні та економічні) окремих регіонів, ніж держав;
- нижчі бар'єри між регіонами, ніж між державами, не тільки щодо товаропотоків, але і щодо міграції трудових ресурсів, капіталу, інформації і інновацій;
- щодо українських регіонів, то такі відмінності також проявляються в політиці перерозподілу фінансових ресурсів винятково на рівні уряду.

Ці відмінності є відображенням особливостей взаємозв'язків між регіональним та національним рівнями. З одного боку, регіони є складовими частинами країни з географічної та економічної точки зору, а їхній сталий розвиток є основою поступального розвитку країни [7, с. 2], з іншого, вони є певною мірою незалежними структурами, які мають складні взаємовідносини з іншими регіонами, спричинені цілою низкою чинників. Така диференціація формувалась упродовж тривалого часу та є наслідком впливу багатьох чинників [19, с. 139]

Перш за все, це чинники правового-адміністративного характеру, однак до них необхідно зарахувати також економічні, географічні, соціальні і навіть історичні. Вищий рівень відкритості регіональних економік відносно національних змінюється в країнах Європейського Союзу. Процес значною мірою скасував або ослабив сучасні кордони регіонів, однак значний обсяг повноважень у межах економічної політики регіонального рівня було передано на рівень Європейського Союзу. Однак цей факт не

заперечує наявність суттєвих відмінностей між регіональним і національним рівнями. Більш того, спектр об'єктів для дослідження у сфері взаємовідносин між регіонами і їхніми елементами є суттєво більшим, ніж у сфері взаємовідносин між регіонами та країнами.

Однак жодна із сучасних концепцій чи теорій регіонального розвитку не зосереджується винятково на проблемах взаємовідносин між регіоном і країною. Ця проблема досліджена недостатньо або є одним з пересічних елементів теорій. Найбільшу увагу на цю проблематику звертають у групі концепцій екзогенного регіонального розвитку.

На основі теорії Кейнса припущення про пріоритет попиту в економіці, а також необхідність державного втручання в економіку транспоновано на регіональний масштаб.

Унаслідок таких досліджень було сформульовано теорії зовнішніх чинників (імпульсів), економії від масштабу, економічної бази та концепції зростання і розвитку, полюсів зростання і центрів розвитку [9, с. 142]. Відносини між регіоном і країною, зокрема державними органами управління, базувались на основі стимулювання інвестиційної політики і здійснення державою заходів, які безпосередньо впливають на економічний стан регіону. Річардсон Х. [4] навіть стверджував, що у випадку регіонів з найслабшим потенціалом (периферійних регіонів), розвиток національної економіки або навіть міжнародної (загальний ринок Європейського союзу) є основною рушійною силою зростання регіонів. Важливу роль також відведено підприємствам та інституціям національного рівня, адже залучення (розміщення) їхніх фінансових ресурсів, досвіду та інновацій сприяє регіональному розвитку.

Методи втручання органів державного управління в розвиток регіону можна класифікувати на:

- опосередковані (управління процесами розвитку країни);
- прямі (географічне розташування видів економічної діяльності).

Таку класифікацію можна застосовувати в основі політики регіонального розвитку як на національному, так і регіональному рівнях. Необхідність формування і реалізації регіональної політики розвитку пов'язана з географічною відмінністю природних і соціально-економічних чинників розвитку регіонів, а також різною кількістю населення і потребами економіки регіонів, що зумовлює пошук оптимальних управлінських рішень щодо розвитку регіонів. Крім того, кожна країна, як і регіон, мають обмежену географічну територію, на якій вони функціонують. Дж. Фрідман [1], спираючись на припущення, що із встановленням адміністративної ієрархії в регіоні процес розвитку може здійснюватись тільки вертикально, стверджував, що такий розвиток повинен бути регламентований ззовні.

Іншої позиції дотримуються прихильники теорії ендегенного розвитку, яка базується на внутрішньому потенціалі регіонів. Інтервенціонізм трактується ними як базова стимуляція чинників і потенціалу, що забезпечує прискорення темпів розвитку завдяки створенню регіональної політики, що реалізовується на рівні регіонів. Цей елемент є зовнішнім, незалежним від регіональних органів влади і на рівні з капіталом і технологіями впливає на темпи розвитку регіону. Ця концепція безпосередньо пов'язана з іншим теоретичним положенням економічної географії, засновником якої є П. Кругман. У її основі покладено припущення про існування двох протилежних тенденцій в економіці – концентрації і диверсифікації [2]. Відповідно до цієї концепції, існування відмінностей у рівнях економічного розвитку регіонів є невід'ємною рисою економіки, що доводиться і результатами сучасних досліджень [15, с. 131-196]. Залежно

від базових умов в економіці і впливу чинників економічного розвитку, ці відмінності збільшуються або вирівнюються.

П. Кругман у своїй концепції відходить від традиційного підходу щодо поняття системи як системи окремих елементів (наприклад регіонів), що утворюють країну. Він базується на дослідженнях системи, починаючи від мікрорівня, а потім узагальнює результати досліджень на макрорівні. Також він стверджує, що за умови застосування певних обмежень модель розвитку регіону може бути застосована для опису процесів розвитку малих країн [2, с. 84].

Іншим підходом до опису взаємовідносин «регіон-країна» є модельний підхід, який відображає не тільки моделі економічного та соціального розвитку регіону, але і способи його забезпечення [16, с. 67]. Пов'язуючи його з теоріями регіонального розвитку, можна отримати необхідні результати та висновки. Універсальною моделлю, яка може бути використана для перевірки гіпотез регіонального економічного розвитку в межах різних концепцій розвитку, є економетрична модель. Вважається, що величина регіонів є функцією від величини країни. Для її оцінювання використовується припущення, що регіональний ВВП (Q_R) є функцією ВВП і розраховується на основі такої моделі:

$$Q_R = a + b(\text{ВВП}) \quad (1)$$

Це означає, що зв'язок між регіональним ВВП і ВВП є лінійною функцією, коефіцієнти a і b є параметрами, значення яких розраховуються під час дослідження. Така модель визначає взаємозв'язок між розвитком регіональної економіки та економікою країни. Запропонований у цій моделі взаємозв'язок не є єдино можливим. Подібні залежності можна досліджувати відносно до ВВП, інвестицій або витрат на інноваційну діяльність. Крім того, аналогічні функції можна будувати залежно від обсягів інновацій у регіоні, інфраструктури або рівня освіти населення в регіоні.

Однак до використання моделей такого типу варто застосовувати критичний підхід. По-перше, їхнім недоліком є дослідження тільки одностороннього характеру взаємовідносин регіону від країни. Вони не передбачають вивчення двосторонньої спрямованості взаємовідносин. У разі виникнення значних регіональних відмінностей, наявності великих регіонів у країні, або за умови інтенсивних регіональних перетворень результати застосування такої моделі можуть бути недостовірні. Якщо не будуть враховані інші чинники під час інтерпретації результатів моделювання, це може призвести до помилкових висновків та надати позитивний результат перевірки помилкових гіпотез.

До інших недоліків цієї моделі належать: слабка теоретична основа, імітація моделей національної економіки без урахування специфіки регіональних проблем, підлаштування наявних моделей більшою мірою до статистичних даних, ніж до проблемних ситуацій і гіпотез регіональної економіки. Проте для виконання основного завдання – перевірки гіпотез, висунутих у межах концепції регіонального розвитку, – такі моделі є найбільш вдалимими.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Регіон є прикладом еволюції системи, яка у результаті змін досягає нового рівня організування або набуває нової структури. Такий розвиток є серією цілеспрямованих і незворотних змін, зокрема регіональний розвиток варто визначати як сукупність соціально-економічних змін. Останні створюють як ендогенні, так і екзогенні чинники,

одним з яких є вплив органів державного управління на стан регіону. Важливо зазначити, що взаємовідносини на рівні «регіон-країна» є визначальними для розвитку обох об'єктів – як для регіонів, так і для країн загалом. Адже сталий розвиток регіонів є основою поступального розвитку країни. Натомість, державне регулювання розвитку регіонів здійснюється у різних сферах, а від рівня його ефективності залежить стан розвитку регіону, насамперед економічний.

Концепції і теорії, які ставлять за мету пояснити і описати механізми і процеси розвитку на регіональному рівні, з'явилися порівняно недавно. Основними недоліками таких концепцій та теорій є спрощений підхід до трактування регіону винятково як просторового утворення та спроби адаптації моделей економічного зростання національних економік до регіонального рівня. Крім того, жодна з наявних концепцій чи теорій регіонального розвитку не зосереджується лише на проблемах взаємовідносин між регіоном і країною. Ця проблема досліджена недостатньою мірою або є одним із пересічних елементів теорій.

Тому у статті виокремлено відмінності між національною та регіональною економікою, які унеможливають просту адаптацію моделей національного рівня до регіонального масштабу, та охарактеризовано особливості взаємозв'язків між регіональним та національним рівнями відповідно до положень низки теорій регіонального розвитку.

Окремо обґрунтовано доцільність застосування опису взаємовідносин «регіон-країна» на основі модельного підходу, який відображає не тільки моделі економічного та соціального розвитку регіону, але і способи його забезпечення.

Список літератури

1. Friedmann, J., 1966, *Regional Development Policy: a Case Study of Venezuela*, MIT Press, Cambridge.
2. Krugman, P., 1991, *Geography and trade*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
3. Richardson, H. W., 1973, *Regional growth theory*, Macmillan, London.
4. Richardson, H. W., 1984, *Regional policy in a slow-growth economy*, w: Demko, G. (ed.), *Regional Development Problems and Policies in Eastern and Western Europe*, Croom Helm, London, p. 258–281.
5. Барський, Ю. М. Теорія бюджетного стимулювання регіонального розвитку / Ю. М. Барський, Ю. М. Зінчук // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – С. 223-230.
6. Буглай, Н. М. Регіональний формат відносин України та Польщі: історико-методологічний аспект / Н. М. Буглай // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: наук. вісник: збірник наук. праць / Нац. пед. унт ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 58 (№3). С. 175-181.
7. Бурик, З. М. Формування концепції сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / З. М. Бурик. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_1_22.
8. Горбач, Л. М. Теорії та концепції економічного розвитку регіонів: суть, значення та генезис / Л. М. Горбач // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – №12. – С. 153-157.
9. Дегтярьова, І. Теорії регіонального розвитку та їх еволюція як основа сучасного регіонального управління / І. Дегтярьова // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2010. – № 4. – С. 141-148.

-
10. Дробуш, І. В. Актуальні питання взаємодії держави та місцевого самоврядування в процесі реалізації соціальних прав / І. В. Дробуш // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 18-25.
 11. Дунаєв, І. Міжрегіональна взаємодія на принципах коеволюції: нова траєкторія в модернізації регіональної економічної політики / І. Дунаєв // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 44. – С. 162-169.
 12. Жихор, О. Б. Модель державного регулювання розвитку регіону: стратегічні, тактичні та операційні напрями / О. Б. Жихор, Н. В. Кузьминчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 21-25.
 13. Кіро, О. С. Еволюція теорій регіонального розвитку в економічній науці / О. С. Кіро // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2010. – №38. – С. 72-83.
 14. Ковальчук, В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку [Електронний ресурс] / В. Г. Ковальчук. // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_23.
 15. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 356 с.
 16. Медвідь, В. Ю. Сучасні концепції та теорії економічного регіонального розвитку / В. Ю. Медвідь // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 66-70.
 17. Мироненко, М. Теоретичні основи управління розвитком регіону / М. Мироненко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – №1. – С. 8-11.
 18. Томарева-Патлахова, В. В. Моделі регіонального розвитку в контексті економічних реформ / В. В. Томарева-Патлахова // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 1. – С. 76-80.
 19. Тульчинська, С. О. Концепція інноваційного розвитку регіонів на основі регіональних переваг / С. О. Тульчинська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 138-142.

References

1. Friedmann, J. (1966). *Regional development policy: a case study of Venezuela* (No. HT395. V4 F7).
2. Krugman, P. R. (1991). *Geography and trade*. MIT press.
3. Richardson, H. W. (1973). *Regional growth theory*. Springer.
4. Richardson, H. (1984). The regional policy in a slow-growth economy. *Regional Development. Problems and policies in Eastern and Western Europe*, Croom Helm, Londres.
5. Bars'kyu, Y. M. (2011). The theory of fiscal stimulus for regional development. *Scientific papers Kirovograd National Technical University. Economic science*, (19), 223-230.
6. Bars'kyu, Y. M. (2011). The theory of fiscal stimulus for regional development. *Scientific papers Kirovograd National Technical University. Economic science*, (19), 223-230.
7. Buryk, Z. M. (2014). The formation of the concept of sustainable development of the region. *The theory and practice of public administration and local government*, (1). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_1_22.
8. Horbach, L. M. (2007). Theories and concepts of economic development: the nature, meaning and genesis. *Scientific Journal Volyn National University of Lesi Ukrayinky*, (12), 153-157.

-
9. Dehtyar'ova, I. (2010). Theories of regional development and their evolution as the basis of modern regional governance. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 4, 141-148.
 10. Drobush, I. V. (2014). Current issues of cooperation between the state and local governments in the implementation of social rights. *Actual problems of law*, (74), 18-25.
 11. Dunayev, I. (2015). Interregional cooperation based on the principles of co-evolution: a new path in the modernization of regional economic policy. *The efficiency of public administration*, (44), 162-169.
 12. Zhykhor, O. B. (2013). The model of state regulation of regional development: strategic, tactical and operational areas. *Journal of University of Banking of National Bank of Ukraine*, (1), 21-25.
 13. Kiro, O. S. (2010). Evolution of Regional development theories in economics. *Bulletin of Social and Economic Research*, (38), 72-83.
 14. Koval'chuk, V. H. (2012). The objectives and criteria of socio-economic regional development. *State building*, (2). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_23.
 15. Libanovoyi, E. M. (2015). *Human development in Ukraine. Modernisation of social policy: a regional perspective*. Kyiv: Institute of Demography and Social Studies of M.V. Ptukhy.
 16. Medvid', V. Y. (2013). Modern concepts of economic theory and regional development. *The state and the regions. Series: Economics and Business*, (2), 66-70.
 17. Myronenko, M. (2011). Theoretical Foundations of Regional Development. *Public Administration and Local Self-Government*, (1), 8-11.
 18. Tomareva-Patlakhova, V. V. (2013). Models of regional development in the context of economic reforms. *The state and the regions. Series: Economics and Business*, (1), 76-80.
 19. Tul'chyns'ka, S. O. (2012). The concept of innovation development of regions based on regional preferences. *Actual Problems of Economics*, (9), 138-142.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016 р.

Людмила Миронівна СЕГЕДА

викладач,
кафедра банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: l_segeda@ukr.net

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Сегеда, Л. М. Напрями підвищення ефективності грошово-кредитної політики Національного банку України [Текст] / Людмила Миронівна Сегеда // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 109-119. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. У статті розглянуто проблеми та недоліки грошово-кредитної політики Національного банку України в умовах кризових явищ в економіці, на основі чого запропоновано заходи щодо підвищення її ефективності.

Мета. Метою статті є аналіз проблем грошово-кредитної політики Національного банку України та розробка рекомендацій щодо підвищення її ефективності в умовах економічної нестабільності.

Результати. Визначено причини виникнення кризових явищ у вітчизняній економіці, проаналізовано ефективність інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України в контексті дії монетарного режиму інфляційного таргетування. На основі статистичного аналізу динамки основних монетарних індикаторів виокремлено недоліки відсоткової політики НБУ, які полягають у заниженні відсоткової ставки за кредитами рефінансування овернайт порівняно з відсотковими ставками за іншими кредитами рефінансування, що стало однією з умов розкручування девальваційної спіралі в Україні. Обґрунтовано недоліки пасивних операцій Національного банку України в частині дестимулювання кредитування реального сектору економіки.

Розроблено рекомендації (у тому числі – з урахуванням досвіду Угорщини) щодо підвищення ефективності грошово-кредитної політики НБУ в частині забезпечення валютної і цінової стабільності та активізації кредитування реального сектору економіки.

Ключові слова: грошово-кредитна політика; інфляційне таргетування; рефінансування; відсоткова політика; відсоткові ставки.

Lyudmyla Myronivna SEHEDA

Lecturer,
Department of Banking Business,
Ternopil National Economic University
E-mail: l_segeda@ukr.net

DIRECTIONS OF INCREASING OF MONETARY POLICY EFFICIENCY OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Abstract

Introduction. *In the article the problems and imperfection of the monetary policy of the National Bank of Ukraine in conditions of crisis in the economy are considered. The measures to improve its efficiency are proposed.*

Purpose. *The aim of the article is to analyze the problems of the monetary policy of the National Bank of Ukraine and to work out the recommendations to improve its effectiveness in terms of economic instability.*

Results. *The causes of the crisis in the national economy have been determined. The effectiveness of instruments of monetary policy of the National Bank of Ukraine in the context of the monetary regime of inflation targeting have been analysed. On the basis of the statistical analysis of major monetary indicators dynamics we have singled out the shortcomings of the NBU interest rate policy. Among these drawbacks we can distinguish the interest rate understating on overnight loans refinancing comparing with interest rates according to other credits of refinancing. It has become one of the conditions of promotion of devaluation spiral in Ukraine. Disadvantages of passive operations of the National Bank of Ukraine in destimulation of lending of the economy real sector have been grounded.*

Recommendations (including the experience of Hungary) as for the improvement of the effectiveness of monetary policy of NBU in terms of ensuring monetary and price stability and intensification of lending of the economy real sector have been worked out.

Keywords: *monetary policy; inflation targeting; refinancing; interest rate policy; interest rates.*

JEL classification: *O23, E42, E50, E58, G21*

Вступ

Розвиток вітчизняної економіки впродовж усього періоду незалежності України супроводжується внутрішніми кризами та впливом негативних зовнішніх шоків, що вимагає від Національного банку України та Кабінету Міністрів України гнучкої адаптації грошово-кредитної та фіскальної політики до структурних дисбалансів економічних відносин. Насамперед це стосується грошово-кредитної політики та Національного банку України, який відповідно до Конституції України повинен забезпечувати стабільність національної грошової одиниці, що в умовах неефективної економіки (енергозатратної, імпортозалежної, монополістичної) вкрай важко. Однак вирішення питання стабільності національної валюти є основою економічної, цінової та фінансової стабільності країни з малою, відкритою і сировинною економікою, що підвищує актуальність дослідження різних підходів та механізмів забезпечення високого рівня дієвості грошово-кредитної та валютної політики Національного банку України.

У сучасній вітчизняній економічній літературі репрезентовано низку наукових досліджень [1; 2; 3;], які стосуються шляхів підвищення ефективності грошово-

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

кредитної політики, підходів до вибору монетарних режимів та використання монетарних важелів як стимулювальних чинників кредитування реального сектору економіки. Однак панівною на сьогодні ідеологією, яку підтримує Національний банк України, є інфляційне таргетування [5], що не сприймається в академічних колах. Тому виникає необхідність пошуку компромісних варіантів підвищення ефективності грошово-кредитної політики НБУ та розробки відповідних науково обґрунтованих рекомендацій.

Мета статті

Таким чином, метою статті є аналіз проблем грошово-кредитної політики Національного банку України та розробка рекомендацій щодо підвищення її ефективності в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Починаючи із часу проведення грошової реформи в Україні та прийняття Конституції України, НБУ у своїй монетарній політиці фактично притримувався монетарного режиму фіксованого валютного курсу. Така політика, на наш погляд, враховуючи стан національної економіки та її структуру, була необхідною, адже дозволяла підтримувати цінову стабільність, яка відповідно є запорукою добробуту всіх економічних агентів. Однак варто зазначити, що ефективність такої політики не завжди була високою, оскільки вона не мала гнучкості і оптимальної реакції на динаміку сальдо платіжного балансу (рис. 1), яке здебільшого залежить від цін на експортовану сировину та імпортовані енергоносії.

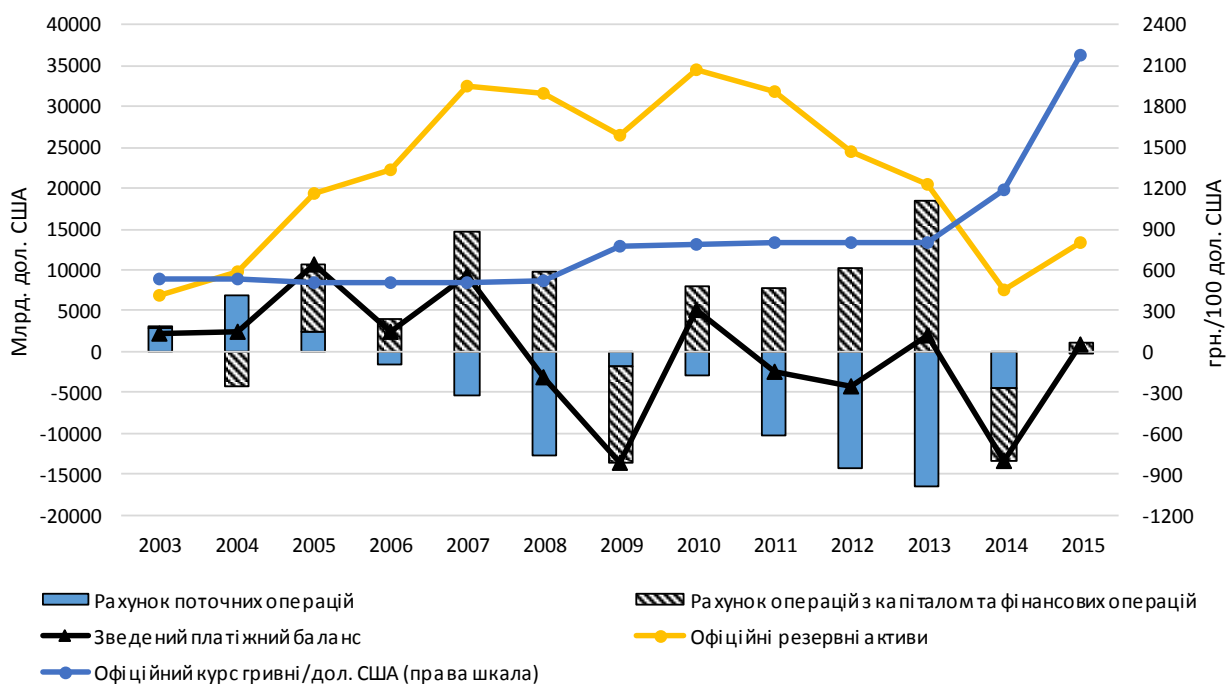

Рис. 1. Динаміка платіжного балансу, офіційних резервних активів та офіційного курсу гривні у 2003-2015 роках*

*Побудовано автором за даними НБУ [6].

Як показує рисунок 1, динаміка офіційного валютного курсу не відповідала динаміці сальдо платіжного балансу, а стабільність самого валютного курсу досягалася через зменшення офіційних резервних активів. З цього можна зробити висновок, що

для ефективного управління валютним курсом та забезпечення валютної і цінової стабільності в майбутньому НБУ необхідно було провести повзучу девальвацію з метою корегування сальдо платіжного балансу, що знизило б девальваційні ризики у 2014 році. Окрім цього, важливим елементом забезпечення валютної стабільності мало б бути стимулювання імпортозаміщення та зниження енергоємності ВВП, що знизило б негативне сальдо рахунку поточних операцій і сальдо платіжного балансу загалом. Однак політика НБУ та Уряду в цьому плані мала недалекоглядний характер.

Унаслідок жорсткої прив'язки курсу гривні до долара США, відсутності реальних економічних реформ разом із зниженням цін на світових ринках на вітчизняну сировинну продукцію відбулося значне погіршення сальдо платіжного балансу та зниження обсягів офіційних резервних активів, що призвело до девальвації та зростання інфляції у 2014-2015 роках. У цьому випадку на початку 2014 року інфляційні процеси в Україні визначала саме девальвація гривні, а не зростання грошової маси, адже зниження вартості національної валюти призводило до зростання цін на імпортні товари, зокрема енергоносії. Причому на тлі збільшення інфляції у дійсності відбувалося згортання виробництва і значне падіння ВВП, а також зменшення обсягів грошової маси в економіці (рис. 2).

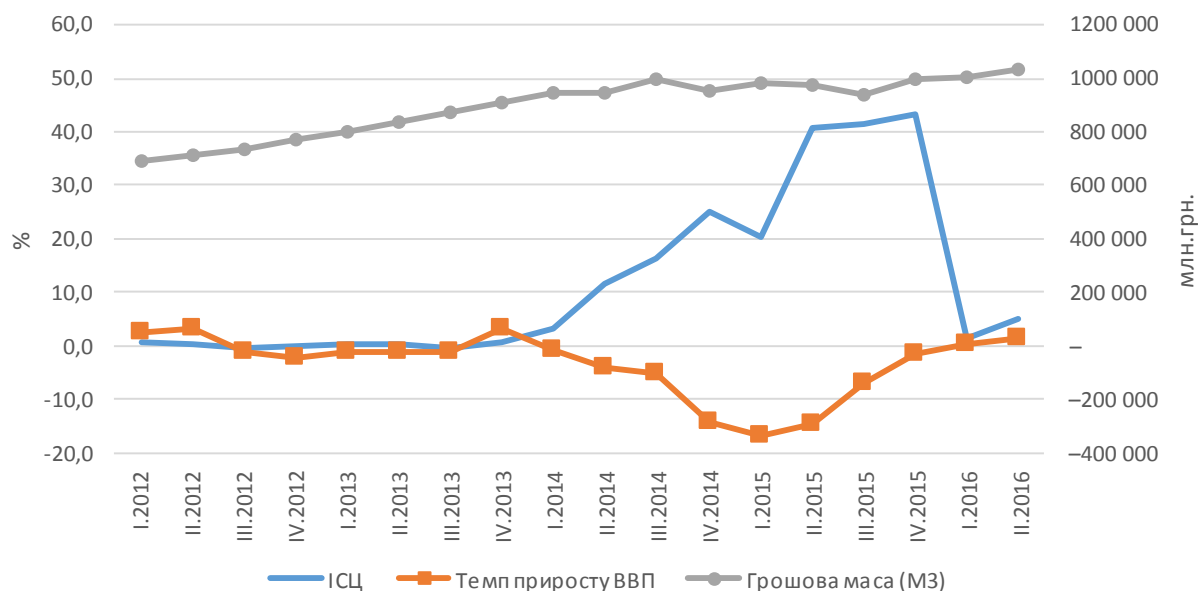

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін, темпів приросту ВВП та грошової маси в Україні у 2012-2016 роках*

*Побудовано автором за даними НБУ [6].

У першому кварталі 2015 року разом зі зростанням інфляції відбулось падіння ВВП на 17 %. Наприкінці 2014 року інфляція увійшла у фазу галопуючої, а економіка від рецесії перейшла до стану глибокої депресії та стагфляційної кризи.

Інфляція у цій неklasичній ситуації має характер не інфляції попиту, яку зазвичай обмежують через стиснення грошової маси, а інфляції витрат (унаслідок зростання тарифів і збільшення цін імпортованих товарів через девальвацію гривні). Таку інфляцію знижують через забезпечення валютної стабільності та стимулювання пропозиції товарів за рахунок імпортозаміщення і насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами [7].

Однак Національний банк України, не розуміючи (чи не бажаючи розуміти) ситуації, оголосив про зміну монетарного режиму з де-факто таргетування валютного

курсу на інфляційне таргетування, для введення якого абсолютно не було забезпечено як макроекономічних (демонополізація, дедоларизація, наявність розвинутого внутрішнього ринку, переважання технологічного експорту над сировинним, малий відсоток тіньової економіки), так і технічних (ефективна відсоткова політика НБУ, прозорий механізм рефінансування) умов. Оголосивши про перехід до інфляційного таргетування, НБУ різко зменшив свою присутність на валютному ринку, що разом із введенням жорстких валютних обмежень призвело до зменшення операцій на міжбанківському валютному ринку, а це спричинило тінізацію валютного ринку та мало негативний вплив на цінову та фінансову стабільність.

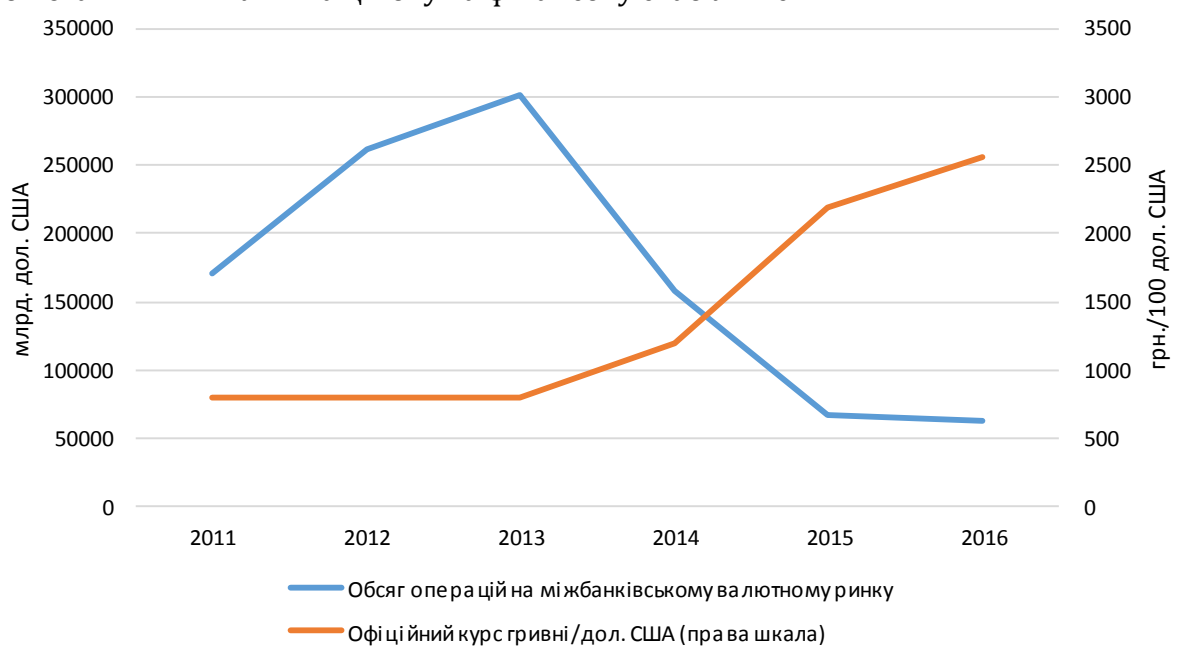

Рис. 3. Динаміка операцій на міжбанківському валютному ринку (купівля-продаж у доларовому еквіваленті) та офіційного курсу гривні у 2011-2016 роках*

*Побудовано автором за даними НБУ [6].

У частині відсоткової політики як головного інструмента грошово-кредитної політики в умовах інфляційного таргетування НБУ також припустився низки прорахунків, зокрема при встановленні ставок овернайт за операціями рефінансування та ставками за депозитними сертифікатами. Так, щодо процентних ставок рефінансування, то НБУ було встановлено протягом 7 місяців ставку за кредитами рефінансування овернайт нижче ставки за кредитами, наданими шляхом проведення тендера, чим було створено спекулятивний попит на кредити овернайт з метою проведення спекулятивних операцій на міжбанківському валютному ринку (рис. 4).

Як видно з рисунку 4, при зростанні обсягів кредитів рефінансування овернайт відбувається збільшення девальвації гривні, при зниженні обсягів рефінансування овернайт волатильність курсу зменшується. Таким чином, через встановлення занижених ставок овернайт та високих ставок за кредитами шляхом проведення тендера, які надаються терміном до 90 (в окремих випадках до 360) днів і могли б бути використаними для компенсації відтоку коштів вкладників, Національний банк України самостійно сприяв збільшенню обсягів спекулятивних операцій банків.

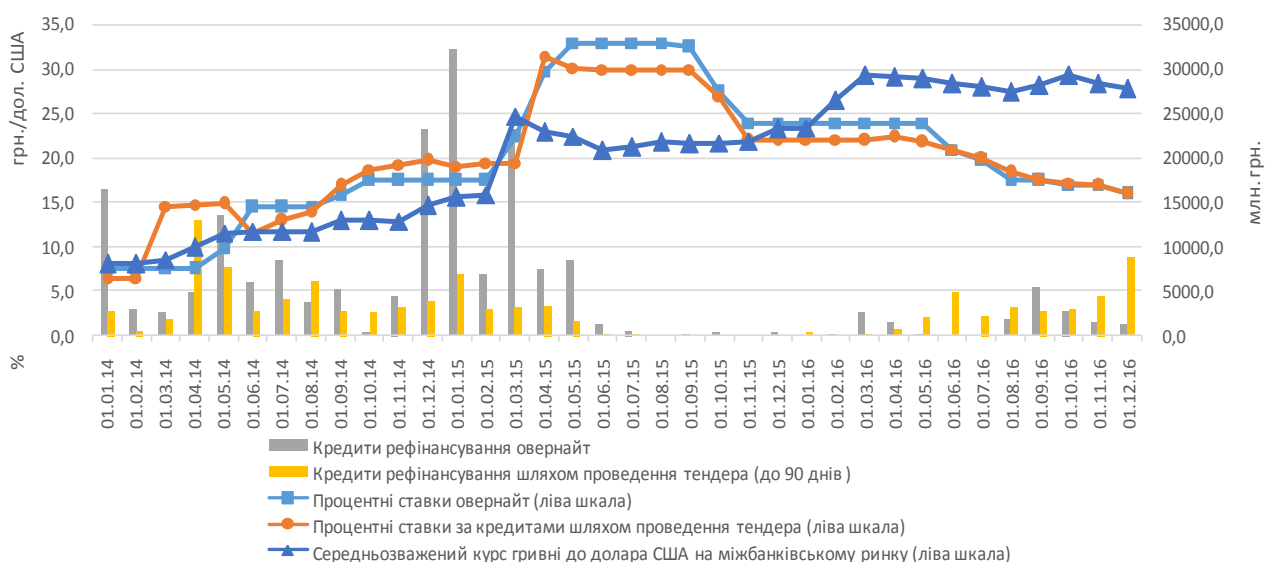

Рис. 4. Динаміка відсоткових ставок рефінансування, кредитів рефінансування та валютного курсу на міжбанківському валютному ринку України у 2014-2016 роках*

*Побудовано автором за даними НБУ [6].

Однак пізніше, замість того, щоб зробити ширший коридор ставок за кредитами овернайт та ставками за кредитами рефінансування шляхом проведення тендера з метою підтримки короткострокової і середньострокової ліквідності банків, НБУ підвищив відсоткові ставки до рівня 30 % з метою стиснення грошової маси і досягнення цілей інфляційного таргетування (а фактично – для повернення до керованого плавання валютного курсу), чим не тільки знизив обсяги спекулятивних операцій з іноземною валютою, а створив умови для обмеження кредитування реального сектору економіки. Оскільки разом із підвищенням ставок за кредитними операціями НБУ відбулося підвищення ставок за депозитними сертифікатами.

Так у період до 04.03.2015 ставку за депозитними сертифікатами овернайт було підвищено до 20 %, на 7 та 14 днів — до 26 %, на 30 днів — до 27 %. На такому високому рівні ставки перебували до середини липня, сприяючи розкручуванню надзвичайно витратної для держави спіралі профіциту ліквідності. Водночас ставка за депозитними сертифікатами НБУ зрівнялася зі ставками за гривневими кредитами в економіку, що фактично знищило для банків економічний сенс і мотивацію до кредитування, а отже, стало додатковим чинником рецесії. У 2016 році рівень облікової ставки (яка з квітня дорівнює ставці за двотижневими депозитними сертифікатами) значно перевищив рівень інфляції.

Таким чином, окрім розбалансування функціонування міжбанківського валютного та кредитного ринків, політика НБУ призвела до загострення проблем із банківською ліквідністю, адже НБУ по суті своїми діями підмінив міжбанківський ринок. Незважаючи на проблеми з ліквідністю та 300-відсоткову девальвацію гривні, на тому ж рівні залишилася норма обов'язкового резервування в іноземній валюті (6 %), що мало негативний вплив на виконання обов'язкових нормативів комерційними банками через недостатні обсяги ліквідних коштів, розміщених на коррахунках банків.

Ще однією проблемою грошово-кредитної політики було й те, що в умовах економічної кризи НБУ змушений був фінансувати дефіцит державного бюджету через

викуп на первинному ринку ОВДП. Так у 2014 році інтенсивність використання цього інструменту значно посилилась: річний обсяг вкладень перевищив їх сумарний приріст за усі попередні роки. Зазначений канал емісії використовувався переважно для покриття дефіциту державного сектору (зокрема НАК «Нафтогаз України»), а не для управління ліквідністю банківської системи. У загальних рисах така практика збереглася й у 2015 році, що можна обґрунтувати бюджетними потребами у ситуації форс-мажорних воєнно-політичних обставин.

Залишок ОВДП у портфелі НБУ за 2014 рік зріс на 171,1 млрд грн (до 318,1 млрд грн), за підсумками 2015 року – на 71,8 млрд грн (до 389,9 млрд грн). Таким чином, частка портфеля Національного банку у загальному обсязі ОВДП в обігу протягом 2014–2015 років збільшилася з 59 % до 77 % [7]. За такої ситуації перехід до режиму інфляційного таргетування не є доцільним, оскільки фінансування дефіциту бюджету за рахунок емісійних коштів НБУ призводить до посилення девальваційних та інфляційних тенденцій.

Загалом грошово-кредитна та валютна політика НБУ впродовж 2014-2016 років не була спрямована на забезпечення стабільності національної грошової одиниці та створення умов для зростання зайнятості і ВВП, а ґрунтувалася на хибних рішеннях та рекомендаціях МВФ щодо впровадження інфляційного таргетування, яке призвело до суттєвих втрат банківської системи та практично всіх суб'єктів економіки.

Тому, з огляду на проведений вище короткий аналіз результативності грошово-кредитної політики, виникає необхідність розробки пропозицій щодо її удосконалення в контексті забезпечення як стабільності національної грошової одиниці, так і відновлення зростання ВВП.

Серед основних заходів у напрямку підвищення ефективності грошово-кредитної та валютної політики Національного банку України має стати перегляд підходів до вибору монетарного режиму.

Таким чином, з огляду на поточну ситуацію в економіці та наявні структурні дисбаланси, на наш погляд, найбільш оптимальним монетарним режимом для України буде режим «без номінального якоря», що передбачатиме дотримання національним банком двох проміжних цілей монетарної політики: стабільного валютного курсу та мінімальної інфляції. При цьому для забезпечення гнучкості монетарної політики необхідно розглянути можливість упровадження як валютного, так і інфляційного коридорів. Валютний коридор дозволить обмежити надмірні темпи витрачання золотовалютних резервів країни та зменшити психологічні чинники впливу на валютний курс, а інфляційний дозволить урахувати негативні зовнішні та внутрішні економічні і політичні чинники. Також варто зазначити, що основною стратегічною метою Національного банку України в ході реалізації монетарного режиму без номінального якоря повинна бути динаміка приросту ВВП та зниження безробіття.

Переваги використання запропонованого монетарного режиму полягають у можливості проводити політику, спрямовану на «тонке» настроювання обмінного курсу, що сприятиме підтриманню конкурентоспроможності української економіки за збереження балансу між темпами інфляції, реальної грошової пропозиції і динамікою економічного зростання; забезпеченню еволюційного характеру трансформації монетарного режиму відповідно до розвитку реальної економіки. Як недоліки, можна назвати посилення ризиків, пов'язаних з обмеженими можливостями проведення гнучкої грошово-кредитної політики в умовах недостатньо розвинених фінансових ринків, а також відсутність чітких керівних принципів вирішення конфлікту між забезпеченням стабільності системи цін та підтриманням стабільного валютного курсу, що робить монетарну політику менш прозорою. Проте, на нашу думку,

девальвація гривні одночасно з використанням переваг політики «слабкої» валюти є оптимальною монетарною стратегією у нинішній невизначеній ситуації [8].

З огляду на запропонований монетарний режим, удосконалення потребує відсоткова політика НБУ шляхом переходу до широкого коридору відсоткових ставок, де відсоткова ставка за кредитами рефінансування овернайт має бути найвищою ставкою грошового ринку, а відсоткова ставка за депозитами овернайт – найнижчою ставкою грошового ринку. Однак ми не погоджуємося з тим, що відсоткова ставка за двотижневими депозитними сертифікатами повинна дорівнювати обліковій ставці, що зараз використовується НБУ, оскільки облікова ставка може бути наближеною до відсоткових ставок за кредитами комерційних банків як на міжбанківському ринку, так і кредитами в реальний сектор економіки, а це в умовах кризи може збільшувати привабливість депозитних сертифікатів НБУ порівняно із корпоративними кредитами. Тому, на наш погляд, відсоткова ставка за депозитними сертифікатами НБУ овернайт повинна бути нижчою за облікову ставку, а її величина і динаміка – залежати від величини ставок на міжбанківському кредитному ринку та ставок за кредитами в реальний сектор економіки, що дозволить банкам користуватися депозитними сертифікатами НБУ тільки у виняткових ситуаціях, а для розміщення решти ліквідних коштів шукати проекти в реальному секторі економіки.

Похідними від відсоткової інструментами грошово-кредитної політики є кредити рефінансування, які повинні бути спрямовані не тільки на підтримку ліквідності банківських установ у випадку відтоку коштів вкладників, а й для стимулювання кредитування реального сектору економіки.

Досить цікавим у цьому плані є досвід Угорщини, центральний банк якої розробив спеціальну програму Funding for Growth Scheme (FGS), спрямовану винятково на зниження вартості позик малому і середньому бізнесу через надання кредитним організаціям можливості їх рефінансування на пільгових умовах за термінами і відсотковою ставкою.

Окрема проблема Угорщини, як і України, що має довготривалий структурний характер, полягає в значній частці позик в іноземній валюті, залучених реальним сектором економіки, в тому числі – малим і середнім бізнесом. Економіка і фінансовий сектор країни уразливі до ризиків, обумовлених волатильністю валютного курсу форинта. Тому програма FGS містила механізми, дія яких була розрахована на скорочення заборгованості в іноземній валюті окремих економічних агентів, а також сукупного зовнішнього боргу фінансового сектора і країни загалом, що сприяло зміцненню фінансової стабільності на макрорівні. Маючи багаточільовий характер, програма FGS містила три інструменти для вирішення різних завдань.

Перший інструмент (Pillar I) призначався власне для підтримки кредитування малого і середнього бізнесу, і це головний компонент всієї програми. Застосування другого інструменту (Pillar II) сприяло заміщенню іноземної валюти національною (форинтами) в заборгованості малого і середнього бізнесу за кредитами. Використання третього інструменту (Pillar III) було спрямоване на скорочення іноземних зобов'язань банківського сектору та зменшення зовнішнього боргу [9].

Кредити Національного банку Угорщини надавалися фінансовим посередникам за нульовою відсотковою ставкою і були призначені для рефінансування позик кінцевим позичальникам у секторі малого та середнього бізнесу за фіксованою ставкою не більше 2,5 % річних (разом із усіма комісійними винагородами і вартістю гарантій). Термін кредитів Національного банку Угорщини, наданих банкам, дорівнював терміну позик, наданих за рахунок цих ресурсів малому і середньому бізнесу, і міг становити до 10 років.

Важлива особливість полягала в тому, що позики, надані кредитними організаціями за рахунок рефінансування, отриманого в програмі FGS, ставали забезпеченням відповідних зобов'язань кредитних організацій перед Національним банком Угорщини. Таким чином, Національний банк Угорщини взяв на себе ризик прийняття в заставу неринкових активів без попередніх критеріїв і експертизи їх кредитної якості [10, с. 10].

Враховуючи досвід Національного банку Угорщини та багатьох інших центральних банків розвинутих країн світу, зокрема Європейського центрального банку та Федеральної резервної системи США, в Україні необхідним є впровадження інструментів рефінансування, побудованих на продуктивній емісії. Тобто необхідним є створення Національним банком України спільно з Урядом спеціальних програм рефінансування комерційних банків, а особливо державних, з метою кредитування реального сектору економіки, зокрема виробників енергозберігальних технологій, машинобудування, сільського господарства, що дасть змогу досягти бажаного рівня зростання ВВП.

Окрім започаткування програм рефінансування реального сектору економіки, потребує удосконалення самий механізм рефінансування, а саме – порядок відбору банків, які мають право отримувати такі кредити. На наш погляд, з метою визначення платоспроможних комерційних банків, які можуть отримати допуск до кредитів рефінансування чи до участі у тендерах ліквідності, НБУ доцільно було б розробити відповідний рейтинг банків на основі щоквартального стрес-тестування. Розробка прозорого рейтингу банків дозволила б відмовитися від використання високої облікової ставки у якості критерію відсіву неплатоспроможних банків від механізму рефінансування. Адже встановлення облікової ставки на рівні 22-30 % з метою обмеження можливостей отримання кредитів рефінансування неплатоспроможними банками не є надійною гарантією належного відбору банків щодо отримання кредитів рефінансування за критерієм платоспроможності.

Удосконалення відсоткової політики Національного банку України та підвищення ефективності механізму рефінансування є першочерговими заходами на шляху до забезпечення фінансової стабільності. Додатковими заходами щодо удосконалення грошово-кредитної та валютної політики є їх адміністративні інструменти, зокрема валютні обмеження, які повинні сприяти детінізації валютного ринку. Валютні обмеження в Україні на продаж валютної виручки експортерами, обмін валют населенням діють вже більше двох років і, відповідно, самі є приводом для розвитку тіньового валютного ринку. Тому в цьому контексті необхідною є валютна лібералізація в частині надходження капіталу в Україну, впровадження обмежень на вихід капіталу за кордон, однак такі заходи у сфері валютного регулювання повинні застосовуватися одночасно із відновленням стабільності валютного курсу шляхом розширення участі НБУ на міжбанківському валютному ринку. Такі заходи дадуть змогу стабілізувати курс гривні та повернути довіру інвесторів, а також призведуть до повернення валютної виручки експортерів, яка зберігається на рахунках в іноземних банках за кордоном у якості «втечі» від валютних обмежень.

У середньостроковій перспективі необхідними заходами з підвищення ефективності грошово-кредитної політики будуть ті, які спрямовані на розвиток вітчизняного фондового ринку, що дозволить НБУ ефективно використовувати операції РЕПО, а вітчизняним підприємствам – залучати додаткові кошти для свого розвитку шляхом розміщення власних боргових цінних паперів. Не менш корисним розвиток фондового ринку буде й для вітчизняних комерційних банків, які зможуть управляти своєю ліквідністю за рахунок купівлі чи продажу як державних, так і

корпоративних цінних паперів, а також здійснювати фінансування підприємств через придбання їхніх цінних паперів.

У частині такого інструменту грошово-кредитної політики, як норма обов'язкового рефінансування, також необхідні певні зміни, особливо в напрямку зміни структури банківських активів та пасивів, зокрема створення довгострокової ресурсної бази, що може відбутися шляхом встановлення нульових або наближених до нуля ставок обов'язкового резервування.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок про те, що реалії сьогодення вимагають від Національного банку України інтенсивної участі не тільки в управлінні банківською системою та грошовим ринком, а й в забезпеченні кредитними ресурсами реального сектору економіки, як це відбувається в переважній більшості розвинутих країн та країн, що розвиваються. Завданням центрального банку поряд із забезпеченням цінової та фінансової стабільності повинно стати досягнення сталих темпів економічного зростання, без якого цінова і фінансова стабільність не є можливою, адже виконання рекомендацій МВФ та ситуативна грошово-кредитна політика не веде до розвитку, а тільки відтерміновує крах.

Список літератури

1. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України [Текст]: монографія / За ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.
2. Сороківська, З. К. Перспективи вибору оптимального монетарного режиму як необхідна умова подолання кризових явищ в економіці [Текст] / Зоряна Казимирівна Сороківська, Марія Михайлівна Вільшанська // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 2. – С. 31-37. – ISSN 1993-0259.
3. Галушко, Ю. П. Інструменти грошово-кредитного регулювання в системі факторів економічного зростання [Текст]: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.08 / Галушко Юлія Петрівна; Держ. ВНЗ "Ун-т банк. справи". – Київ, 2016. – 20 с.
4. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf.
5. Лепушинський, В. Стратегічний документ з монетарної політики в умовах запровадження в Україні інфляційного таргетування / В. Лепушинський // Вісник НБУ. – №233. – Вересень, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22209423>.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
7. Аналіз ефективності монетарної політики національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/FEAO_Analysis-of-the-NBU-Monetary-Policy-Effectiveness_A5_03.pdf.
8. Напрями трансформації монетарного режиму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor13/01.htm>.

-
9. The MNB is launching the Funding for Growth Scheme (Press Release, 04 April 2013). Terms and Conditions of refinancing loans in Pillar I and II of the first phase of the Funding for Growth Scheme. Terms and Conditions of refinancing loans in Pillar I and II of the second phase of the Funding for Growth Scheme. Terms and conditions of participation in the MNB's EUR/ HUF FX swap and CIRS tenders linked to Pillar III of the Funding for Growth Scheme. FGS+ can recover growth in corporate lending (Press Release, 18 February 2015). Magyar Nemzeti Bank; www.mnb.hu.
 10. Бурова, Т. Ф. Внесистемные инструменты рефинансирования для поддержки и снижения стоимости банковского кредита / Т. Ф. Бурова, В. Ю. Черкасов // Деньги и кредит. – 2016. – № 04. – С. 51-62.

References

1. Dzyublyuk, O. V. (2014). *Hroshovo-kredytne rehulyuvannya u mekhanizmi zabezpechennya makroekonomichnoyi stabilizatsiyi i efektyvnosti funktsionuvannya bankivs'koyi systemy Ukrainy*. Ternopil': TNEU.
2. Sorokivs'ka, Z. K. & Vil'shans'ka, M. M. (2016). Perspektyvy vyboru optymal'noho monetarnoho rezhymu yak neobkhidna umova podolannya kryzovykh yavlyshch v ekonomitsi. *Ekonomichnyy analiz*, 24(2), 31-37.
3. Halushko, Yu. P. *Instrumenty hroshovo-kredytneho rehulyuvannya v systemi faktoriv ekonomichnoho zrostannya*. Kyiv.
4. Stratehiya rozvytku bankivs'koyi systemy 2016-2020: «Synerhiya rozvytku bankiv ta industrializatsiyi ekonomiky». (2016). Retrieved from: http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf.
5. Lepushyns'kyy, V. (2015). Stratehichnyy dokument z monetarnoyi polityky v umovakh zaprovadzhennya v Ukraini inflyatsiynoho tarhetuvannya. *Visnyk NBU*, 233. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22209423>.
6. *Ofitsynnyy sayt Natsional'noho banku Ukrainy*. (2016). Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
7. *Analiz efektyvnosti monetarnoyi polityky natsional'noho banku Ukrainy*. (2016). Retrieved from: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/FEAO_Analysis-of-the-NBU-Monetary-Policy-Effectiveness_A5_03.pdf.
8. *Napryamy transformatsiyi monetarnoho rezhymu v Ukraini*. (2016). Retrieved from: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor13/01.htm>.
9. *The MNB is launching the Funding for Growth Scheme* (Press Release, 04 April 2013). Terms and Conditions of refinancing loans in Pillar I and II of the first phase of the Funding for Growth Scheme. Terms and Conditions of refinancing loans in Pillar I and II of the second phase of the Funding for Growth Scheme. Terms and conditions of participation in the MNB's EUR/ HUF FX swap and CIRS tenders linked to Pillar III of the Funding for Growth Scheme. FGS+ can recover growth in corporate lending (Press Release, 18 February 2015). Magyar Nemzeti Bank; www.mnb.hu.
10. Бурова, Т. Ф. & Черкасов, В. Ю. (2016). Vnesystemnye instrumenty refinansirovaniya dlya podderzhky i snizheniya stoimosti bankovskoho kredita. *Den'hi i kredit*, 04, 51-62.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2016 р.

Ольга Миколаївна СОБКО

кандидат економічних наук, доцент,
докторант,
кафедра економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: olhasobko754@gmail.com

**КРЕАЦІЯ ВАРТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ПІДПРИЄМСТВА ЯК СФЕРА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ**

Собко, О. М. Креація вартості інтелектуального капіталу підприємства як сфера формування конкурентних переваг [Текст] / Ольга Миколаївна Собко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 120-128. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Досліджено методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу в теорії креації вартості підприємства. Доведено здатність інтелектуального капіталу до креації інтелектуальної доданої вартості підприємницькими структурами, що підвищує їх конкурентоспроможність. Проаналізовано переваги та недоліки від застосування на рівні приватних підприємств оціночної методики інтелектуальної доданої вартості. Визначено вектори формування вартісних конкурентних переваг у підприємницькому секторі Тернопільщини, що активізує розвиток регіону. Обґрунтовано доцільність використання вартісних конкурентних переваг підприємницьких структур для визначення регіональної спеціалізації, що є основним напрямом забезпечення локального розвитку.

Метою дослідження є новелізація векторів формування конкурентних переваг, які виникають у процесі креації вартості інтелектуального капіталу, а також економічне обґрунтування її поширення в межах підприємницького сектору молочної індустрії Тернопільщини.

Метод (методологія). У процесі дослідження для обґрунтованості положень, наведених у статті, використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історико-логічний – при дослідженні теоретико-методичних підходів у теорії креації вартості підприємства, зокрема оцінки впливу інтелектуального капіталу; аналізу і синтезу – для зіставлення оціночних підходів до обрахунку величини показника доданої вартості; трактування поняття інтелектуальної доданої вартості, розрахунку коефіцієнтів використання людського, фінансового та структурного капіталів; порівняння і групування – для систематизації показників, застосованих для розрахунку величини доданої вартості приватного підприємства; графічний метод – для наочного представлення динаміки інтелектуальної доданої вартості, ефективності використання людського, фінансового та структурного капіталів приватного підприємства; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків щодо резервів новелізації конкурентних переваг на основі креації вартості інтелектуального капіталу підприємства.

Результати. Виявлено переваги та недоліки застосування методики оцінки інтелектуального капіталу та його впливу на інтелектуальну додану вартість підприємницьких структур. Визначено резерви збільшення інтелектуальної доданої

© Ольга Миколаївна Собко, 2016

вартості приватного підприємства, що функціонує в молокопереробній галузі. Встановлено можливі сфери застосування окремих підходів у методиці інтелектуальної доданої вартості. Подано вектори новелізації конкурентних переваг для молокопереробного приватного підприємства, які можуть бути забезпечені в межах поліпшення функціонування фінансового та структурного інтелектуального капіталів.

Ключові слова: вартісні конкурентні переваги; інтелектуальний капітал; інтелектуальна додана вартість; креація вартості підприємства; структурний капітал; людський капітал.

Ol'ha Mykolayivna SOBKO

PhD in Economics,
Assistant Professor,
Doctoral Student,

Department of Economics of enterprises and corporations,
Ternopil National Economic University
E-mail: olhasobko754@gmail.com

CREATION OF ENTERPRISE INTELLECTUAL CAPITAL VALUE AS A SPHERE OF COMPETITIVE ADVANTAGES FORMATION

Abstract

Introduction. Methodical approach to the evaluation of intellectual capital in the theory of creation of enterprise value is investigated. The ability of intellectual capital for creation of intellectual added value by business structures, which increases their competitiveness, is proved. Advantages and disadvantages of the use of a valuation method of an intellectual added value at the level of private enterprises are analysed. Vectors of formation of cost competitive advantage in the business sector of Ternopil, which activates the development of the region, are defined. It is grounded the expediency of the use of cost competitive advantage of business structures for the determination of regional specialization, which is the main direction of the local development implementation.

Purpose. Novelisation of vectors of competitive advantages formation that arise in the process of creation of intellectual capital value and economic substantiation of its distribution within the business sector of dairy industry of Ternopil have become the aim of the research.

The method (methodology). The following general scientific and special methods have been used in the article: historical and logical method (in the course of investigation of the theoretical and methodological approaches in the theory of enterprise value creation, including the assessment of the impact of intellectual capital); method of analysis and synthesis (for comparison of the valuation approaches to calculation the size of value added indicator); method of interpretation of the concept of intellectual value added coefficient, calculation the coefficients of human, financial and structural capital; comparison and grouping (to systematize the indicators which are used to calculate value added coefficient of private enterprise); graphical method (for a visual representation of the dynamics of intellectual added value, efficient use of human, financial and structural capital of private enterprises); abstract and logical method (for theoretical generalization and formulation of conclusions as for the reserves of novelization of competitive advantage on the basis of creation of value of enterprise intellectual capital).

Results. *Advantages and disadvantages of methodology of intellectual capital assessing and its influence on the intellectual added value of businesses have been revealed. Intellectual reserves for the increase of intellectual added value of private companies, which operate in the dairy industry, have been outlined. Possible spheres of application of some approaches in the intellectual added value method have been defined. Vectors of novelisation of competitive advantages for milk processing private enterprise, which may be provided within improving the functioning of financial and structural intellectual capital, have been determined.*

Keywords: *cost competitive advantages; intellectual capital; intellectual added value; creation of enterprise value; structural capital; human capital.*

JEL classification: O150

Вступ

Забезпечення розвитку регіонів є важливою умовою гармонізації вітчизняної економічної політики з вимогами високорозвинених країн. Зважаючи на це, можемо стверджувати, що важливість і масштаби поширення децентралізації в Україні і надалі будуть залишатися ключовими домінантами в забезпеченні регіонального економічного зростання. Відтак, в українських реаліях, з одного боку, актуалізуються проблеми визначення регіональної спеціалізації, а з іншого – змінюються чинники її забезпечення. При цьому є низка чинників, які в умовах ринкової економіки продовжують залишатися незмінними, зокрема це розвинутий підприємницький сектор, раціональне використання виробничих ресурсів чи ефективне державне регулювання тощо. Однак «економіка знань» визначила й низку інших параметрів, без яких нині не можна забезпечити позитивних економічних трендів у регіоні, наприклад формування конструктивного міжсекторного партнерства, інтелектуалізація праці, екологічна орієнтованість виробництва, переважання вартісних конкурентних переваг тощо.

Із першої групи чинників найвагоміше значення має розвиток підприємницького сектору, який забезпечує зайнятість населення регіону та є важливим джерелом поповнення місцевих бюджетів. Принагідно зауважимо, що саме негативна динаміка підприємницьких структур у молокопереробній галузі є характерною ознакою дослідженого аграрного регіону – Тернопільської області [1, с. 201; 2; 3].

У переліку другої групи чинників економічне зростання базується винятково на розвитку інтелектуального капіталу, спроможного забезпечити транспарентність підприємства, підвищення інтелектомісткості виробництва та розширення обсягів екопродукції, тобто на розбудові вартісних конкурентних переваг, наголос на яких посилюється. Ось чому в наукових дослідженнях усе частіше спостерігаємо проблематику вивчення впливу інтелектуального капіталу на креацію вартості підприємств. Відтак, доцільність представлення оцінки впливу інтелектуального капіталу на креацію вартості молокопереробних підприємницьких структур і обґрунтування виникаючих на цій основі векторів новелізації їх конкурентних переваг не викликає сумнівів.

Розвиток теоретико-методичних підходів в управлінні вартістю підприємства обумовлений посиленням впливу інтелектуального капіталу, що є тенденцією економічного поступу сучасного суспільства. Принагідно зазначимо, що достатньо численні дослідження оцінки стану і динаміки інтелектуального капіталу, започатковані Л. Едвінсоном, К. Е Свейбі, знайшли логічне продовження в межах

концепції платформи вартості підприємства. Зважаючи на те, що креація вартості виступає як фундаментальна основа управління нею, то і вивчення методичних підходів до оцінки вияву тут інтелектуального капіталу продовжують залишатися актуальними напрямками сучасних наукових досліджень [4; 5; 6; 7; 8; 9].

Один із цікавих підходів до оцінки впливу інтелектуального капіталу на креацію вартості підприємства знаходимо в публікаціях А. Пуліча [10; 11]. Автор вводить у науковий обіг поняття «інтелектуальна додана вартість», а в методичній площині – низку оціночних показників, зокрема коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості, коефіцієнти використання фінансового, людського та структурного капіталів [10; 11]. Модифікацію наведеної вище методики запропонувала дослідниця А. Уйвари-Гіль, провівши її апробацію на польських телекомунікаційних підприємствах [12, с. 180–186]. Зважаючи на переваги, які дає застосування в аналітичній роботі сучасних підприємств наведених вище оціночних підходів і враховуючи їх універсальний характер, вважаємо за доцільне провести їх апробацію в межах підприємницького сектора, що загалом активізуватиме його розвиток.

Мета статті

Метою написання статті є новелізація векторів формування конкурентних переваг, які виникають у процесі креації вартості інтелектуального капіталу, а також економічне обґрунтування її поширення в межах підприємницького сектору молочної індустрії Тернопільщини.

Виклад основного матеріалу дослідження

Пошук нових чинників конкурентних переваг для підприємницького молокопереробного сектору Тернопільщини дозволить покращити можливості на нарощення їх експортного потенціалу, що позитивно впливатиме на розвиток регіону. Однією із сфер, де нині активно формуються інтелектуальні чинники конкурентоспроможності, є функціонування інтелектуального капіталу. З метою економічного аргументування позитивного впливу інтелектуального капіталу на креацію вартості підприємств нами застосовано методику інтелектуальної доданої вартості А. Пуліча [10; 11].

Серед підприємницьких структур Тернопільської області, які функціонують у межах молокопереробної галузі, як об'єкт дослідження нами обрано ПП «Альма Віта». Власне, діяльність цього приватного підприємства, яка протягом останніх років активізувалася, у т. ч. і у сфері розвитку інтелектуального капіталу, дозволяє виявити резерви креації вартості. Саме вони і відобразатимуть вектори оновлення чинників вартісних конкурентних переваг, які спроможні забезпечити у найближчій перспективі для ПП «Альма Віта» вихід на європейські ринки.

Застосувавши методику інтелектуальної доданої вартості А. Пуліча, розрахуємо проміжний показники [10]:

- додана вартість:

$$VA = ЧД - ОП, \quad (1)$$

де VA – додана вартість, тис. грн;

$ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн;

$ОП$ – операційні витрати, тис. грн.

Таким чином, отримаємо:

$$\begin{aligned}
VA_{2012} &= 93296 - 83274 = 10022 \text{ тис. грн.}; \\
VA_{2013} &= 92423 - 80216 = 12207 \text{ тис. грн.}; \\
VA_{2014} &= 98377 - 82371 = 16006 \text{ тис. грн.}; \\
VA_{2015} &= 107319 - 85012 = 22307 \text{ тис. грн.}
\end{aligned}$$

- структурний капітал:

$$Kc = VA - Kl, \quad (2)$$

де Kc – структурний капітал, тис. грн;

VA – додана вартість, тис. грн;

Kl – людський капітал, тис. грн.

Застосувавши формулу, отримуємо:

$$\begin{aligned}
Kc_{2012} &= 10022 - 5622 = 4400 \text{ тис. грн.}; \\
Kc_{2013} &= 12207 - 6756 = 5451 \text{ тис. грн.}; \\
Kc_{2014} &= 16006 - 8236 = 7770 \text{ тис. грн.}; \\
Kc_{2015} &= 22307 - 8356 = 13951 \text{ тис. грн.};
\end{aligned}$$

Розрахунок оціночних показників, зокрема коефіцієнта використання фінансового капіталу, коефіцієнта використання людського капіталу та коефіцієнта використання структурного капіталу, здійснимо за формулами [10]:

$$K_{\phi} = \frac{VA}{\Phi K}, \quad (3)$$

де K_{ϕ} – коефіцієнт використання фінансового капіталу;

VA – додана вартість, тис. грн;

ΦK – фінансовий капітал, тис. грн.

$$K_l = \frac{VA}{LK}, \quad (4)$$

де K_l – коефіцієнт використання людського капіталу;

VA – додана вартість, тис. грн;

LK – людський капітал, тис. грн.

$$Kc = \frac{CK}{VA}, \quad (5)$$

де Kc – коефіцієнт використання структурного капіталу, тис. грн;

CK – структурний капітал, тис. грн;

VA – додана вартість, тис. грн.

Результати обрахунку коефіцієнта використання фінансового капіталу ПП «Альма Віта» зображено на рис. 1.

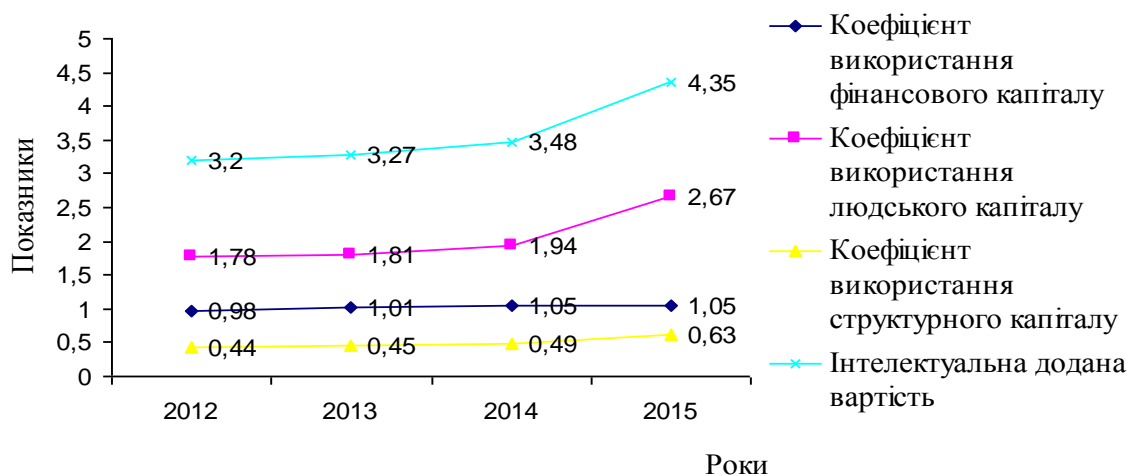

Рис. 1. Динаміка інтелектуальної доданої вартості ПП «Альма Віта» у 2012–2015 рр. *

**Розраховано автором на основі фінансової звітності підприємства*

Отже, ПП «Альма Віта» протягом 2012–2015 рр. підвищувало ефективність використання усіх структурних елементів інтелектуального капіталу. Так протягом аналізованого періоду найвищого 1,5-кратного зростання досяг коефіцієнт використання людського капіталу. Певні упущення спостерігаються в ефективності використання структурного капіталу, де у 2015 р. не було забезпечено зростання порівняно із 2014 р. Незначне збільшення ефективності використання помітним було у частині фінансового капіталу. Загалом інтелектуальна додана вартість зросла у 1,4 раза, що цілком слушно може бути визнаним як позитивний момент у діяльності підприємства. Однак у результаті проведеного аналізу значні резерви креації інтелектуальної доданої вартості виявлені в підвищенні ефективності використання структурного та фінансового капіталів.

Не менш цікавим є також застосування наведеної вище методики, запропонованої А. Уйвари-Гіль, де при розрахунку доданої вартості додатково беруться до уваги і амортизаційні відрахування [12]. Застосувавши пропозицію А. Уйвари-Гіль для ПП «Альма Віта», отримаємо (рис. 2).

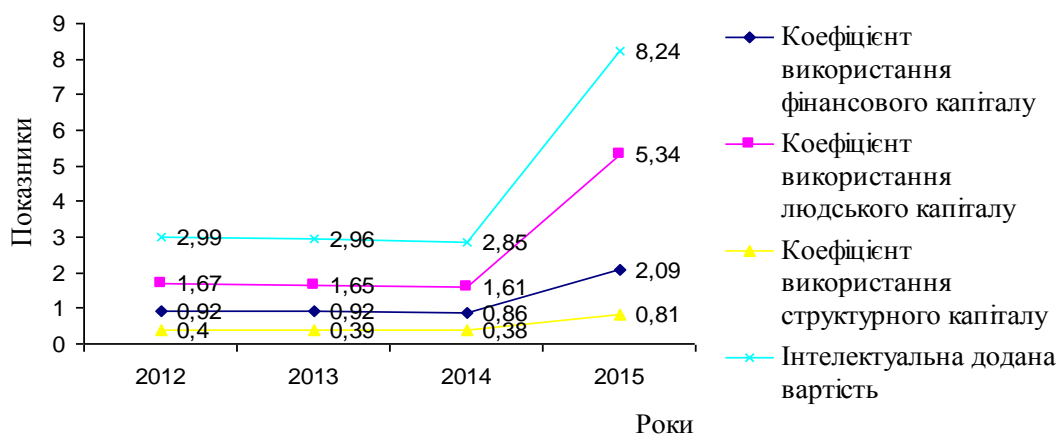

Рис. 2. Інтелектуальна додана вартість ПП «Альма Віта» у 2012–2015 рр. методом А. Уйвари-Гіль*

**Розраховано автором на основі фінансової звітності підприємства*

Отже, інтелектуальна додана вартість на ПП «Альма Віта» у 2012–2015 рр. збільшилася у 2,8 раза. При цьому найвищою ефективністю характеризувалося використання людського капіталу, що є позитивним моментом. Дещо гіршою була динаміка ефективності використання фінансового капіталу, зокрема помітним було 2,2-кратне підвищення. Відповідно до отриманих вище результатів найнижчою ефективністю характеризувався структурний капітал. Таким чином, видно, що згідно з підходом А. Уйвари-Гіль ПП «Альма Віта» протягом у 2012–2015 рр. генерувало майже у 2 рази вищу інтелектуальну додану вартість. Власне усі показники є дещо вищими. При цьому зауважимо, що резерви креації інтелектуальної доданої вартості цілком збігаються за двома підходами. Хоча друга методика розрахунку показників дозволить здійснювати порівняльну оцінку відповідно до вимог британського Департаменту торгівлі і промисловості.

Розглянуті вище підходи до оцінки впливу інтелектуального капіталу на креацію інтелектуальної доданої вартості показали значні резерви її генерування на ПП «Альма Віта». Власне, поширення практики застосування методики інтелектуальної доданої вартості створює потенційні можливості формування нових конкурентних переваг для підприємницьких структур регіону.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведене дослідження може слугувати як економічне обґрунтування доцільності застосування методики інтелектуальної доданої вартості з метою оновлення чинників конкурентних переваг у підприємницькому секторі. Наведена методика інтелектуальної доданої вартості та її модифікована версія мають універсальний характер, оскільки сфера їх практичного застосування не залежить від форм власності, розміру чи галузевої приналежності підприємства. Результати проведеного аналізу інтелектуальної доданої вартості за двома підходами підтвердили рівнозначні можливості їх застосування, зважаючи на виявлену однакову динаміку оціночних показників. Перевагою уточнюючої методики є можливості проведення порівняльної оцінки на міжнародному рівні, що може бути важливо для підприємств, які здійснюють або планують реалізувати експортну діяльність. Водночас обидва підходи в методиці інтелектуальної доданої вартості дозволяють здійснювати моніторинг інтелектуального капіталу, встановлення резервів креації вартості та удосконалення на цій основі планування векторів оновлення конкурентних переваг.

Зважаючи на відносну новизну теорії інтелектуального капіталу, посилення його впливу в усіх сферах функціонування, у т. ч. – і в процесах креації вартості сучасних підприємств, очікуваною є поява нових оціночних методик. Пропонована нами публікація відкриває горизонти для вдосконалення технологій оцінки інтелектуального капіталу та розширення меж їх застосування, а її вивчення у подальших наукових розвідках є беззаперечним.

Список літератури

1. Статистичний збірник «Статистичний щорічник Тернопільської області за 2015 р.»; за ред. А. А. Чорного. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2016. – 421 с.
2. Обласна програма розвитку малого підприємництва у 2015–2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oda.te.gov.ua/data/upload/.../main/.../program_mb_2015_2016.do.

3. Аналітичний звіт про стан та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dkrp.gov.ua/files/042dbf480c.doc
4. Nita B. Metody wyceny i kształtowania wartości przedsiębiorstwa / B. Nita. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007. – 241[1] s.
5. Chen, M. Ch.. An Empirical Investigation of the Relationship Between Intellectual Capital and Firms Market Value and Financial Performance / Ming Chin Chen, Shu Ju Cheng. // *Journal of Intellectual Capital*, 2005. – № 6 (2). – P. 159–176. <http://dx.doi.org/10.1108/14691930510592771>
6. Daryae, A. Intellectual Capital, Corporate Value and Corporate Governance (Evidence From Tehran Stock Exchange) / Abbasali Daryae, Abdolah Pakdel, Kamal Easapour, & Malek Mohamadi Khalafu. // *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*. – 2011. – № 5(12). – P. 821–826.
7. Asadi, L. Investigating the Effect of Intellectual Capital on the Value Creation of Companies Listed in Tehran Stock Exchange / Leila Asadi // *Science Road Publishing Corporation, Trends in Social Science*. – 2012. – № 2(1). – P. 2–12.
8. Alireza, M. S. A study of relations between intellectual capital components, market value and finance performance / Mosavi Seyed Alireza, Nekouezadeh, Ghaedi Mahnoosh. // *Journal of Business Management*. – 2012. – Vol. 6(4). – 1 February. – P. 1396–1403.
9. Iranmand, M. The effects of Intellectual Capital on Cost of Finance and Firm Value / Iranmand Mohsen, Moeinaddin Mahmoud, Shahmoradi Nasim, Forough // *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*. – 2014. – Vol. 4 (№2). P. 1–8.
10. Pulić, A. VAIC TM – an Accounting Tool for IC Management / A. Pulić // *International Journal of Technology Management*. – 2000. – Vol. 20. – № 5–8. – P. 702–714.
11. Pulić, A. Intellectual Capital – Does it Create or Destroy Value / Ante Pulić // *Measuring Business Excellence*. – 2004. – Vol. 8. – № 1. – P. 62–68.
12. Ujwary-Gil, A. Kapitał intelektualny a wartość rynkowa przedsiębiorstwa / A. Ujwary-Gil. – Warszawa: C. H. Beck, 2009. – 202 [1] s.
13. Петренко, В. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: монографія ; [Текст] / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2006 – 352 с.
14. Кісь, С. Я. Інтелектуалізація діяльності підприємств: доцільність, умови, технології: наукова монографія ; за заг. ред. В. П. Петренка [Текст] / С. Я. Кісь. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2015. – 269 с.

References

1. Chorny, A. A. (2016). *Statystyczny zbirnyk «Statystyczny shchorichnyk Ternopil's'koyi oblasti za 2015 r.»*. Ternopil: Holovne upravlinnya statystyky u Ternopil's'kiy oblasti.
2. *Oblasna prohrama rozvytku maloho pidpryyemnytstva u 2015–2016 rr.* (2016). Retrieved from: www.oda.te.gov.ua/data/upload/.../main/.../program_mb_2015_2016.doc
3. *Analitychnyy zvit pro stan ta perspektyvy rozvytku maloho ta seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini.* (n.d.). Retrieved from: www.dkrp.gov.ua/files/042dbf480c.doc
4. Nyta, B. (2007). *Metody wyceny i kształtowania wartości przedsiębiorstwa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. [in Poland].
5. Ming Chin Chen, Shu Ju Cheng, & Yuhchang Hwang. (2005). An Empirical Investigation of the Relationship Between Intellectual Capital and Firms Market Value and Financial Performance. *Journal of Intellectual Capital*, 6 (2), 159–176. <http://dx.doi.org/10.1108/14691930510592771> [in English].

-
6. Abbasali Daryaei, Abdollah Pakdel, Kamal Easapour, & Malek Mohamadi Khalafli. (2011). Intellectual Capital, Corporate Value and Corporate Governance (Evidence From Tehran Stock Exchange). *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(12), 821-826. [in English].
 7. Asadi, L. (2012). Investigating the Effect of Intellectual Capital on the Value Creation of Companies Listed in Tehran Stock Exchange. *Science Road Publishing Corporation, Trends in Social Science*, 2(1), 2-12. [in English].
 8. Mosavi Seyed Alireza, Nekouei-zadeh, Ghaedi Mahnoosh (2012). A study of relations between intellectual capital components, market value and finance performance. *Journal of Business Management*. Vol. 6(4). P 1396-1403, 1 February, 2012. [in English].
 9. Iranmand Mohsen, Moeinaddin Mahmoud, Shahmoradi Nasim, Forough (2014) The effects of Intellectual Capital on Cost of Finance and Firm Value. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol. 4, No. 2, April, pp. 1-8. [in English].
 10. Pulić, A. (2000). VAIC™ an Accounting Tool for IC Management. *International Journal of Technology Management*, 20, 702-714. [in English].
 11. Pulić, A. (2004). Intellectual Capital – Does it Create or Destroy Value. *Measuring Business Excellence*. 8, 62-68. [in English].
 12. Ujwary-Gil, A. (2009). *Kapitał intelektualny a wartość rynkowa przedsiębiorstwa*. Warszawa: C. H. Beck. [in Poland].
 13. Petrenko, V. (2006). *Upravlinnia protsesamy intelektokorystuvannia v sotsial'no-ekonomichnykh systemakh* [Management intellectual processes in socio-economic systems]. Ivano-Frankivs'k: Nova zoria. [in Ukrainian].
 14. Kis', S. Ya. (2015). *Intelektualizatsiia diial'nosti pidpriemstv: dotsil'nist', umovy, tekhnolohii* [Intellectual activity of enterprises: expediency, provided, technology]. Ivano-Frankivs'k: IFNTUNH. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.11.2016 р.

Володимир Юрійович ФІЛІПОВ

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра менеджменту,
Одеський національний політехнічний університет
E-mail: Filippov.Volodymyr@gmail.com

Надія Олегівна ДИШКАНТ

Одеський національний політехнічний університет

Єгор Олегович СКОМОРОХОВ

Одеський національний політехнічний університет

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Філіппов, В. Ю. Напрями покращення фінансового стану банківських установ [Текст] / Володимир Юрійович Філіппов, Надія Олегівна Дишкант, Єгор Олегович Скоморохов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 129-138. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. На етапі формування та розвитку ринкових інститутів банківська система України в умовах перехідної економіки ще до кінця не застосувала і не реалізувала усі свої можливості. Розробка напрямків покращення фінансового стану банківських установ буде сприяти надійному та ефективному розвитку діяльності всієї банківської системи України.

Мета. У даній статті головною метою є виявлення особливостей розробки напрямків підвищення ефективності діяльності банківських установ, опираючись на дослідження фахівців у області економічних наук.

Метод (методологія). Основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти та офіційні статистичні дані, що формують методологічну та інформаційну складову. Також у дослідженні мають місце методи статистичного зведення і аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, а також метод табличного зведення

Результати. У статті розглянуто напрямки підвищення ефективності діяльності банківських установ, з огляду на дослідження фахівців у області економічних наук. Для забезпечення певної фінансової стабільності в державі на довгий термін потрібні подальші трансформаційні перетворення всіх механізмів фінансової системи держави, які здатні поставити питання, що насамперед потребують певних рішень. Вибір правильного напрямку покращення фінансового стану банківських установ в умовах інтеграції України до європейського фінансового простору є важливою передумовою для досягнення сталого економічного зростання України.

Ключові слова: напрями; управління; ефективність; аналіз; оцінка; банківська установа.

Volodymyr Yuriyovych FILIPPOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management
Odessa National Polytechnic University

Nadiya Olehivna DYSHKANT

Odessa National Polytechnic University

Yehor Olehovych SKOMOROKHOV

Odessa National Polytechnic University

DIRECTIONS IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL CONDITION BANKING INSTITUTIONS

Abstract

At the stage of development of market institutions and the banking system of Ukraine, in a transitional economy, still not fully applied and have not realized all its possibilities. Development towards improving the financial condition of banks will promote the safe and efficient development of the entire banking system of Ukraine. The article considers the main purpose is to identify areas of design features improve the performance of banks, based on research experts in the field of economics. To provide some financial stability in the country for the long term needed further transformation mechanisms Turn all financial system that are able to identify issues that need certain solutions first. Choosing the correct direction to improve the financial condition of banks in the integration of Ukraine into the European financial area, is an important prerequisite for achieving sustainable economic growth in Ukraine.

Keywords: directions; management; performance; analysis; evaluation; banking institution.

JEL classification: E50, G21

Вступ

За визначенням, банк це – кредитно-фінансова установа, яка здійснює грошові розрахунки, акумулює грошові кошти та інші цінності, надає кредити та здійснює послуги за фінансовими операціями [1].

Проблеми та особливості розробки напрямків покращення фінансового стану банківських установ відображають у власних працях провідні зарубіжні вчені, такі, як: І. Ансофф, Л. Рассел Акофф, П. Роуз, Дж. Сінкі, І. Фішер, Р. Шмалензі, та вітчизняні фахівці: В. Н. Струмилін, А. М. Герасимович [2], В. М. Усокін, Л. В. Канторович, М. І. Савлук, Р. І. Тиркало [3], Г. С. Годосейчук, О. Д. Вовчак [4]. Наукові результати, які були отримані після проведення загального аналізу праць вищезазначених та інших вчених, дозволили визначити об'єктивну необхідність більш глибокого дослідження особливостей напрямків ефективності банківської діяльності.

Так, наприклад, у своїх роботах Н. В. Мороз та Т. П. Мороз [5] ретельно аналізують шляхи підвищення прибутковості банківських установ України та пропонують власні висновки щодо заходів покращення фінансового стану банківських установ.

О. О. Затварська [6] у своїй дисертації здійснює комплексне теоретичне і практичне обґрунтування сутності та функціонального призначення банківської

системи та визначає основні критерії стабільного функціонування та сталого розвитку банківської системи з урахуванням її специфічних властивостей. Тим самим вона визначає етапи та напрями розвитку банківської системи України. Також вона зазначає, що одним із напрямів підвищення якості державного регулювання є розроблення стратегії розвитку банківської системи України.

Також напрями підвищення прибутковості банківської установи в умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності пропонує Ю. І. Буріменко [7]. Він зазначає, що українська банківська система має великі перспективи щодо покращення фінансового стану комерційних банків, але це можливе лише за умов покращення не тільки стану банківської системи, а й економіки України загалом.

Законодавчою базою для роботи банківських установ у нашій країні є Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 року № 2121-III [8], який є чинним та постійно отримує нову редакцію. Однак одного його недостатньо, оскільки документ не враховує всієї специфіки зовнішнього середовища банківської системи України. Також його неможливо застосовувати як інструмент розвитку цієї системи.

Р. І. Тиркало у своєму підручнику дуже вдало описує розвиток банківської системи України, а О. Д. Вовчак – її становлення та організацію до кризи 2007 року. Вони обидва висвітлюють актуальні питання банківської справи та напрями розвитку банківських установ в умовах ринкової економіки. Сучасний погляд висловлюють у своїх працях Циганов О. Р. та Краснолобова Л. С. [9], які проводять дослідження тенденцій розвитку банківської системи України.

Колективна монографія «Банківська система України» [10] висвітлює дослідження історії її виникнення, розвиток напрямків покращення фінансового стану банківських установ та розкриває сутність та особливості формування вітчизняної банківської системи.

Мета статті

Узагальнення і систематизація теоретичних знань щодо існуючих шляхів покращення фінансового стану та прибутковості банків, а також їх практичне застосування є одним із головних завдань сучасної економіки. В умовах нестабільного зовнішнього середовища та передкризової ситуації, яка виникла на початку 2014 року, що дуже негативно вплине на діяльність фінансового сектору економіки, банківські установи повинні звертати особливу увагу на проблему підвищення ліквідності та оптимізації структури доходів, адже вони регулюють грошовий обіг та виступають як посередники в акумуляції та перерозподілі грошових ресурсів. Також банки грають дуже важливу роль в економічному розвитку України. Банківські установи мають дієві важелі впливу на виробничу, фінансову та інші сфери економічної діяльності, вони безпосередньо впливають на формування й розвиток практично всіх систем відносин у державі.

Метою статті є підготовка практичних рекомендацій для формування надійного, сильного та стабільного банківського сектору через класифікацію напрямків підвищення ефективності діяльності банківських установ. Адже банківська діяльність в умовах ринку вимагає введення нової організації систем управління, догляду і моніторингу та розроблення дієвих механізмів менеджменту фінансовими потоками.

Виклад основного матеріалу дослідження

Банківський сектор є дуже важливою складовою економічної системи української держави. Якщо буде стабільне та прозоре функціонування банківських

установ, тоді можна вважати, що це є однією з умов забезпечення конкурентоспроможності державної економіки.

Такі поняття, як прибутковість та ліквідність банківської установи, досі тлумачаться по-різному, адже вони взаємопов'язані і безпосередньо впливають на стабільність економіки країни, її банківських установ та вкладників банку, захист інтересів споживачів.

Упродовж минулого десятиліття банківська система України мала постійну тенденцію до зростання головних фінансово-економічних показників: капіталу, активів та зобов'язань. Також потрібно зауважити, що одночасно спостерігався високий ступінь ризику банківської системи:

- скорочення кількості банків або їх відділень;
- низький рівень капіталізації;
- велика частка проблемних позичок у кредитних портфелях;
- невеликий асортимент банківських послуг та їх слабкий розвиток.

Ці фактори призвели до погіршення фінансового стану деяких банків, їх неплатоспроможності та навіть ліквідації.

Як зазначено в Державному реєстрі, з 1995 по 2003 рік з нього було вилучено 87 банківських установ та значна кількість банків знаходилась на стадії своєї ліквідації. Досить багато проблем залишаються нерозв'язаними, а саме:

- підйом рівня капіталізації банків;
- ефективна функціональна складова банківської системи та засоби її оцінювання;
- швидке поліпшення державної стратегії розвитку банківської системи.

Інтеграція України до європейського та світового фінансового простору є найважливішим пріоритетом та визначальним завданням її розвитку. На поступках до світової співпраці головна увага звертається на перетворення банківської системи, це є інновації, які сприяють підвищенню її ефективності. Очікуваним напрямом у цій галузі є формування ефективних фінансових ринків із безпечними фінансовими установами, які спроможні розумно ними управляти.

Наукові праці, публікації відомих вчених та рекомендації стосовно способів оцінювання ефективності хоча і досить значні в межах загальної теорії ефективності, проте проблеми визначення саме специфіки економічної ефективності банківської системи залишаються недостатньо розглянутими в теоретичних та в методично-практичних розробках. Проблема пошуку напрямків ефективності діяльності банківських установ та підходів до її визначення присвячено лише декілька окремих наукових робіт.

Аналіз багатьох праць виявив, що поняття ефективності різні автори розглядають однаково: як складову ефективності в складі дохідності, але її сутність може бути непостійною, це може означати, що її впорядковане валове значення в жодному разі не повинно зводитись до простої суми показників ефективності складових системи.

Сьогодні спостерігається досить нестабільна ситуація у банківській системі, деякі банки взагалі призупиняють свою діяльність, за 2015-2016 роки дуже зменшилась кількість депозитів, додаткові податки та військові збори зменшують відсоткові виплати, через постійні коливання валютного курсу розпочали збільшуватися ставки по кредитах, також це стимулює чорний ринок. Усі ці фактори негативно позначаються на діяльності всієї банківської системи.

Усі вищезазначені аспекти потребують від банківського сектору більш ефективного функціонування, що можливо лише шляхом:

- покращення послідовних заходів щодо забезпечення фінансової стійкості через

-
- використання всіх інструментів і послуг банку;
- певного менеджменту діяльності банківської системи в умовах нестабільного зовнішнього середовища, в тому числі економічного, а також пряма приналежність банків до різноманітних видів промислово-фінансових коаліцій;
 - фінансової підтримки через такі дії, як злиття, приєднання, реорганізація;
 - створення холдингів і корпорацій, які б займались банківською діяльністю.

На сьогодні це питання є дуже актуальним для банківського сектору економіки та фінансової сфери в країні загалом. Адже вибір найбільш раціональних шляхів підвищення ефективності банківських установ в умовах трансформації економіки України є дуже актуальним.

Відтепер банківський сектор вимагає:

- покращення всіх напрямів діяльності банків;
- розроблення капітальних та практичних засад його майбутнього укріплення;
- елімінацію тіншових проявів, які існують в усій банківській системі.

З урахуванням зазначених потреб постає гостра необхідність розробки напрямків покращення фінансового стану банківських установ. Для цього потрібно переглянути та проаналізувати теоретичні основи, які б охарактеризували банківську систему загалом, і, як висновок, дати рекомендації щодо особливостей вибору напрямків, які повинні спрямовуватись у потрібне для економіки та суспільства русло.

Сучасні вимоги ринкової економіки від українських банківських установ об'єднуються у єдине завдання – підвищення ефективності управління банківською діяльністю. При цьому важливу функцію у здійсненні цієї задачі виконує оцінка фінансового становища банківської установи, за допомогою якої:

- розробляється стратегічний та тактичний розвиток установи;
- формуються управлінські плани та рішення;
- реалізується функція контролю за їх здійсненням;
- можна виявити резерви підвищення ефективності для проведення активних і пасивних операцій;
- проводиться оцінка функціонування банківської установи та його окремих підрозділів;
- здійснюється аналітична діяльність, що дозволить робити конкретну і глибоку оцінку досягнутих результатів функціонування банківських установ;
- досить легко можна виявити сильні і слабкі сторони банків;
- з'ясовуються реальні напрямки дії з оптимізації їх фінансового становища.

Створення зручної атмосфери для розвитку підприємства і забезпечення сталості відтворювального циклу є найважливішим питанням економічної поведінки країни в умовах сучасного перетворення, яке зараз здійснюється в суспільстві та господарстві держави.

Найважливішим з напрямів реалізації цього завдання є заходи, спрямовані на забезпечення ефективної діяльності банківської діяльності загалом. Однією із найважливіших складових ринкової інфраструктури є банківська система, яка формує механізми перерозподілу грошових потоків між суб'єктами господарської діяльності.

Сьогодні в економічній системі України відбуваються зміни, які суттєво впливають на усі напрямки розвитку банківської системи. Останні декілька років показали, що банківський сектор набув ознак динамічної, високотехнологічної та конкурентної галузі. За таких обставин вибір напрямків покращення ефективності діяльності банківської системи та окремого банку значно спроститься.

Щоб і далі впевнено виконувати взяту на себе відповідальність по збереженню та примноженню капіталу, банківські установи повинні постійно підвищувати

ефективність своєї діяльності. Саме гнучкий ринковий механізм має вплив на підвищення останньої. Адже ринок дуже оперативно реагує на усі зміни поточних соціальних потреб та виявляє ступінь ефективної банківської діяльності. Конкурентне порівняння персональних витрат праці з соціально необхідними встановлює нижню межу цього ступеня, також вона стимулює інновації, раціоналізацію та прискорення деяких регенеративних процесів. Саме такий напрям, як ринковий механізм, сприяє підвищенню економічної ефективності діяльності банківських установ.

За сучасних умов економічну ефективність слід розглядати як вбудовану характеристику, в якій концентровано відображається загальний результат діяльності банківської установи. До особливостей розробки напрямків покращення фінансового стану банківських установ можна зарахувати рекомендації, надані у таблиці 1.

Таблиця 1. Напрями покращення фінансового стану банківських установ

Методи	Особливості
1	2
1. Покращення всіх методів функціональної діяльності банківської системи України з обліком специфічного розвитку перехідного періоду.	Ринковий механізм перевтілюється в єдину складову системи вдалого розвитку економіки та відіграє найважливіше значення в ролі постійного та ефективного розвитку банківської системи.
2. Банківська система України повинна перевтілитись у велику ефективну, динамічну, розвинуту, цілеспрямовану та відкриту систему.	Така система повинна: <ul style="list-style-type: none"> – відзначатися фактом присутності багаторівневої ієрархічної структури; – мати значну кількість елементів цієї структури; – мати значну кількість різних функцій, які повинні виконуватися цими елементами зазначеної структури; – проявлятися через динамічність елементів у всіх підсистемах ієрархічної структури; – обов'язково мати взаємозв'язків; – своєчасно реагувати поведінкою системи на вплив зовнішнього середовища; – встановити та визначити певні процедури прийняття економічних рішень.
3. Національна банківська система повинна стати системою перехідного типу.	До атрибутів цього напрямку слід віднести: <ul style="list-style-type: none"> – недотримання фінансової рівноваги; – значення банківського капіталу як фундаменту фінансової стабільності всієї банківської системи; – надзвичайний рівень взаємовідношення елементів та компонентів системи; – недовершену організаційно-функціональну структуру і, як наслідок, неефективне виконання функцій; – розвиток через виснаження, а не відтворення природних сил, який характеризується незначною витратою капіталу і праці; – швидкий розвиток банківських інститутів порівняно із більш-менш динамічним розвитком підприємств реального сектору економіки.

Продовження таблиці 1

1	2
4. Політика Національного банку України повинна мати суттєвий вплив на ефективність розвитку банківської системи країни.	Для покращення грошово-кредитної політики в нашій країні необхідні: <ul style="list-style-type: none"> – постійна стабільність ринку фінансів; – прогнозування ризиків будь-якої економічної ситуації для більшості суб'єктів економічної системи; – якщо виявиться недостатня ліквідність на фінансовому ринку або потрібне підсилення стабільності процентних ставок, тоді слід застосовувати механізми рефінансування проблемного банку з боку НБУ.
5. Підвищення рівня капіталізації комерційних банків методом стимулювання злиття та об'єднання невеликих банківських установ.	Реалізація напрямку надасть наступні результати: <ul style="list-style-type: none"> – збільшення капіталу; – врятування від банкрутства суспільно важливих банків; – підвищення ефективності через скорочення витрат. <p>Особливу увагу слід звернути на невеликі за капіталом, але фінансово стійкі рентабельні банки.</p>
6. Національній банківській системі потрібно визначатись через виконання власних функцій та цілей, адже це сприяє покращенню її ефективності функціонування загалом.	Для реалізації цього напрямку значну увагу слід звернути на: <ul style="list-style-type: none"> – покращення банківської системи менеджменту та окремо кожної банківської установи; – попередження та виявлення будь-яких негативних моментів у функціонуванні банківської системи та вчасно усувати їх.
7. Постійна залежність у галузі банківського функціонування від політики країни.	Головними домінантами цієї залежності повинні стати правила ринковості, нейтралітету та конкурентної політики. Єдиним з правильних напрямів покращення якості урядового регулювання повинна стати розробка стратегії розвитку банківської системи України загалом. Ця стратегія має віддзеркалювати найважливіші важелі забезпечення постійного та ефективного розвитку банківської системи, а також шляхи її адаптації до внутрішнього і зовнішнього середовища.

Одним із найважливіших показників ефективності діяльності банку та гарантом його стійкості є дохід. Цим показником зазвичай цікавляться майже всі, хто належить до економічного процесу. Розмір банківського доходу турбує насамперед акціонерів саме тому, що це є показником отриманого прибутку на інвестовані ними кошти. Зріст резервів і приватного капіталу банку вказує на те, що банк стабільний, таким чином він гарантує вкладникам постійний відсоток прибутку і упевненість. Кредитори також зацікавлені в стабільності банку, тому що таким чином збільшуються їх накопичення.

У результаті здійснення кредитних, розрахункових, грошових операцій та інших

видів діяльності банків формується банківський прибуток. Він є джерелом виплати дивідендів акціонерам, створення фондів банку, базою підвищення добробуту банківських працівників. Прибуток банку – це різниця між валовими доходами банку та витратами. Прибуток банку складають:

- доходи від основної діяльності;
- валовий прибуток;
- чистий прибуток.

Ефективність використання власних і залучених коштів впливає на прибутковість банку. Банк має право збільшити рівень доходності методом зміни структури активних операцій та взаємну між позичковими та інвестиційними операціями, користь від яких більш вигідна, а також через регулювання власної короткострокової заборгованості та депозитних рахунків.

Банк повинен раціонально та ефективно розміщувати власні кошти для забезпечення його фінансової стійкості. Здійснення цієї умови дасть право позбутися розбіжностей між ліквідністю, надійністю та прибутковістю комерційного банку.

Останнім часом між українськими банками можна визначити закономірність зниження частини відсоткових доходів у валовому масштабі. При цьому невідсотковий прибуток збільшується здебільшого через розширення об'ємів касово-розрахункових послуг. На перший погляд, це явище позитивне, на це вказує збільшення кількості клієнтів, розширення кола послуг за розрахунково-касовим обслуговуванням. З іншого боку, цифри також вказують на нерозвиненість у країні ринку банківських послуг загалом (факторингові, лізингові, трастові), які посідають істотне місце у функціонуванні західних банків.

Вітчизняна банківська система має великі перспективи щодо підвищення напрямків ефективності діяльності комерційних банків, але це можливе лише за умов покращення не тільки стану банківської системи, а і всієї економіки України.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Нині банківська система є найважливішою сферою економіки та ринкового середовища. Її стабільність – це запорука розвитку держави, саме тому потрібні певні заходи щодо покращення її економічного стану. Вони потребують спрямованості для досягнення та збільшенні прибутковості банків.

Але на сьогодні в умовах нестабільного середовища вирішальними є дослідження та впровадження саме таких заходів, які б послужили досягненню мінімізації ризиків банківської установи загалом:

- банківським установам потрібно зменшувати збиткові або малоприбуткові операції;
- покращувати заходи щодо зростання груп активів, що приносять саме відсотковий прибуток;
- повна зміна на загальному рівні відсоткової ставки по всіх активних операціях банку;
- диверсифікація позик (зменшення ризиків);
- уведення певного ліміту на послуги надання позик;
- раціональне резервування;
- обов'язковий нагляд банком за ситуацією навколо справи позичальника протягом повного терміну користування позикою.
- автоматичне регулювання політики управління ліквідністю та прибутковістю при вирішенні конфліктів цілей.

Як висновок, підсумуємо, що найбільш ліквідні кошти не приносять великих доходів, а тому характеризувати ліквідність треба одночасно із встановленням прибутковості. Надліквідність теж негативно діє на прибутковість банків, і насамкінець можна додати, що низький показник ліквідності не зіставляється з вимогами платоспроможності, а це може спричинити досить значні збитки в майбутньому.

Список літератури

1. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
2. Аналіз банківської діяльності: [підручник] / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін., [за ред. Герасимовича А. М.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 600 с.
3. Банківська справа: [навчальний посібник] / За ред. Тиркала Р. І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 314с.
4. Вовчак, О. Д. Кредит і банківська справа: [підручник] / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К.: Знання, 2008. – 564с.
5. Мороз, Н. В. Шляхи підвищення прибутковості банківських установ України: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту»], (Україна, НУ "Львівська політехніка", 8-10.10.2007р.) / Н. В. Мороз, Т. П. Мороз. – Л.: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2009. – С. 114-117.
6. Затварська, О. О. Банківська система України та основні напрями її розвитку: дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / Олена Орестівна Затварська. – К., 2004. – 184с.
7. Буріменко, Ю. І. Напрями підвищення прибутковості банківської установи в умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності [електронний ресурс]: Мат. VI міжнар. наук.-практ. конф. [«Наука и инновации – 2013»], (Чехія, Прага, 07.10-15.10.2013р.) / Ю. І. Буріменко, О. С. Голубова – Прага: Publishing House «Education and Science» s. r. o., 2013. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NII_2013/Economics/1_147003.doc.htm (10.02.2014). — Назва з екрану.
8. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Оф. вид. 2001, № 5-6, ст. 30. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (поточна редакція від 04.07.2013).
9. Циганов, О. Р. Основи банківської справи: [навч. посіб.] / О. Р. Циганов, Л. С. Краснолобова. – Львів: Магнолія 2006, 2012. – 403 с.
10. Коваленко, В. В. Банківська система України: [монографія] / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкащина, О. В. Крухмаль. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.

References

1. *Vikipediya – vil'na entsyklopediya* [Wikipedia – the free encyclopedia]. (2016). Retrieved from: <http://uk.wikipedia.org>
2. Herasymovych, A. M., Aleksyeyenko, M. D. (2006) *Analiz bankivs'koyi diyal'nosti* [Analysis of banking activities]. Kyiv: KNEU.
3. Tyrkala, R. I. (2006). *Bankivs'ka sprava* [Banking]. Ternopil': Kart-blansh.
4. Vovchak, O. D. and Rushchyshyn, N. M. and Andreykiv, T. Y (2008). *Kredyt i bankivs'ka sprava* [Credit and Banking]. Kyiv: Znannya.
5. Moroz N. V. (2009). *Shlyakhy pidvyshchennya prybutkovosti bankivs'kykh ustanov Ukrayiny* [Ways to improve the profitability of banks Ukraine] Materialy vseukr. nauk.-prakt. konf.

-
- “Upravlinnya u sferi finansiv, strakhuvannya ta kredytu” [Materials Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference “Management in finance, insurance and credit”]? L'viv: Vyd-vo NU "L'vivs'ka politekhnik", 114-117. [in Ukrainian].
6. Zatvars'ka, O. O. (2004). *Bankivs'ka systema Ukrayiny ta osnovni napryamy yiyi rozvytku* [The banking system of Ukraine and the main directions of development]: dys. kand. ekon. nauk: 08.04.01. Kyiv, 184 p.
 7. Burimenko, Y. I. and Holubova, O. S. (2013). *Napryamy pidvyshchennya prybutkovosti bankivs'koyi ustanovy v umovakh zdiysnennya zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti* [Directions improve the profitability of the banking institution in terms of foreign trade activities]: Materyaly za VI Mizhnar. nauk. prakt. konf. “Nauka y ynnovatsyy – 2013” [Materials IX International Scientific and Practical Internet Conference “Science and innovations – 2013”]. Praha: Publishing House «Education and Science» s. r. o. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/27_NII_2013/Economics/1_147003.doc.htm. [in Ukrainian].
 8. Pro banky i bankivs'ku diyal'nist': Zakon Ukrayiny vid 07.12.2000 № 2121-III [On Banks and Banking Activity: the law of Ukraine of 07.12.2000 № 2121-III] (2001). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (*Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* (VVR) – Supreme Council of Ukraine (VVR), 5-6, st. 30). [in Ukrainian].
 9. Tsyhanov, O. R. and Krasnolobova, L. S. (2006). *Osnovy bankivs'koyi spravy* [Basics of Banking]. L'viv: Mahnoliya 2006, 403 p.
 10. Kovalenko, V. V. and Koreneva, O. H. and Cherkashchyna, K. F. (2010). *Bankivs'ka systema Ukrayiny* [The banking system of Ukraine]. Sumy: SHEE "UABS NBU".

Стаття надійшла до редакції 25.11.2016 р.

Владислава Олександрівна ХИЖНЯК

кандидат економічних наук,
доцент,
головний науковий співробітник,
Інститут законодавства Верховної Ради України

Михайло Маркович БІНУСОВ

здобувач,
Новокаховський гуманітарний інститут

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЗАХИЩЕНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ**

Хижняк, В. О. Концептуальні засади діагностики економічної захищеності підприємств [Текст] / Владислава Олександрівна Хижняк, Михайло Маркович Бінусов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 139-146. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Досліджено питання захищеності підприємницької діяльності, що узгоджується з основним засадами аналізу захисту економічних інтересів, визначено концепцію захисту економічних інтересів переробних підприємств, індикатори захисту економічних інтересів.

Ключові слова: діагностика; індикатор; підприємство.

Vladyslava Oleksandrivna KHYZHNYAK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Chief Research Fellow,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

Mykhaylo Markovych BINUSOV

PhD Student,
Nova Kahovka Humanities Institute

**CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF DIAGNOSIS
OF ENTERPRISES ECONOMIC SECURITY**

Abstract

The question of security of business activity is considered in the article. This question should be coordinated with the basic principles of analysis of economic interests protection. The concept of protection of the economic interests of processing enterprises is worked out. The indicators of protection of economic interests are developed.

Keywords: *diagnostics; indicator; enterprise.*

JEL classification: O31

Вступ

За ефективного забезпечення економічної захищеності держава має сприяти всебічному розвитку внутрішнього ринку з паралельним досконалим опануванням зовнішніх ринків збуту. Водночас не можна забувати про активний захист національних виробників і споживачів за сприяння інноваційній діяльності основних підприємств у системі захисту інтелектуальної власності в умовах детінізації соціально-економічних процесів. Із різноманіття кількісних і якісних характеристик захисту економічних інтересів переробних підприємств найбільш ваговою, на нашу думку, варто вважати стан ресурсної та інноваційної захищеності, який визначається з огляду на рівень використання наявних ресурсів підприємства. Безпосередній вплив на цей критерій має спроможність вищої управлінської ланки суб'єкта господарювання оперативно та ефективно вживати заходи задля запобігання виникненню ймовірних небезпек та усунення негативних впливів певних зовнішніх і внутрішніх чинників.

Проблеми економічного захисту операційної діяльності та стратегічного розвитку підприємств аграрної сфери висвітлено у наукових працях Галицького О. М., Гришової І. Ю., Данька Ю. І., Карабанова О. В., Митяй О. В., Наумова О. Б., Стоянової-Коваль С. С., Хижняк В. О., Хоми І. Б., Шабатури Т. С., Шестаковської Т. Л., Язлюка Б. О. [1-9]. Проте дослідження відомих вчених потребують узагальнення в концептуальному напрямі.

Мета статті

Мета статті – вивчення захищеності підприємницької діяльності, що узгоджується з основним засадами аналізу захисту економічних інтересів та використовує специфіку окресленого завдання, потребує впровадження складових комплексного підходу з побудовою відповідної концепції, яку репрезентовано нами як результат цієї роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наявність багаторівневої соціально-економічної сфери й потреба в ефективному керуванні нею спричиняє появу певних проблем щодо визначення впливу небезпек на захищеність, встановлення причин їх появи, обґрунтування механізмів щодо їх усунення або мінімізації. У зв'язку з цим разом з комплексним підходом, який, власне, належить до методологічних, загальних і визначається значно вищим теоретико-методологічним рівнем, доцільним є застосування системного аналізу з метою вирішення окресленої проблеми, що формує організаційно-методологічний вектор дослідження. Зазначений комплексний підхід дозволяє окреслювати стратегію і тактику вирішення ключових проблем, системний аналіз – методи та методологію.

Загальна концепція захисту суб'єкта господарювання є цілісною системою ідей, цілеспрямованих настанов, об'єднаних спільним задумом, а також наявним комплексом заходів, напрямів і механізмів вивчення окресленої мети за умов ймовірної непевності та наявності внутрішніх і зовнішніх небезпек.

У широкому розумінні концепція – це не стільки детальна програма чи перспективний план гарантування захищеності, а більшою мірою узгоджена система поглядів, принципів, запитів і чинників ефективної організації наявних засобів захисту економічних інтересів переробного підприємства та його контрагентів. Як правило,

будь-яка концепція має відповідати певним вимогам, зокрема зрозумілості, конструктивності, чіткості та прийнятності (рис. 1).

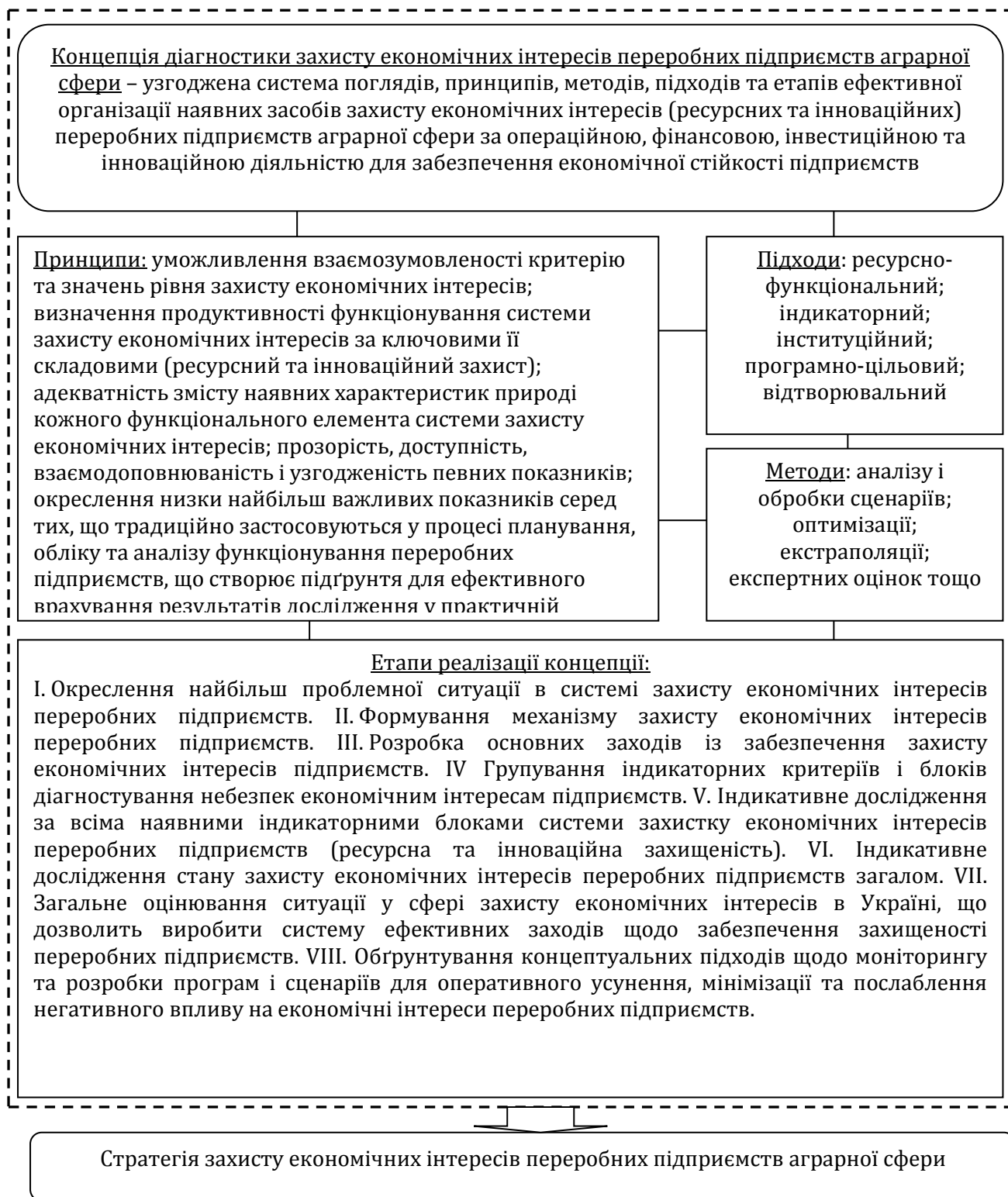

Рис. 1. Сутність, зміст та принципи концепції діагностики захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери*

*Розроблено автором

Цілком логічно, що концепція захисту економічних інтересів переробних підприємств має ґрунтуватися на цілісних методологічних засадах і мати такі блоки:

I. Окреслення найбільш проблемної ситуації в системі захисту економічних інтересів переробних підприємств:

- вичерпний перелік ймовірних загроз для захисту економічних інтересів переробних підприємств, їх ґрунтова класифікація та ієрархія;
- головні причини та супутні чинники виникнення загроз;
- негативні наслідки загроз для підприємства [3].

Наданий блок є ключовим для формування сучасної концепції захисту економічних інтересів, адже властивість оперативно реагувати, своєчасно усувати, унеможливити, зупиняти, знешкоджувати та відмежовувати виникнення небезпеки – головна ознака захищеності бізнесу.

До основних критеріїв захисту економічних інтересів можна віднести існування запасу стійкості всієї системи за умови ймовірних загроз і небезпек, адекватність реагування на виклики, динаміку накопичення певних негативних впливів. Сучасний аналіз економічного та фінансового стану дозволяє виокремити ключові чинники наявності кризи на підприємствах, зокрема:

- обмежену кількість або нестачу фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення соціально-економічних програм;
- неефективну кредитно-грошову політику;
- прогалини у податковому законодавстві та недосконалість тарифної політики;
- появу значної кількості посередницьких структур;
- невідповідність вітчизняних підприємств до умов жорсткої конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках;
- послаблення правового захисту постачальників і покупців;
- негармонійність вітчизняної політичної системи;
- руйнування усталених зв'язків на пострадянському просторі, загострення децентралізації;
- прогалини у державному регулюванні економіки.

Таким чином, слід зауважити, що чинники кризового стану мають різне вираження, зокрема в площині економічно-організаційній, політико-правовій тощо. У зв'язку з цим окреслення та групування загроз різного типу належить до нагальних завдань забезпечення захисту економічних інтересів. Суб'єкт господарювання свідомо йде на ризик при ухваленні рішень, незважаючи на брак інформації стосовно динаміки внутрішнього, а також зовнішнього оточення. Дослідження ринкового простору, потенціалу конкурентів, потреб у виробі та послугах дозволяє своєчасно мінімізувати або уникнути неочікуваних чи негативних впливів.

II. Механізм захисту економічних інтересів переробних підприємств є поетапним процесом:

- окреслення об'єкта та предмета захисту економічних інтересів сучасного підприємства;
- вироблення та реалізація політики та стратегії розвитку захищеності підприємства;
- визначення та дотримання основних засад забезпечення ефективності системи захисту економічних інтересів;
- формулювання мети та комплексу завдань для її реалізації в контексті забезпечення захисту економічних інтересів переробних підприємств;
- встановлення критеріїв та параметрів захисту економічних інтересів суб'єкта господарювання;

– формування дієвої організаційної структури для керування системою захисту економічних інтересів сучасного підприємства.

Потреба у формуванні ефективних механізмів відстеження рівня захисту економічних інтересів спричинена наявністю тісного зв'язку між проблемами у сфері захисту економічних інтересів та питаннями економічної безпеки підприємства, існуванням великого розмаїття загроз. Тому насамперед слід окреслити індикатори захисту економічних інтересів.

Безумовно, варто виокремити дві групи індикаторів такого роду:

- індикатори безпосереднього впливу, зокрема такі об'єкти економічної захищеності, на які можна прямо впливати, або такі, що зумовлюють кризовий стан у соціально-економічній площині;
- індикатори опосередкованого впливу, які належать до інших рівнів захисту економічних інтересів. Подібні індикатори встановлюють низку додаткових умов щодо системи менеджменту, показують або їх додатковий потенціал, зокрема в площині утилізація відходів, енергозбереження тощо, або наявність ймовірних загроз, тобто вірогідність техногенних та інших аварій, які здатні завдати шкоди довкіллю та безпосередньо життю та здоров'ю людей.

III. Основні заходи з формування захисту економічних інтересів підприємства:

- формування функціональних підсистем сучасної загальної системи захисту економічних інтересів суб'єкта господарювання; окреслення головних суб'єктів безпеки переробного підприємства та визначення їх місця та значення;
- пошук ефективних засобів і визначення прийнятних методів практичного формування захисту економічних інтересів підприємства;
- систематичне контролювання та періодичне оцінювання перебігу процесу втілення концепції.

IV-й блок. Групування індикаторних критеріїв і блоків діагностування небезпек економічним інтересам підприємства.

V-й блок. Індикативне дослідження за всіма наявними індикаторними блоками системи захисту економічних інтересів переробних підприємств (ресурсна та інноваційна захищеність).

VI-й блок. Індикативне дослідження стану захисту економічних інтересів переробних підприємств загалом.

VII-й блок. Загальне оцінювання ситуації у сфері захисту економічних інтересів в Україні, що дозволить виробити систему ефективних заходів щодо забезпечення захищеності.

VIII-й блок. Обґрунтування концептуальних підходів щодо моніторингу та розробки програм і сценаріїв для оперативного усунення, мінімізації та послаблення негативного впливу на економічні інтереси переробних підприємств [4].

Доцільно зауважити, що для оцінювання стану захисту економічних інтересів переробних підприємств найбільш важливими зазвичай є не певні показники, а їх межові рівні.

Межевими значеннями показника захисту економічних інтересів слід вважати такий кількісний критерій, який розмежовує економічно сприятливу та несприятливу площину формування бізнесу. Зважаючи на особливості діяльності та згідно з фактичними та нормативними показниками економічних та технічних характеристик та обсягів їх відхилень від базових рівнів індикаторів захисту економічних інтересів, стан сучасного суб'єкта підприємницької діяльності можна окреслити таким чином:

а) нормальний, за якого показники захисту економічних інтересів не виходять поза межі базового рівня, а інтенсивність застосування наявних можливостей

наближається до обґрунтованих з технічної точки зору стандартів завантаження виробничого обладнання та площ;

б) передкризовий, за якого перетинається граничний показник принаймні одного з критеріїв захисту економічних інтересів, а інші досить близько підійшли до певної межі бар'єрних значень, водночас без втрати техніко-технологічного потенціалу для покращення умов і виробничих результатів унаслідок розробки та застосування заходів попередження загроз;

в) кризовий, за якого перетинаються граничні показники переважної більшості ключових індикаторів захисту економічних інтересів й простежуються ознаки неминучості зниження обсягів виробництва та продажу товарної продукції та наявності часткових втрат можливостей через зношення виробничих засобів або скорочення персоналу суб'єкта господарювання;

г) критичний, за якого зникає межа між нормальним і критичним станом розвитку підприємства, а певна втрата можливостей є неминучою та неунікною.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Ресурсна захищеність економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери – це здатність підприємств ефективно здійснювати свою основну, фінансову та інвестиційну діяльність протягом усього періоду функціонування підприємства за допомогою використання певної сукупності взаємопов'язаних методів та заходів економічного характеру, покликаних оптимізувати застосування ресурсів з метою забезпечення належного їх рівня та зменшити вплив різноманітних ризиків підприємницького середовища.

Останнім часом рівень інноваційної захищеності підприємства набуває першочергового значення, оскільки порівняно з рівнем інших складових він найважче піддається контролюванню та якісному управлінню. Це пов'язано з тим, що усі проміжні параметри, які впливають на розрахунок його індикаторних показників, не фіксуються в основних формах фінансової звітності і переважно стосуються інформації внутрішнього характеру підприємства, тобто не завжди доступної для будь-якого користувача. Проте кількісний вимір рівня інноваційної захищеності точно фіксує ступінь якості перебігу інноваційного процесу на підприємстві, який є комплексом етапів, стадій, дій, пов'язаних з ініціюванням, розробленням і виготовленням продукції, технологій, що мають нові властивості й ефективніше задовольняють наявні потреби.

Список літератури

1. Хома, І. Б. Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства: [монографія] / І. Б. Хома. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2012. – 504 с.
2. Гришова, І. Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй // Економічний простір: Збірник наукових праць. – №100. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2015. – С. 125-136.
3. Гришова, І. Ю. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості / І. Ю. Гришова, С. С. Стоянова-Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2. – С. 195-204.
4. Наумов, О. Б. Фінансовий механізм підприємства в умовах ринкових трансформацій / О. Б. Наумов, В. М. Поленчук // Економічні інновації. -2012. – Вип12. –С. 229-238.

5. Митяй, О. В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О. В. Митяй, О. А. Хлисту́н // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск №2. Грудень 2014 р. – Миколаїв. – С. 630-633. Режим доступу до журн.: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.
6. Митяй, О. В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй, О. А. Хлисту́н // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: “Економічні науки”. – Вип. 9-1. – Ч. 1. – 2014. – С. 57-60.
7. Шабатура, Т. С. Методологические подходы управления финансовой безопасностью предприятий пищевой промышленности / Т. С. Шабатура // Вектор науки Тольятинского государственного университета. Ежеквартальный научный журнал. – №4 (19). – 2014. – С. 33-37.
8. Карабанов, О. В. Стійкість розвитку суб’єктів аграрного виробництва / О. В. Карабанов // Економічний простір: збірник наукових праць. – №112. – Дніпропетровськ: ПДФБФ, 2016. – С. 57-71
9. Карабанов, О. В. Фінансово-економічна безпека та економічні інтереси України / О. В. Карабанов // Вісник Сумського національного аграрного університету. – №8(69). -2016. – С. 26-31.
10. Наумов, О. Б. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі [Текст] / І. Ю. Гришова, О. Б. Наумов, О. О. Давидюк // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 36-49. – ISSN 2415-8453.

References

1. Khoma, I. B. (2012). *Formuvannya ta vykorystannya system diahnostryky ekonomichnoyi zakhyshchenosti promyslovoho pidpryyemstva*. L'viv: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha».
2. Hryshova, I. Yu. & Mytyay, O. V. (2015). Priorytetni napryamy restrukturyzatsiyi yak metod pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv. *Ekonomichnyy prostir*, 100, 125-136.
3. Hryshova, I. Yu. & Stoyanova-Koval', S. S. (2015). Analitychne zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku pidpryyemstv z pozytsiy investytsiynoyi pryvabylyvosti. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, 2, 195-204.
4. Naumov, O. B. & Polenchuk, V. M. (2012). Finansovyy mekhanizm pidpryyemstva v umovakh rynkovykh transformatsiy. *Ekonomichni innovatsiyi*, 12, 229-238
5. Mytyay, O. V. & Khlystun, O. A. (2014). Naukovo-metodolohichni kryteriyi formuvannya mekhanizmu dosyahnennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstvamy. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 2, 630-633. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.
6. Mytyay, O. V. & Khlystun, O. A. (2014). Al'ternatyvni dzherela pidtrymky ta zmitsnennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv ahroprodovol'choyi sfery. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: "Ekonomichni nauky"*, 9-1, 57-60.
7. Shabatura, T. S. (2014). Metodolohycheskie podkhody upravleniya finansovoy bezopasnost'yu predpriyatiy pishchevoy promyshlennosti. *Vektor nauky Tol'yatynskoho hosudarstvennoho unyversyteta*, 4 (19), 33-37.
8. Karabanov, O. V. (2016). Stiykist' rozvytku sub"yektiv ahrarnoho vyrobnyctva. *Ekonomichnyy prostir*, 112, 57-71.
9. Karabanov, O. V. (2016). Finansovo-ekonomichna bezpeka ta ekonomichni interesy Ukrainy. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, 8(69), 26-31.

10. Hryshova, I. Yu., Naumov, O. B., Davydyuk, O. O. (2016). Ekonomiko-politychni konflikty na suchasnomu etapi. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, 1(2), 36-49.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2016 р.

Ганна Олександрівна ШВІНДІНА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент,

кафедра управління,

Сумський державний університет

E-mail: shvindina@management.sumdu.edu.ua

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Швіндіна, Г. О. Визначення основних елементів моделі управління організаційним розвитком на підприємстві [Текст] / Ганна Олександрівна Швіндіна // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 147-156. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У дослідженні узагальнено підходи до визначення сутності організаційного розвитку, проаналізовано його чинні моделі, серед яких виокремлено варіанти І. Адізеса, Л. Грейнера, Е. Демінга, П. Дойля, К. Левіна, Ф. Стерна. Опрацьовано основні елементи моделей організаційного розвитку та запропоновано авторський підхід до визначення такої моделі. При цьому модель містить такі елементи, як модуль розвитку та ядро розвитку. До ядра слід відносити коопераційну взаємодію між операторами та агентами змін, а також трансформаційного лідера, який ініціює програму організаційного розвитку. Доцільно вживати таку характеристику організаційного середовища, як «організаційна в'язкість» для опису сповільнення процесів організаційного розвитку через розсіювання роботи із розвитку. Запропоновано використовувати цю модель для проведення організаційних перетворень на підприємствах.

Ключові слова: організаційний розвиток; організаційні зміни; модель розвитку; організаційна трансформація; трансформаційне лідерство; організаційна в'язкість.

Hanna Oleksandrivna SHVINDINA

PhD in Economics,

Associate Professor,

Department of Management,

Sumy State University

E-mail: shvindina@management.sumdu.edu.ua

IDENTIFICATION OF THE MAIN ELEMENTS OF THE ORGANIZATION DEVELOPMENT MANAGEMENT MODEL IN THE ENTERPRISE

Abstract

This paper attempts to sensitize diverse approaches to definition of the essence of organization development. The current organization development models are analysed. Among these models the frameworks and approaches are noted which have been developed by the following

© Ганна Олександрівна Швіндіна, 2016

scientists: K. Lewin, L. Greiner, I. Adizes, E. Deming, P. Doyle and P. Stern. While analysing the main elements of organization development models, author offers her own identification of these elements, which include development module and development core. The organization development core means, according to an assumption, a system of cooperation between change agents, changes operators and transformation leader who initiates the organizational development program. It is offered to use "organizational viscosity" as characteristic of internal environment to describe the deceleration of organizational development processes due to a dispersion of the development efforts. The model can be used during the organizational transformations at the enterprises.

Keywords: *organization development; organizational changes; development model; organization transformation; transformation leadership; organizational viscosity.*

JEL classification: **D23, L16, O12**

Вступ

Організаційний розвиток тісно пов'язаний із питаннями стратегічного управління, оскільки останнє передбачає постійний пошук нових способів та методів управління, нових елементів цінності для споживача, нових варіантів посилення ключових компетенцій та відкриття нових стратегічних вікон. У межах стратегічного управління постають питання не стільки досягнення стратегічних цілей, скільки утримання досягнутого, чи радше побудови такої організаційної архітектури, яка б дозволила модифікувати цілі організації без втрати набутих ресурсів, досвіду, компетенцій, а також модифікувати внутрішні процеси задля досягнення стратегічних цілей. Найкращий спосіб пристосуватися до змін – це стати лідером та «замовником» трансформацій у галузі. Варто наголосити, що галузь організаційного розвитку охоплює багато напрямків, а її представники працюють як антикризові менеджери, медіатори, стратеги та спеціалісти з прийняття рішень, фахівці з інжинірингу та інші спеціалісти з динамічних перетворень. На сьогодні від організацій вимагається чітке усвідомлення життєздатності розвитку та продумана програма змін у відповідь на виклики динамічного середовища.

Мета статті

Метою нашої статті є узагальнення підходів до визначення поняття «організаційний розвиток», розроблення та обґрунтування підходів до визначення та моделювання організаційного розвитку та пропозиція власного погляду на процес організаційного розвитку на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Історичний огляд концепцій. Дослідження Маршала Ігана [10, с. 16] надало багато матеріалу для аналізу, адже вчений подав 27 різних визначень організаційного розвитку, які з'явилися у період з 1969 по 1999 рр., на деяких з яких ми зупинимось у нашому дослідженні. Згадана публікація породила дискусію між М. Іганом та Г. МакЛіном [12, с. 7], який вважає, що визначення необхідно подавати у протиставленні один одному та висвітлюючи певні аспекти відповідно до мети дослідження. Беручи до уваги критику Г. МакЛіна, ми виокремили найбільш сутнісні визначення вчених серед запропонованих 27-ми. Серед основних визначень організаційного розвитку нами було проаналізовано погляди таких вчених, як: Р. Бекхард, У. Бенніс, М. Бир, В. Г. Даер, Д. Т. Холл, (наведені в огляді вищезгаданого М. Ігана [10]). Крім цих, вважаємо за потрібне залучити до розгляду і визначення

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

Гарі МакЛіна, наведене у роботі 2005 року, де він називає організаційним розвитком «будь-який процес або діяльність, яка базується на поведінкових науках, які, або із самого початку або через довгий час, мають потенціал розвивати, в межах організаційного середовища, вдосконалені знання, експертний досвід, продуктивність, задоволеність, дохід, міжлюдські відносини, та або інші бажані результати, або для персональної або групової / командної користі, або для виграшу організації, спільноти, нації, регіону, або, зрештою, всього людства» [12, с. 9]. Звертає на себе увагу те, що персональна зацікавленість у змінах не відокремлюється від командної, і вважається, що всі зміни, які йдуть на користь людині і відбуваються всередині організації, є організаційним розвитком.

Нам здається доречним розглянути визначення Т. Каммінгса та К. Ворлея, яке має більш прикладний характер і подає організаційний розвиток як «системне застосування та перехід знань поведінкових наук у форму запланованого розвитку, впровадження та посилення стратегій, структур та процесів, що призводять до організаційної ефективності» [7, с. 2].

Ці дослідники додають, що організаційний розвиток відрізняється від організаційних змін цінностями, на які орієнтується. Так організаційний розвиток підтримує цінності людського потенціалу, участі, розвитку на користь результативності та конкурентної переваги. Управління змінами фокусується більше на звужених цінностях витрат, якості та диспетчування. Таким чином, за Каммінгсом та Ворлеєм, організаційний розвиток – більш довготривала програма, ніж управління змінами, і водночас управління змінами – більш широке поняття, ніж організаційний розвиток. Неодноразово практики із організаційного розвитку підкреслювали, що управління змінами – це управління парадоксами, і це підтверджується розходженнями у визначенні цих явищ та ідентифікації причинно-наслідкового зв'язку між ними. Постають питання: чи зміни впливають із організаційного розвитку, чи організаційний розвиток – це алгоритмізовані та заплановані зміни? Дослідження та спроби надати обґрунтовану відповідь на ці та інші питання і досі в центрі уваги науковців.

Як ми бачимо із таблиці 1, дослідники у визначенні ототожнюють розвиток із такими поняттями, як: «зусилля» (efforts), «навчання» (education), а також із такими характеристиками самого процесу, як «вдосконалення» (enhanced) та підвищення «ефективності» (performance). Таким чином визначення Д. Т. Холла на сьогодні є для нас найбільш перспективним, оскільки слабких місць цього визначення не знайдено, окрім першочергового фокусу на зовнішніх змінах, які оточують організацію.

Усі визначення можна критикувати за те, що в них відсутній ключовий момент – результат змін або конкретизована мета самого процесу. З іншого боку, організаційний розвиток призводить до певного результату, який ми можемо оцінити лише *post factum*, отже, визначення організаційного розвитку через специфічні показники досягнення певних цілей обмежує його використання.

Первісними, хоча і не винятковими, цілями організаційного розвитку Г. МакЛін називає покращення організаційної ефективності. Серед інших характеристик організаційного розвитку, які вирізняють це явище поміж інших, практик МакЛін запропонував такі [12, с. 12]:

- організаційний розвиток є міждисциплінарною галуззю знань із перевагою на користь поведінкових наук, яка охоплює такі напрямки, як організаційна поведінка, менеджмент, управління бізнесом, психологія, соціологія, антропологія, економіка, освіта, консультування та управління державою.

Таблиця 1. Визначення організаційного розвитку (узагальнено на основі [6; 7; 10; 12]) та оцінка можливостей їх застосування (власна розробка)

Автор	Зміст дефініції «Організаційний розвиток»	Критика, слабкі місця
Бекхард, 1969 р.	Зусилля, які: (1) заплановані, (2) поширюються на всю організацію, та (3) керуються зверху задля (4) підвищення організаційної ефективності та здоров'я через (5) заплановані інтервенції в організаційних процесах, використовуючи знання з біхевіористичних наук	В умовах складного та динамічного середовища зміни важко планувати; Не приймається різними культурами (керування зверху вниз); Поняття «здоров'я» малоприсадожене для організацій
Бенніс, 1969 р.	Відповідь на зміни, складна навчальна стратегія, створена для зміни цінностей, установок, вірувань та структур організацій таким чином, щоб вони змогли краще адаптуватися до нових технологій, ринків та викликів, та прискорення самих змін	Адаптація протиставляється проактивній позиції стратегічного управління 90-х років.
Холл, 1977 р.	Довготривалі зусилля з покращення організаційних здібностей із вирішення проблем та здібностей долати зміни зовнішнього середовища за допомогою зовнішніх та внутрішніх спеціалістів та консультантів із людської поведінки та агентів змін	Фокус на змінах зовнішнього середовища як джерела
Бир, 1980 р.	Процес діагностування організаційних проблем за допомогою пошуку розходжень між середовищем, структурами, процесами та людьми	Відсутність активних дій
Даер, 1997 р.	Процес, у якому дії спрямовані на вивільнення креативних та продуктивних зусиль людей під час досягнення загальноорганізаційних цілей, таких, як прибутковість, конкурентоспроможність та сталість	Збіг із поняттям стимулювання креативності та продуктивності
МакЛін, 2005 р.	Будь-який процес або діяльність (на базі поведінкових наук), які із самого початку або через довгий час розвивають у межах організаційного середовища вдосконалені знання, експертний досвід, продуктивність, задоволеність, дохід, міжлюдські відносини та інші бажані результати або для персональної або групової / командної користі, або для виграшу організації, спільноти, нації, регіону та всього людства	Не враховані конфлікти інтересів, вважається, що інтереси акторів та агентів змін співпадають
Т. Куммінгс та К. Ворлей, 2008 р.	Системне застосування та перехід знань поведінкових наук у форму запланованого розвитку, впровадження та посилення стратегій, структур та процесів, що призводять до організаційної ефективності	Схожість із 7S моделлю МакКінзі, яка визначає стратегію

-
- фокус організаційного розвитку – вся організація та її взаємозалежні частини.
 - організаційний розвиток передбачає *коопераційні* («колабораційні» за МакЛіном) підходи до залучення у хід змін. Вважаємо використання терміну «кооперація» більш доречним для уникнення негативного відтінку «колаборації».
 - це програма навчання для розвитку установок, норм та практик менеджменту, що оздоровлює організаційний клімат, і задля гуманістичних цінностей.
 - програма проводиться агентом змін, командою змін та лінійним керівництвом, чия основна роль – бути фасілітаторами, вчителями та коучами більше, ніж експертами.
 - організаційний розвиток передбачає заплановані інтервенції та покращення в організаційних процесах та структурах та вимагає певних навичок праці із індивідуумами, групами та цілими організаціями, що є можливим у межах моделі «дослідження-дії».

Якщо взяти до уваги визначення організаційних змін У. Барнетта та Г. Керола, які вважали, що це «трансформація організації між двома моментами часу» [5, с. 219], то треба акцентувати, що трансформація організації неможлива без трансформаційних лідерів.

Беручи до уваги вищевикладені погляди на організаційний розвиток та критичний аналіз наявних дефініцій, ми пропонуємо таке визначення організаційного розвитку: це тривалі та послідовні дії з організаційної трансформації, нарощування організаційних здібностей із вирішення внутрішніх завдань та реагування на зовнішні виклики, за допомогою конструктивної кооперації *операторів* змін із *агентами* змін у системі впливу *трансформаційних лідерів*. При цьому операторами змін ми називаємо людей, які зміни реалізують (незалежно від рівня ієрархії), агентами змін є команда, яка розробляє заходи із організаційного розвитку, підходи, прийоми та плани, і які є каталізаторами організаційних змін, а трансформаційний лідер – це та людина, яка має чітке бачення майбутнього організації, розуміє зв'язок та траєкторію між поточною ситуацією і бажаною і перетворює агентів та операторів змін на лідерів, які трансформують організацію. Такий поділ є досить умовним, оскільки може статися так, що оператори змін, агенти змін та трансформаційний лідер – це одна і та ж сама особа, яка встановлює план, вибудовує прийоми та траєкторію розвитку і сама впроваджує власне бачення змін. Але для того, аби розвиток мав великий масштаб та видимі результати, необхідна команда та коопераційні дії між цими трьома елементами, які відбуваються поступово: спочатку оточуючі стають операторами змін (займає нейтральну позицію до зміни, але не чинить опір), потім агентами змін (займає активну позицію, є каталізатором змін), і в ідеалі – трансформаційний лідер (ініціює процес змін, є розробником стратегії трансформації). Цикл перетворень розпочинається із лідера, і без лідера двигун організаційної трансформації не є життєдіяльним.

Моделі організаційного розвитку. До основних моделей організаційного розвитку належить модель Курта Левіна, яка з'явилась у 1972 р. та яка впродовж довгих років завдяки своїй універсальності була домінуючою в академічній літературі та практиці менеджменту. Трифазна модель К. Левіна «розморожування – зміна – заморожування» була настільки лаконічною та всеохопною водночас, що дослідники А. Арменакіс та А. Бедіан [4] проаналізували мультифазні моделі із 5-тьма, 7-ма та 9-ма стадіями і дійшли висновку, що вони є різними варіаціями моделі К. Левіна. У тому ж зв'язку необхідно згадати модель Л. Грейнера [11], який дійшов висновку на основі аналізу множини конкретних кейсів, що найважливішими параметрами моделі розвитку організації є вік та розмір організації, етапи еволюції та етапи революції, а також темпи зростання галузі. На основі цього Л. Грейнер виокремлює п'ять етапів зростання:

креативність, директивне керівництво, делегування, координацію та співробітництво («колаборація» за Грейнером). Л. Грейнер називає свою концепцію моделлю зростання організації, але пізніше ця модель отримує назву «модель життєвого циклу Грейнера», за якою її знають і досі. Раніше ми вже описувати недоліки та переваги моделей життєвого циклу [2], і тому варто навести модель І. Адізеса, який стверджує, що існує шість стадій розвитку: «залицяння», малоліття, бурхливі роки (оригінальна назва «Давай-давай»), юність, ранній та пізній розквіт [1]. Однією з найважливіших, на наш погляд, переваг моделі І. Адізеса є те, що він залучив до неї стадії деградації організаційної системи. Це породжує нові питання: чи слід вважати стадії деградації («старіння» за І. Адізесом) стадіями організаційного розвитку? Чи містить організаційний розвиток у собі і деградацію? На наш погляд, зміни як більш широке поняття, безумовно, охоплюють усі процеси – і розвитку, і деградації, і навіть стагнації, але слід говорити про розрізнення поняття життєвого циклу та організаційного розвитку. І якщо життєвий цикл містить усі перелічені процеси, то організаційний розвиток – лише конструктивні зміни

Слід згадати модель Е. Демінга, яка з'явилась у Японії у 50-ті рр., а згодом у 1980 рр. – у США і в 90-ті рр. отримала розповсюдження в Україні. Ця модель популяризувала концепцію постійного покращення і пропонувала діяти за циклом PDCA (plan – do – check – act): «плануй – роби – перевіряй – впливай» [8].

Крім циклу, Демінг пропонує 14 принципів управління організаційним розвитком, які відіграли неабияку роль у формуванні підходів до організаційного управління. Так Дж. Андерсен та його співавтори стверджують, що модель менеджменту, яку запропонував Демінг, лежить у площині таких концепцій, як провісницьке лідерство, внутрішня та зовнішня кооперація, концепції організаційного навчання, процесний менеджмент, концепція постійного вдосконалення, посилення задоволення працівників, задоволення споживачів [3]. На сьогодні ця модель у неявній формі активно застосовується провідними компаніями, і вона є невід'ємною складовою сучасного менеджменту. Необхідно зауважити, що Е. Демінг рекомендував свою модель для виходу з кризи, адже 80-ті рр. характеризувались високими темпами ринкових змін, які ще Е. Тоффлер називав «турбулентними».

Іншу модель виходу з кризи за допомогою трансформації організації запропонували Пітер Дойль та Філіп Стерн [9, р. 385], які припустили існування чотирьох типів змін: поступових, нульових змін (або їх відсутність), безсистемні коливання та трансформаційні зміни. Трансформаційні зміни передбачають набуття нових компетенцій та ресурсів, перезарядження робочої сили, аби охопити нові напрямки із ентузіазмом, та постійна реконфігурація бізнесу та мережі постачальників та партнерів з дистрибуції. Трансформаційні зміни або, як ми можемо трактувати, організаційна трансформація, необхідні в умовах стратегічного розриву, коли компанія втратила свої позиції та бажає вийти із стратегічного «піке».

Програма організаційної трансформації за П. Дойлем та Ф. Стерном містить такі етапи [9, с. 398-407], як оцінка зовнішніх сил трансформації галузі, розроблення концепції лідерства в галузі (переглядання та конструювання конкурентної переваги, ключових компетенцій та нових каналів розповсюдження); розроблення програми побудови ключових компетенцій для досягнення цілей конкурентоспроможності, розроблення та вибір конкретних стратегій та підходів трансформаційного лідерства.

Ми вважаємо цей підхід таким, що збігається із серією процесів із розроблення стратегії організації. Однак цей погляд також робить свій внесок у розвиток моделей організаційного розвитку.

Беручи до уваги розглянуті моделі та враховуючи запропонований нами

принцип організаційного розвитку, пропонуємо модель організаційних змін зобразити таким чином (рисунок 1).

Зображена на рисунку 1 модель організаційного розвитку є спробою схематично зобразити два по-різному спрямованих процеси організаційних перетворень – організаційний розвиток, який відбувається за циклом PDCA (згадана раніше модель Демінга), і організаційні зміни, які є щонайменш двобічними. Двобічність природи організаційних змін потребує додаткового пояснення та обґрунтування, але вже зараз ми можемо стверджувати, що організаційні зміни охоплюють конструктивні та деструктивні процеси в організації та поза межами організаційної системи. У нашій моделі ми відобразили те, що організаційні зміни відбуваються в системі «зміна у цінностях, і філософії організації» ↔ «зміни в організаційній структурі» ↔ «зміни уявлень про результативність організації» ↔ «зміни у мотивації» і далі за циклом. Але при цьому ці зміни стаються як у межах прямого впливу ядра розвитку, так і поза межами його прямого впливу і можуть йти в протилежному напрямку. Ядром розвитку ми називаємо мережу соціальних відносин між операторами змін, агентами змін та трансформаційним лідером, який ініціює програму організаційного розвитку. Це ядро відіграє роль двигуна організаційних перетворень, і від його успішної функціональності залежить успіх організації загалом. Запропонована схема містить основні елементи моделі управління організаційним розвитком на підприємстві із урахуванням наявної проблеми, яку ми називаємо протиріччям між турбулентним зовнішнім середовищем та в'язкістю організаційного середовища. Якщо турбулентність середовища є визнаним поняттям, то організаційну в'язкість ми пропонуємо вперше і вважаємо, що ця характеристика допоможе пояснити, чому одні організаційні зміни відбуваються швидко, а інші – повільно за рівних інших умов. Отже, організаційною в'язкістю ми вважаємо таку властивість організаційного середовища чинити опір змінам, реконфігурації організаційних елементів та зв'язків, у результаті чого робота із організаційного розвитку розсіюється. Ця ідея продовжує роботи із біологічних та фізичних аналогій у теорії фірми.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Аналіз та узагальнення підходів до визначення поняття «організаційний розвиток» дозволив виокремити певні елементи, що збігаються, відкинути несхожості у визначеннях, та запропонувати власне трактування: це тривалі та послідовні дії з організаційної трансформації, нарощування організаційних здібностей із вирішення внутрішніх завдань та реагування на зовнішні виклики за допомогою конструктивної кооперації *операторів* змін із *агентами* змін у системі впливу *трансформаційних лідерів* (ядра розвитку). У ході дослідження систематизовано сучасні моделі організаційного розвитку та наведено основні з них, які є домінуючими в цій сфері наукових знань. Пропонується авторське бачення елементів системи організаційних змін та модуля організаційного розвитку. Запропоновано нове поняття організаційної в'язкості, якою ми вважаємо таку властивість організаційного середовища чинити опір змінам, реконфігурації організаційних елементів та зв'язків, у результаті чого робота із організаційного розвитку розсіюється.

Дискусійними залишаються питання щодо придатності цієї моделі у практиці діяльності сучасних підприємств, ідея організаційної в'язкості лежить у площині біологічних та фізичних аналогій у теорії фірми, які також критикуються, однак вважаємо, що викладений матеріал робить певний внесок у розвиток теоретико-методичних підходів щодо управління організаційним розвитком на підприємстві.

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

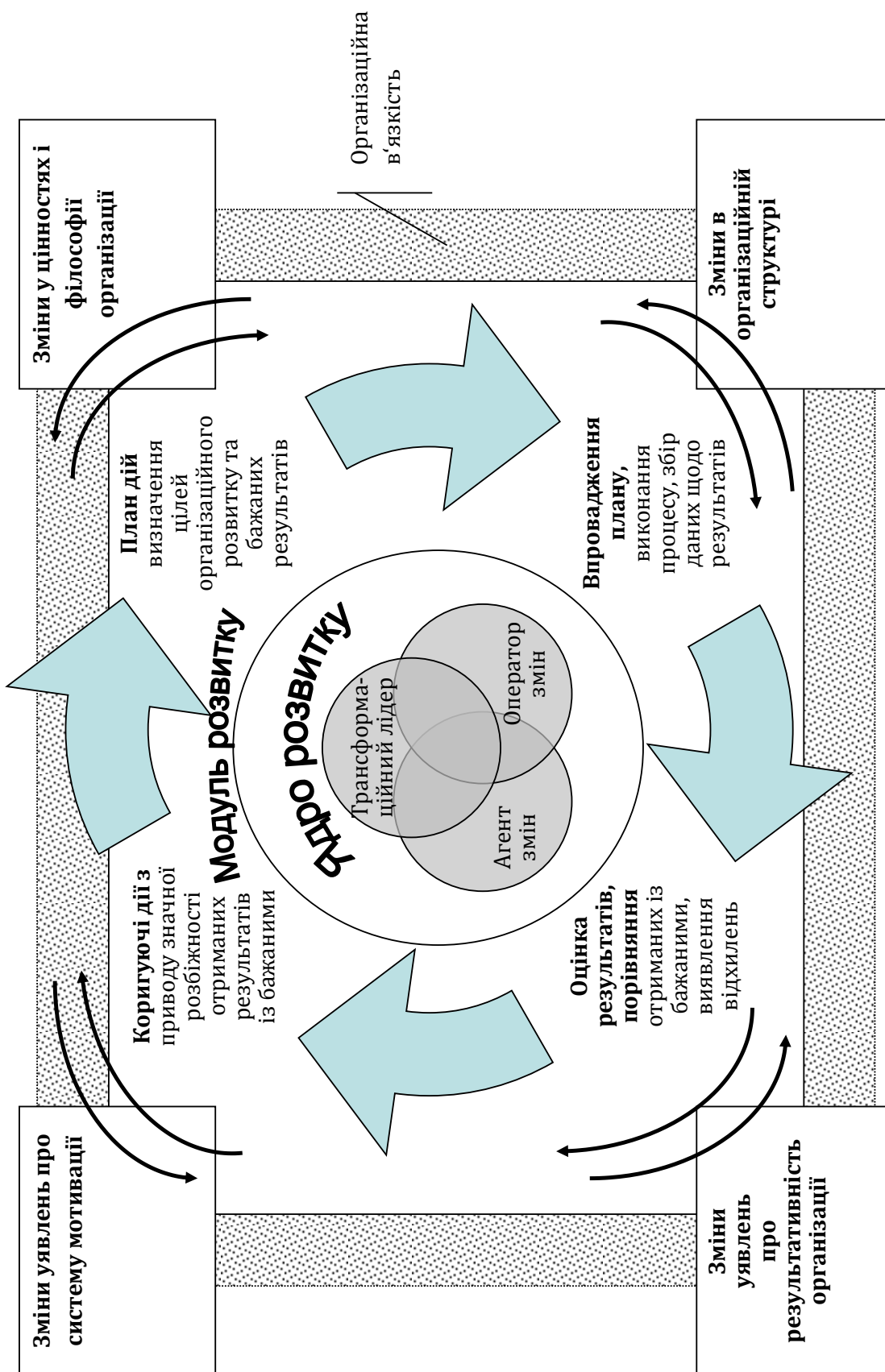

Рис. 1. Запропоновані елементи моделі управління організаційним розвитком

Список літератури

1. Адизес, И. Управление жизненным циклом корпорации / Пер. с англ. под науч. ред. А. Г. Сеферяна. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.
2. Швиндина, А. А. Конфликт как симптом организационного развития / Анна А. Швиндина // *Sustainable Development*. – Варна: ТУ, 2013 (Bulgaria) – № 7, май 2013. – С. 132-136.
3. Anderson, J. C. A theory of quality management underlying the Deming management method / John C. Anderson, Manus Rungtusanatham & Roger G. Schroeder // *Academy of management Review*. – 1994. – No 19(3). – pp. 472-509.
4. Armenakis, A. A. & Bedeian, A. G. Organizational change: A review of theory and research in the 1990s / Achilles A. Armenakis, Arthur G. Bedeian // *Journal of management*. – 1999. – No 25(3). – pp. 293-315.
5. Barnett, W. P., & Carroll, G. R. Modeling internal organizational change / William P. Barnett, Glenn R. Carroll // *Annual review of sociology*. – 1995. – V. 21. – Pp. 217-236.
6. Beckhard, R. What is the organizational development? (Chapter) / Richard Beckhard. Reprinted from 1969. *organization development: a Jossey-Bass reader* / Joan V. Gallos, editor; foreword by Edgar H. Schein. – 2006. – pp. 3-12.
7. Cummings, T. G. *Organization Development and Change*. Cengage Learning / T. G. Cummings, C. G. Worley. – 2008. – 772 p.
8. Deming, W. E., Quality, productivity, and competitive position [Electronics Source] / Edwards W. Deming. – Los Angeles: Quality Enhancement Seminars, Center for study. – 1991. – 56 p. Retrieved from: <http://gpsinc.us/files/Deming.pdf>.
9. Doyle, P., & Stern, P. *Marketing management and strategy*. Pearson Education. – 2006. – 446 p.
10. Egan, T. M. *organization development: An examination of definitions and dependent variables* / Marshall T. Egan // *Organization Development Journal*. – 2001. – 20, 16-3.
11. Greiner, L. E. Evolution and revolution as organizations grow / Larry E. Greiner // *Harvard business review*, Reprinted from 1972. – 1997. – No 76(3). – pp. 55-60.
12. McLean, G. *Organization Development: Principles, Processes, Performance* / Gary McLean. – Berrett-Koehler Publishers. – 2005. – 466 p.

References

1. Adizes, I. (2007). *Managing Corporate Lifecycles*. Translated from English under supervision of A. G. Sepheryan. S. -Petersburg: Piter, 384 p. (in Russian)
2. Shvindina, H. (2013). Konflikt kak simptom organizacionnogo razvitija. *International Journal Sustainable Development*. No 7, 132-136. (in Russian)
3. Anderson, J. C., Rungtusanatham, M., & Schroeder, R. G. (1994). A theory of quality management underlying the Deming management method. *Academy of management Review*, 19(3), 472-509.
4. Armenakis, A. A., & Bedeian, A. G. (1999). Organizational change: A review of theory and research in the 1990s. *Journal of management*, 25(3), 293-315.
5. Barnett, W. P., & Carroll, G. R. (1995). Modeling internal organizational change. *Annual review of sociology*, 217-236.
6. Beckhard, R. (2006). What is organization development? (Chapter) *Organization Development*, 3-12.
7. Cummings, T. G., & Worley, C. G. (2014). *organization development and change*. Cengage learning.

-
8. Deming, W. E. (1991). Quality, productivity, and competitive position. Los Angeles: *Quality Enhancement Seminars, Center for study*. Retrieved from: <http://gpsinc.us/files/Deming.pdf>.
 9. Doyle, P., & Stern, P. (2006). *Marketing management and strategy*. Pearson Education.
 10. Egan, T. M. (2001). organization development: An examination of definitions and dependent variables. *Organization Development Journal*, 20, 16-3.
 11. Greiner, L. E. (1997, Reprinted from 1972). Evolution and revolution as organizations grow. *Harvard business review*, 76(3), 55-60.
 12. McLean, G. (2005). *Organization development: principles, processes, performance*. Berrett-Koehler Publishers.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2016 р.

Герман Вікторович ШУКЛІН

старший викладач,
кафедра вищої математики,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ:
МЕХАНІЗМ, МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ**

Шуклін, Г. В. Теоретичні засади державного регулювання фондового ринку: механізм, методи, інструменти [Текст] / Герман Вікторович Шуклін // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 157-165. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Досліджено поняття «державне регулювання економіки», наведено власне визначення державного регулювання економіки, яке необхідно розглядати як систему, яка здійснює цілеспрямований вплив органів державної влади на рівень розвитку національної економіки, з'ясовано зміст поняття «державне регулювання фондового ринку», визначено механізм, методи та інструменти.

Ключові слова: фондовий ринок; державне регулювання; національна економіка.

Herman Viktorovych SHUKLIN

Senior Lecturer,
Department of Mathematics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF STATE REGULATION OF SECURITIES MARKET:
MECHANISMS, METHODS, TOOLS**

Abstract

The concept "state regulation of the economy" is investigated in the article. The author's definition of state regulation of the economy is presented in this research. This concept should be considered as a system which makes an impact on the level of development of the national economy. The concept "state regulation of the stock market" is considered. Its mechanism, methods and tools are determined.

Keywords: stock market; government regulation; national economy.

JEL classification: R53

Наукові розвідки в галузі державного регулювання фондового ринку та розробка пропозицій щодо його удосконалення з метою спрямування його потенціалу на реструктуризацію економіки передбачають комплексне вивчення сформованої практики впливу держави на діяльність фондового ринку та теоретичне узагальнення факторів, які обумовлюють його розвиток.

Слід зазначити, що проблеми державного регулювання економіки були предметом дослідження різних наукових шкіл. Відомий вчений Дж. М. Кейнс

© Герман Вікторович Шуклін, 2016

теоретично аргументував доцільність і необхідність державного регулювання економіки. Водночас, в обґрунтуванні рівня державного впливу на економіку серед фахівців відсутня єдина позиція, науковці у своїх дослідженнях спираються на протиставлення двох елементів – «ринку» і «держави».

У наукових публікаціях представлені різні погляди на тлумачення поняття «державне регулювання економіки». І. Ю. Гришова досліджує його як економічну категорію, що відображає відносини держави з господарюючими суб'єктами у процесі координації дій останніх для досягнення пропорційності всіх економічних процесів на макrorівні з метою забезпечення умов стабільного зростання прибутковості економіки, підвищення умов соціально-економічного захисту і загального добробуту громадян країни [7]. В. Г. Маргасова стверджує, що державне регулювання економіки – це процес, спрямований на приведення загальнонаціональних інтересів держави та інтересів її суб'єктів у відповідність до інтересів суб'єктів господарювання та населення шляхом їх найкращого узгодження з метою досягнення цілей і вирішення завдань суспільного розвитку [8]. На думку Н. А. Саніахметової: «державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства – система типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних уповноваженими державними установами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються» [1].

Існує думка: «державне регулювання економіки – заснована на законодавстві одна з форм державного впливу на економіку шляхом встановлення та застосування державними органами правил, націлених на коригування економічної діяльності фізичних і юридичних осіб, що підтримується можливістю застосування правових санкцій при їх порушенні» [2].

Для сучасних умов розвитку України найбільш оптимальним є визначення Д. Стеченко: «державне регулювання – вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання та окремих громадян на досягнення цілей та пріоритетів державної політики суспільного розвитку» [3].

Визначають державне регулювання економіки як систему заходів задля здійснення підтримувальної, компенсаційної та регулювальної діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства [4].

На нашу думку, державне регулювання економіки необхідно розглядати як систему, яка здійснює цілеспрямований вплив органів державної влади на рівень розвитку національної економіки та містить наступні складові: зміст регулювання; предмет, об'єкти та суб'єкти регулювання; завдання регулювального впливу; механізм впливу держави на стан соціально-економічного розвитку; результати державного регулювання економіки.

Важливим науковим завданням є з'ясування змісту поняття «державне регулювання фондового ринку». Беручи до уваги той факт, що досліджувана категорія є складовою частиною системи державного регулювання економіки, доцільно розпочати із вивчення та критичної оцінки наукових поглядів.

На основі аналізу сучасних наукових поглядів та власної позиції щодо сутності фондового ринку та державного регулювання економіки визначено сутнісні характеристики державного регулювання фондового ринку, а саме:

-
- останнє охоплює відносини, які виникають між структурованою соціально-економічною системою фондового ринку та державою;
 - до сфери впливу державного регулювання залучені всі макроекономічні суб'єкти держави, всі суб'єкти фондового ринку, та забезпечується здійснення ними своєї діяльності відповідно до встановлених правил;
 - є елементом загальної системи управління державою та закладає основи для формування нових конкурентних переваг національної економіки;
 - є наукою про процеси та явища, що відбуваються у сфері цілеспрямованого впливу органів державної влади на рівень розвитку фондового ринку;
 - є практичною діяльністю органів державної влади у сфері законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру з метою забезпечення умов стабільного зростання прибутковості фондового ринку;
 - реалізація державного регулювання забезпечується системою органів державної законодавчої, виконавчої та судової влади, які відповідно до законодавства наділені повноваженнями у сфері регулюючого впливу на фондовий ринок, а також науково-дослідними установами;
 - відносини у сфері державного регулювання фондового ринку базуються на закріплених законами та іншими нормативно-правовими актами юридичних нормах;
 - становить циклічний процес прийняття рішень у сфері цілеспрямованого впливу на фондовий ринок.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку про те, що державне регулювання фондового ринку необхідно розуміти як науку, як систему та як процес.

Таким чином, державне регулювання фондового ринку як наука є сукупністю знань та наукових поглядів на явища та процеси, що об'єктивно відбуваються у суспільстві між державою та фондовим ринком у процесі їх взаємодії.

Як систему державне регулювання фондового ринку необхідно розглядати як динамічне цілісне середовище, що дозволяє здійснювати вплив на структури фондового ринку та їх взаємодію.

Систему державного регулювання доцільно аналізувати з економічної та організаційної точок зору. З економічної точки зору, державне регулювання фондового ринку – це сукупність норм, методів та правил організації відносин між державою та фондовим ринком з метою забезпечення висхідного поступу соціально-економічного розвитку країни та її інтеграції у світовий економічний простір.

До функцій державного регулювання фондового ринку можна зарахувати такі:

- створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку;
- контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку, контролюючим органам;
- видання спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення професійної діяльності на фондовому ринку та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- заборону та припинення на певний термін професійної діяльності на фондовому ринку у разі відсутності спеціального дозволу (ліцензії) на цю діяльність і притягнення до відповідальності за здійснення такої діяльності згідно з чинним законодавством [5].

Досвід країн з розвиненою економікою показує, що фондовий ринок, на відміну від інших ринків (зокрема, товарного або валютного), є одним із найбільш регульованих та регламентованих. Основна причина в тому, що нерегульований рух

капіталів вже багато разів в історії різних країн завдавав значної шкоди їх фінансовим системам.

Система регулювання фондового ринку в більшості країн світу має два рівні: саморегулювання професійних учасників та державне регулювання. З них історично першим виникло саморегулювання, що здійснювалося фондовими біржами, які створювали стандартні правила гри стосовно окремих груп учасників фондового ринку, які працювали для всіх суб'єктів [6].

Сутність державного регулювання фондового ринку полягає у реалізації комплексу заходів щодо нагляду за ринком цінних паперів, упорядкування операцій з фінансовими інструментами, здійснення контролю за дотриманням законодавства у процесі інвестиційної діяльності, застосування штрафних санкцій у відповідь на порушення та зловживання з боку учасників ринку, а також забезпечення впливу держави на їх діяльність з метою досягнення відповідності до загальнодержавних інтересів та стратегії економічного розвитку.

Державне регулювання фондового ринку здійснюється для досягнення чітко визначених цілей (рис. 1.).

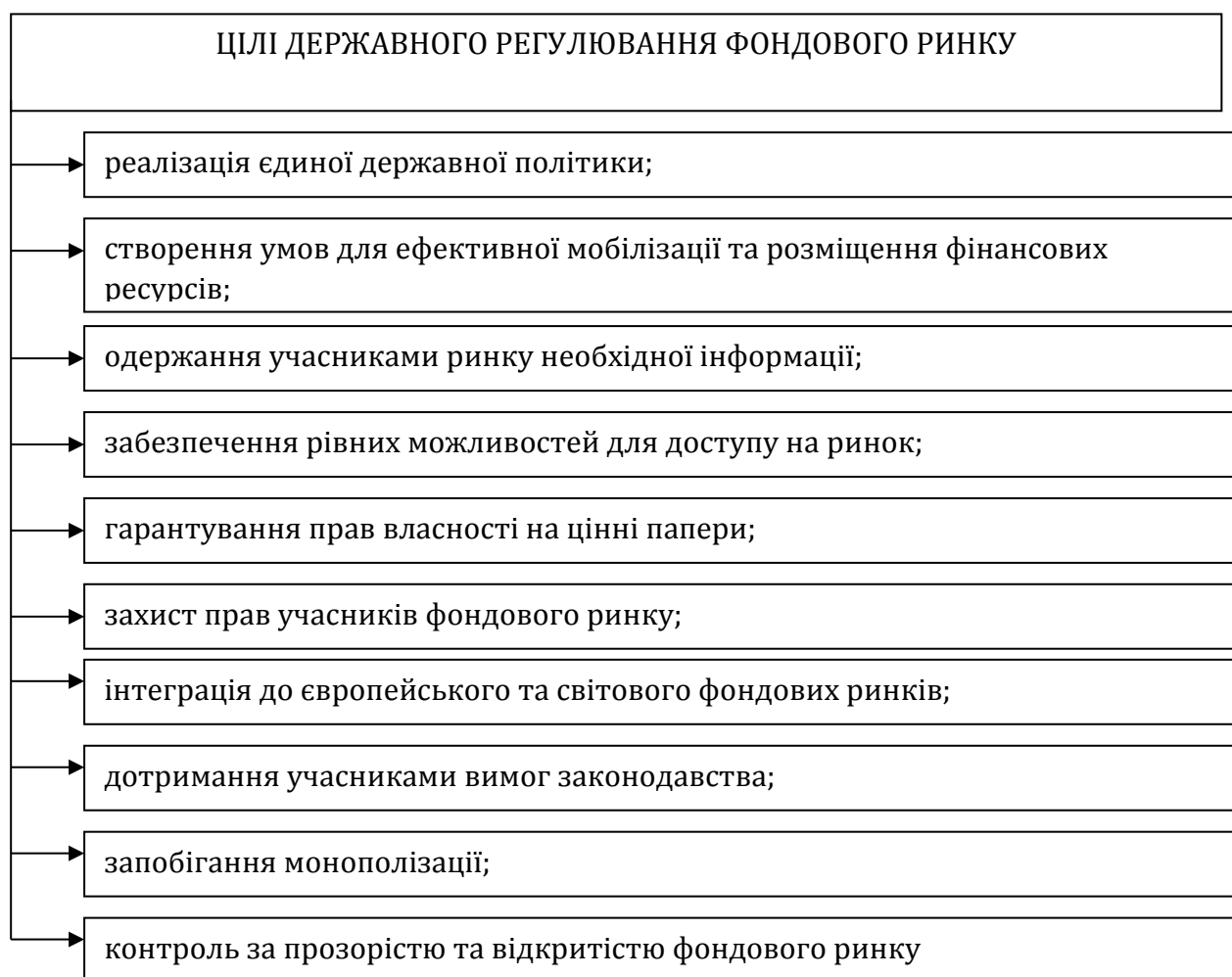

Рис. 1. Основні цілі державного регулювання фондового ринку*

**За даними [7; 8].*

Доцільність здійснення державного регулювання фондового ринку обґрунтована наступними чинниками [9; 10; 11]:

-
- потребою у регулюванні взаємовідносин різних учасників ринку з метою узгодження їх економічних та фінансових інтересів, а також координації діяльності;
 - необхідністю створення міцної законодавчої бази, здійснення контрольних заходів задля забезпечення стандартизації фондових операцій, виконання яких має засновуватися на принципах достовірності, прозорості, справедливості;
 - існуванням проблеми неефективного захисту прав інвесторів на фондовому ринку України, що обумовлено недосконалістю нормативної бази та нерозвиненістю його інфраструктури.

В умовах зміни ринкових відносин виникла необхідність розширення структури та місткості фінансового ринку через реалізацію державної політики. Вплив державної економічної політики змінює різні аспекти розвитку фондового ринку, тому цей ринок постійно знаходиться у динамічному стані. Розвиток ринку цінних паперів вимагає врахування відомих загальносвітових принципів та стандартів функціонування фондового ринку [4]. Для того, щоб останній став ефективним механізмом обігу цінних паперів, сприяв економічному розвитку і забезпечував належні умови для інвестицій та надійний захист інтересів, його створення та подальше функціонування повинно будуватися на таких принципах: соціальній справедливості, надійності захисту інвесторів, урегульованості, контрольованості, ефективності, правовій упорядкованості, прозорості, відкритості, конкурентності [4].

Державне регулювання має забезпечувати захист суспільних інтересів, справедливість і рівноправність ринку, доступність і відкритість інформації. Форми здійснення державного регулювання фондового ринку є комплексом взаємопов'язаних заходів з боку держави щодо забезпечення його сталого розвитку та функціонування. Таким чином, реалізація наведених форм сприятиме побудові міцної фінансової інфраструктури з обов'язковою відповідністю національного ринку міжнародним стандартам та забезпечить інвестиційну привабливість ФРУ.

Завданням державного регулювання фондового ринку має стати створення гідних умов для його стабільного функціонування, на основі яких стане можливим реалізувати не тільки інтереси окремих інвесторів, а й забезпечити виконання соціальної, економічної та політичної функцій держави.

Відтак, до найважливіших імперативів державного впливу на розвиток фондового ринку національної економіки можна віднести: нормативно-правове забезпечення діяльності фондового ринку та його взаємодію з державними органами влади; вироблення стратегії щодо захисту національних інтересів та досягнення поставлених завдань на основі взаємодії з провідними вітчизняними та іноземними фондовими ринками; розвиток соціальної відповідальності суб'єктів фондового ринку; моніторинг діяльності фондового ринку.

Об'єктивний результат може бути представлений сукупністю показників, які комплексно відображають кількісні та якісні зміни, що відбуваються в об'єкті державного впливу (фондовий ринок). Суб'єкти можуть впливати на об'єкт як безпосередньо, так і опосередковано, що дозволяє виокремити два типи суб'єкт-об'єктних відносин: прямі і непрямі. А отже, державне регулювання фондового ринку здійснюється наступними основними методами: прямого регулювання діяльності суб'єктів господарювання; непрямого впливу на фондовий ринок через кредитно-грошову сферу.

Вітчизняними економістами пропонуються й дещо інші класифікації методів державного регулювання [1-10]:

- за формою впливу: прямі; непрямі (опосередковані);
- за засобами впливу: правові; адміністративні; економічні; пропагандистські.

Пряме регуляторне втручання держави реалізується на основі використання інструментів адміністративного, нормативно-правового та економічного характеру, які забезпечують прямий вплив на функціонування фондового ринку. Прямі методи державного регулювання є цілеспрямованим та безпосереднім впливом на діяльність фондового ринку, тобто змушують його діяти відповідно до приписів держави, а не на основі вільного економічного вибору. Так у короткостроковій перспективі на етапі становлення ринкових відносин та механізмів саморегулювання, а економічне зростання має відновлювальний характер, доцільно використовувати переважно методи прямого, «жорсткого» регулювання (від бюджетних обмежень до директив). Також поширення прямих методів державного впливу є виправданим в умовах військового конфлікту та поглиблення економічної кризи.

Рис. 2. Форми здійснення державного регулювання фондового ринку*

*За даними [4].

Методи прямої дії державного впливу на розвиток фондового ринку є сукупністю адміністративних методів, які пов'язані із забезпеченням правової інфраструктури, і мають на меті створення правових умов, найбільш сприятливих для фондового ринку. Функціями адміністративних методів є: забезпечення стабільного

правового підґрунтя для ділового життя; захист конкурентного середовища; гарантування прав власності та свободи прийняття економічних рішень. Приклади державного регулювання економіки шляхом розробки законодавчих актів надзвичайно різноманітні, наприклад: прийняття Цивільного кодексу, Податкового кодексу, антимонопольних законів тощо.

Непрямі методи державного регулювання економіки передбачають використання інструментів впливу держави на фондовий ринок з метою забезпечення макроекономічних пропорцій розширеного відтворення. Іншими словами, при їх застосуванні держава прямо не втручається в процес прийняття рішень економічними суб'єктами, а лише створює передумови до того, щоб самостійний вибір суб'єктів господарювання відбувався в межах державної стратегії розвитку і відповідав цілям державної економічної політики. Відтак, за умови сформованого ринку з розвиненими механізмами саморегулювання та неухильним виконанням законів країни, необхідність активного втручання держави в діяльність фондового ринку буде знижуватися, а функції регулювання в значній частині можуть бути передані інститутам громадянського суспільства. У довгостроковій перспективі зміниться і характер економічного зростання. Його базою повинні стати галузі інноваційного прориву, що зробить саморегулювання переважаючим.

Основними ж інструментами непрямого регулювання є інструменти різних напрямків економічної політики держави (у тому числі грошово-кредитної, фіскальної, бюджетної, інвестиційної, інноваційної та амортизаційної її складових).

У країнах з розвиненими формами ринкових відносин адміністративні методи регулювання економіки в звичайних умовах використовуються мало. У критичних ситуаціях (під час воєн, кризового становища в економіці тощо) роль цих методів регулювання різко зростає. Ступінь застосування адміністративних методів різний залежно від сфери національного господарства. Адміністративні методи поділяються на заходи заборони, заходи вирішення і заходи примусу.

Вважаємо за потрібне зазначити, що головними критеріями ефективності державного регулювання є показники, які характеризують динаміку надходжень від фондового ринку, зміну ВВП, рівень добробуту зайнятих тощо.

Відтак, функціонування відповідного механізму державного регулювання фондового ринку має спрямованість на забезпечення таких результатів:

1. Підвищення повноважень органів державного регулювання фондового ринку з метою більш поглибленого аналізу та регулювання діяльності фінансових посередників.
2. Посилення контролю за адекватністю фінансових ресурсів, обсягом і характером операцій, які здійснюють учасники фондового ринку, шляхом уведення більш жорстких санкцій за порушення чинного законодавства.
3. Забезпечення відкритості інформаційного забезпечення фондового ринку шляхом оприлюднення всієї суттєвої інформації щодо здійснюваних операцій.
4. Проведення цілісної, підпорядкованої взаємодії органів державного регулювання фондового ринку на основі створення єдиної інформаційної бази, забезпеченої можливостями вільного доступу будь-якого з відповідних державних органів, що дозволить оптимізувати процеси взаємодії, спільної роботи і комплексної оцінки економічної ситуації на макрорівні.
5. Створити умови для інституційних інвесторів за рахунок змін податкового характеру.

Список літератури

1. Саниахметова, Н. А. Регулирование предпринимательской деятельности в Украине: организационно-правовые аспекты / Н. А. Саниахметова. – Одесса, 1998. – С. 122.
2. Стеченко, Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник / Д. М. Стеченко. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.
3. Дідківська, Л. І. Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – 5-те вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 213 с.
4. Євтушевський, В. А. Корпоративне управління: [підручник] / В. А. Євтушевський. – К.: Знання, 2006. – 406 с.
5. Лесная, О. С. Институциональный механизм державного регулювання розвитку підприємництва : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/386/822/17684.html>.
6. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. Власники крупних пакетів акцій ПрАТ «Фондова біржа ПФТС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:<http://smida.gov.ua/db/owners/21672206/2010/2>. – Назва з екрана.
7. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
8. Гришова, І. Ю. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності. / О. В. Глушко, І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата// Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 155(11-12). – С. 82-86.
9. Маргасова, В. Г. Прогнозування трансформаційних процесів на фондовому ринку України за допомогою нелінійної моделі Вайдліха / В. Г. Маргасова// Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – №6 – С. 68-75.
10. Бороздин, П. Ю. Ценные бумаги и фондовый рынок: учебное пособ. / П. Ю. Бороздин. – М.: Ин-т экономики и права 1994. – С. 72.
11. Рынок ценных бумаг и его финансовые институты: учеб. пособие / Под. ред. В. С. Торквановского. – СПб.: АО «Комплект», 1994. – С. 9.
12. Шуклин, Г. Методы построения правил принятия инвестиционных решений на фондовом рынке [Електронний ресурс] / Герман Шуклин // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2014. – Вип. 1 (10). – С. 129-134.

References

1. Sanyakhmetova, N. A. (1998). *Rehulirovanie predprinimatel'skoy deyatel'nosti v Ukraine: orhanizatsyonno-pravovye aspekty*. Odessa, 1998. – S. 122.
2. Stechenko, D. M. (2000). *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky*. Kyiv: MAUP.
3. Didkivs'ka, L. I. & Holovko, L. S. (2006). *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky*. Kyiv: Znannya.
4. Yevtushevs'kyu, V. A. (2006). *Korporatyvne upravlinnya*. Kyiv: Znannya.
5. Lyesnaya, O. S. (n.d.). *Instytutsional'nyy mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku pidpryyemnytstva*. Retrieved from: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/386/822/17684.html>.
6. *Ahentsvto z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrayiny. Vlasnyky krupnykh paketiv aktsiy PrAT «Fondova birzha PFTS»*. (2010). Retrieved from: URL:<http://smida.gov.ua/db/owners/21672206/2010/2>.
7. Gryshova, I., Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 5-6, 24–27.

-
8. Hryshova, I. Yu. Hryshova, I. Yu., Shcherbata, M. Yu. (2015). Vyznachennya rivnya ekonomichnoyi stiykosti pidpryyemstv na osnovi pokaznykiv efektyvnosti. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 155(11-12), 82-86.
 9. Marhasova, V. H. (2016). Prohnozuvannya transformatsiynykh protsesiv na fondovomu rynku Ukrayiny za dopomohoyu neliniynoyi modeli Vaydlikha. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 6, 68-75.
 10. Borozdyn, P. Yu. (1994). *Tsennye bumahi i fondovyy rynek*. Moscow: In-t ekonomiki i prava.
 11. Torkvanovskiy, V. S. (1994). *Rynok tsennykh bumah i eho finansovye instituty*. SPb.: Komplekt.
 12. Shuklyn, H. (2014). Metody postroeniya pravil pryinyatiya investitsionnykh resheniy na fondovom rynke. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, 1 (10), 129-134.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2016 р.

Дмитро Георгійович ШУШПАНОВ

кандидат економічних наук, доцент,
докторант,

кафедра управління персоналом і регіональної економіки,
Тернопільський національний економічний університет

E-mail: shdg@rambler.ru

**ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ТЕОРІЇ ЖИТТЄВОГО КУРСУ**

Шушпанов, Д. Г. Детермінанти здоров'я населення кризь призму теорії життєвого курсу [Текст] / Дмитро Георгійович Шушпанов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 166-176. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Особливості теорії життєвого курсу та її роль у вивченні соціально-економічних детермінант здоров'я є перспективним напрямком сучасних наукових досліджень. Оцінка взаємозв'язку життєвого курсу, здоров'я та детермінант, які його визначають, дозволяє формувати більш дієву систему охорони здоров'я, яка б мала попереджувальний, а не наслідковий характер.

Мета. Виявити взаємозв'язки між життєвим курсом, соціально-економічними детермінантами та здоров'ям населення для формування ефективної соціальної політики та політики у галузі охорони здоров'я зокрема в Україні.

Результати. Принципи життєвого курсу модифіковано кризь призму здоров'я населення. Виокремлено чотири основних принципи: поздовжнього життя, багатогранного життя, життя людей, пов'язані між собою, і життя, що розгортається у соціальних контекстах. Розкрито суть та особливості цих принципів. Коротко висвітлені результати авторського соціологічного опитування населення України щодо оцінки впливу раннього періоду життя людини на її здоров'я у дорослому віці. Ці результати підтверджують, що відсутність хронічних захворювань у дорослому житті суттєво залежить від соціально-економічних детермінант та індивідуальної поведінки у ранньому періоді. Зокрема, шанси не мати жодного хронічного захворювання суттєво вищі серед тих, хто до 18 років отримав якісне харчування, був фізично активним. Вагомим є те, яким був добробут сім'ї, у якій виховувалась людина. Достатньо високі шанси також у тих, хто отримав більше інформації про ризики щодо власного здоров'я, регулярно відвідував заклади оздоровлення.

Ключові слова: здоров'я населення; захворюваність; Україна; життєвий курс; ранній період життя; соціально-економічні детермінанти здоров'я населення.

Dmytro Heorhiyovych SHUSHPANOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Doctoral Student,
Department of Human Resources and Regional Economics,
Ternopil National Economic University
E-mail: shdg@rambler.ru

DETERMINANTS OF HEALTH THROUGH THEORY OF LIFE COURSE

Abstract

Introduction. Features of the life course theory and its role in the study of social and economic determinants of health have become the promising area of modern scientific research. Assessment of the relationships between life course, health and determinants that define its shape allows forming more efficient health care system that would bear precautionary but not effect nature.

Purpose. The aim of the article is to identify links between life course, social and economic determinants of population health and to create effective social policy and policy in the health sector of Ukraine in particular.

Results. The principles of the life course have been modified through public health. Four basic principles have been singled out: principle of longitudinal life, principle of multifaceted lives, and principle of people life. They are interconnected. Life is going on in social contexts. The essence and peculiarities of these principles have been analysed.

The results of the author's poll of Ukraine's population as for the assessing the impact of the early period of life of a person on the health in adulthood are briefly described in the article. These results confirm that the absence of chronic diseases in adult life greatly depends on the social and economic determinants of individual behaviour in the early period. The chances to live without any chronic diseases are significantly higher among those who ate food of high quality and were physically active before they are 18 years old. The welfare of the family, where the person grew up, is also very significant. The chances of those people, who received more information about the risks to their health, regularly visited healthcare institutions, are also high.

Keywords: health; morbidity; Ukraine; the life course; early life; social and economic determinants of health.

JEL classification: I110

Вступ

Люди, які народилися в різні періоди, тобто в різних когортах, набувають різного досвіду в перші роки життя, під час виховання і навчання, виходу на ринок праці, утворення шлюбних союзів, через народження різної кількості дітей і т. ін. Вони по-різному ростуть і старіють, хворіють та вмирають. Їхні траєкторії модулюються соціально-економічними детермінантами (СЕД) та ступенем впливу останніх на різних етапах життя. Саме такий ланцюг взаємозв'язків протягом життя людини досліджує теорія життєвого курсу (ТЖК). Слабке врахування особливостей траєкторій життя, СЕД, які супроводжують це життя, під час розробки концепцій та стратегій охорони здоров'я в Україні визначає актуальність та практичне значення зазначеної проблеми.

Мета статті

Мета статті – виявити взаємозв'язки між життєвим курсом, соціально-економічними детермінантами та здоров'ям населення для формування ефективної соціальної політики та політики у галузі охорони здоров'я зокрема в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз стану здоров'я населення в контексті ТЖК відкриває нові можливості щодо покращення політики у сфері охорони здоров'я, оскільки дає змогу встановити основні детермінанти здоров'я, причини захворюваності. На відміну від традиційних підходів до здоров'я, заснованих на положенні, що люди мають дотримуватись здорового способу життя як засобу профілактики розвитку хронічних захворювань, таких, як хвороби кровоносної системи, діабет та інші [1], ТЖК наголошує на значущості накопичених впливів на здоров'я і виникненні хвороб унаслідок впливу зовнішнього середовища протягом тривалості життя [2; 3].

Керуючись ТЖК, можна стверджувати, що стан здоров'я населення є результатом впливу не тільки фізичного, духовного та емоційного станів, у яких перебуває людина в певний момент життя, залежить не тільки від тих детермінант, які визначають цей стан на конкретний момент часу, а й від того, що відчувала людина та які детермінанти діяли на неї протягом попереднього життя. Це припущення було підтверджено такими дослідженнями: Національним поздовжнім обстеженням у США [3], Спільним дослідженням Західної Шотландії, Норвегії та Фінляндії [4], обстеженням хворих на цукровий діабет у Великій Британії, яке засвідчило, що несприятливі економічні та соціальні умови протягом життя людини призводять до такого розладу [5].

ЖК людини пов'язаний з оцінкою її здоров'я у часі, коли повторюється взаємодія між різними типами ресурсів зовнішнього та внутрішнього походження, які можна використовувати на благо: економічні, освітні, культурні, а також фізичне і психічне здоров'я, соціальні відносини тощо. Дослідження ЖК дає змогу краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки в межах індивідуального життєвого циклу, між поколіннями, а також у тенденціях виникнення захворювань на рівні населення. Вивчення ЖК акцентує увагу на тому, як СЕД визначають здоров'я на різних етапах розвитку людини – у ранньому періоді її життя (раннє дитинство, дитинство, юність) та дорослому житті, які з цих детермінант впливають на стан здоров'я на певному етапі життя людини, а які забезпечують основу для її здоров'я або є передумовою нездоров'я у майбутньому. Отже, СЕД здоров'я, за яких люди проживають своє життя, мають кумулятивний ефект на ймовірність розвитку будь-якої кількості захворювань.

Деякі з детермінант, наприклад, соціальний капітал, можна вважати найважливішими, адже між ЖК осіб, які мають тісні родинні зв'язки, існує високий рівень взаємозалежності [6]. Одним із завдань оцінки моніторингу ЖК є саме визначення тих детермінант, які вважаються базовими не тільки для здоров'я у ранньому житті, а й матимуть наслідки для здоров'я населення у майбутньому. Необхідність вирішення цього завдання зумовлена такими обставинами: мінливістю впливу детермінант, неоднозначним характером впливу на різні когорти населення, територіальними особливостями тощо.

Довічна траєкторія здоров'я починається з вагітності і СЕД, які впливають на вагітних жінок [7; 8], та продовжується протягом дитячого та підліткового віку. СЕД не тільки диференціюють вплив на здоров'я населення протягом життя. Проблеми зі здоров'ям людини надалі можуть змінювати детермінанти, які згодом впливатимуть на її стан здоров'я. Наприклад, бідність пов'язана з підвищеним вживанням

психоактивних речовин, що може призвести до напруження у сімейному середовищі та обмеження соціальної підтримки, що, серед іншого, викликає депресію, наслідки якої є загрозливими для всього організму [9; 10].

Й. Бен-Шломо і Д. Кух [2] запропонували дві моделі ЖК для здоров'я:

1. Модель критичних періодів характеризується різними етапами життя і розвитку людини, які називаються критичними або чутливими періодами. Оцінювання відмінностей між цими періодами є важливим, але часто його складно здійснити. Критичний період визначається як «обмежене тимчасове вікно», в якому певний вплив може мати несприятливу або захисну дію на розвиток людини з наслідками хвороб у подальшому житті. Отже, це проміжок часу, коли певні детермінанти мають найбільший вплив, тобто є більший ризик розвитку захворювання, ніж це було б в інший період.

Прикладом може бути захворювання на поліомієліт, зараження яким може відбутись у певний період у дитячому віці, але призвести до серйозних незворотних змін у дорослому житті. Внутрішньоутробне походження дорослих хвороб також можна вважати одним із прикладів моделі критичного періоду.

2. Модель «накопичення ризику» передбачає, що детермінанти, які впливають на здоров'я, можуть накопичуватися поступово, протягом усього життя. При цьому одні детермінанти є домінуючими в один період життя, а інші – в інший. Отже, вплив детермінант має змінний характер.

Зокрема, наслідки для здоров'я у дорослому житті часто пов'язані з конкретними умовами фізичного (забруднення повітря) чи психологічного (сімейний конфлікт) середовища або інших механізмів, таких, як харчування, фізична активність, інфекції або стрес у дитячому та підлітковому віці. З огляду на це детермінанти раннього періоду життя розглядаються як початковий етап курсу до здоров'я (нездоров'я) дорослих, але з непрямым ефектом через соціальні траєкторії, такі, як обмеження можливостей для отримання медичної допомоги чи освіти. Таким чином, ранній період життя (РПЖ) значною мірою визначає СЕД у подальшому житті, відповідно впливаючи на стан здоров'я людини в майбутньому.

Детермінанти впливу на здоров'я населення у РПЖ можуть корелювати або не корелювати із детермінантами здоров'я у майбутньому. Некорельовані детермінанти не впливають на ризик виникнення захворювання незалежно від ступеня подальшого впливу. Наприклад, високе споживання алкоголю незначно пов'язано з соціальним класом людини у дорослому житті.

Корельовані детермінанти за суттю мають кластерний характер. «Кластеризація ризику» передбачає накопичення детермінант, які пов'язані з іншими впливами. Вони часто також пов'язані з СЕД і можуть мати негативний або позитивний ефект. Послідовності пов'язаних негативних впливів підвищують ризик виникнення захворювання, оскільки один негативний вплив призводить до іншого, а потім ще до іншого. Такий вплив відомий як «адитивний ефект», коли негативний досвід збільшує ризик виникнення захворювання в кумулятивній формі, а також як «триггерний ефект», коли це тільки остання ланка в ланцюзі, яка значно впливає на ризик виникнення певного захворювання. Наприклад, поєднання професійного впливу азбесту і куріння призводить до більш високого ризику розвитку раку легенів, ніж можна було б очікувати окремо від кожного з цих ефектів [11].

Збір детальних даних для періодів, що охоплюють весь ЖК, дає змогу виявити внесок детермінант, які діють у певні проміжки часу. Наприклад, рак легенів у дорослому житті може бути наслідком таких дій ЖК: низька вага при народженні,

тютюнопаління у підлітковому віці, робота у цьому ж віці у шкідливих умовах праці, пов'язаних із запиленням чи підвищеним вмістом шкідливих речовин у повітрі.

Дослідження здоров'я у межах ТЖК може контекстуалізувати будь-який вплив у межах ієрархічної структури, а також географічні та соціальні відмінності, які можуть бути визначальними для стану здоров'я певної когорти осіб. Саме через необхідність глибшого розуміння змін у здоров'ї і хвороб населення з часом у різних країнах і між різними соціальними групами ТЖК останнім часом звертають більшу увагу. Зокрема, Д. Сміт і його однодумці [12-15] припускають, що соціальна нерівність у конкретних причинах смертності серед дорослого населення пов'язана з різним соціально-економічним впливом на різних етапах життєвого курсу.

На думку канадських дослідників [16], ТЖК пов'язана із накопиченням та використанням різних форм капіталу: економічного, людського, культурного, соціального та капіталу здоров'я (рис. 1). Ці ресурси взаємопов'язані між собою. Якщо, з одного боку, розглядати здоров'я як ключову частину схеми (див. рис 1), то інші форми капіталу та їхні складові виступатимуть його детермінантами. З іншого боку, щільні зв'язки між різними формами капіталу свідчать про те, що їхнє існування не можливе поодинці. Збереження здоров'я можливе лише за умови ефективного функціонування всіх форм капіталу.

Рис. 1. Уявлення про перспективи життєвого шляху [16]

ТЖК базується на взаємопов'язаних принципах: поздовжнього життя, багатогранного життя, життя людей, пов'язані між собою, і життя, що розгортається у соціальних контекстах (рис. 2).

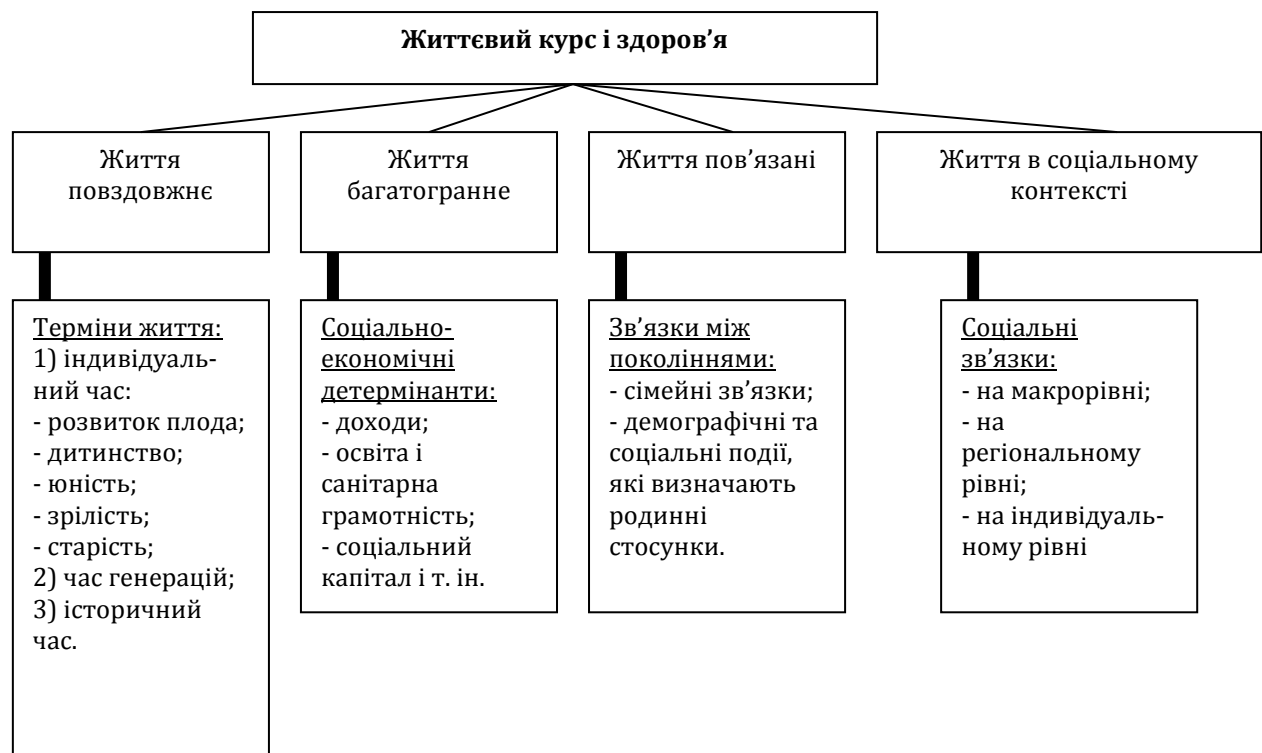

Рис. 2. Принципи життєвого курсу крізь призму здоров'я населення (модифіковано автором на основі [16])

Перший принцип полягає у тому, що власний ЖК розвитку кожного індивіда вкладається в трансформовані умови і події, які відбуваються протягом історичного періоду на певній території, де він проживає. На кожному етапі свого життя людина живе, використовуючи будь-яку інформацію, ідеї і переконання, доступні для неї. Потім вона зберігає або змінює ситуацію.

У цьому контексті центральне місце в перспективі життєвого курсу посідають три типи часу: *індивідуальний, генерацій та історичний*. Перший базується на індивідуальних особливостях періоду розвитку плода, дитинства, юності, зрілості та старості щодо нерівності у можливостях на кожному з них. Час генерацій стосується вікових груп або когорт, у яких люди згруповані на основі їхнього віку. Історичний час пов'язаний з суспільними та (або) великомасштабними змінами або подіями.

Другий принцип (життя багатогранне) декларує, що у житті є безліч можливостей для збереження здоров'я. Що краще населення використовує потенціал у навчанні, зайнятості, соціальних відносинах, охороні здоров'я та інших напрямках життєдіяльності, то більшою є в нього ймовірність бути здоровим. У цьому разі перелічені СЕД здоров'я є не тільки чинниками, а і засобами збереження здоров'я.

Саме тому необхідно сприяти довічному навчанню, підвищенню грамотності в питаннях здоров'я, підтримці зайнятості, а також запобіганню шкідливому впливу бідності на здоров'я, особливо серед дітей. У цьому контексті посилення на різні взаємозалежні форми капіталу є особливо корисним: ресурси використовуються не тільки тоді, коли вони накопичуються, а протягом життя, впливаючи таким чином на життєві шанси і соціальні умови кумулятивним і інтерактивним способом.

Третій принцип (життя людей, пов'язані між собою) акцентує, що життя людей взаємозалежне і взаємопов'язане на декількох рівнях. Індивідуальні переживання пов'язані переважно із сім'єю. Стресові події, такі, як смерть члена сім'ї, впливають на

сімейні відносини. Ці явища можуть викликати патерни стресу й уразливості та навпаки сприяти адаптивній моделі поведінки та сімейної стійкості, що сприяє збереженню здоров'я.

Крім того, члени сім'ї можуть також синхронізувати або координувати своє життя з точки зору планування життя і питань, пов'язаних з термінами життєвих подій. Іноді це може викликати напруженість і конфлікти, особливо коли індивідуальні цілі відрізняються від потреб сім'ї.

Останній принцип (життя в соціальному контексті) засвічує провідну роль у формуванні життєвого курсу держави та громад, які можуть забезпечувати різні можливості й підтримку населенню через політику в галузі охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги, місцевого самоврядування, транспорту, навколишнього середовища тощо. Є дослідження, які відображають вражаючі відмінності навіть серед розвинених суспільств у рівні добробуту населення [14]. Ліберальні країни акцентують увагу на ринках і залишкових соціальних програмах; соціально-демократичні країни пропонують універсальний соціальний захист, наголошуючи при цьому на широкій участі у ринку праці; консервативні країни, як правило, більше покладаються на сім'ї та соціальне страхування. У кожній конкретній країні розвивалися різні компроміси між цими моделями протягом багатьох років, і порівняльне дослідження ЖК може сприяти нівелюванню впливу наслідків минулого на результати траєкторії окремих осіб і сімей.

Авторське соціологічне дослідження¹, проведене наприкінці 2015 р., підтвердило значний вплив РПЖ на стан здоров'я українського населення у майбутньому, з одного боку, та на СЕД, які його визначають у дорослому житті, – з іншого.

Дані опитування опрацьовано за допомогою методу відношення шансів² (OR від «odds ratio»). Встановлено, що відсутність хронічних захворювань у дорослому житті суттєво залежить від СЕД та індивідуальної поведінки у РПЖ. Зокрема, шанси не мати жодного хронічного захворювання суттєво вищі серед тих, хто отримав якісне харчування до 18 років (OR = 4,051), був фізично активним (OR = 2,767), а також високим був добробут сім'ї, у якій виховувався респондент (OR = 2,659) (табл. 1). Достатньо високі шанси також у тих, хто отримав більше інформації про ризики щодо власного здоров'я, регулярно відвідував санаторії, табори відпочинку та інші заклади оздоровлення, а також тих осіб, які виховувались у родині із меншою кількістю дітей. Не підтвердилась гіпотеза щодо майбутнього впливу на здоров'я елементів соціального капіталу (стосунків у сім'ї) та шкідливих звичок батьків (тютюнопаління).

Водночас виявлені певні відмінності у розмірах шансів не мати жодних хронічних захворювань між чоловіками та жінками, населенням різних вікових груп, міським і сільським населенням тощо. Однак загалом результати підтверджують значний вплив детермінант РПЖ людини на стан її здоров'я у майбутньому.

Найбільш визначальним для СЕД здоров'я у дорослому житті (соціальний статус, дохід, освіта, індивідуальна поведінка щодо власного здоров'я) стали такі детермінанти РПЖ: дохід, освіта та відвідування закладів оздоровлення. Про це свідчать дані розрахунку кореляції між цими детермінантами (табл. 2).

¹ Опитано 1200 респондентів з усіх регіонів України (за винятком тимчасово окупованої АР Крим). Анкета містила 40 запитань щодо оцінювання стану здоров'я та СЕД, що його визначають. Вибіркова сукупність – випадкова, стратифікована за статеві-віковими групами (особи від 18 років і старші), типом населеного пункту (місто / селище міського типу / село) та областями.

² Один з основних способів опису в чисельному вираженні того, наскільки відсутність або наявність певного результату пов'язані з присутністю чи відсутністю певного фактору в конкретній статистичній групі.

Таблиця 1. Відношення шансів між відсутністю хронічних захворювань у дорослому віці та детермінантами раннього періоду життя серед населення України (розраховано за результатами авторського соціологічного опитування)

	OR	CI	p
Як би Ви оцінили стан власного здоров'я у період до 18 років?	2,141	1,526-3,008	0,000
Як би Ви оцінили рівень добробуту сім'ї, у якій Ви виховувались?	2,659	1,797-3,938	0,000
Як би Ви оцінили стосунки у сім'ї, у якій виховувались?			0,494
Наскільки повну інформацію щодо ризиків для здоров'я, на Вашу думку, Ви отримали до 18 років (школа, сім'я)?	2,082	1,613-2,687	0,000
Чи регулярно у віці до 18 років Ви відвідували спортивні секції, гуртки тощо?	2,767	2,061-3,715	0,000
Скільки разів до 18 років Ви перебували у санаторії, таборі відпочинку тощо?	1,839	1,389-2,435	0,000
Чи курив хтось із батьків/опікунів у сім'ї, в якій Ви виховувались?			0,087
Як би Ви оцінили своє харчування у період до 18 років?	4,051	2,152-7,744	0,000

Таблиця 2. Взаємозалежність СЕД здоров'я раннього періоду життя та СЕД здоров'я населення дорослого віку (N=1200) (розраховано за результатами авторського соціологічного опитування)

		Соціальне становище	Дохід	Освіта	Тютюно-паління	Харчування	Житлові умови
Як би Ви оцінили рівень добробуту сім'ї, у якій Ви виховувались?	r	0,308**	0,158**	0,222**	-0,099**	-0,253**	-0,193**
	p	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000
Наскільки повну інформацію щодо ризиків для здоров'я, на Вашу думку, Ви отримали до 18 років (школа, сім'я)?	r	0,134**	0,138**	0,174**	-0,074*	-0,133**	-0,047
	p	0,000	0,000	0,000	0,010	0,000	0,102
Скільки разів до 18 років Ви перебували у санаторії, таборі відпочинку тощо?	r	0,154**	0,142**	0,212**	-0,069*	-0,118**	-0,089**
	p	0,000	0,000	0,000	0,017	0,000	0,002

Особливо важливу роль відіграє дохід родини, у якій виховувалась людина. Що вищий цей дохід, то більша ймовірність мати вищий соціальний статус, дохід, рівень освіти, кращі житлові умови та нижчу ймовірність тютюнопаління. Тим самим це збільшує шанси людини бути здоровою.

При цьому варто зауважити, що не всі детермінанти здоров'я раннього періоду життя впливають на СЕД у майбутньому. Наприклад, не підтверджено вплив харчування чи рівня фізичної активності на жодну із детермінант здоров'я у дорослому віці. Так само не всі детермінанти дорослого життя залежні від раннього періоду. Зокрема, вживання міцних алкогольних напоїв дорослими зовсім не залежить від умов раннього періоду. Приблизно однаковою мірою вживають алкогольні напої і ті, хто виховувався у сім'ях з високими рівнем добробуту, і ті, хто з низьким. Це свідчить про вибірковий і змінний характер впливу СЕД на здоров'я.

Оцінювання ЖК дає змогу розширити межі соціальної політики, надає їй інноваційного забарвлення, оскільки безробітні, інваліди, хворі, особи старшого віку та інші категорії населення розглядаються крізь призму різноманітних людських траєкторій, а не лише як дискретні категорії. Такий підхід до побудови соціальної політики відповідно базуватиметься на врахуванні наслідків різних подій у житті людей:

- пов'язаних не тільки з короткостроковою, а й з середньо- і довгостроковою перспективою (наприклад, коли перерва трудового стажу впливає на пенсійне забезпечення у майбутньому, зокрема це стосується декретних відпусток);
- які мають каскад наслідків в інших вимірах (наприклад, коли низький рівень освіти призводить до зниження грамотності у сфері збереження здоров'я, а обмежені можливості у гідній праці не дають змогу отримати достойний дохід, який би забезпечив умови для ведення здорового способу життя);
- що спричиняють наслідки для інших людей, з якими їхнє життя взаємопов'язано (обмежені можливості для розвитку дітей через бідність батьків).

Важливим завданням є побудова системи знань, яка забезпечуватиме підґрунтя особам, які ухвалюють рішення, а також громадам і громадськості загалом, з інформацією про те, як відбувалось життя окремих людей і сімей у системі причинно-наслідкових процесів, а також про підвищення їхнього потенціалу в напрямку поліпшення власного здоров'я, підвищення грамотності у сфері збереження здоров'я, соціально-економічного статусу і якості життя.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Здоров'я населення значною мірою залежить не тільки від СЕД, що діють на даний момент, але й від тих детермінант, які діяли на людей у минулому. Соціологічне дослідження, проведене нами, підтвердило, що міцне здоров'я населення частково залежить від раннього періоду життя, особливо від того, наскільки високою була якість їх харчування, фізична активність та рівень доходів у сім'ях, де вони виховувались.

Вивчення динаміки життєвого курсу в межах системи знань про детермінанти здоров'я населення є важливим для підтримки, розробки, моніторингу та оцінювання державної політики не тільки в системі охорони здоров'я, а й загалом у спектрі соціального життя. Власне, з цим аспектом проблеми пов'язані перспективи подальших розвідок.

Список літератури

1. Mirolla, M. The cost of chronic disease in Canada for Chronic Disease Prevention Alliance of Canada [Електронний ресурс] / M. Mirolla, 2004. – Режим доступу: <http://www.gpiatlantic.org/pdf/health/chroniccanada.pdf>.
2. Kuh, D. A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology [Text] / D. Kuh, Y. Ben-Shlomo. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 473 p.

-
3. Children and Young Adults [Электронный ресурс] / National Longitudinal Surveys. – Режим доступа: <http://www.bls.gov/nls/y79chyasum.htm>.
 4. Reconstructing the life course: health during early old age in a follow-up study based on the Boyd Orr cohort [Text] / D. Blane, L. Berney, G. D. Smith, D. J. Gunnell, P. Holland // *Public Health*. – 1999. – 113 (3). – P. 117-124.
 5. Raphael, D. The social determinants of the incidence and management of Type 2 diabetes mellitus: are we prepared to rethink our questions and redirect our research activities [Text] / D. Raphael, S. Anstice, K. Raine // *Leadership in Health Services*. – 2003, Vol. 16. – P.10-20.
 6. Rethinking MCH: The Life Course Model as an Organizing Framework: Version 1. 1 [Электронный ресурс] / Concept Paper U. S. Department of Health and Human Services Health Resources and Services Administration Maternal and Child Health Bureau, 2010. – Режим доступа: <http://www.hrsa.gov/ourstories/mchb75th/images/rethinkingmch.pdf>.
 7. Methods for the development of NICE public health guidance (second edition) [Электронный ресурс] / National Institute for Health and Clinical Evidence. – London, NICE; 2009. – Режим доступа: www.nice.org.uk/media/2FB/53/PHMethodsManual110509.pdf.
 8. WHO-CHOICE Programme /World Health Organization. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.who.int/choice/en.
 9. European Commission. Impact Assessment Guidelines. Brussels: European Commission [Электронный ресурс]. – 2005. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/governance/impact/docs/key_docs/sec_2005_0791_en.pdf.
 10. European Commission. Study on the Use of Cost-effectiveness Analysis in EC's Evaluations. Brussels: European Commission (DG BUDGET); 2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/budget/library/documents/evaluation/studies/cea_finalreport_en.pdf.
 11. A conceptual framework for action on the social determinants of health. Social determinants of health discussion [Электронный ресурс]. – Paper 2. – Geneva: WHO; 2010. – 75 p. – Режим доступа: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241500852_eng.pdf.
 12. Smith, D. G. Health inequalities – Lifecourse approaches [Text] / D. Smith G. // *Population*. – Vol. 60 (3), 2005. – P. 387-390.
 13. Social determinants of health: Canadian perspectives [Text] / edited by Dennis Raphael. – Toronto: Canadian Scholar's Press, 2009. – 478 p.
 14. Halfon, N. Life Course Health Development: An Integrated Framework for Developing Health, Policy, and Research [Text] / N. Halfon and M. Hochstein // *Milbank Q*. – 2002, Vol. 80(3). – P. 433–479.
 15. Yu, S. The Life-Course Approach to Health [Text] / S. Yu // *Am J Public Health*. –2006, Vol. 96(5). – P 768.
 16. Bernard, P. Capturing the lifecourse: The contribution of a Panel Study of Lifecourse Dynamics (PSLD) to public policy analysis in Canada [Электронный ресурс] / P. Bernard. – Режим доступа: http://www.ciqss.umontreal.ca/longit/session7_paper3.html.

References

1. Mirolla, M. (2004). *The cost of chronic disease in Canada for Chronic Disease Prevention Alliance of Canada*. Retrieved from: <http://www.gpiatlantic.org/pdf/health/chroniccanada.pdf>.

-
2. Kuh, D. & Ben-Shlomo, Y. (2004). *A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology*. Oxford University Press.
 3. *Children and Young Adults. National Longitudinal Surveys*. (2014). Retrieved from: <http://www.bls.gov/nls/y79chyasum.htm>.
 4. Blane, D., Berney, L., Smith, G. D., Gunnell, D. J., Holland, P. (1999). Reconstructing the life course: health during early old age in a follow-up study based on the Boyd Orr cohort. *Public Health*, 113(3):117-124.
 5. Raphael, D., Anstice, S., Raine, K. (2003). The social determinants of the incidence and management of Type 2 diabetes mellitus: are we prepared to rethink our questions and redirect our research activities. *Leadership in Health Services*, 16:10-20.
 6. *Rethinking MCH: The Life Course Model as an Organizing Framework*. (2010). Concept Paper U. S. Department of Health and Human Services Health Resources and Services Administration Maternal and Child Health Bureau. Retrieved from: <http://www.hrsa.gov/ourstories/mchb75th/images/rethinkingmch.pdf>.
 7. *Methods for the development of NICE public health guidance*. (2009). National Institute for Health and Clinical Evidence. Retrieved from: www.nice.org.uk/media/2FB/53/PHMethodsManual110509.pdf.
 8. *WHO-CHOICE Programme*. (2016). World Health Organization. Retrieved from: www.who.int/choice/en.
 9. European Commission. (2005). *Impact Assessment Guidelines*. Brussels: European Commission. Retrieved from: http://ec.europa.eu/governance/impact/docs/key_docs/sec_2005_0791_en.pdf.
 10. European Commission. (2006). *Study on the Use of Cost-effectiveness Analysis in EC's Evaluations*. Brussels: European Commission (DG BUDGET). Retrieved from: http://ec.europa.eu/budget/library/documents/evaluation/studies/cea_finalreport_en.pdf.
 11. *A conceptual framework for action on the social determinants of health. Social determinants of health discussion*. (2010). Retrieved from: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241500852_eng.pdf.
 12. Smith, D. G. (n.d.). *Health inequalities. Lifecourse approaches*. 60(3):387-390.
 13. Raphael, D. (2009). *Social determinants of health: Canadian perspectives*.
 14. Halfon, N., Hochstein, M., Milbank, Q. (2002). *Life Course Health Development: An Integrated Framework for Developing Health, Policy*, 80(3):433-479.
 15. Yu, S. & Am, J. (2006). *The Life-Course Approach to Health*. *Public Health*. 96(5), 768.
 16. Bernard, P. (2014). *Capturing the lifecourse: The contribution of a Panel Study of Lifecourse Dynamics (PSLD) to public policy analysis in Canada*. Retrieved from: http://www.ciqss.umontreal.ca/longit/session7_paper3.html.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2016 р.

Наталія Валентинівна ПРИКАЗЮК

кандидат економічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тетяна Петрівна МОТАШКО

кандидат економічних наук,
асистент,
кафедра страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: Pnvuniv15@ukr.net

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Приказюк Н. В. Нові можливості для розвитку страхової системи України [Текст] / Наталія Валентинівна Приказюк, Тетяна Петрівна Моташко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 177-192. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Обґрунтовано нові можливості для розвитку страхової системи через упровадження різного роду інновацій. Запропоновано власне визначення поняття «інновації в страховій системі», відповідно до якого останні є різного роду новими рішеннями, новоствореними (застосованими) і (або) вдосконаленими технологіями, продуктами або послугами, які спонукають до прогресивних змін у страховій системі та її розвитку. Обґрунтовано шляхи впровадження інновацій у страховій системі, а саме: у суб'єктний склад страхової системи; у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи, а також у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи і зовнішнім середовищем; у діяльність самих суб'єктів страхової системи; у інституційне середовище; у способи організації страхового захисту. А також виокремлено відповідні групи інновацій у страховій системі. Доведено, що основними інноваціями в страховій системі України, які лише впроваджуються, можуть бути впроваджені чи потребують поширення, є такі, як страховий омбудсмен, Бюро по боротьбі зі страховим шахрайством, Фонд гарантування страхових виплат, Фонд захисту прав споживачів страхових послуг, електронний страховий поліс, використання Інтернету, механізм прямого врегулювання збитків, телематика, мобільні, ігрові та відеотехнології, Big data, хмарні платформи, програмне забезпечення, блокчейн, управління персоналом, зміна організаційної структури страховика, нормативно-правові зміни у сфері регулювання страхових відносин між суб'єктами страхової системи та зовнішнім середовищем, кібер-страхування, страхування нестандартних ризиків тощо. Визначено переваги, які можуть забезпечити такі інноваційні рішення, технології, продукти, послуги для окремих суб'єктів страхової системи та, відповідно, для розвитку системи загалом.

Ключові слова: страхова система; інновації в страховій системі; групи інновацій; нові страхові продукти; нові технології; нові рішення.

Nataliia Valentynivna PRYKAZYUK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Acting Head,
Department of Insurance, Banking Business and Risk Management,
Kyiv National University named after Taras Shevchenko

Tatiana Petrivna MOTASHKO

PhD in Economics,
Assistant,
Department of Insurance, Banking Business and Risk Management,
Kyiv National University named after Taras Shevchenko
E-mail: Pnvuniv15@ukr.net

NEW OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF THE INSURANCE SYSTEM OF UKRAINE

Abstract

New opportunities for the development of the insurance system through the introduction of various kinds of innovations are grounded. The authors propose their own definition of "innovations in the insurance system". According to this definition the innovations are all sorts of new solutions, newly established (applied) and (or) advanced technologies, products or services that lead to progressive changes in the insurance system and its development. The ways of implementation of innovations into the insurance system, namely in the subjective part of the insurance system, are investigated. It concerns the introduction of innovations into the subjective part of insurance system, into the relationship between the subjects of the insurance system and the environment; into the great number of business activities of the insurance system; into the institutional environment; into the ways of insurance coverage. The groups of innovations in the insurance system are singled out. It is proved that the main innovations in the insurance system of Ukraine, which are only in the process of implementation, can be introduced. Among them we can distinguish the following ones: Bureau on struggle against the insurance fraud, Insurance Payments Guarantee Fund, fund of protection of insurance services consumers, electronic insurance use of the Internet, the mechanism of direct settlement of losses, telematics, mobile, gaming and video technology, Big data, cloud platforms, software, blokcheyn, personnel management, changes of organizational structure of insurance, regulatory changes in the regulation of insurance relations between the subjects of the insurance system and the environment, cyber-insurance, non-standard risks insurance etc. The advantages that can provide these innovative solutions, technologies, products and services for individual subjects of the insurance system and, consequently, for the development of the whole system are determined.

Keywords: *insurance system; innovation in the insurance system; groups of innovations; new insurance products; new technologies; new solutions.*

JEL classification: G00, G22

Вступ

Страхова система є важливою основою соціально-економічного розвитку країни. Ефективна організація та функціонування страхової системи є запорукою стабільного

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 4.

функціонування суб'єктів господарювання шляхом забезпечення їх належним страховим захистом, а також необхідною умовою розвитку економіки загалом. Однак в умовах науково-технічного прогресу змінюються потреби суспільства у страховому захисті, з'являються нові ризики. Відповідно, виникає потреба у пошуку й розкритті пріоритетних напрямків та нових можливостей для розвитку страхової системи із урахуванням ключових тенденцій розвитку суспільства. Рушійною силою та безальтернативною умовою розвитку страхової системи є інновації. Тому надзвичайно важливим є дослідження можливостей застосування різного роду інновацій у страховій системі, покликаних створити нові можливості для її розвитку.

Питання, що стосуються інновацій у страховій системі, не знайшли належного відображення у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців. Більшість наукових робіт присвячені проблемі дослідження сутності та видів інновацій, зокрема таких авторів, як: А. В. Сурін [1], А. А. Пересада [2], А. С. Кулагін [3], Б. Санто [4], В. В. Алексєєв [5], В. Д. Базилевич [6], Д. Тідд [7], Д. І. Файзрахманов [5], Д. М. Степаненко [8], Д. М. Черваньов [9], М. А. Сагдієв [5], Н. М. Авсянніков [10], О. П. Молчанова [1], О. І. Дацій [11], О. О. Лапко [12], П. Н. Завлін [13], П. Ф. Друкер [14], Р. А. Фатхутдінов [15], Р. Н. Мінніханов [5], Ф. Валента [16] та ін. Окремі аспекти інновацій у страхуванні, а саме: їх економічний зміст, види, розглядалися у роботах Є. М. Забурмехи [17], М. П. Денисенка [18], Н. Є. Саввіної [19], Ю. А. Платонова [20] та ін.

Таким чином, виникла потреба у з'ясуванні сутності інновацій у страховій системі, визначенні та окресленні можливих напрямів її розвитку.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження нових можливостей для розвитку страхової системи з позиції впровадження та поширення різного виду інновацій.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання дослідження, які спрямовані на її досягнення:

- розкрити сутність поняття «інновації у страховій системі»;
- визначити шляхи впровадження інновацій у страхову систему;
- запропонувати види інновацій, які лише впроваджуються, можуть бути впроваджені чи потребують поширення для забезпечення розвитку страхової системи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розвиток страхової системи неможливий без впровадження інновацій. Тому є доцільним з'ясувати їх сутність та розкрити основні види.

Щодо поняття «інновації», то серед представників вітчизняної та зарубіжної економічної науки не існує єдиного підходу до визначення його сутності. З огляду на відсутність єдиної узгодженої думки щодо сутності поняття інвестицій, вважаємо за доцільне дослідити наявні підходи і сформулювати власне визначення. З цією метою проаналізовано шістнадцять визначень поняття «інновації», які наводяться вітчизняними та зарубіжними вченими, згруповано їх залежно від підходу, покладеного в основу визначення, та подано в таблиці 1.

Представники сучасної наукової думки, такі, як Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова [9], Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт [7], О. О. Лапко [12], А.А. Пересада [2], Б. Санто [4], розглядають інновації як процес. На нашу думку, процес відображає інноваційну діяльність, а інновації є результат такої діяльності. Цього підходу, розглядаючи інновації як результат, дотримуються такі вчені, як П. Н. Завлін [13], Р. А. Фатхутдінов [15], Р. Н. Мінніханов, В. В. Алексєєв, Д. І. Файзрахманов, М. А. Сагдієв [5], Н. М. Авсянніков [10], А. В. Сурін, О. П. Молчанова [1].

Інша група авторів (В. Д. Базилевич [6], А. С. Кулагін [3], Д. М. Степаненко [8]) стверджує, що інновації є продуктом, товаром або послугою, способом (технологією). Як ми вважаємо, зосередження уваги лише на товарах, роботах, послугах, способах (технологіях) дещо звужує розуміння цієї категорії, адже інновації можуть розглядатися також як різного роду рішення, що спричиняють позитивні зміни, на чому акцентує увагу Д. М. Степаненко [8].

Таблиця 1. Підходи до визначення сутності поняття «інновації»

№ з/п	Автор	Підхід
1	Б. Санто	Інновація як процес
2	Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт	
3	О. О. Лапко	
4	А. А. Пересада.	
5	Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова	
6	П. Н. Завлін	Інновація як результат
7	Р. А. Фатхутдінов	
8	Р. Н. Мінніханов, В. В. Алексєєв, Д. І. Файзрахманов, М. А. Сагдієв	
9	Н. М. Авсянніков	
10	А. В. Сурін, О. П. Молчанова	Інновація як товар, робота, послуга, спосіб (технологія)
11	В. Д. Базилевич	
12	А. С. Кулагін	
13	Д. М. Степаненко	Інновація як інструмент
14	П. Ф. Друкер	
15	О. І. Дацій	Інновація як зміна
16	Ф. Валента	

* Складено авторами за даними [4; 7, с. 38; 12, с. 28; 2, с. 160; 9, с. 34; 13, с. 6; 15, с. 15; 5, с. 13; 10, с. 12; 1; 6, с. 555; 3, с. 58; 8, с. 77; 14; 11; 16].

Підходу до з'ясування сутності інновацій, за якого вони розглядаються як інструмент, дотримувався П. Ф. Друкер [14]. Зокрема вчений визначає інновації як інструмент використання змін, а О. І. Дацій [11] під інноваціями розуміє власне зміни. На наш погляд, інновації полягають у певній прогресивній зміні того, що вже існує, а також можуть приводити до певних змін у сфері, де вони застосовуються.

При з'ясуванні сутності інновацій науковці звертають увагу на ефект від їх впровадження. Наприклад, О. О. Лапко [12] наголошує на комерційному ефекті. Однак такий підхід звужує визначення інновацій та є актуальним за умови розгляду їх на рівні комерційної установи. Р. А. Фатхутдінов [15] зазначає про отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та інших видів ефекту.

На економічному ефекті як результаті впровадження інновацій у своїй науковій роботі наголошують О. І. Дацій [11] й А. С. Кулагін [3]. Крім того, отримання додаткового доходу як необхідної умови інноваційності визначають Б. Санто [4], А. А. Пересада [2].

П. Н. Завлін [13], Р. Н. Мінніханов, В. В. Алексєєв, Д. І. Файзрахманов та М. А. Сагдієв [5] зазначають, що інновації забезпечують зниження витрат. Така позиція вчених щодо результату впровадження інновацій, на наш погляд, недостатньо розкриває роль інновацій.

Досліджуючи економічну сутність категорії, що розглядається, неможливо залишити поза увагою визначення, наведене у вітчизняному законодавстві. Так згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [22]. Однак це визначення трактує поняття «інновації» лише з позиції виробництва та соціальної сфери. При цьому не уточнюється, що мається на увазі під виробничою сферою. На нашу думку, таке визначення може бути застосоване до певного підприємства, установи.

Найбільш повно визначив інновації основоположник теорії інновацій Й. Шумпетер. У своїй роботі «Теорія економічного розвитку» вчений виокремлює п'ять її складових, відповідно до яких інновація може визначатися як:

1. Створення нового товару, з яким споживачі ще не знайомі, або нової якості товару.
2. Створення нового методу виробництва, ще не випробуваного в певній галузі промисловості, який абсолютно не обов'язково заснований на новому науковому відкритті і може полягати в новій формі комерційного обігу товару.
3. Відкриття нового ринку збуту.
4. Відкриття нового джерела факторів виробництва, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи його довелося створити.
5. Створення нової організації галузі [21, с. 159].

Серед науковців тривають дискусії щодо співвідношення понять «інновації» та «нововведення». Наприклад, В. А. Іванов [23], Р. А. Фатхутдінов [15], В. А. Євтушевський [24], І. Р. Бузько, О. В. Вартанова, Г. О. Голубенко [25] вважають недоцільним їх ототожнення. Зокрема Р. А. Фатхутдінов визначає нововведення як форму інновацій та стадію інноваційної діяльності, яка передує інноваціям. Аналогічної думки, визначаючи нововведення як один з етапів інноваційного процесу, дотримуються В. А. Євтушевський [24] та Іванов В. А. [23]. Елементом інновації, а не її аналогом, визначають нововведення І. Р. Бузько, О. В. Вартанова, Г. О. Голубенко [25].

Однак Базилевич В. Д., Аврашков Л. Я. ототожнюють досліджувані поняття. Аврашков Л. Я. зазначає, що «слово "інновація" є синонімом нововведення і може використовуватися поряд з ними» [26, с. 5]. Досліджуючи етимологію слова, «інновації» їх можна трактувати як нововведення або ж як комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів і т. ін. [27]. На наш погляд, розмежовувати ці поняття не варто. Адже для цього досить складно знайти підстави. Таким чином, вважаємо, що термін «нововведення» є синонімом терміну «інновація». Тому надалі в нашій роботі будемо дотримуватися саме такої позиції.

Отже, провівши дослідження дефініції «інновації», ми прийшли до висновку, що при її розгляді варто враховувати той факт, що вони можуть бути впроваджені в будь-якій сфері та галузі й мати своїм результатом позитивний ефект. При цьому варто мати на увазі, що інновації можуть надавати як нові можливості, так і нести у собі певну загрозу. При цьому такі загрози теж можна розглядати як поштовх до інновацій, як джерело нових можливостей.

На нашу думку, загалом під інноваціями варто розуміти новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти або послуги, а також рішення виробничого, адміністративного, комерційного, правового або іншого характеру, що призводять до прогресивних змін у функціонуванні певного суб'єкта, сфери, системи чи держави загалом та їх розвитку.

Розглядаючи ж інновації в страховій системі, слід зазначити, що вони, на наш погляд, є різного роду новими рішеннями, новоствореними (застосованими) і (або) вдосконаленими технологіями, продуктами або послугами, які призводять до прогресивних змін у страховій системі та її розвитку.

У науковій літературі виокремлюють різні види інновацій, однак питання щодо їх видів у страховій сфері є малодослідженим та не знайшло належного відображення у наукових працях. У більшості фахових джерел інновації у страхуванні розглядаються з точки зору основних напрямів діяльності страхової компанії (створення страхового продукту, розвиток каналів збуту страхових послуг, організаційно-управлінська діяльність страховика) й розмежовують продуктові, процесні, управлінські, організаційні страхові інновації [18]. Однак, на наш погляд, такий підхід значно звужує поняття інновацій, оскільки вони розглядаються лише на рівні страхової компанії. Крім того, на нашу думку, виокремлювати таку ознаку, як напрям діяльності страхової компанії, у цій класифікації не досить коректно, оскільки зазначені види не відображають цілісно напрямки діяльності страхової компанії.

Н. Є. Саввіна пропонує розглядати види інновацій з точки зору їх функціональної спрямованості й визначає комерційні (ринкові), технічні, фінансові, організаційні та соціальні інновації в страхуванні [19]. У цьому випадку є незрозумілою позиція дослідниці, адже, виходячи із зазначеного, інновації у страхуванні виконують, відповідно, комерційну (ринкову), технічну, фінансову, організаційну та соціальну функції, що, з нашої точки зору, неправильно.

Існує підхід щодо виокремлення технологічних та продуктових страхових інновацій. Продуктові страхові інновації пов'язані з появою нових страхових продуктів і послуг, новими або традиційними операціями, що розвиваються. Прикладом технологічних інновацій є можливість замовлення страхового полісу через мережу Інтернет, розрахунок страхових внесків на сайті компанії та ін. [17]. Варто зазначити, що при цьому виокремлення таких видів інновацій здійснено без визначення класифікаційної ознаки. На нашу думку, такі два види не охоплюють всі можливі інновації в страхуванні.

Деякі дослідники, розглядаючи інновації, зосереджуються лише на страховому продукті. З цієї точки зору виокремлюють цілком новий страховий продукт як для вітчизняного, так і для зарубіжного ринку; удосконалений страховий продукт, що існує на ринку; запозичений страховий продукт, який показав свою ефективність [20]. Тобто така класифікація відображає види нового страхового продукту.

Також існує підхід в економічній літературі, за яким інновації у страхуванні поділяються на такі види: інновації, що розширюють наявні можливості, інновації, спрямовані на підвищення ефективності страхової діяльності, та підтримуючі інновації [28].

Як бачимо, кожен підхід розкриває види інновацій у страхуванні лише з одного боку, не даючи цілісного уявлення про їх класифікацію. При цьому види страхування розглядаються здебільшого на рівні страхової компанії чи страхового продукту. При дослідженні нових можливостей розвитку страхової системи необхідно застосовувати комплексний підхід до виокремлення можливих інновацій.

При цьому варто розглядати інновації, які вже впроваджуються (наприклад, електронний страховий поліс, банкострахування, Інтернет-страхування, телематика ін.), можуть бути впроваджені (прикладом слугує технологія блокчейн) та потребують упровадження у страхову систему для забезпечення її розвитку (наприклад, нормативно-правові зміни, механізм прямого врегулювання збитків).

Види інновацій у страховій системі та шляхи їх упровадження наведено на рис. 1.

Страхові компанії як основний суб'єкт страхової системи в Україні постійно відчують брак інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень у своїй діяльності, зокрема недостатньою є інформація щодо укладення договору страхування, здійснення страхової виплати чи відшкодування та ін. З цією метою необхідно володіти достовірною інформацією, наприклад, про клієнта, об'єкт страхування тощо. Однак на сьогодні, незважаючи на значні технологічні можливості, страхові компанії стикаються з проблемою її дефіциту. Для подолання зазначеної проблеми, на нашу думку, варто створити централізовану електронну базу даних щодо страхових випадків.

Упровадження такого заходу створить нові можливості для боротьби зі страховим шахрайством: створення Бюро по боротьбі зі страховим шахрайством. Адже, як відомо, страхові компанії несуть значні витрати внаслідок шахрайських дій страхувальників. До створення подібної структури можуть залучатися і банки, які володіють значним об'ємом інформації щодо споживачів фінансових послуг, у тому числі і страхових, мають внутрішні бази даних недобросовісних клієнтів. Крім того, інтерес страховиків до банків може розглядатися, з одного боку, з позиції розвитку банкострахування шляхом упровадження певних інновацій на цій основі, з іншого – з позиції страхувальника, якому притаманні велика кількість різного роду ризиків, у тому числі і специфічних, які підлягають страхуванню та потребують як класичних, так і інноваційних страхових продуктів. Таким чином, співпраця страхових компаній і банків також може бути перспективною.

У межах функціонування Бюро можуть надаватися додаткові послуги, наприклад, консультативного характеру шляхом дистанційного спілкування з відповідним фахівцем щодо особливостей дослідження конкретної ситуації на наявність ознак шахрайства або ж ведення розслідування підозрілих страхових випадків. Поряд з цим, на базі бюро можуть проводитися окремі дослідження стосовно діяльності страхових шахраїв та схем їх роботи з подальшим інформування про його результати страховиків. Ефективність створення такої структури для страхової компанії визначається зниженням кількості зловживань з боку клієнтів, зменшенням кількості укладених договорів страхування одночасно з декількома страховиками, зниженням суми безпідставних шахрайських страхових виплат.

Крім того, наявність інформації щодо страхових випадків, здійснених виплат страхових відшкодувань та іншої страхової історії дозволить страховику формувати тарифну політику із застосуванням, якщо можливо, індивідуального підходу. Такий підхід сприятиме підвищенню лояльності клієнтів, виступатиме стимулювальним чинником до пролонгації страхових угод та укладання нових і, як наслідок, забезпеченню надходження страхових премій.

Також нові можливості для розвитку страхової системи через підвищення привабливості й надійності страхових послуг, утримання та зростання попиту на них забезпечить комплекс нововведень щодо захисту прав споживачів таких послуг. Адже зростання кількості та характер звернень громадян до Нацкомфінпослуг, свідчать, що заходи по забезпеченню захисту прав споживачів, здійснювані окремими суб'єктами страхової системи, не відповідають вимогам часу і недостатньо ефективно впливають на запобігання недобросовісному наданню страхових послуг, оскільки у страховій системі не існує спеціалізованої структури, орієнтованої винятково на споживачів страхових послуг.

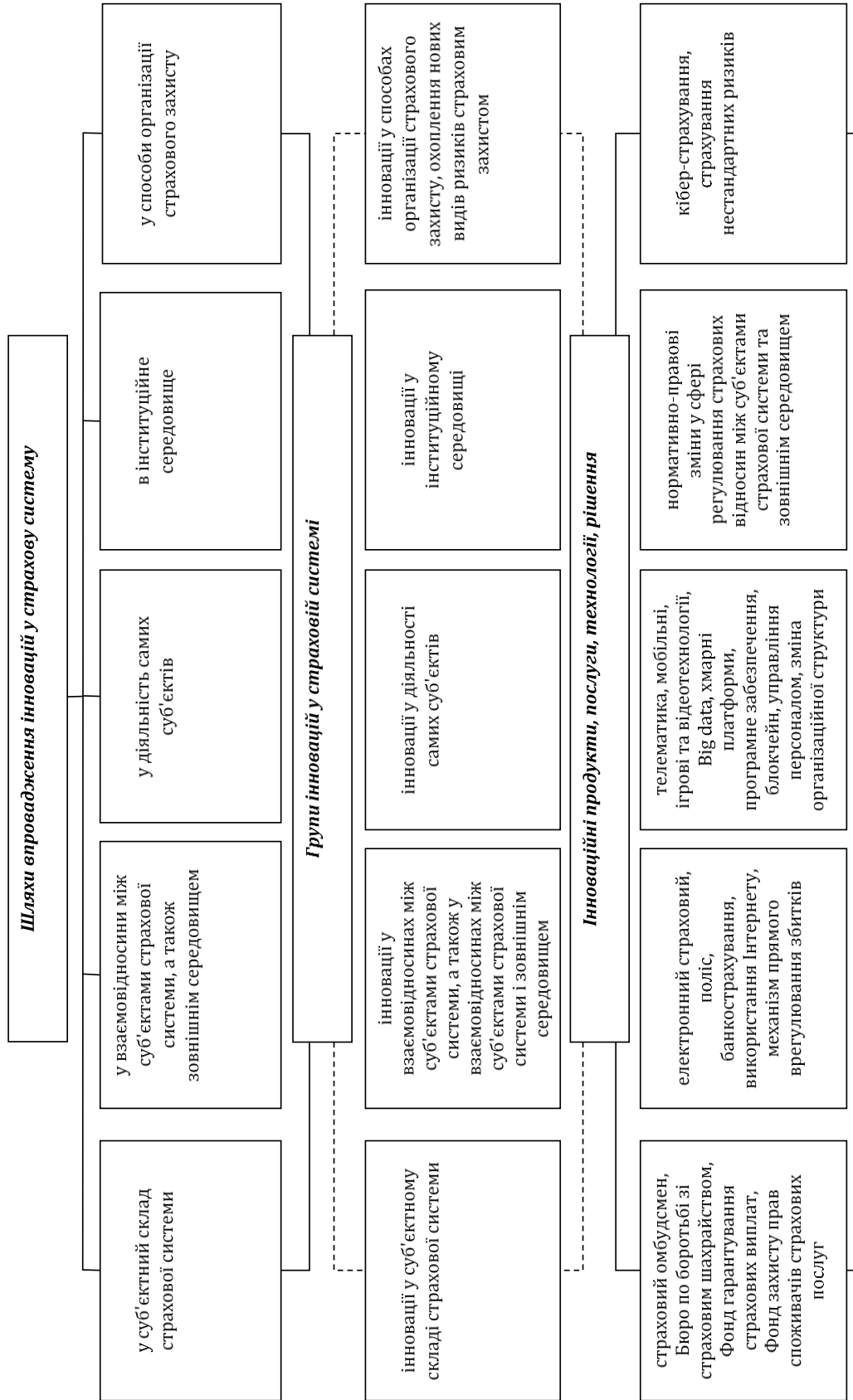

Рис. 1. Види інновацій у страховій системі та шляхи їх впровадження*

* Власна розробка

Водночас недовіра населення до страхової системи не дає можливості її подальшого розвитку, активного використання коштів страховиків як інвестиційних ресурсів, що спрямовуються на розвиток економіки.

З огляду на зазначене в Україні назріла гостра необхідність у створенні сучасної інфраструктури захисту прав споживачів страхових послуг з урахуванням позитивної практики європейських країн та внесенням відповідних змін у нормативно-правове забезпечення. У цьому контексті першочерговим заходом має стати створення Фонду гарантування страхових виплат у галузі страхування життя, про що вже багато говорилося, проте реальних кроків на шляху його створення не було здійснено, однак це є резервом внутрішніх інвестицій в економіку країни, а згодом і у галузі ризикового страхування. Крім того, доцільно звернути увагу на створення Фонду захисту прав споживачів страхових послуг як окремої структури, покликаної забезпечити механізм захисту страхувальників у випадку недобросовісної реклами страховиків, надання страхових послуг неналежної якості та рівня обслуговування, а також розгляду скарг та розв'язання спірних питань на досудовому рівні.

Позитивною практикою зарубіжних країн (наприклад, Німеччини, Данії, Польщі) у сфері захисту прав споживачів страхових послуг, яку можна було б екстраполювати у вітчизняну систему, є створення страхового омбудсмена. Така організація має бути активним суб'єктом страхової системи та займатися врегулюванням взаємовідносин між страховими компаніями та страхувальниками, за умови виникнення спірних ситуацій між ними у разі настання страхового випадку та невиплаті страховою компанією страхового відшкодування. Крім того, вона є альтернативою судовим позовам та державним наглядовим органам, які характеризуються своєю слабкою діяльністю у цьому напрямі, тому має бути наділена широкими повноваженнями. Наразі в Україні функціонує Громадська спілка «Український страховий омбудсмен», участь у якій для громадян України є безкоштовною, а рішення Страхового омбудсмена – обов'язковими для виконання страховиками-членами спілки. Однак членство у такій організації, на нашу думку, повинно бути обов'язком для усіх страховиків та визначатися як обов'язкова умова отримання ліцензії страховими компаніями, а його рішення – обов'язковими до виконання. Створювати Страхового омбудсмена доцільно за умови, що він буде єдиним органом, уповноваженим розглядати скарги, адже на сьогодні такі функції в Україні виконують МТСБУ, Нацкомфінпослуг та різні громадські організації.

Отже, створення подібних суб'єктів страхової системи сприятиме підвищенню довіри населення до страхових компаній як продавців страхових послуг через забезпечення захисту прав та інтересів страхувальників і застрахованих осіб, а також стимулюватиме залучення заощаджень населення в економіку країни через страхові компанії. Однак для реалізації зазначеного, отримання позитивного результату для страхової системи необхідна консолідація зусиль усіх її учасників: органів державної влади, громадських організацій та об'єднань професійних учасників ринку страхових послуг у сфері захисту прав споживачів.

Об'єднання дії органів державної влади (у межах прийняття необхідних законодавчих положень) та інших учасників страхової системи є необхідною умовою впровадження електронної форми договору страхування, що забезпечуватиме розвиток страхових послуг, способів організації їх надання та страхової системи загалом. До позитивних результатів від застосування «електронного полісу» для страхових компаній можна віднести наступні: підвищення якості послуг, економію часу, зменшення витрат на документообіг та звітність, зниження шахрайства,

зменшення вартості полісу, застосування його як інструменту контролю страховиків-членів МТСБУ.

Робота по розробці та практичному застосуванню електронної форми страхового договору обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності триває вже довгий період часу. Однак лише на сьогодні відчутні перші позитивні зрушення в цьому напрямі. Наразі розроблено та затверджено Уповноваженим органом проект Положення про особливості укладання електронних договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, яке визначає особливості укладання електронних договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, однак для його реального застосування потрібен певний час, який за деякими прогнозами може становити від шести місяців і більше [31].

Упровадження електронної форми полісу неможливе без застосування Інтернету. Саме зростаюча роль Інтернет-мережі у повсякденному житті та у веденні бізнесу, в тому числі і страхового, створює плацдарм для розвитку страхової системи. Нові можливості, які забезпечує Інтернет, дозволяють страховим компаніям значно знизити операційні та часові витрати на дистрибуцію та облік страхових продуктів. Це може відбуватися через усунення з ланцюжка продажів страхових посередників, зменшення комісійних винагород, зниження витрат на оренду приміщень тощо. Крім того, відкриття інтернет-представництва призводить до географічної диверсифікації страхових продуктів та сприяє просуванню на ринку послуг страхової компанії [29].

Застосування Інтернету у страховій системі дає змогу створювати страховими компаніями власні веб-сайти, що є важливою складовою іміджу будь-якого страховика й надає можливість дистанційного обслуговування клієнтів. Крім того, наявність повнофункціонального інтернет-порталу сприяє підвищенню лояльності наявних клієнтів і розширенню присутності страхової компанії на ринку прямого страхування.

Розглядаючи інновації у розвитку страхової системи, викликані застосуванням Інтернету, варто звернути увагу на підвищення ролі соціальних мереж (Facebook, Twitter та ін.), які виступають сполучною ланкою між страховою компанією та клієнтом і сприяють налагодженню міцного зв'язку між ними. Страхові компанії створюють свої сторінки у соціальних мережах та використовують їх як платформу для прийому скарг і для просування нових продуктів або можливостей, а в окремих країнах у соціальних мережах можна навіть придбати страхові продукти. Страховикам, завдяки новим можливостям, вдається відслідковувати споживчі настрої потенційних страхувальників. У результаті страхові компанії можуть адаптувати і персоналізувати продукцію відповідно до конкретних потреб клієнтів і обставин. Однак, попри зазначене, варто мати на увазі, що поява подібних «суб'єктів», які освоюють фінансовий сервіс, створює конкуренцію для страховиків та виступає для останніх загрозою. Таким чином, соціальні медіа впливають майже на кожен аспект страхової діяльності, в тому числі і на цикл розробки продукту, його продаж та врегулювання претензій. Правильна комунікація в соціальних мережах дає змогу зміцнити довіру та налагодити прямий контакт між страховими компаніями і їх клієнтами [30].

Отже, використання Інтернету суб'єктами страхової системи, а особливо страховими компаніями, дає можливість останнім розширити канали реалізації страхових послуг; упровадити механізм оформлення страхового поліса на сайті з подальшим переходом до електронної його форми та, як наслідок, зменшити документообіг; здійснювати управління операціями і відкрити доступ до статистики взаємодії зі страховою компанією; організувати ефективний зворотній зв'язок з клієнтами страхової компанії; забезпечити підтримку маркетингових кампаній та

різних інформаційних блоків, що в сукупності дасть позитивний результат, відображений у зростанні надходжень страхових премій та зниженні витрат страховиків. Це сприятиме зміцненню страхових компаній та позитивно впливатиме на розвиток страхової системи.

Щораз більший вплив на розвиток страхової системи здійснюють нові технології. У цьому контексті варто згадати про використання телематики, що дозволяє спростити певні процедури у страховій діяльності, наприклад, процедуру вирішення спірних ситуацій при врегулюванні страхових випадків; розробити на її основі інноваційні страхові продукти та додаткові послуги (наприклад, аналіз витрат палива та витраченого в пробках часу; повідомлення про евакуацію автомобіля і про технічні несправності); удосконалити цінову політику (наприклад, встановлення індивідуальної вартості полісу автострашування із урахуванням рівня ризику конкретного водія та стилю його водіння); боротися зі страховим шахрайством та підвищити рівень довіри до страхової системи. Нові можливості відкривають застосування хмарних платформ та технології великих даних (Big data), у результаті чого страховикам вдається організувати свою діяльність на основі принципів гнучкості, швидкості та масштабності, зменшити ймовірність допущення помилок, оптимізувати основні процеси, та, володіючи великим масивом даних, забезпечити індивідуальний підхід до кожного клієнта, покращити сервіс; звести до мінімуму шахрайство. Не можна не згадати й про зростаючу роль мобільних, ігрових та відеотехнологій. Адже їх використання стає ефективним способом проведення рекламних акцій та інших маркетингових заходів; виступає інструментом у налагодженні миттєвого взаємозв'язку між страховиком, клієнтом та іншими суб'єктами страхової системи; породжує інновації у сфері обслуговування клієнтів (наприклад, автоматизація надання даних для отримання страхової виплати, зокрема фотографії збитку) та ін.

Серед технологічних новинок сьогодення, які відкривають нові можливості для розвитку страхової системи, є технологія блокчейн, яка передбачає можливість проведення різного роду операцій та дій без участі посередників та інших третіх осіб на основі чітко структурованої бази даних та характеризується високим ступенем надійності та прозорості (унеможливорює крадіжки даних, шахрайство тощо). Застосування цієї технології у страхуванні тягне за собою низку інновацій, які сприяють забезпеченню розвитку страхової системи та зростанню галузі за рахунок підвищення зацікавленості потенційних страхувальників через впровадження інноваційних страхових продуктів; підвищенню ефективності функціонування страховиків та удосконаленню методів боротьби із шахрайством; зниженню витрат за рахунок автоматизації ключових процесів (наприклад, врегулювання претензій по страхових виплатах, спрощення процедури укладення страхового договору). Загалом застосування блокчейн у страхуванні сприятиме докорінній зміні всієї страхової системи.

Застосування нових технологій у функціонуванні страхової системи породжує ризик дефіциту кваліфікованих кадрів, обізнаних у інноваціях, що впроваджуються. Досить часто неготовність менеджменту страхової компанії та її персоналу стають причиною неефективності інноваційних рішень. Тому назріла потреба у вжитті заходів, спрямованих на забезпечення наявності висококваліфікованих спеціалістів. З цією метою доцільно запроваджувати програми підвищення кваліфікації персоналу, цільові програми підготовки та перепідготовки спеціалістів з окремих питань. Базою для проведення таких заходів можуть стати спеціалізовані установи по підготовці та перепідготовці фахівців, страхові об'єднання, компанії-розробники інноваційного

програмного забезпечення, уповноважений орган та самі страховики із залученням відповідних професіоналів своєї справи.

При цьому ефективне функціонування суб'єктів страхової системи в умовах інноваційного розвитку неможливе без забезпечення відповідної організаційної структури страхової компанії. Страхові компанії потребують створення відповідного підрозділу, основна мета діяльності якого полягає у виявленні, зборі та накопиченні інформації, джерелом якої є співробітники компанії, щодо нових ідей, які потребують уведення в різних підрозділах страхової компанії з огляду на стратегію її інноваційного розвитку. Адже інтелектуальні можливості страхової компанії відіграють важливу роль у створенні майбутніх ідей і здійсненні ефективних інноваційних процесів.

Невід'ємною складовою розвитку страхової системи є впровадження нових способів організації страхового захисту. Упровадження нових видів страхування та охоплення нових ризиків сприятиме забезпеченню страхового поля та розширенню рівня проникнення страхування в країні. У цьому контексті варто згадати про кіберстрахування, яке передбачає охоплення страховим захистом нового виду ризику – кібер-ризиків, та є новим для вітчизняного страхового ринку. Таким чином, у страховика з'явиться нове коло клієнтів, що призведе до нарощення обсягу страхових премій. Крім того, можлива розробка страхових продуктів, які б покривали специфічні, не масові ризики, та розвивати ті, які є життєвою необхідністю (наприклад, страхові послуги у сфері обов'язкового медичного страхування).

Реалізація запропонованих заходів та нововведень, які створять нові можливості для розвитку страхової системи, неможлива без інновацій у нормативно-правовій базі як важливій складовій інституційного середовища. Інноваційними заходами розвитку інституційного середовища мають стати:

1. Розробка нормативно-правової бази регулювання діяльності окремих суб'єктів страхової системи, а саме:

- актуаріїв у напрямку розвитку актуарної професії, впровадження актуарних стандартів у страхових компаніях та підвищення кваліфікаційного рівня актуаріїв відповідно до стандартів європейських країн шляхом розвитку системи сертифікації актуаріїв України на основі міжнародних стандартів. Крім того, необхідним є прийняття Закону України «Про актуарну діяльність»;
- страхових посередників у питаннях реєстрації, ліцензування (сертифікації), відповідальності страхових агентів перед клієнтом, а також у питаннях ліцензійних вимог до страхових брокерів, що потребує внесення змін до існуючої законодавчої бази у даній сфері або ж прийняття Закону України «Про страхове посередництво»;
- інституту суб'єктів, які б проводили професійно стрес-тестування у напрямку запровадження сертифікації таких спеціалістів.

2. Нормативно-правове врегулювання питання перехресного продажу (наприклад, банкострахування, взаємодія страховиків з автосалонами та ін.) у напрямку взаємовідносин з клієнтом щодо розкриття інформації про придбання додаткової послуги або можливості відмови від неї.

3. Забезпечення правового поля щодо регулювання окремих видів страхування, таких, як медичне страхування, страхування сільськогосподарських ризиків, а також таких пріоритетних напрямів у сфері страхування, як Інтернет-страхування, пряме врегулювання збитків за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

4. Упровадження положень Solvency II у вітчизняну практику з метою удосконалення вимог до платоспроможності страхових компаній, що дозволить їм

формувані свій капітал та страхові резерви із урахуванням майбутніх відшкодувань (за умови ефективного ризик-менеджменту).

5. На законодавчому рівні встановити вимоги до належного інформування споживачів страхових послуг перед укладенням договорів страхування та до достовірності рекламної інформації страхових компаній, додаткові вимоги до захисту персональних даних споживачів страхових послуг, де зазначалася б також відповідальності за їх порушення та ін.

6. Врегулювання питання щодо діяльності саморегульованих організацій у сфері страхування з чітким визначенням понятійного апарату на законодавчому рівні; функцій, прав та обов'язків саморегульованих організацій; умов їх створення та ліквідації; особливостей участі у ній; делегованих їй повноважень та механізму делегування й їх виконання; порядку набуття статусу; джерела формування майна; підстав відповідальності у разі порушення встановлених вимог до їх діяльності та ін. Зазначені інновації стануть вагомим аргументом на шляху розвитку страхової системи, а також забезпечать відкритість та прозорість у страховій системі.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Дослідження сутності дефініції «інновації» дало змогу дійти висновку, що при її розгляді варто враховувати той факт, що вони можуть бути впроваджені в будь-якій сфері та галузі й мати своїм результатом позитивний ефект. При цьому варто мати на увазі, що інновації можуть надавати як нові можливості, так і нести у собі певну загрозу. При цьому такі загрози теж можна розглядати як поштовх до інновацій, як джерело нових можливостей.

Під інноваціями загалом варто розглядати новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти або послуги, а також рішення виробничого, адміністративного, комерційного, правового або іншого характеру, що призводять до прогресивних змін у функціонуванні певного суб'єкта, сфери, системи чи держави загалом та їх розвитку.

Інновації в страховій системі, на наш погляд, є різного роду новими рішеннями, новоствореними (застосованими) і (або) вдосконаленими технологіями, продуктами або послугами, які призводять до прогресивних змін у страховій системі та її розвитку.

Інновації в страховій системі можуть здійснюватися різними шляхами, а саме: через упровадження інновацій у суб'єктний склад страхової системи; у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи, а також у взаємовідносини між суб'єктами страхової системи і зовнішнім середовищем; у діяльність самих суб'єктів; у інституційне середовище; у способи організації страхового захисту, охоплення нових видів ризиків страховим захистом.

Враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування страхової системи, можна запропонувати наступні види інновації, які лише впроваджуються, можуть бути впроваджені чи потребують поширення для забезпечення розвитку страхової системи в Україні: страховий омбудсмен, Бюро по боротьбі зі страховим шахрайством, Фонд гарантування страхових виплат, Фонд захисту прав споживачів страхових послуг, електронний страховий поліс, банкострахування, використання Інтернету, механізм прямого врегулювання збитків, телематика, мобільні, ігрові та відеотехнології, Big data, хмарні платформи, програмне забезпечення, блокчейн, управління персоналом, зміна організаційної структури, нормативно-правові зміни у сфері регулювання страхових відносин між суб'єктами страхової системи та зовнішнім середовищем, кібер-страхування, страхування нестандартних ризиків

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному виявленні можливостей розвитку страхової системи шляхом упровадження інновацій у способи організації страхового захисту, охоплення нових видів ризиків страховим захистом із урахуванням галузевої специфіки.

Список літератури

1. Сурин, А. В. *Инновационный менеджмент* / А. В. Сурин, О. П. Молчанова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 368 с.
2. Пересада, А. А. *Управління інвестиціям процесом: монографія* / А. А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
3. Кулагин, А. С. Немного о термине "инновация" / А. С. Кулагин // *Инновации*. – 2004. – №7. – С. 58.
4. Санто, Б. *Инновация как средство экономического развития* / Б. Санто. – М.: Прогрес, 1990. – 296 с.
5. Минниханов, Р. Н. *Инновационный менеджмент в АПК* / Р. Н. Минниханов, В. В. Алексеев, Д. И. Файзрахманов, М. А. Сагдиев. – М.: Изд-во МСХА, 2003. – 432 с.
6. Базилевич, В. Д. *Економічна теорія: Політекономія: підручник* / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001. – 581 с.
7. Tidd, J. *Managing innovation* / Tidd J., Bessant J., Pavitt K. – John Wiley & Sons, LTD, Chichester, 2001. – P. 38.
8. Степаненко, Д. М. *Классификация инноваций и ее стандартизация* / Д. М. Степаненко // *Инновации*. – 2004. – №7. – С. 77-79.
9. Черваньов, Д. М. *Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України* / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К.: Знання, 1999. – 516 с.
10. Авсянников, Н. М. *Инновационный менеджмент* / Н. М. Авсянников. – М.: РУДН, 2002. – 202 с.
11. Дацій, О. І. *Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України* / О. І. Дацій. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
12. Лапко, О. О. *Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: монографія* / О. О. Лапко. – К.: Ін-т економ. прогнозування НАН України, 1999. – 254 с.
13. Завлин, П. Н. *Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: учебное пособие для вузов* / Барютин Л. С., Валдайцев А. В. и др.; Под редакцией Завлина П. Н. и др. – М.: Экономика, 2000. – 475 с.
14. Друкер, П. Ф. *Бизнес и инновации* / П. Ф. Друкер. – М.: "ИД Вильямс", 2007. – 432 с.
15. Фатхутдинов, Р. А. *Инновационный менеджмент* / Р. А. Фатхутдинов. – СПб.: Питер, 2007. – 448 с.
16. Валента, Ф. *Управление инновациями* / Ф. Валента. – М.: Прогресс, 1985. – 440 с.
17. Забурмеха, Є. М. *Маркетинг страхових інновацій* / Є. М. Забурмеха // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика*. – 2014. – № 811. – С. 137-141.
18. Денисенко, М. П. *Інновації на страховому ринку України* / М. П. Денисенко // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2015. – № 21. – С. 79-82.
19. Саввина, Н. Е. *Инновации в российском страховании: мода или необходимость?* / Н. Е. Саввина // *Вестник Финансового университета*. — 2014. — № 6. – С. 74-83.
20. Платонов, Ю. А. *Инновационное развитие страховой деятельности в современной России: автореф. дис. канд. экон. наук. 08.00.05* / Ю. А. Платонов. – М., 2007. – 20 с.
21. Шумпетер, Й. А. *Теория экономического развития: монография* / Й. А. Шумпетер. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 400 с.

-
22. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 04.07.2002 № 40-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
 23. Иванов, В. А. Сущность, классификация инноваций и их специфика в аграрном секторе / В. А. Иванов // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера. Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15101344>.
 24. Євтушевський, В. А. Управління інноваціями в сучасній організації / Під ред. В. А. Євтушевського. – К.: Нічлава, 2006. – 359 с.
 25. Бузько, І. Р. Стратегічне управління інвестиціями та інноваційна діяльність підприємства : монографія / І. Р. Бузько, О. В. Вартанова, Г. О. Голубенко. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. – 176 с.
 26. Аврашков, Л. Я. Инновационный менеджмент : учебник / Л. Я. Аврашков. – М.: ИНФРА, 2005. – 382 с.
 27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
 28. Пікус, Р. В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності / Р. В. Пікус, В. О. Заколюдажний // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 168. – С. 72-80.
 29. Приказюк, Н. В. Роль Інтернету в реалізації страхових послуг / Н. В. Приказюк, Т. П. Моташко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 156. – С. 52-56.
 30. Моташко, Т. П. Розвиток світового ринку страхування в умовах діджиталізації / Т. П. Моташко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2016. – № 182. – С. 18-24.
 31. Проект положення "Про особливості укладання електронних договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00595.pdf>.

References

1. Suryan, A. V. & Molchanova, O. P. (2008). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: INFRA-M.
2. Peresada, A. A. (2002). *Upravlinnya investytsinym protsesom*. Kyiv: Libra.
3. Kulahyn, A. S. (2004). Nemnoho o termyne "innovatsiya". *Innovatsii*, 7, 58.
4. Santo, B. (1990). *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskoho razvitiya*. Moscow: Progres.
5. Mynnykhanov, R. N., Alekseev, V. V., Fayzrakhmanov, D. Y. & Sahdyev, M. A. (2003). *Innovatsionnyy menedzhment v APK*. Moscow: Izd-vo MSKhA.
6. Bazylevych, V. D. (2001). *Ekonomichna teoriya: Politekonomiya*. Kyiv: Znannya- Pres.
7. Tidd, J., Bessant, J. & Pavitt, K. (2001). *Managing innovation*. John Wiley & Sons, LTD, Chichester.
8. Stepanenko, D. M. (2004). Klassifikatsiya innovatsiy i ee standartizatsiya. *Innovatsii*, 7, 77-79.
9. Chervan'ov, D. M. & Neykova, L. I. (1999). *Menedzhment innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku pidpryyemstv Ukrayiny*. Kyiv: Znannya.
10. Avsyannykov, N. M. (2002). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: RUDN.
11. Datsiy, O. I. (2004). *Rozvytok innovatsiynoyi diyal'nosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrayiny*. Kyiv: NNTs IAE.

-
12. Lapko, O. O. (1999). *Innovatsiyna diyal'nist' v systemi derzhavnoho rehulyuvannya*. Kyiv: Int ekonom. prohnouzuvannya NAN Ukrainy.
 13. Zavlyn, P. N., Baryutyn, L. S. & Valdaytsev, A. V (2000). *Osnovy innovatsionnoho menedzhmenta: Teoriya i praktika*. Moscow: Ekonomika.
 14. Druker, P. F. (2007). *Biznes i innovatsii*. Moscow: Vil'yams.
 15. Fatkhutdinov, R. A. (2007). *Innovatsionnyy menedzhment*. SPb.: Pyter.
 16. Valenta, F. (1985). *Upravlenie innovatsiyami*. Moscow: Progress.
 17. Zaburmekha, Ye. M. (2014). Marketing strakhovykh innovatsiy. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. *Lohistyka*, 811, 137-141.
 18. Denysenko, M. P. (2015). Innovatsiyi na strakhovomu rynku Ukrainy. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 21, 79-82.
 19. Savvyna, N. E. (2014). Innovatsii v rossiyskom strakhovanii: moda ili neobkhodimost'? *Vestnyk Fynansovoho unyversyteta*, 6, 74-83.
 20. Platonov, Yu. A. (2007). *Innovatsionnoe razvitie strakhovoy deyatel'nosti v sovremennoy Rossii*. Moscow.
 21. Shumpeter, Y. A. (2008). *Teoriya ekonomicheskoho razvitiya*. Moscow: Direktmedia Pabliishinh, 2008. – 400 s.
 22. *Pro innovatsiynu diyal'nist': zakon Ukrainy vid 04.07.2002 # 40-IV*. (2002). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
 23. Ivanov, V. A. (n. d.). Sushchnost', klassifikatsiya innovatsiy i ikh spetsifika v aharnom sektore. Korporativnoe upravlenie i innovatsionnoe razvitie ekonomiki Severa. *Vestnyk Nauchno-issledovatel'skoho tsentra korporatyvnoho prava, upravleniya i venchurnoho investirovaniya Syktyvkarskoho gosudarstvennoho universiteta*. Retrieved from: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15101344>.
 24. Yevtushevs'kyy, V. A. (2006). *Upravlinnya innovatsiyamy v suchasniy orhanizatsiyi*. Kyiv: Nichlava.
 25. Buz'ko, I. R., Vartanova, O. V. & Holubenko, H. O. (2002). *Stratehichne upravlinnya investytsiyamy ta innovatsiyna diyal'nist' pidpryyemstva*. Luhans'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalya.
 26. Avrashkov, L. Ya. (2005). *Innovatsionnyy menedzhment*. Moscow: INFRA.
 27. Busel, V. T. (2003). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. Kyiv: Irpin': Perun.
 28. Pikus, R. V. & Zakolodyazhnyy, V. O. (2015). Innovatsiynnyy rozvytok strakhovoyi diyal'nosti yak osnova pidvyshchennya yiyi efektyvnosti. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 168, 72-80.
 29. Prykazyuk, N. V. & Motashko, T. P. (2014). Rol' Internetu v realizatsiyi strakhovykh posluh. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 156, 52-56.
 30. Motashko, T. P. (2016). Rozvytok svitovoho rynku strakhuvannya v umovakh didzhytalizatsiyi. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 182, 18-24.
 31. *Proekt polozhennya "Pro osoblyvosti ukladannya elektronnykh dohovoriv obov'yazkovoho strakhuvannya tsyvil'no-pravovoyi vidpovidal'nosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv*. (n.d.). Retrieved from: <http://forinsurer.com/files/file00595.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016 р.

Наукове періодичне видання

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

науковий журнал

*Том 1
№ 4
2016 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-66*12292.
E-mail: mail.ujae@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року

Підписано до друку 23.12.2016 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 008-04-16
Умовно-друк. арк. 24,13. Обл. -вид. арк. 12,56.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.